

รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์
[โครงการศึกษามาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการ
การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์]

โดย
รองศาสตราจารย์สาวตรี สุขศรี

ร่วมกับ
สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษา
แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เสนอ
สถาบันพระปกเกล้า
สิงหาคม 2566

รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์
โครงการศึกษามาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการการแพร่กระจาย
ของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

โดย

รองศาสตราจารย์สาวตรี สุขศรี

ร่วมกับ

สำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษา

แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เสนอ

สถาบันพระปกเกล้า

สิงหาคม 2566

คำนำ

รายงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระปกเกล้าให้ศึกษาเพื่อจัดทำข้อเสนอแนะมาตรการที่จำเป็น เหมาะสม และมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการทางกฎหมายในการจัดการกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ ซึ่งประเทศไทยก็กำลังประสบปัญหานี้เช่นเดียวกันกับนานาประเทศ ทั้งนี้ ด้วยกระแส “ข่าวปลอม” (Fake News) ยุคใหม่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาไล่เรียงไปตั้งแต่ประวัติศาสตร์ความเป็นมา นิยามความหมาย รวมทั้งประเภทและลักษณะของข้อมูลข่าวสารเท็จ เพื่อชี้ให้เห็นว่าวาทกรรม “ข่าวปลอม” ได้สร้างปัญหาบางอย่าง ทั้งยังส่งผลกระทบต่อข้อมูลทั้งหลายที่แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ด้วย นอกจากนี้ ยังสังเคราะห์ด้วยว่าบุคคลหรือองค์กรที่เป็นตัวการลงมือเผยแพร่ หรือส่งต่อแบ่งปันข้อมูลเท็จสู่สังคมออนไลน์นั้นอาจเป็นใครได้บ้าง มีเจตนาอย่างไร หรือทำไปภายใต้วัตถุประสงค์ใด รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกด้วยหรือไม่ที่ส่งผลให้การแพร่กระจายข้อมูลเท็จในสื่อออนไลน์เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เช่น ปริมาณข้อมูลที่ผู้คนต้องการบริโภคในสถานการณ์เปราะบาง อัลกอริทึมของแพลตฟอร์มออนไลน์ ธรรมชาติในการประกอบธุรกิจและโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการ ฯลฯ เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลอย่างสำคัญต่อการออกแบบมาตรการเพื่อจัดการควบคุมข้อมูลเท็จ นอกเหนือจากข้อบทกฎหมายทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศที่ผู้วิจัยมุ่งเน้นและทำการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อจัดทำเป็นข้อเสนอแนะในบทสุดท้ายแล้ว ในรายงานฉบับนี้ยังได้นำมาตรการจัดการแบบอื่น ๆ อาทิ มาตรการกำกับดูแลกันเองระหว่างผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ หรือการกำกับร่วมกันระหว่างรัฐกับผู้ให้บริการเหล่านั้นในรูปแบบของจรรยาบรรณวิชาชีพ (Code of Practice) มาตรการทางเทคโนโลยีที่ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายใหญ่มาก (Very Large Online Platform – VLOP) คิดค้นและนำมาใช้เพื่อคัดกรองเนื้อหาในบริการของตน การสร้างเครือข่ายตรวจสอบข้อเท็จจริง (Fact Checking) และมาตรการทางสังคมอื่น ๆ ไว้พอสังเขปด้วย เพื่อฉายภาพให้เห็นว่ารัฐบาล ภาคประชาสังคม และประชาชนของนานาประเทศมีวิธีการรับมือกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในยุคนี้อย่างไร

ผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันพระปกเกล้าที่สนับสนุนทุนวิจัยให้กับการศึกษาปัญหานี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ได้บ้างต่อการพัฒนากฎหมาย รวมทั้งมาตรการต่าง ๆ เพื่อทำให้การจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ในประเทศไทยมีประสิทธิภาพ และเป็นธรรมยิ่งขึ้น ในขณะที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสื่อสารมวลชนในโลกออนไลน์มากเกินไป

สาวตรี สุขศรี

สิงหาคม 2566

บทคัดย่อ

กระแสข่าวปลอม (Fake News) ยุคใหม่ที่มีจุดเริ่มมาจากการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 2016 ทำให้นานาประเทศตระหนักว่าการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จไม่ได้ส่งผลกระทบต่อเพียงกับปัจเจกชนคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเช่นในอดีต หากแต่สามารถส่งผลกระทบต่อสังคม ระบบเศรษฐกิจ การเมือง ไปจนถึงระบอบประชาธิปไตยได้ ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์นี้ก็คืออินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ที่ทำให้การส่งต่อและแบ่งปันข้อมูลข่าวสารทำได้รวดเร็วและกว้างขวางขึ้น ซึ่งก็หมายความว่าข้อความที่เป็นเท็จ ข่าวสารที่บิดเบือน หรือข้อมูลที่ผิดพลาดซึ่งถูกเรียกรวม ๆ ว่า “ข่าวปลอม” เพิ่มขึ้นด้วย ประเทศทั้งหลายต่างเร่งหามาตรการต่าง ๆ เพื่อจัดการกับการแพร่กระจายนี้ ซึ่งหมายรวมถึงมาตรการทางกฎหมาย ประเทศไทยเองก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน โดยที่ผ่านมานอกจากการตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมโดยรัฐ และการสร้างเครือข่ายเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง (Fact Checking) โดยภาคประชาชน แล้ว ยังมีกระบวนการสร้างความรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ให้ประชาชนด้วย อย่างไรก็ตาม ในแง่ของมาตรการทางกฎหมาย ยังคงมีปัญหาที่ควรศึกษาว่าประเทศไทยมีกฎหมายที่ใช้จัดการกับการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จในสื่อออนไลน์โดยเฉพาะหรือไม่ ถ้าไม่มี จำเป็นต้องมีหรือไม่ อย่างไร ถ้ามีอยู่แล้วกฎหมายนั้นมีประสิทธิภาพเพียงใด หรือมีประเด็นใดที่รัฐต้องคำนึงถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าการบังคับใช้กฎหมายนั้นอาจกระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชน และเสรีภาพสื่อในการเสนอข่าว ยิ่งในระยะหลังมานี้ นักวิชาการ นักกิจกรรม นักสื่อสารมวลชนต่างออกมาเตือนสังคมว่าควรใช้คำศัพท์คำอื่นที่มีความหมายชัดเจนกว่าแทนคำว่า “ข่าวปลอม” เนื่องจากเป็นคำที่แฝงนัยทางการเมือง ไม่มีนิยามที่ชัดเจน และถูกตีความกว้างขวางจนรัฐบาลของบางประเทศก็ฉวยใช้เป็นเครื่องมือปิดกั้นความคิดเห็นของประชาชนและสื่อมวลชนฝ่ายตรงข้ามผ่านการตรากฎหมายที่คลุมเครือและการบังคับใช้ที่เข้มงวดขึ้น ก็ยังต้องศึกษาว่ากฎหมายไทยตกอยู่ในสถานการณ์นี้ด้วยหรือไม่ อย่างไร ซึ่งงานวิจัยนี้มีมุ่งตอบปัญหาดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า หลายประเทศยังคงเลือกใช้มาตรการทางวิชาชีพในการสร้างมาตรฐานเพื่อ “กำกับดูแลกันเอง” “เครือข่ายตรวจสอบข้อเท็จจริง” หรือการสร้าง “ความรู้เท่าทันสื่อ” มากกว่าการใช้กฎหมายที่เข้มข้นแต่คลุมเครือ แต่ก็มีบางประเทศที่ตรากฎหมายใหม่หรือแก้ไขกฎหมายเดิมเพื่อการนี้ โดยนอกจากกำหนดให้ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จและผู้เกี่ยวข้องมีความรับผิดชอบแล้ว ยังมีวิธีจัดการข้อมูลที่หลากหลายทั้งการปิดกั้นการเข้าถึง กำหนดให้ผู้ให้บริการลบข้อมูล ระงับการใช้บัญชีออนไลน์ กระทั่งการประกาศเตือนผู้ใช้งานพื้นที่ได้มีการเผยแพร่ข้อมูลเท็จบ่อยครั้ง สำหรับประเทศไทยนั้น ปัจจุบัน พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 มีข้อบทเพื่อจัดการข้อมูลเท็จในสื่อออนไลน์บัญญัติไว้อยู่แล้ว แต่ยังมีปัญหาหลายประการ อาทิ ไม่มีนิยามคำว่าข้อมูลเท็จ วิธีการจัดการไม่หลากหลาย รวมทั้งความไม่สมดุลระหว่างการควบคุมข้อมูลเท็จกับการคุ้มครองเสรีภาพประชาชน ซึ่งควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขตั้งแต่การกำหนดกรอบการตีความคำว่าข้อมูลเท็จเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการกับข้อมูลเหล่านั้น ไปจนถึงการบัญญัติข้อบทเพื่อจัดการข้อมูลเท็จไว้ในกฎหมายเฉพาะเรื่องแทนที่จะจัดการข้อมูลเท็จทุกเรื่องด้วยกฎหมายฉบับเดียวแบบปัจจุบัน ซึ่งสุ่มเสี่ยงต่อการถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือละเมิดเสรีภาพของประชาชนมากเกินไป

Abstract

The new era of fake news originating with the 2016 US presidential election has made many countries aware that spreading false information does not only affect individuals, any group, or any race, like in the past, but also society, economic system, culture, politics, and democracy. An important factor is the Internet and social media, which makes the forwarding and sharing of news faster and wider. This means that false messages, distorted news, or incorrect information collectively called “fake news” in general has also increased. Many countries are rushing to find measures including the legal measures to deal with the spread. Thailand also faces this problem. In the past, beside setting up an anti-fake news center by Thai government, a network of facts checking by the public sector and the process for media literacy for the public are also established. However, in terms of legal measures, a problem that should be studied about the existence of the specific law dealing with the spread of false information in online media in Thailand. If it is not the case, is it necessary and how to legislate the specific law? If the law already exists, how effective is the law? Are there any issues to consider by the state especially the law affecting the rights and freedoms of citizens and the freedom of the media presenting news? More recently, academics, activists, and mass media belled out to warn society about using the terms "fake news" in more accurate meaning due to the political connotations. The term “fake news” has no clear and accurate definition, and hence, it has been so diversely interpreted. The governments in some countries have used the term as a tool to block the public opinion and the opposing media through the vague legislation and stricter enforcement. It is even more necessary to study whether Thai law is in this situation or not and how. This research aims to point out the problem and answer the question.

From the study it was found that many countries still choose to use measures to “Self-Regulation” in private sectors, “Fact Checking Network” and creating “Media Literacy”. Rather than using strict but vague laws. However, some countries have enacted new laws or amended existing laws for this purpose. In addition to imposing offenses on those who spread false information, it also specifies a variety of data management methods, such as blocking access, ordering service providers to delete data or suspend the use of online accounts. There are even announcements to warn users about areas where false information is frequently spread. For Thailand, currently the Computer related Crime Act of 2007 already has provisions to manage false information in online media. But there are still many problems, such as not having a definition of false information, lack of diversity in management methods and the imbalance between controlling false information and protecting civil liberties. This should be revised by setting a framework for interpreting the term “false information”, adding, or modifying methods for dealing with that information. Even enacting provisions to deal with false information in specific laws instead of dealing with all matters of false information with a single law like in the present due to the risks of being used as a political tool, or infringes too much on people's freedoms.

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา	3
1.3 ขอบเขตการวิจัย	4
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 ความเข้าใจและข้อความคิดว่าด้วยข้อมูลข่าวสารเท็จ	6
2.1 ความหมายของ “ข่าว” และ “ข้อมูลข่าวสารเท็จ”	6
2.1.1 ข้อความคิดที่เกี่ยวกับ “ข่าว”	6
2.1.2 ข้อความคิดว่าด้วย “ข้อมูลข่าวสารเท็จ”	11
2.2 ประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ	15
2.3 “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” กับปัญหาที่เกิดขึ้นจากภาวะทรมาน “ข่าวปลอม”	22
2.4 ลักษณะ และประเภทของข้อมูลข่าวสารเท็จ	29
2.4.1 ข้อมูลเท็จที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หลอกหลวง หรือแอบอ้าง (Fabricated/ Bogus/ Imposter Content)	29
2.4.2 ข้อมูลที่อ้างอิงวิทยาศาสตร์อย่างผิด ๆ (Pseudoscience)	30
2.4.3 ข้อมูลที่ทำให้เข้าใจผิด (Misleading Information)	31
2.4.4 โฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda)	32
2.4.5 ข้อมูลเชิงเสียดสี (Satire)	34
2.4.6 ข้อมูลเชิงล้อเลียน (Parody)	37
2.4.7 ข้อมูลไม่ถูกต้องซึ่งเกิดจากรายงานที่ผิดพลาด (Mistakes in Reporting)	39
2.4.8 ข้อมูลที่ผิดบริบท หรือเชื่อมโยงไม่ถูกต้อง (False Connection)	41
2.5 เป้าประสงค์ หรือมูลเหตุจูงใจในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ	42
2.5.1 เพื่อทุจริตหลอกหลวง	43
2.5.2 เพื่อเป้าหมายทางการเมือง	43
2.5.3 เพื่อผลประโยชน์ทางการเงิน หรือสร้างรายได้	44
2.5.4 เพื่อกลั่นแกล้งให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย	45

2.5.5	เพื่อความบันเทิงและสันทนาการ	45
บทที่ 3	การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์	47
3.1	ลักษณะและคุณสมบัติทั้งด้านสว่างและด้านมืดของสื่อออนไลน์ ที่ส่งผลต่อการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จ	47
3.2	ผู้แพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์	53
3.2.1	การเผยแพร่โดยประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ	53
3.2.1.1	ผู้ใช้งานแพลตฟอร์มออนไลน์ทั่วไป	53
3.2.1.2	สื่อมวลชน	54
3.2.1.3	ผู้ทรงอิทธิพล หรือผู้นำทางความคิด	56
3.2.1.4	ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จด้วยเป้าหมายทางการเมือง	57
3.2.1.5	ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จโดยมีวัตถุประสงค์ในทางร้าย	58
3.2.2	การเผยแพร่โดยรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือโดยคนที่รัฐสนับสนุน	58
3.3	สถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์	64
3.3.1	สถานการณ์โลกเกี่ยวกับการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จ	64
3.3.2	สถานการณ์การแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จในประเทศไทย	69
3.4	ผลกระทบที่เกิดจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์	72
3.4.1	ผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล	72
3.4.2	ผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม	73
3.4.3	ผลกระทบต่อเสรีภาพสื่อ หรือความน่าเชื่อถือของสื่อมวลชน	73
3.4.4	ผลกระทบต่อการเมืองการปกครอง และกระบวนการประชาธิปไตย	74
บทที่ 4	มาตรการในการจัดการข้อมูลข่าวสารเท็จบนสื่อออนไลน์	75
4.1	มาตรการทางกฎหมาย	75
4.1.1	ประเทศเยอรมนี	76
4.1.2	ประเทศสิงคโปร์	81
4.1.3	ประเทศฝรั่งเศส	91
4.1.4	ประเทศตุรกี	93
4.1.5	ประเทศไต้หวัน/สาธารณรัฐจีน	97
4.2	มาตรการทางวิชาชีพด้านการกำกับดูแลตนเอง (Self-Regulation) การกำกับดูแลร่วมกับรัฐ (Co-Regulation) และการทำความร่วมมือหลายฝ่าย	105

4.2.1	หลักจรรยาบรรณที่เข้มงวดขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นเท็จ (The strengthened Code of Practice of Disinformation)	105
4.2.2	หลักจรรยาบรรณออสเตรเลียเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นเท็จและ ข้อมูลที่ผิดพลาด (The Australian Code of Practice on Disinformation and Misinformation)	108
4.2.3	เครือข่ายการตรวจสอบข้อเท็จจริงระดับนานาชาติ (International Fact-Checking Network -- IFCN)	109
4.3	มาตรการทางเทคโนโลยี และระบบตรวจสอบข้อมูลของ ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์	112
4.4	มาตรการทางสังคม และอื่น ๆ	116
4.4.1	“ความรู้เท่าทันสื่อ” ในหลักสูตรการศึกษาของประเทศฟินแลนด์ และประเทศเอสโตเนีย	116
4.4.2	สำนักงานป้องกันทางจิตวิทยา (Psychological Defence Agency) ประเทศสวีเดน	119
4.5	มาตรการที่ใช้อยู่ในประเทศไทย	121
4.5.1	มาตรการทางกฎหมาย	121
4.5.1.1	การควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ ด้วยการกำหนดให้เป็นความผิด	121
	(1) การนำเข้าข้อมูลบิดเบือน ปลอม หรือเท็จใน ระบบคอมพิวเตอร์ตามมาตรา 14 (1)	124
	(2) การนำเข้าข้อมูลอันเป็นเท็จในระบบคอมพิวเตอร์ ตามมาตรา 14 (2)	126
	(3) การเผยแพร่/ส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จตามมาตรา 14 (5)	128
4.5.1.2	การควบคุมด้วยมาตรการอื่นทางกฎหมาย	131
	(1) ควบคุมการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จโดยกำหนด หน้าที่ และความรับผิดชอบแก่ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์	132
	(2) ควบคุมการแพร่กระจายของข้อมูลผ่านคำสั่งศาลให้ ระงับการทำให้แพร่หลาย	138
4.5.2	มาตรการเสริมอื่น ๆ	143
4.6	บทวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ	145
4.6.1	การกำหนดให้การเผยแพร่ หรือทำให้ข้อมูลข่าวสารเท็จ	

แพร่กระจายเป็นความผิด	145
4.6.2 ลักษณะ และประเภทของข้อมูลเท็จที่ถูกควบคุมตามกฎหมาย	148
4.6.3 ภาระหน้าที่ หรือความรับผิดชอบตามกฎหมายของผู้ให้บริการสื่อออนไลน์	150
4.6.4 มาตรการจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่แล้ว	152
4.6.5 ความสมดุลระหว่างการจัดการข้อมูลเท็จกับการคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน	153
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	163
5.1 บทสรุป	163
5.2 ข้อเสนอแนะ	167
บรรณานุกรม	

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ระยะเวลาเกือบสิบปีที่ผ่านมา นอกเหนือจากข้อมูลที่มีเนื้อหาสร้างความเกลียดชัง (Hate Speech) ที่เพิ่มสูงขึ้นในอินเทอร์เน็ตแล้ว นานาประเทศต่างเริ่มตระหนักและแสดงความกังวลอย่างมากต่อการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จลักษณะต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในสื่อหรือพื้นที่ให้บริการข้อมูลข่าวสารออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่ถูกเรียกขานอย่างรวม ๆ จนกลายเป็นวาทกรรมร่วมสมัยว่า “ข่าวปลอม” (Fake News) กล่าวได้ว่า ความตื่นตัวอย่างกว้างขวางต่อปัญหานี้ เกิดขึ้นในช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 2016 ซึ่ง โดนัลด์ ทรัมป์ (Donald Trump) เป็นผู้ชนะและได้เป็นประธานาธิบดี เนื่องจากในช่วงการหาเสียงดังกล่าวมีการปล่อยข่าวหรือข้อมูลที่มีเนื้อหาเป็นเท็จในแพลตฟอร์มออนไลน์จำนวนมากเพื่อทำลายชื่อเสียงของผู้สมัครฝ่ายตรงข้าม และสร้างคะแนนนิยมให้กับตนเอง ในขณะที่ตัวทรัมป์เองก็ใช้แนวคิดนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าแปะป้ายผู้สร้าง “ข่าวปลอม” ให้กับบรรดาสื่อมวลชนที่ไม่เห็นด้วยกับเขา¹ อย่างไรก็ตาม จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการจำกัดความที่เป็นเอกฉันท์ให้กับคำว่าข่าวปลอม แม้ศัพท์คำนี้จะถูกใช้อย่างกว้างขวางทั้งในแวดวงวิชาการ สื่อมวลชน และนักการเมืองก็ตาม เพราะการกำหนดแนวคิดเรื่องข่าวปลอมไม่ใช่เรื่องง่าย และค่อนข้างซับซ้อนในการพิจารณาว่าเนื้อหาใดกันแน่ที่ถือเป็น “ข่าวปลอม”² ความยุ่งยากนี้สืบเนื่องจากปรากฏการณ์ทรัมป์นั่นเองเพราะมันทำให้ศัพท์คำนี้แฝงนัยทางการเมือง และเป็นมากกว่าการกล่าวถึงข่าวเท็จ (false news) ข้อมูลเท็จ (false information) หรือข้อมูลที่ผู้สร้างตั้งใจทำให้คนเข้าใจผิด (intentionally misleading) ที่ผ่านมาข่าวปลอมถูกตีความอย่างกว้างขวาง หลายกรณีถูกถือเป็นข่าวปลอมด้วยทั้ง ๆ ที่ผู้สร้างเนื้อหาไม่ได้มีเจตนาหลอกลวงหรือทำให้ผู้อ่านหลงผิดว่าเป็นเรื่องจริง เช่น การแสดงเพียงความคิดเห็นของตนต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง การเสียดสีหรือล้อเลียนเพื่อสร้างความบันเทิง (Satire and Parody) ไปจนถึงการเสนอข่าวด้วยความผิดพลาดเพราะตรวจสอบแหล่งข่าวไม่ดี แต่แม้กระนั้นก็ตามกระแส “ข่าวปลอม” ก็ทำให้นานาประเทศต่างเร่งออกมาตราการต่าง ๆ มาเพื่อจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะเหล่านี้ และประเทศจำนวนไม่น้อยก็เลือกใช้มาตรการทางกฎหมายร่วมด้วย โดยกำหนดให้ผู้เผยแพร่ที่มีความผิด กำหนดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบแก่ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มและสื่อออนไลน์ รวมทั้งการลบทิ้งหรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึง

¹ Maria D. Molina, Shyam Sundar, Thai Le and Dongwon Lee, ‘‘Fake News’’ Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content’ (American Behavioral Scientist, vol. 65 issue 2, 2021) 183.

² João Pedro Baptista and Anabela Gradim, ‘Understanding Fake News Consumption: A Review’ (Social Sciences vol. 9, 2020) 1-22.

แน่นอนว่าการใช้มาตรการทางกฎหมายท่ามกลางปัญหาความคลุมเครือของนิยามศัพท์ดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อไม่น้อยต่อสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน รวมทั้งเสรีภาพในการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชน จนเริ่มมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากองค์กรด้านสิทธิเสรีภาพว่า รัฐบาลหรือหน่วยงานรัฐของบางประเทศสมควรจะแส “ข่าวปลอม” ออกกฎหมายที่คลุมเครือกว้างขวาง แต่บังคับใช้อย่างเข้มงวดขึ้นเพื่อปราบปรามหรือปิดกั้นความเห็นต่างทางการเมือง

สำหรับสถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในประเทศไทยนั้น แม้ยังไม่เกิดปัญหาในระดับเดียวกับที่สหรัฐอเมริกาต้องประสบ ซึ่งบางฝ่ายเห็นว่าทำให้เกิดการบิดเบือนเจตนาของประชาชนในการเลือกตั้ง หรือเป็นการคุกคามต่อระบอบประชาธิปไตย³ แต่ก็พบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจหลายประการ เช่น ผู้สร้างและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จไม่ได้มีแค่เพียงประชาชน นักข่าวพลเมือง หรือสำนักข่าวเอกชนเท่านั้น หากแต่หน่วยงานรัฐก็เผยแพร่ข้อมูลในลักษณะดังกล่าวด้วยในรูปของ “ปฏิบัติการข่าวสาร” (Information Operations: IO) ในแง่ของเนื้อหาที่มีความหลากหลาย แปรเปลี่ยนไปตามพื้นที่หรือสถานการณ์บ้านเมือง อาทิ ข้อมูลโจมตีพรรคการเมือง ใส่ความนักสิทธิมนุษยชนว่าเป็นผู้ก่อการร้ายในสามจังหวัดภาคใต้ บิดเบือนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์หรือบรรยากาศการประชุมประท้วงรัฐบาล ข้อมูลเท็จสร้างความสับสนด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับไวรัสโควิด-19 หรือเนื้อหาที่พบเห็นได้ทั่วไปในทุกช่วงเวลาอย่างสรรพคุณของเครื่องสำอาง ยาสมุนไพร อาหารเสริม ฯลฯ ซึ่งพอประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่าคนไทยใช้สื่อสังคมออนไลน์เพิ่มขึ้น และมักเชื่อถือและแบ่งปันส่งต่อข้อมูลโดยไม่ตรวจสอบความแท้จริงให้ดีเสียก่อน⁴ ก็ย่อมทำนายได้ว่าปัญหานี้ในประเทศไทยจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ และคำถามที่เกิดขึ้นก็คือประเทศไทยรับมือกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์อย่างไร

อันที่จริง ที่ผ่านมามีงานศึกษาคณาคุณภาพหลายชิ้นที่ศึกษาแนวทางต่าง ๆ เพื่อช่วยลดการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จที่เรียกกันว่า “ข่าวปลอม” ในสื่อออนไลน์ ในขณะที่ภาครัฐเองก็ออกมาตรการที่หลากหลายเพื่อจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จภายใต้คำเรียกว่า “ข่าวปลอม” แล้วเช่นกัน แต่ยังคงพบงานที่ศึกษาถึงการมีอยู่ รวมทั้งปัญหาของมาตรการทางกฎหมายที่บังคับใช้ได้กับเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย ทั้งไม่พบงานที่ตั้งคำถามถึงความหมายที่แท้จริง หรือปัญหาของการใช้คำว่า “ข่าวปลอม” ในการเรียกขานข้อมูลข่าวสารเท็จลักษณะต่าง ๆ ที่เผยแพร่อยู่อย่างเหมารวม เพื่อวิเคราะห์และจำแนกแยกแยะว่าข้อมูลข่าวสารเท็จใน

³ ดู รัตนาภรณ์ จอมมูล, ‘มาตรการทางกฎหมายในการกำกับควบคุมข่าวปลอมทางการเมืองบนโลกไซเบอร์’ (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2564).

⁴ ‘ใจดี โลกสวย เชื่อคนง่าย!!! คนไทย 40% เชื่อข่าวปลอมบนโซเชียลสูงที่สุดในภูมิภาค’ Brandbuffet (18 ตุลาคม 2560) <<https://www.brandbuffet.in.th/2017/10/kantartns-research-connected-life/>> สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2565 และ ‘งานวิจัยพบคนสูงวัยแชร์ข่าวปลอมสูงกว่าวัยรุ่น 7 เท่า’ ThaiHealth (20 ธันวาคม 2562) <<https://resourcecenter.thaihealth.or.th/article/งานวิจัยพบคนสูงวัยแชร์ข่าวปลอมสูงกว่าวัยรุ่น-7เท่า>> สืบค้นเมื่อ 2 มีนาคม 2566.

ลักษณะใดกันแน่ที่รัฐจำเป็นต้องใช้มาตรการทางกฎหมาย⁵ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ควรทำให้เกิดความชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของรัฐจะใช้มาตรการทางกฎหมายที่ต้องมีการกำหนดความผิดและโทษให้กับผู้เผยแพร่ หรือบังคับให้ผู้เกี่ยวข้องมีหน้าที่ต้องดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งกับข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่ไปแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาว่าประเทศไทยมีกฎหมายที่ใช้จัดการกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์โดยเฉพาะแล้วหรือไม่ หากยังไม่มี จำเป็นต้องมีหรือไม่ อย่างไร แต่หากมีอยู่แล้ว กฎหมายนั้นมีประสิทธิภาพเพียงใด มีปัญหาที่อาจถูกวิพากษ์วิจารณ์ได้หรือไม่ หรือมีประเด็นใดที่ต้องคำนึงถึงเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าการบังคับใช้กฎหมายนั้นอาจกระทบกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการใช้บริการสื่อออนไลน์ หรือเสรีภาพสื่อในการเสนอข่าว ทั้งนี้ โดยอาศัยการศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายเรื่องนี้ของต่างประเทศ และเพื่อเสนอแนวทางในการกำหนดกรอบการใช้อำนาจ ไม่ให้กฎหมายที่ประเทศไทยอาจบัญญัติขึ้นใหม่ หรือการบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่แล้วนั้น กลายเป็นเครื่องมือทางการเมือง หรือกระทบกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากเกินไป ในงานชิ้นนี้จึงจะได้ศึกษาประเด็นปัญหาในเรื่องความหมายและการนำคำว่า “ข่าวปลอม” มาใช้อย่างแพร่หลายในบริบทปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาประเภทและลักษณะของข้อมูลข่าวสารเท็จที่แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ด้วย เพื่อวิเคราะห์ว่าข่าวสารหรือข้อมูลลักษณะใดบ้างที่สร้างผลกระทบในเชิงลบ หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อประชาชนได้จริง ๆ ในระดับที่รัฐจำเป็นต้องใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมจัดการ

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ ปัญหาของการให้นิยามความหมายแก่ข้อมูลดังกล่าวภายใต้วาทกรรม “ข่าวปลอม” รวมทั้งประเภท และลักษณะของข้อมูลข่าวสารเท็จที่แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ เพื่อนำมาวิเคราะห์ว่าข้อมูลข่าวสารเท็จควรมีความหมาย และองค์ประกอบอย่างไร และจำแนกแยกแยะได้ว่าข้อมูลข่าวสารเท็จประเภทหรือลักษณะใดที่เป็นอันตรายถึงขนาดที่รัฐต้องใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อควบคุมจัดการ

1.2.2 ศึกษาสาเหตุของการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารในสื่อออนไลน์ สถานการณ์การแพร่กระจายทั้งในระดับโลกและในประเทศไทย ผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งตัวการหรือผู้มีบทบาทในการสร้างและเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ว่าผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จประเภทใด หรือด้วยมูลเหตุจูงใจแบบใด ที่รัฐจำเป็นต้องใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อกำหนดความผิดและโทษ

⁵ งานศึกษาในประเทศไทยที่กล่าวถึงลักษณะของข่าวปลอมในประเทศไทย โดยมีการจำแนกประเภทและรูปแบบเนื้อหาของข่าวปลอมที่น่าสนใจ เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ดู นันทิกา หนูสม และวิโรจน์ สุทธิสีมา, ‘ลักษณะของข่าวปลอมในประเทศไทยและระดับความรู้เท่าทันข่าวปลอมบนเฟซบุ๊กของผู้รับสารในเขตกรุงเทพมหานคร’ (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 2560).

1.2.3 ศึกษามาตรการต่าง ๆ ที่ใช้จัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ ของต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการทางกฎหมาย เพื่อนำบทบัญญัติดังกล่าวมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับมาตรการ และกฎหมายที่ใช้อยู่ในประเทศไทย

1.2.4 ค้นหาตัวบทกฎหมาย ตรวจสอบ และวิเคราะห์ปัญหาของทั้งตัวบทบัญญัติเอง และมาตรการทางกฎหมายที่ประเทศไทยกำหนดขึ้นใช้เพื่อจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

1.2.5 นำข้อมูล องค์ความรู้ รวมทั้งแนวความคิดที่ได้มาจัดทำเป็นข้อเสนอแนะในการบัญญัติ หรือแก้ไขปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทย เพื่อให้การจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ด้วยมาตรการดังกล่าวมีความเหมาะสม เป็นธรรม และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ที่ ความหมายและความเป็นมาของข้อมูลข่าวสารเท็จ กับวาทกรรม “ข่าวปลอม” สถานการณ์การแพร่กระจาย และมาตรการจัดการการแพร่กระจายข้อมูลดังกล่าวเฉพาะที่เกิดขึ้นในสื่อออนไลน์เท่านั้น โดยมุ่งเน้นที่มาตรการทางกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในประเทศไทย และประเทศอื่น ๆ เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะได้ศึกษาและนำมาตราการอื่น ๆ นอกเหนือจากมาตรการทางกฎหมายมาอธิบายไว้ในรายงานฉบับนี้ด้วยพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นมาตรการกำกับดูแลตนเอง มาตรการด้านเทคโนโลยีคัดกรองข้อมูลของผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ มาตรการทางสังคมอย่างการสร้างความรู้เท่าทันสื่อ หรือการสร้างเครือข่ายเพื่อตรวจสอบความแท้จริงของข้อมูล เพื่อให้ผู้สนใจพอมองเห็นภาพรวมว่านานาประเทศเลือกใช้มาตรการแบบใดบ้างในการจัดการกับปัญหานี้

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษา และจัดระบบข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผ่านการค้นคว้าตัวบทกฎหมาย หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย บทความวิชาการ ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้น (Primary Source) ก่อน ต่อเมื่อไม่สามารถสืบค้นเอกสารชั้นต้นได้จึงจะอาศัยแหล่งข้อมูลชั้นรอง (Secondary Source) แทน ทั้งนี้ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และทั้งที่อยู่ในรูปแบบของกระดาษ และข้อมูลดิจิทัล นอกจากนี้ผู้วิจัยจะใช้ข่าวสาร บทความวิเคราะห์ รวมทั้งสถิติต่าง ๆ ที่รายงานโดยสำนักข่าวที่หลากหลาย และเชื่อถือได้เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา และเรียบเรียงสถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จด้วย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความหมายที่ควรจะเป็น ประเภทและลักษณะของ ข้อมูลข่าวสารเท็จที่แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ ทำให้สามารถกำหนดกรอบหรือขอบเขตในการใช้ มาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการกับข้อมูลดังกล่าว เพื่อไม่ให้กระทบกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการใช้ บริการสื่อออนไลน์ หรือเสรีภาพสื่อในการเสนอข่าวมากเกินไป

1.5.2 ได้ทราบข้อบทกฎหมาย แนวความเห็นทางวิชาการ รวมทั้งมาตรการอื่น ๆ ที่ต่างประเทศใช้ เพื่อจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จที่แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ ซึ่งอาจนำมาปรับใช้กับประเทศไทยเพื่อให้ การจัดการข้อมูลข่าวสารเท็จเป็นไปอย่างเหมาะสม เป็นธรรม และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.5.3 ได้ทราบว่ากฎหมายฉบับใดของประเทศไทยที่สามารถใช้จัดการการแพร่กระจายของข้อมูล ข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ได้ รวมทั้งทราบว่าบทบัญญัติ และมาตรการต่าง ๆ ที่กำหนดไว้นั้นมีปัญหาหรือไม่ อย่างไรทั้งในแง่ของประสิทธิภาพ ความเป็นธรรม และการสร้างสมดุลระหว่างการควบคุมจัดการข้อมูล ข่าวสารเท็จกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน

1.5.4 ได้แนวทางในการบัญญัติ หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดการการแพร่กระจาย ของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ให้มีประสิทธิภาพ และเป็นธรรมยิ่งขึ้น ซึ่งน่าจะเป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ ช่วยลดทั้งจำนวน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จได้

บทที่ 2

ความเข้าใจและข้อความคิดว่าด้วยข้อมูลข่าวสารเท็จ

2.1 ความหมายของ “ข่าว” และ “ข้อมูลข่าวสารเท็จ”

เพื่อทำความเข้าใจข้อความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับข่าว ข่าวเท็จ หรือข้อมูลข่าวสารเท็จ อันจำเป็นต่อการศึกษามาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการการแพร่กระจายต่อไป ในส่วนแรกนี้จึงจะได้อธิบายให้เห็นถึงนิยามความหมาย ประวัติศาสตร์ความเป็นมา รวมทั้งข้อความคิดต่าง ๆ ของถ้อยคำดังกล่าว ดังนี้

2.1.1 ข้อความคิดที่เกี่ยวกับ “ข่าว”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้นิยาม “ข่าว” ว่าหมายถึง “คำบอกเล่าเรื่องราว ซึ่งโดยปรกติมักเป็นเรื่องเกิดใหม่หรือเป็นที่สนใจ, คำบอกกล่าว, คำเล่าลือ” ส่วนคำว่า “ข่าวสาร” หมายถึง ข้อความที่ส่งมาให้รู้เรื่องกัน และคำว่า “ข้อมูลข่าวสาร” หมายถึง สิ่งที่สื่อความหมายให้รู้เรื่องราวข้อเท็จจริง ข้อมูล หรือสิ่งใด ๆ⁶ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการและนักสื่อสารมวลชนไม่ได้ให้นิยามข่าวเช่นเดียวกับพจนานุกรมฯ และแม้จะมีความพยายามในการหาหมายที่เป็นสากลและเอกภาพก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากข้อความคิดของ “ข่าว” เป็นเรื่องที่ยึดต้องได้ยาก (Abstract Concept) สามารถเปลี่ยนแปลงตามประสบการณ์ มุมมอง และความสนใจของแต่ละคนและแต่ละสังคม เรื่องที่ควรเป็นข่าวสำหรับคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งอาจไม่ได้สนใจ หรือเรื่องที่สังคมหนึ่งสนใจ แต่กลับเป็นข่าวไม่ได้เลยในอีกสังคมหนึ่ง ในมุมมองทางสังคมวิทยาระบุว่า “ข่าว” ไม่ได้มีอยู่หรือเกิดขึ้นเองเหมือนปรากฏการณ์ธรรมชาติที่รอแต่เพียงมีคนไปค้นพบ แต่มันคือข้อกำหนดที่เข้าใจร่วมกันของนักข่าวที่จะตีความและนำเสนอ ไม่มีการจำกัดเวลาหรือสถานที่ ในกระบวนการของการเกิดข่าวนั้นมักมีข้อตกลงกันมาแล้วว่า ที่ใด สถานการณ์ใด หรือเวลาใดจะมีข่าว ดังจะเห็นได้ว่าสำนักข่าวจำนวนหนึ่งส่งนักข่าวไปประจำ ณ สถานที่ที่คาดว่าจะมีเรื่องราวที่ทำให้เป็นข่าวได้ เป็นต้น⁷

โจเซฟ พูลิตเซอร์ นักหนังสือพิมพ์ชาวอเมริกันคนสำคัญผู้ผลักดันการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน และเป็นผู้ริเริ่มรางวัลพูลิตเซอร์ ที่นักข่าวทั่วโลกต่างใฝ่ฝัน เห็นว่าเรื่องที่ควรเสนอเป็นข่าวควรเป็นเรื่องราวหรือข้อเท็จจริงที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ แตกต่างจากเรื่องทั่วไป ควรเป็นเรื่องที่เร้าอารมณ์ น่าตื่นเต้น น่ารู้ น่าเห็น น่าขบขัน แปลกประหลาด และที่มีการโจษจันถึง⁸ สอดคล้องกับจอห์น บี โบการ์ท บรรณาธิการข่าวของ

⁶ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 <<https://dictionary.orst.go.th/>>

⁷ ขจรจิต บุณนาค, ‘นักข่าวควรทำอะไรเมื่อพบกับการสร้างข่าว’ (Executive Journal) 150.

⁸ Warren A. Agee, Phillip H. Ault and Edwin Emery, *Reporting and Writing the News* (Harper & Row Publishers 1983) 24.

หนังสือพิมพ์นิวยอร์กซัน ซึ่งเคยอธิบายลักษณะของชาวไวส์สัน ๆ แต่ทำให้เห็นภาพได้ดีตั้งแต่ปี ค.ศ. 1882 และมีผู้คนกล่าวถึงกันมากกว่า “ถ้าหากักคนไม่เป็นชาว แต่ถ้าคนกักหมาจะเป็นชาว”⁹

สุภา ศิริमानนท์ อธิบายว่า ชาวคือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ สด ๆ ถูกถ้วน และใช้ภูมิปัญญา นำรู้เห็นหรืออาจได้แก่ การค้นพบ วรรณคดี หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่กระทบประชาชนผู้อ่าน และข้อเท็จจริง หมายถึง สารสำคัญเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของเหตุการณ์บางอย่าง หรือของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้ผู้คนสนใจ เนื่องจากมีอิทธิพลต่อชีวิตหรือความอยู่เย็นเป็นสุขของผู้คน¹⁰ ส่วนสนั่น ปัทมะทิน เห็นว่า ชาวคือ การรายงานเหตุการณ์ หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับเวลาที่มีการทำหรือเขียนข่าว¹¹

ประชัน วัลลิโก นิยามข่าวว่าเป็นการรายงานเหตุการณ์ ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็นที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ โดยเหตุการณ์ ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็นที่นำมารายงานนั้นต้องอาศัยหลักการพิจารณาว่ามีคุณค่าข่าวหรือไม่ด้วย¹² ในขณะที่ พิเศษฐ์ ขวาลาธวัช จำกัดความคำว่าข่าวว่าหมายถึง ความเป็นจริงที่สมบูรณ์ เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างมีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง รวมทั้งข้อคิดเห็นด้วย ดังนั้น สิ่งที่ถูกบันทึกในเนื้อข่าวต้องเป็นข้อเท็จจริงที่ยืนยันได้ไม่ว่าจะนานเพียงใด จะเป็นข้อเท็จจริงที่สมมติขึ้นเองไม่ได้ ข่าวอาจส่งผลกระทบต่อคนหมู่มากทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศ หรือโลก และเมื่อปรากฏสู่สาธารณะจะสามารถก่อให้เกิดความเข้าใจได้ในตัวของมันเอง¹³

จากคำจำกัดความที่หลากหลายดังกล่าวอาจพอสรุปความเบื้องต้นได้ว่านักสื่อสารมวลชนจำนวนไม่น้อยเห็นว่า “ข่าว” ต้องเป็นการรายงานข้อเท็จจริง (Fact) ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ทั้งที่กำลังจะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นไปแล้วไม่ว่าจะเกิดนานเพียงใดก็ตาม แต่ผ่านการพิสูจน์หรือมีข้อพิสูจน์ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วต้องเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ น่าสนใจ หรือส่งผลกระทบต่อสังคมหรือผู้รับสารได้ ความดังกล่าวแตกต่างจากความหมายในพจนานุกรมฯ เนื่องจากมีลักษณะของการให้นิยาม “เชิงคุณค่า” ลงไปในคำว่า “ข่าว” ด้วย เพราะข้อเท็จจริงอันจะถือเป็นข่าวได้นั้นจำเป็นต้องผ่านการตรวจสอบพิสูจน์ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น หรือมีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นจริงเท่านั้น นอกจากนี้ยังต้องเป็นเรื่อง “สมควรเป็นข่าว” เพราะต้องมีทั้ง “ความสำคัญ น่าสนใจ หรือสามารถส่งผลกระทบต่อผู้รับสารได้” ซึ่งหากยึดตามแนวทางนี้ เรื่องราวที่ไม่มีมูลความจริง ตรวจสอบพิสูจน์ไม่ได้ เรื่องเล็ก ๆ ที่ไม่สำคัญหรือไม่สามารถส่งผลกระทบต่อผู้รับสารหรือคนในสังคมก็ไม่สมควรถือเป็นข่าว และประเด็นความแตกต่างที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งก็คือ

⁹ เดวิด แรนต์ล (สุนันทา แยมทัฟ แพล), *คนข่าว ฉลาดทำงานศตวรรษ 21* (มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา, โครงการจัดพิมพ์คอปไฟ 2559) 36.

¹⁰ สุภา ศิริमानนท์, *นักหนังสือพิมพ์* (กองทุนสุภา ศิริमानนท์ และสำนักพิมพ์แม่คำผง 2536) 7.

¹¹ สนั่น ปัทมะทิน, *ศัพท์านุกรมสื่อสารมวลชน (อังกฤษ-ไทย)* (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) 146.

¹² ประชัน วัลลิโก, *การหนังสือพิมพ์เบื้องต้น* (มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2538) 15.

¹³ พิเศษฐ์ ขวาลาธวัช และคณะ, *การรายงานข่าวชั้นสูง* (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 2543) 7.

สำหรับนักสื่อสารมวลชนแล้ว “ความคิดเห็น” (Opinion) ถือเป็นส่วนหนึ่งของข่าวได้¹⁴

อย่างไรก็ดี เรื่องราวที่ “สมควรเป็นข่าว” อาจไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะถูกทำให้เป็นข่าวจริง ๆ ในท้ายที่สุด เนื่องจากมีเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมายเกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งย่อมไม่มีใครสามารถทำให้ทุก ๆ เหตุการณ์เหล่านั้นเป็นข่าวได้ ในความเป็นจริงจึงจำเป็นต้องมีการคัดเลือกเพียงบางเหตุการณ์เท่านั้นเพื่อนำเสนอ “อย่างข่าว” ซึ่งกระบวนการเลือกสรรเรื่องราวที่ควรทำให้เป็นข่าวจริง ๆ รู้จักกันในวงการสื่อสารมวลชนว่าการพิจารณา “คุณค่าของข่าว” (News Value) เหตุการณ์ใดที่มีคุณค่าของข่าวสูง ย่อมทำให้มีผู้สนใจรับข่าวนั้นจำนวนมาก โดยคุณค่าของข่าวในที่นี้แม้จะมีหลักเกณฑ์เบื้องต้นในการพิจารณา¹⁵ แต่ก็มักมีรายละเอียดที่แตกต่างกันอยู่บ้างขึ้นอยู่กับยุคสมัย อุดมการณ์ทางการเมือง และนโยบายของสำนักข่าวหรือผู้สื่อข่าว นั้น ๆ เช่นนี้เอง เมื่อปัจจุบัน ประชาชนคนทั่วไปสามารถนำเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นและเห็นว่ามีที่น่าสนใจ อย่างน้อยก็ในมุมมองของตัวเอง ทั้งประเมินแล้วว่าสาธารณชนที่อยู่ในแวดวงของเขานั้นน่าจะสนใจใคร่รู้ มานำเสนออย่างเป็นทางการในพื้นที่บริการของตน (ในที่นี้ไม่ว่าจะในพื้นที่ทางกายภาพ หรือออนไลน์) สิ่งเหล่านั้นย่อมถูกเรียกว่า “ข่าว” ได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุปสำหรับประเด็นนี้ก็คือ ดูเหมือนว่าการให้นิยามของคำว่าข่าวตามพจนานุกรมฯ จะมีความเป็นกลางและภาววิสัย (Objectivity) มากกว่าการให้นิยามโดยคนในวงการสื่อสารมวลชน ซึ่งมีการเติมความหมาย “เชิงคุณค่า” เข้าไปจนเกิดลักษณะของความเป็นอัตวิสัย (Subjectivity) ว่าอะไรเป็นข่าวหรือไม่เป็นข่าว แต่สิ่งนี้ผู้วิจัยไม่คิดว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก เรื่องดีหรือไม่ดี หรือขัดแย้งกัน เพราะมุมมองของคนทำงานด้านข่าว ประกอบกับจรรยาบรรณ และหน้าที่ที่ถูกคาดหวังจากสังคมที่ว่านักข่าวควรเป็นนายทวารคอยสกัดหรือคัดเลือกเรื่องราวเฉพาะที่ประชาชนจำเป็นต้องรู้ หรือเป็นประโยชน์กับประชาชนจริง ๆ (Gate Keeper) เท่านั้น ย่อมทำให้การประเมินว่าอะไรเป็นข่าวมีความละเอียดลึกซึ้งซึ่งมากกว่านิยามในมุมมองของคนทั่ว ๆ ไป ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน หรือตีกรอบของการบอกเล่าเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ แคบหรือกว้างเกินไป ซึ่งอาจคลาดเคลื่อนไปจากสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์และนำเสนอในรายงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำกว้าง ๆ อย่างคำว่า “ข้อมูลข่าวสาร” หรือ “ข้อมูล” แทนคำว่า “ข่าว” เพราะครอบคลุมเรื่องราวทุกลักษณะ (ไม่ว่าจะเป็นข่าวได้หรือไม่ได้ตามค่านิยามของใครก็ตาม) ที่เผยแพร่อยู่ในสื่อออนไลน์

¹⁴ นอกจากนิยามของนักสื่อสารมวลชนที่ผู้วิจัยนำมาให้ดูในเนื้อหาแล้ว สามารถดูเพิ่มเรื่องนี้ได้ที่ ฌอห์น วุฑฒิศรธรรมรักษา, *หลักการรายงานข่าว = Basic news reporting* (ประกายพริก 2536) 55; ภาควิชา วรรณคดี, *การเขียนข่าวเบื้องต้น* (อินทนิล 2554) 25 และสุทธิชาติติยะ, *ศาสตร์การเขียน* (ห้างหุ้นส่วนจำกัด เปเปอร์เฮ้าท์).

¹⁵ โดยทั่วไปเหตุการณ์ที่มักถูกถือว่าเป็นคุณค่าของข่าวสูงก็คือเหตุการณ์ที่สดใหม่ ซึ่งความสดใหม่นี้หมายรวมทั้งเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นนานแล้วแต่เพิ่งถูกค้นพบ หรือเริ่มมีผู้คนให้ความสนใจมากขึ้นด้วย ประกอบกับผลกระทบของเหตุการณ์นั้นต่อประชาชน โดยเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อคนหมู่มากกว่าย่อมมีคุณค่าสูงกว่าเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อคนน้อย นอกจากนี้ก็คือ เหตุการณ์ที่เป็นเรื่องใกล้ตัวย่อมมีคุณค่ามากกว่าเรื่องไกลตัว ความโดดเด่นของบุคคลหรือสิ่งของที่ตกเป็นข่าวหากมีมากก็มีคุณค่ามาก เหตุการณ์ความขัดแย้ง สะเทือนอารมณ์ มีความแปลกประหลาดหรือลึกลับมีเงื่อนงำ เป็นต้น ซึ่งเหตุการณ์ที่ถูกคัดเลือกให้เป็นข่าวนั้นยิ่งมีคุณค่าข่าวหลายข้อก็ยิ่งมีความน่าสนใจเท่านั้น

อนึ่ง คงต้องทำความเข้าใจด้วยว่า “คุณค่าของข่าว” มิใช่สิ่งเดียวกันกับ “คุณภาพของข่าว” หรือ การนำเสนอข่าวอย่างมีคุณภาพ ในหลาย ๆ กรณีแม้ข่าวนั้นจะมีคุณค่าแห่งความเป็นข่าว แต่หากผู้สื่อข่าว หรือสำนักข่าวไม่เคร่งครัดในการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของเหตุการณ์ หรือไม่สามารสื่อสารให้ผู้รับ ข่าวเข้าใจเหตุการณ์ที่นำเสนอได้อย่างถูกต้องชัดเจนย่อมนับเป็น “ข่าวที่ไร้คุณภาพ” ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหา หรือสร้างผลกระทบไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่อผู้รับข่าวหรือต่อสังคมได้ และข่าวนั้น ๆ ก็อาจกลายเป็น ข้อมูลข่าวสารเท็จ บิดเบือน หรือก่อให้เกิดความเข้าใจผิดซึ่งอยู่ในกรอบการวิจัยนี้ได้เช่นเดียวกัน โดย องค์ประกอบของข่าวที่มีคุณภาพนั้นประกอบด้วย¹⁶

- 1) **ความถูกต้องครบถ้วน (Accuracy)** การตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของเหตุการณ์ รวมทั้งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่ถูกคัดเลือกให้เป็นข่าว ถือเป็นหน้าที่สำคัญของ นักสื่อสารมวลชน เพราะนอกจากเพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อทั้ง ผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ รวมทั้งนักสื่อสารมวลชนนั้นหรือสำนักข่าวเองแล้ว นักสื่อสารมวลชน ที่มีคุณภาพย่อมตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่าผู้รับข่าวโดยทั่วไปมักเชื่อถือข่าวที่ถูกนำเสนอทันที โดยไม่มีการตรวจสอบอีก หรือแม้ต้องการตรวจสอบก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากข้อจำกัดด้านการเข้าถึงข้อมูลและแหล่งข่าว และในปัจจุบัน การละเลยคุณภาพในเรื่องนี้เกี่ยวข้องอย่างยิ่ง กับปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จ เพราะความเข้าใจของคนจำนวนมากเห็นว่า ข่าวที่ผิดพลาด (error news) ก็เข้าข่ายเป็น “ข่าวปลอม” ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ กล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องนี้ต่อไปข้างหน้า
- 2) **ความเป็นภาววิสัย (Objectivity)** กล่าวคือ ข่าวที่มีคุณภาพ ต้องเป็นการรายงานข้อเท็จจริง ของเหตุการณ์อย่างตรงไปตรงมา หรือโดยปราศจากอคติ นักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนจำนวนมากเห็นว่าในการรายงานข่าวนั้นต้องไม่มีการสอดแทรกความคิดเห็นของผู้สื่อข่าวลงไปด้วย อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้อาจขัดแย้งกับนิยามของคำว่าข่าวของนักวิชาการอีกบางส่วนที่รวมเอา “ความคิดเห็น” เข้าเป็นส่วนหนึ่งของข่าวด้วยดังกล่าวถึงไปแล้ว ดังนั้น ความเป็นภาววิสัยใน ที่นี้ จึงน่าจะหมายถึงเฉพาะการรายงาน “ข้อเท็จจริง” ที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องรายงานแบบ ตรงไปตรงมา ไม่บิดเบือน หรือแต่งเติมให้ผิดไปจากความจริง สำหรับความคิดเห็นต่อ ข้อเท็จจริงนั้น ๆ ผู้สื่อข่าวย่อมสามารถแสดงออกได้ตามหลักเสรีภาพในการแสดงออกที่ได้รับการรับรองในประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ควรถือเป็นหน้าที่เช่นกันที่ต้อง บอกรับแจ้งกับผู้รับข่าวให้ชัดเจนว่าส่วนใดคือข้อเท็จจริง และส่วนใดคือความคิดเห็นของผู้รายงาน ข่าวนั้นเอง

อันที่จริง ผู้รับสารควรตระหนักรู้ รวมถึงนักสื่อสารมวลชนก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า งานข่าว

¹⁶ สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ, การสื่อข่าว: หลักการและเทคนิค (ศูนย์หนังสือสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา 2545) 48.

จำนวนไม่น้อยล้วนเป็นกระบวนการที่มีความเป็น “อัตวิสัย” (Subjectivity) ข้อมูลเนื้อหาที่ปรากฏในสื่อล้วนเกิดจากการประกอบสร้างจนเกิดความหมายที่สอดคล้องกับคุณค่าและความคิดเห็นของสื่อ¹⁷ ดังที่ David Randall อดีตนักข่าวชาวอังกฤษเขียนไว้ในหนังสือที่โด่งดังของเขาตอนหนึ่งว่า

“งานข่าววารสารศาสตร์นั้น โดยธรรมชาติเป็นกระบวนการที่เป็นอัตวิสัย ไม่เป็นกลางอยู่แล้ว มันสามารถผลิตและกำหนดทิศทางในการมองโลก...ไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ก็ตาม อย่างโจ่งแจ้งหรือแอบแฝงก็ตาม ปฏิเสธเรื่องนี้ก็เหมือนปฏิเสธว่าหมึกซีตรอยบนกระดาษได้

ถ้าเป็นเรื่องบทความแสดงความคิดเห็นของผู้เขียนโดยเจตนา ก็ไม่เป็นไร ที่เป็นปัญหาคือการแสดงความคิดเห็นแฝง แต่งตัวราวกับเป็นการรายงานอย่างตรงไปตรงมา พุดด้วยน้ำเสียงท่วงท่า กิริยาเยี่ยงนั้น ปัญหาอีกเช่นกันอยู่ที่ความคิดเห็นที่คืบคลานเข้ามาอยู่ในย่อหน้าของข่าวและแทรกซึมเข้ามาก่อนที่ผู้อ่าน หรือแม้แต่ผู้เขียนจะทันรู้ตัว

ฉะนั้นแล้ว ความคิดเห็นจะเป็นปัญหาเมื่ออยู่ในที่ ๆ ไม่ได้ประกาศตัวชัดเจนว่าเป็นความคิดเห็น เราคงไม่อาจกำจัดสิ่งเหล่านี้ให้หมดสิ้นไปได้ แต่เราอาจหวังว่าจะทำให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดด้วยการมองหา ศึกษา ตระหนักถึง และพยายามที่จะแยกความคิดเห็นให้ออก...”¹⁸

- 3) **ความสมดุลและเป็นธรรม (Balance and Fairness)** การรายงานข่าวที่มีคุณภาพจำเป็นต้องมีการคัดเลือก จัดลำดับการนำเสนอ และให้ความสำคัญกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความสมดุลในข่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำข่าวที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ข่าวที่มีคุณภาพต้องเสนอเรื่องราว และประเด็นของทุกฝ่ายเหล่านั้นอย่างเท่าเทียม เพื่อให้ผู้รับข่าวใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับฝ่ายใด เพราะเหตุใด
- 4) **ความกระชับ ชัดเจน และเข้าใจง่าย (Simplicity, Conciseness and Clearness)** ข่าวที่มีคุณภาพควรใช้ภาษาที่ผู้รับข่าวสามารถเข้าใจได้ กระชับ และชัดเจน ไม่ใช่คำคลุมเครือกำกวมหรือที่สามารถตีความได้หลายแง่มุม การละเลยคุณภาพของข่าวในเรื่องนี้นอกจากอาจสร้างความสับสนหรือความเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับข่าวสารแล้ว ยังอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้รับข่าวสารที่ตีความข่าวนั้นไม่เหมือนกันด้วย
- 5) **ความทันต่อเหตุการณ์ (Recentness)** เป็นข่าวที่สามารถนำเสนอเหตุการณ์ภายหลังเกิดเหตุ นั้นขึ้นได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การเสนอข่าวที่รวดเร็วต้องมาพร้อมกับความถูกต้อง และ

¹⁷ เสาวภาคย์ รัตนพงษ์, ‘การศึกษาลักษณะของข่าวปลอมที่เผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ในประเทศไทย และแนวทางการรับมือ’ (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการ) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2563) 85.

¹⁸ เดวิด แรนดัล (สุนันทา แยมทัฟ แพล) (เชิงอรรถ 9) 313.

รอบคอบ ความฉับไวที่มีคุณภาพย่อมแตกต่างอย่างมากกับการเสนอข่าวอย่างเร่งรีบ เพราะข่าวที่เสนอออกไปอย่างผิดพลาดคลาดเคลื่อนแล้วนั้น แม้ไม่ได้เกิดจากความตั้งใจ ทั้งมีการแก้ไขข่าว หรือถอดข่าวนั้น ๆ ออกในภายหลัง แต่ไม่มีหลักประกันใด ๆ ได้เลยว่าจะทำให้ความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับข่าว นักข่าว รวมทั้งสำนักข่าวนั้นจะกลับคืนมาอย่างสมบูรณ์

2.1.2 ข้อความคิดว่าด้วย “ข้อมูลข่าวสารเท็จ”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฯ ไม่มีการให้นิยามคำว่า “ข่าวปลอม” “ข่าวลวง” “ข้อมูลเท็จ” หรือ “ข้อมูลปลอม” ถ้อยคำที่ใกล้เคียงกับคำเหล่านี้คงมีแต่คำว่า “ข่าวยกเมฆ” ซึ่งหมายถึง ข่าวที่ไม่มีมูลข่าวเหลวไหล ในขณะที่คำว่า “ข่าวลือ” หมายถึง ข่าวที่พูดกันทั่วไป แต่ยังไม่มื่อะไรยืนยันได้แน่นอน¹⁹ แต่ในพจนานุกรมศัพท์นิเทศศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสภาให้นิยาม “ข่าวลวง” ว่าหมายถึง ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ตรงกับความจริง แพร่กระจายแฝงในรูปแบบการรายงานข่าว มักใช้ภาษาเร้าอารมณ์ โดยมีวัตถุประสงค์ให้เชื่อ และคำว่า “ข่าวปลอม” หมายถึง ข่าวที่มีเนื้อหาเป็นเท็จ ปราศจากข้อเท็จจริง ไม่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาได้ หรืออาจมีเจตนาบิดเบือนข้อมูลไปจากข้อเท็จจริงเดิม²⁰

องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ให้นิยามคำว่า “ข้อมูลเท็จ” (disinformation) ว่าหมายถึงข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง และถูกสร้างขึ้นโดยเจตนาเพื่อทำอันตรายต่อบุคคล กลุ่มทางสังคม องค์กร หรือประเทศ²¹

Claire Wardle ผู้อำนวยการองค์กร First Draft องค์กรสนับสนุนการรู้เท่าทันสื่อ และสร้างเครือข่ายซึ่งประกอบด้วยสื่อ องค์กร ภาคการศึกษา รวมทั้งบริษัทเทคโนโลยี โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาและยกระดับการนำเสนอข้อมูลที่น่าเชื่อถือในยุคดิจิทัลแบ่ง “ความผิดปกติของข้อมูล” (Information Disorder) ออกเป็น 3 กลุ่ม²² คือ

- 1) **ข้อมูลที่เป็นเท็จ (Dis-Information)** หมายถึง เนื้อหาที่เป็นเท็จหรือข้อมูลที่ถูกสร้างขึ้นโดยไม่มีฐานของความจริงเลยโดยเจตนา หรือก็คือผู้สร้าง หรือผู้เผยแพร่รู้ถึงความไม่จริงนั้น แต่ก็ยังสร้าง หรือเผยแพร่ออกไป ข้อมูลประเภทนี้ถูกออกแบบมาเพื่อก่อให้เกิดอันตรายต่าง ๆ

¹⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 <<https://dictionary.orst.go.th/>>

²⁰ มานิต สุขสมจิตร, ‘Fake News: ข่าวลวง, ข่าวปลอม’ (วารสารศาสตร์ ปีที่ 15 ฉบับที่ 1, 2565) 11.

²¹ Cherylyn Ireton and Julie Posetti, ‘Journalism, ‘Fake News’ and Disinformation: A Handbook for Journalism Education and Training’ UNESCO (2018) <https://en.unesco.org/sites/default/files/journalism_fake_news_disinformation_print_friendly_0.pdf> accessed 15 February 2023.

²² Claire Wardle, ‘Understanding Information disorder’ First draft (September 2020) <<https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>> accessed 15 February 2023.

ภายใต้แรงจูงใจสามประการ คือ เพื่อสร้างรายได้ เพื่อมีอิทธิพลทางการเมืองทั้งในและต่างประเทศ หรือเพื่อสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จนี้หากถูกส่งต่อ ๆ กันไป (Share) บ่อยครั้งก็อาจเปลี่ยนสถานะกลายเป็น ข้อมูลที่ผิดพลาด ได้ ขึ้นอยู่กับความรู้ และเข้าใจของผู้ส่งต่อนั้น

- 2) **ข้อมูลที่ผิดพลาด (Mis-Information)** ยังคงหมายถึง ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง แต่เป็นกรณีที่ผู้ส่งต่อ หรือผู้เผยแพร่ข้อมูลนั้นไม่รู้ หรือเชื่อว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแท้จริง จึงเป็นการเผยแพร่ หรือส่งต่อไปโดยไม่มีเจตนาในทางร้าย ไม่ได้มีเป้าประสงค์เพื่อหลอกลวงบุคคลอื่น หลายต่อหลายครั้งที่ผู้ส่งต่อไปในเครือข่ายของตนคิดว่ากำลังช่วยเหลือผู้อื่นอยู่ และ
- 3) **ข้อมูลที่เป็นอันตราย (Mal-Information)** หมายถึง ข้อมูลจริง แต่ถูกออกแบบ หรือตัดแต่งบางส่วนเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจผิด หรือเข้าใจตามที่ผู้เผยแพร่ต้องการ แล้วนำไปใช้สร้างความเสียหายแก่บุคคล องค์กร หรือประเทศ เช่น การนำข้อมูลจริงที่ละเมิดความเป็นส่วนตัวของบุคคลอื่นไปเปิดเผยโดยไม่มีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์สาธารณะซึ่งขัดต่อมาตรฐานและจริยธรรมของสื่อมวลชน เป็นต้น อนึ่ง ข้อมูลประเภทที่สามนี้เกิดขึ้นได้ เนื่องจากในช่วงเวลาที่ผ่านมามีพบว่ามีเทคนิคการโจมตีกันด้วยข้อมูลนั้นอาจไม่จำเป็นต้องใช้เนื้อหาที่เป็นเท็จตรง ๆ อีกต่อไป แต่สามารถใช้ “บริบท” หรือ “สิ่งร้ายล้อม” ของการเผยแพร่ข้อมูลจริงเป็นอาวุธในการทำลายล้างกันได้ โดยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจด้วยว่าการใช้ข้อมูลที่มีแกนของความจริงนี้มักประสบความสำเร็จ (ในเป้าหมายต่าง ๆ) มากกว่า ทั้งในแง่ของการโน้มน้าวจิตใจและการมีส่วนร่วมของผู้คน ทั้งยังไม่ถูกปิดกั้นหรือถูกกีดกันด้วยโปรแกรมตรวจเช็คความแท้จริงที่ใช้อยู่ในแพลตฟอร์มต่าง ๆ อีกด้วย

แม้ลักษณะความผิดปกติของข้อมูลทั้งสามแบบตามแนวคิดของ Wardle จะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีความเป็นได้เช่นกันที่ข้อมูลทั้งสามประเภทนี้จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของข้อมูลหรือต่อสังคมที่คล้ายคลึงกัน อาทิ ทำให้ความเชื่อมั่นในความแท้จริงของข่าวสารลดลง อาจทำให้ผู้คนเกิดความเข้าใจผิด หรือตื่นกลัว อาจสร้างความเสียหายให้กับฝ่ายตรงข้ามได้ การแพร่กระจายของพวกมันในที่สุดแล้วอาจทำลายความสมบูรณ์ของกระบวนการประชาธิปไตย หรือก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การคิดคำนึงถึงความแตกต่างเหล่านี้ย่อมมีประโยชน์ต่อการออกแบบ หรือกำหนดมาตรการเพื่อควบคุมจัดการให้เหมาะสมและได้สัดส่วนกับความเสียหายมากกว่าการเรียกข้อมูลเท็จหรือข้อมูลที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งหมดรวม ภายใต้คำจำกัดความที่คลุมเครือด้วยศัพท์คำใดคำหนึ่งอย่างคำว่า “ข่าวปลอม” (ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นปัญหาในรายละเอียดต่อไป) ทั้งนี้ เพราะสาเหตุและเทคนิคของการเกิดขึ้นก็ดี ระดับความเสียหายที่เกิดขึ้นก็ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจตนาหรือเป้าประสงค์ของผู้สร้างหรือเผยแพร่เนื้อหาเหล่านั้นก็ดี มีความแตกต่างกัน

ในแง่ของอัตราการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จเมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลข่าวสารทั่วไปซึ่งเป็นความจริงที่เผยแพร่อยู่ในสื่อออนไลน์นั้น รายงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร Science โดย MIT Media Lab หรือสถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา (MIT) ซึ่งทำการศึกษาข้อความในแพลตฟอร์มทวิตเตอร์จำนวน 126,000 ข้อความที่ทวิตออกไป 4.5 ล้านครั้ง โดยผู้ใช้งาน 3.5 ล้านคน ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2006 ถึง 2017 ชี้ให้เห็นว่า ข้อมูลข่าวสารเท็จแพร่กระจายได้รวดเร็วกว่าข้อมูลข่าวสารจริงถึง 100 เท่า โดยข้อมูลข่าวสารเท็จมีการเข้าถึงประมาณ 1,000 - 100,000 คน ส่วนข้อมูลที่เป็นความจริงกลับมีคนเข้าถึงเพียง 1,000 คนเท่านั้น นอกจากนี้ ข้อมูลข่าวสารเท็จมักถูกส่งต่อหรือรีทวีต (Retweet) มากกว่าข้อมูลจริงถึงร้อยละ 70 โดยข่าวหรือข้อมูลอันเป็นเท็จใช้เวลาในการเผยแพร่ไปยังผู้ใช้งานทวิตเตอร์จำนวน 1,500 คน โดยเฉลี่ยภายใน 10 ชั่วโมง และเมื่อเปรียบเทียบกับการแพร่กระจายของข่าวสารที่เป็นจริงจะใช้เวลามากกว่าถึง 60 ชั่วโมง โดยข้อมูลที่ไม่มีความจริงนั้นสามารถเข้าถึงผู้อ่านได้มากกว่าข้อมูลจริงถึงร้อยละ 35 ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ ในขณะที่ผู้คนอาจคิดว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้การแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จในยุคอินเทอร์เน็ตเป็นไปอย่างรวดเร็วคือเครื่องมือทางเทคโนโลยี หรือโปรแกรมอัตโนมัติอย่าง Botnet แต่ในความเป็นจริงแล้ว งานวิจัยของ MIT ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์คือตัวการหลักในการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จเหล่านั้น งานวิจัยยังพบว่าเรื่องราวที่ได้รับความนิยมในการเผยแพร่มากที่สุด คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง เรื่องราวลึกลับ ข่าวเศรษฐกิจ ข่าวอาชญากรรมและการก่อการร้าย ข่าววิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข่าวบันเทิง และภัยธรรมชาติ ตามลำดับ²³

นอกจากนี้ ยังมีงานศึกษาจำนวนหนึ่งที่พบว่าข้อมูลที่เป็นเท็จมักเกิดและแพร่ระบาดรวดเร็วขึ้นไปอีกในสถานการณ์ที่ไม่ปกติ อ่อนไหว ไม่มีเสถียรภาพ วิกฤติ หรือตกอยู่ในสภาวะของความไม่แน่นอนสูง เนื่องจากผู้คนที่ต้องเผชิญกับความขาดแคลนข้อมูลที่เราต้องการ ในห้วงเวลาหรือสถานการณ์เหล่านี้ บุคคลหรือชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ได้รับหรืออาจจะได้รับผลกระทบอย่างใดอย่างหนึ่งจากเหตุการณ์นั้น จะเกิดอาการหวาดกลัว ตึงเครียด หรือวิตกกังวล และสภาพจิตใจเช่นนี้เองที่เป็นปัจจัยหลักที่อยู่เบื้องหลังการแพร่กระจายข้อมูลเท็จ เพื่อเอาชนะความตึงเครียดของตัวเอง ผู้คนมักพยายามรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้เพื่อทำความเข้าใจหรือตรวจสอบสถานการณ์ รวมทั้งประเมินผลลัพธ์พร้อมกับหาทางหนีทีไล่เพื่อไว้เมื่อภัยคุกคามหรือผลกระทบจะมาถึง แน่แน่นอนว่าในเบื้องต้นแหล่งข้อมูลหลักที่ผู้คนที่ต้องการคือแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการจากภาครัฐ หรือจากสื่อที่เชื่อถือได้ แต่เมื่อรัฐหรือสื่อที่น่าเชื่อถือเหล่านั้นมีกำลังหรือศักยภาพไม่เพียงพอ หรือการดำเนินงานบนพื้นฐานของความเป็นมืออาชีพที่ต้องตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อน จนทำให้ไม่สามารถผลิตข้อมูลจริงให้รวดเร็วและเพียงพอต่อความต้องการที่เพิ่มปริมาณขึ้นหลายเท่าจากสภาวะปกติ ผู้รับข่าวสารก็จะหันไปรวบรวมข้อมูลจากญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็น

²³ Peter Dizikes, 'Study: On Twitter, false news travels faster than true stories' MIT News (March 2018) <<https://news.mit.edu/2018/study-twitter-false-news-travels-faster-true-stories-0308>> accessed 15 February 2023.

ทางการอื่น ๆ มาทดแทน จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จแทรกตัวขึ้นมาได้²⁴ สิ่งที่แปรผันตามความต้องการข้อมูลในปริมาณที่เพิ่มขึ้นในสถานการณ์เปราะบางเช่นนี้ก็คือ ผลกระทบที่รุนแรงขึ้นเช่นกันของข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง รวมทั้งงบประมาณ และทรัพยากรบุคคลที่จำเป็นต้องใช้ในการแก้ไขความเข้าใจผิด ทั้งนี้ สถานการณ์ที่ตั้งอยู่บนความไม่แน่นอนสูงดังกล่าว อาทิ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ รวมทั้งที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์ด้วยกันอย่างสงคราม หรือสงครามกลางเมือง วิกฤติการณ์ทางการเมือง ช่วงเวลาของการหาเสียงเลือกตั้ง การเปลี่ยนประมุขของรัฐหรือผู้นำประเทศ และการเกิดโรคระบาดร้ายแรง เป็นต้น ดังที่เราได้เคยประสบกันมาแล้วในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19

ในระหว่างการประชุมความมั่นคงที่เมืองมิวนิก ประเทศเยอรมนี เมื่อปี ค.ศ. 2020 ผู้อำนวยการอนามัยโลก (World Health Organization - WHO) กล่าวว่า “เราไม่ได้ต่อสู้กับโรคระบาดเท่านั้น เรากำลังต่อสู้กับการแพร่ระบาดของข้อมูลด้วย” ซึ่งหมายถึงการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับโควิด-19²⁵ ตามเอกสารของ WHO การระบาดและการตอบสนองของโควิด-19 มาพร้อมกับการแพร่ระบาดของข้อมูลจำนวนมาก ปริมาณการค้นหาข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวกับโควิด-19 ในช่วงนั้นเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 50 – 70 ในทุกกลุ่มอายุ ภายในเวลาเพียง 30 วันแรกมีผู้นำคลิปวิดีโอเกี่ยวกับโควิด-19 เผยแพร่ในยูทูบมากกว่า 361,000,000 คลิป บทความใน Google Scholar มากกว่า 19,200 บทความ และมีการทวีตข้อความในทวีตเตอร์มากกว่า 550 ล้านข้อความในเดือนมีนาคม ค.ศ. 2021²⁶ ในช่วงสามเดือนแรกของปี ค.ศ. 2020 มีผู้คนมากกว่า 6,000 คนในสหรัฐอเมริกาต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลเนื่องจากการให้ข้อมูลที่ผิดพลาด หรือไม่ถูกต้องเกี่ยวกับโควิด-19²⁷ และเมื่อเริ่มมีการฉีดวัคซีน หนึ่งในทฤษฎีสมคบคิดที่ถูกเผยแพร่และได้รับความนิยมอย่างมากก็คือ Bill Gates ต้องการใช้วัคซีนเพื่อฝังไมโครชิปในคนเพื่อติดตามพวกเขา ส่งผลให้ประชาชนเกิดความลังเลใจที่จะรับวัคซีน²⁸ รายงานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงของการแพร่กระจายของข้อมูลที่เป็นเท็จ และการให้ข้อมูลที่เป็นเท็จก็สามารถซ้ำเติมวิกฤตด้านสาธารณสุขได้อย่างน่าหวาดหวั่น จากนั้นคำว่า “Infodemic” ก็ถูกสร้างขึ้นเพื่ออธิบาย

²⁴ See Sadiq Muhammed and Saji K. Mathew, ‘The disaster of misinformation: a review of research in social media’ (International Journal of Data Science and Analytics vol. 13, 2022) 271-285.

²⁵ World Health Organization, ‘Munich Security Conference. Retrieved November 1’ (February 2020) <<https://www.who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference>> accessed 15 February 2023.

²⁶ The Pan American Health Organization, ‘Understanding the Infodemic and Misinformation in the Fight Against Covid -19’ (June 2020) <https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng .pdf> accessed 15 February 2023.

²⁷ Alistair Coleman, ‘“Hundreds dead” because of Covid - 19 misinformation’ BBC News (August 2020) <<https://www.bbc.com/news/world-53755067>> accessed 15 February 2023.

²⁸ Esther Benenson, ‘Vaccine myths Facts vs fiction’ VCU Health (April 2021) <<https://www.vcuhealth.org/news/Covid-19/vaccine-myths-facts-vs-fiction>> accessed 17 February 2023.

ปรากฏการณ์การแพร่ระบาดของข้อมูลเท็จในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งหมายความว่า “ปริมาณข้อมูลเกี่ยวกับหัวข้อเฉพาะเจาะจงที่เพิ่มขึ้นอย่างมากและแพร่กระจายแบบทวีคูณในช่วงระยะเวลาเพียงสั้น ๆ และในยุคข้อมูลข่าวสาร ปรากฏการณ์นี้ถูกขยายออกไปทางสื่อสังคมออนไลน์ และแพร่กระจายได้กว้างไกลและรวดเร็วเหมือนไวรัส”²⁹

2.2 ประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ

แม้ความตระหนัก จนถึงขีดจำกัดอย่างมากต่อสถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จของนานาประเทศจะปรากฏตัวให้เห็นเด่นชัดในช่วงเวลาเกือบสิบปีที่ผ่านมาเอง ซึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากการที่อินเทอร์เน็ตพัฒนาเข้าสู่ยุคที่ผู้ใช้งานสามารถสร้างเนื้อหาและเผยแพร่เนื้อหาของตัวเองได้ (User Generate Content - UGC) เกิดสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) พร้อม ๆ กับการมาของนักข่าวพลเมือง (Citizen Journalist) ที่มักมีปัญหาในแง่ของการเสนอความเห็นเสมือนหนึ่งเป็นข้อเท็จจริง หรือเสนอข้อมูลที่ขาดการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงก่อนเผยแพร่ ประกอบกับมี “คำร่วมสมัย” ที่ฟังแล้วทำให้รู้สึกมีส่วนร่วมอย่างมากอย่างคำว่า “ข่าวปลอม” (Fake News)³⁰ ทั้งได้แรงบวกรจากปริมาณที่เพิ่มขึ้นแบบก้าวกระโดดของข้อมูลอันเป็นเท็จที่เกี่ยวกับสุขภาพและวัคซีนในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 แต่อันที่จริงแล้ว การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ การให้ข้อมูลที่ผิดพลาด บิดเบือนความจริง รวมทั้งข้อมูลที่เจือปนความเห็นส่วนตัวแต่นำเสนออย่างข้อเท็จจริง ฯลฯ อุบัติขึ้นและสร้างผลกระทบไม่ทางใดก็ทางหนึ่งมานานมากแล้วทั้งในพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่เสมือน

การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ หรือการบิดเบือนข้อเท็จจริงโดยเจตนาอยู่คู่กับสังคมมนุษย์มายาวนานหลายศตวรรษ ตั้งแต่ยุคตำนานเรื่องเล่า ผ่านเอกสารใบปลิว สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกระจายเสียง กระจายภาพ จนถึงยุคสื่อดิจิทัลในท้ายที่สุด Burkhardt แบ่งยุคของการเผยแพร่ข้อมูลเท็จออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคก่อนการพิมพ์ (Pre-printing press era) ยุคหลังการพิมพ์ (post-printing press era) ยุคสื่อมวลชน (mass media era) และยุคอินเทอร์เน็ต (Internet era)³¹ โดยในยุคแรกนั้น นอกจากอาศัยการบอกเล่า ข่าวสารแบบปากต่อปากแล้ว การขีดเขียนบนวัสดุที่ยังไม่เป็นกระดาษก็คือการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ข่าวสารแพร่กระจายได้ อย่างไม่รู้ที่ การสร้าง การเขียน รวมทั้งการส่งข่าวมักจำกัดอยู่กับคนที่เป็หัวหน้ากลุ่ม หรือมีอิทธิพลทางสังคมเท่านั้นอย่างเจ้าผู้ครองนคร ขุนนาง พระ หรือทหาร และการควบคุมข่าวสารและความรู้ได้ก็เป็นเส้นทางที่นำไปสู่อำนาจ หรือการมีอิทธิพลเหนือคนธรรมดา ดังนั้น เพื่ออวดอ้างหรือเชิด

²⁹ The Pan American Health Organization (n 26).

³⁰ ดู ปรีดี บุญซื่อ, ‘โลกยุคหลังความจริง (Post-Truth) อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของข่าวปลอม (Fake News)’ <<https://thaipublica.org/2018/07/pridi107/>> สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2022.

³¹ Jean-Marie Burkhardt, ‘History of Fake News’ (Library Technology Reports 53, no. 8, 2017) 5-9.

บุคคลหรือกลุ่มบุคคลให้เหนือกว่าผู้อื่น หรือเพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจด้วยการเสนอข้อมูล ข่าวสารเกินจริงที่ไม่อาจตรวจสอบความแท้จริงได้จึงเกิดขึ้น ในทางตรงกันข้ามการกระจายข่าวสารเท็จเพื่อ โจมตี หรือลดทอนความชอบธรรมการใช้อำนาจของบุคคลก็เกิดขึ้นด้วย อาจกล่าวได้ว่าการสร้างและ เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จในยุคแรกนี้ส่วนใหญ่ล้วนมีเป้าหมายทางการเมือง (political purpose) ตัวอย่างที่ ชัดเจนและมักถูกอ้างอิงจากนักวิชาการก็คือ กรณีของ Procopius นักเขียนและนักประวัติศาสตร์คนสำคัญ แห่งจักรวรรดิไบแซนไทน์ ที่เผยแพร่ข้อมูลที่ตรวจสอบความแท้จริงไม่ได้และข่าวลืออันไม่พึงประสงค์ เพื่อ สร้างความเสื่อมเสียให้แก่จักรพรรดิจัสติเนียน (Justinian) และพระมเหสีธีโอดอรา (Theodora) ผ่าน หนังสือของเขาเองชื่อ “The Secret History”³² ตั้งแต่ราวศตวรรษที่หก นับว่าเพื่อทำให้กษัตริย์องค์ใหม่พึง พอใจ หรือกรณีการสร้างข้อมูลเท็จและข่าวลือเพื่อต่อต้านและโจมตีชาวनुเบีย ซีเรีย และลิเบียในยุค จักรพรรดิรามเสสที่ 2 (Emperor Rameses II) แห่งอียิปต์ เพราะต้องการรวมศูนย์อำนาจและสร้างความ แข็งแกร่งให้กับอียิปต์ ในขณะที่อีกฝ่ายก็ปล่อยข่าวว่ากองทัพของจักรพรรดิถูกโจมตีและพ่ายแพ้ให้กับโจร สลัดเซอร์เดน (Sherden) จนสร้างความตื่นตระหนกในทั่วราชอาณาจักร³³ เป็นต้น

ภายหลังการเกิดขึ้นของแท่นพิมพ์ในปี ค.ศ. 1450 ที่นำไปสู่การผลิตสิ่งพิมพ์ในช่วงแรก ๆ ยังผลให้ ไม่เพียงแต่การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็วขึ้นเท่านั้น หากแต่ทำให้ข้อมูลข่าวสารเท็จ สามารถแพร่กระจายได้อย่างกว้างขวางขึ้นด้วย และโลกก็ก้าวเข้าสู่ยุคข่าวสารเท็จในยุคที่สอง ตัวอย่างในยุค นี้มีตั้งแต่ข้อมูลเท็จที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างและขยายความเกลียดชังทางเชื้อชาติ หรือความขัดแย้งทางความ เชื่อจนนำไปสู่ความรุนแรง อย่างข้อมูลเท็จที่สร้างโดยบาทหลวงคาทอลิกในประเทศอิตาลีราวปี ค.ศ. 1475 เพื่อใส่ร้ายคนยิวว่าเป็นพวกลักพาตัวเด็กไปฆ่าเพื่อดื่มเลือดและบูชายัญตามพิธีกรรมของศาสนายิว จนเกิด กระแสต่อต้าน และชาวยิวจำนวนมากถูกไล่ล่าสังหาร³⁴ ปี ค.ศ. 1500 ถึง 1600 ที่การพิมพ์ขยายตัว ซึ่งเป็น ช่วงที่มีผู้คนรู้หนังสือมากขึ้น ทำให้การขายข่าวและข้อมูลมีความเป็นไปได้ในการประกอบธุรกิจ และผู้ทำเงิน ได้มากก็คือคนที่มีทักษะและความสามารถในการเขียนเรื่องราวที่น่าสนใจและน่าเชื่อถือ คนรู้หนังสือจำนวน ไม่น้อยรับค่าจ้างเพื่อเขียนเรื่องราวที่ผู้ว่าจ้างต้องการไม่ว่าสิ่งที่ต้องการให้เขียนนั้นจะจริงหรือเท็จ ข้อมูล ข่าวสารถูกตีพิมพ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ แผ่นพับ การ์ตูน ศิลปะ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ ในยุคนี้เองที่เริ่มมี การหาทุนจากผู้ลงโฆษณา แล้วข่าวเท็จก็กลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่ใช้ขับเคลื่อนธุรกิจ³⁵ นักวิชาการ

³² See ‘Internet Medieval Sourcebook Procopius of Caesarea: The Secret History’ Fardham University <<https://sourcebooks.fordham.edu/basis/procop-ane.asp>> accessed 16 February 2023.

³³ See Thomas James and Henry Garnet, *Rameses II* (Friedman/Fairfax Publishers, 2000)

³⁴ Jacob Soll, ‘The Long and Brutal History of Fake News’ Politico (2016) <<http://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535>> accessed 16 February 2023.

³⁵ Tom Standage, ‘No news like fake news’ The Economist (2017) <<https://www.economist.com/science-and-technology/2016/11/16/no-news-like-fake-news>> accessed 16 February 2023.

ที่ศึกษาเรื่องนี้ต่างชี้ว่าการเผยแพร่ข้อมูลเท็จหรือข้อมูลที่มาจากแหล่งข้อมูลที่ไม่ได้อยู่จริงในช่วงเวลานี้ เกี่ยวพันอย่างยิ่งกับการแข่งขันทางธุรกิจที่ดุเดือดของสำนักพิมพ์ ผู้บริโภคชาวมักได้พบเรื่องราวหรือปรากฏการณ์แปลก ๆ ในสิ่งพิมพ์ที่ชวนเชิญให้ซื้อหาไปอ่าน เช่น หนังสือพิมพ์อังกฤษเคยรายงานในปี ค.ศ. 1611 ว่าหญิงชาวเนเธอร์แลนด์คนหนึ่งมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่ดื่ม น้ำหรือกินอาหารเลยเป็นเวลา 14 ปี³⁶ ในฝรั่งเศสหนังสือพิมพ์ที่เน้นขายข่าวซุบซิบนินทา ข่าวเท็จ หรือที่ไม่มีมูลความจริง (ภาษาฝรั่งเศสเรียกข่าว เช่นนี้ว่า “Canard”) ก็ระบาดและแพร่หลายอย่างมากในศตวรรษที่สิบเจ็ด³⁷ ซึ่งเหล่านี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า แรงจูงใจทางเศรษฐกิจและผลประโยชน์ทางการเงินอยู่คู่กับสังคมและงานข่าวมายาวนาน และในยุคนี้ไม่ เพียงแต่เรื่องแปลกประหลาดมหัศจรรย์เท่านั้น สถานการณ์ความวุ่นวาย หรือเปราะบางต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั่วโลกล้วนเป็นวัตถุดิบในการสร้างข้อมูลเท็จเพื่อขายได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเหตุแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในกรุง ลิสบอน ประเทศโปรตุเกสในปี ค.ศ. 1755 หรือการปฏิวัติการเมืองการปกครองในประเทศฝรั่งเศส³⁸ ไบบลิโอ สร้างเรื่องราวรัฐบาลฝรั่งเศสใกล้ล้มละลายในช่วงวิกฤติทางการเมืองและการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 ก็คือตัวอย่าง แม้เมื่อล่วงเข้าสู่ศตวรรษที่สิบเก้า ผู้คนจะเริ่มตื่นตัวกับคุณภาพของข่าว และสนใจความถูกต้อง แท้จริงของเรื่องราวที่อ่านมากขึ้น แต่เมล็ดพันธุ์ของการสร้างและเสพข่าวเท็จก็ถูกหว่านลงในระบบนิเวศของ ข่าวเรียบริบหรี่แล้ว ข่าวเท็จที่โด่งดังตั้งแต่ปี ค.ศ. 1835 และเป็นที่ยังจำจนถึงปัจจุบันในนามของ “The Great Moon Hoax” ก็คือบทความหลายตอนที่เผยแพร่โดยหนังสือพิมพ์ The New York Sun ซึ่งเขียนว่ามี การค้นพบสิ่งมีชีวิตแปลกประหลาดบนดวงจันทร์ ไม่ว่าจะเป็น ยูนิคอร์น ปีเวอร์สองขา ไปจนถึงมนุษย์ค่างควา มัมบทความเหล่านี้จะเป็นเรื่องเกินจริงและโคมลอย แต่ด้วยการกล่าวอ้างว่าเป็นการค้นพบโดยนักดาราศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในเวลานั้น มันก็ทำให้ได้รับความสนใจและติดตามจากผู้คนจนยอดขายรายวันของ หนังสือพิมพ์เพิ่มขึ้นจาก 8,000 เล่มเป็น 19,000 เล่ม³⁹

สำหรับยุคที่สาม หรือยุคสื่อมวลชนนั้น Burkhardt กล่าวว่า เป็นยุคของการช่วงชิงงานผู้อ่านโดย อาศัยกลวิธีสร้างความหวือหวา (sensational news) และเล่นกับเรื่องอื้อฉาวโดยไม่สนใจการตรวจสอบ ข้อเท็จจริง โดยในสหรัฐอเมริกาเรียกสื่อในกลุ่มนี้ว่า Yellow Journalism หรือ สื่อเหลือง ซึ่งมีต้นกำเนิดมา จากการแข่งขันกันเพิ่มยอดผู้อ่านระหว่างสำนักข่าวใหญ่สองสำนักคือ New York World กับ New York Journal คำจำกัดความของสื่อเหลืองก็คือ สื่อที่นำเสนอข่าวโคมลอย หรือข่าวที่ปราศจากการตรวจสอบ ข้อเท็จจริง เน้นการพาดหัวข่าวโลดโผน น่าตื่นเต้นเพื่อดึงดูดความสนใจ และบางครั้งก็แต่งเติมเนื้อหาให้ดูเกิน จริงเพื่อเป้าหมายแฝงอื่น ๆ มีนักประวัติศาสตร์วิเคราะห์ว่าการต่อสู้อย่างดุเดือดระหว่างสองสำนักข่าวนี้นี้เป็น

³⁶ Ibid.

³⁷ Robert Darnton, ‘The True History of Fake News’ NYR Daily (2017) <<https://www.nybooks.com/daily/2017/02/13/the-true-history-of-fake-news/>> accessed 16 February 2023.

³⁸ Jean-Marie Burkhardt (n 31).

³⁹ Tom Standage (n 35), เสาวภาคย์ รัตนพงศ์ (เชิงอรธ 17) 51.

หนึ่งในตัวกระตุ้นให้เกิดสงครามระหว่างสหรัฐอเมริกา กับสเปนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วย⁴⁰ เพราะทั้งสองสำนักต่างแข่งกันนำเสนอข่าวเท็จ และข่าวลือเพื่อสร้างความเกลียดชังต่อชาวสเปนอย่างต่อเนื่องว่าคอยข่มเหงชาวคิวบา และทั้งต้องการเข้าแทรกแซงทางทหารของประเทศสหรัฐอเมริกา ความเห็นอกเห็นใจคนคิวบาของคนอเมริกันเพิ่มขึ้นจากการอ่านเรื่องเล่าที่ไม่มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงใด ๆ ในข่าว จนนำไปสู่การเรียกร้องให้สหรัฐอเมริกาทำสงครามเต็มรูปแบบเพื่อต่อต้านอิทธิพลของสเปนในคิวบา และปกป้องผลประโยชน์และความมั่นคงของอเมริกาเอง หรือในปี ค.ศ. 1917 ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 หนังสือพิมพ์อังกฤษอย่าง Times และ Daily Mail ก็เคยลงข่าวที่น่าสยดสยอง โดยอ้างอิงจากแหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยตัวตนว่าบริษัทในประเทศเยอรมนีสกัดไขมันจากศพของทหารทั้งสองฝ่ายที่สู้รบกันแล้วเสียชีวิตในสงครามเพื่อเอาไปทำเป็นสบู่และมาการีน ซึ่งต่อมาพบว่าข่าวดังกล่าวมีต้นตอมาจากหน่วยงานราชการของอังกฤษเองและบรรดาเจ้าหน้าที่ต่างก็รู้กันว่ามันไม่ใช่เรื่องจริง แต่ข่าวลักษณะนี้จะช่วยโน้มน้าวใจผู้อ่านให้เชื่อว่าคนเยอรมันเป็นศัตรูที่ป่าเถื่อน และสุดท้ายก็ต้องพ่ายแพ้สงครามไป จะเห็นได้ว่าแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ที่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จไม่ได้สร้างประโยชน์เชิงธุรกิจให้กับผู้เผยแพร่เท่านั้น หากแต่หลาย ๆ ครั้งยังเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ได้เสมอ นอกจากนี้ยังช่วยสร้างทัศนคติ และมุมมองของประชาชนที่มีต่อคนที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามในห้วงยามของการทำสงครามได้อีกด้วย

แน่นอนว่าในยุคสื่อสารมวลชน ไม่ใช่แค่หนังสือพิมพ์เท่านั้นที่เป็นช่องทางการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จ สื่อดั้งเดิมประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุ และโทรทัศน์ก็เป็นช่องทางสำคัญเช่นกันในการแพร่กระจายข่าวสารที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริง และภายใต้วัตถุประสงค์อันหลากหลาย นอกเหนือจากผลประโยชน์ในทางธุรกิจ และเป้าหมายทางการเมืองแล้ว ในยุคนี้ยังมีทั้งการเสนอข่าวที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนเพราะไม่ได้ตรวจเช็คข้อเท็จจริงให้ดีพอก่อนนำเสนอ ไปจนถึงการเสนอข่าวแนวเสียดสีล้อเลียนเพื่อสร้างความบันเทิง ตัวอย่างหนึ่งที่โด่งดัง เช่น รายการ “Broadcasting the Barricades” ของบาทหลวงโรนัลด์ อาร์บุนทอนด์ ในช่องวิทยุของ BBC ที่ออกอากาศตั้งแต่ปี ค.ศ. 1926 โดยมีเนื้อหาในรูปแบบของข่าวล้อเลียน เช่น กรุงลอนดอนถูกโจมตีจากคอมมิวนิสต์ รัฐสภาอังกฤษถูกปิดล้อม ไปจนถึงหอนาฬิกาถูกโจมตี ฯลฯ จนสร้างความตื่นตระหนกเล็กน้อยให้กับประชาชนที่ไม่รู้ว่าข่าวที่ออกอากาศนั้นล้วนเป็นเรื่องล้อเล่น เพราะเปิดฟังไม่ทันตอนต้นรายการที่จะมีการแจ้งทุกครั้งว่าไม่ใช่เรื่องจริง⁴¹ อนึ่ง นอกเหนือจากข้อมูลข่าวสารเท็จที่ผู้นำเสนอ หรือผู้เผยแพร่รู้และตั้งใจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดกับผู้รับข่าวสารแล้ว “ข่าวลือ” (Rumor) ก็เป็นข้อมูลอีกลักษณะหนึ่งที่แม้อาจไม่ได้เกิดจากความตั้งใจให้เข้าใจผิด หรือผู้ส่งต่อเชื่อว่าเป็น

⁴⁰ Maria Cinquemani, *South Carolina Press Opinions Toward the Spanish-American War and Territorial Annexation of 1898* (MA Thesis, Clemson University 2014) and Jean Lutes, ‘Newspapers’ (The Oxford History of Popular Print Culture, 1860–1920, vol. 6) edited by Christine Bold (Oxford University Press 2011).

⁴¹ Abrad Schwartz, ‘Broadcasting the Barricades’ A. Brad Schwartz (January 2015) <<https://abradschwartz.com/2015/01/16/broadcasting-the-barricades/>> accessed 18 February 2023.

เรื่องจริงทั้งหมด แต่บ่อยครั้งก็ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด และส่งผลกระทบต่อสังคมมาเนิ่นนานแล้วเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่สังคมกำลังเกิดวิกฤต หรือผู้คนกำลังอ่อนไหวหรือเปราะบางจากสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง หนังสือเรื่อง “จิตวิทยาของข่าวลือ” (The psychology of Rumor) ของ Allport และ Postman ที่เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1947 ซึ่งเป็นการศึกษาปรากฏการณ์การปล่อยข่าวลือในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อธิบายว่า ข่าวลือ มักเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากการบอกเล่าต่อกันมา ซึ่งมักทำให้ข้อมูลนั้นถูกถ่ายทอดอย่าง ตก ๆ หล่น ๆ จนเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนในรายละเอียด และถูกสอดแทรกด้วยความคิดเห็นของผู้ บอกเล่ามาเรื่อย ๆ แต่ข่าวลือมักสอดรับ หรือสามารถตอบสนองความต้องการเสพข่าวของคนในสังคมใน ช่วงเวลานั้น ๆ ได้ดี ผลพวงที่เกิดขึ้นจากข่าวลือมิได้ตั้งแต่ตอบสนองความเพื่อฝันของคนในสังคม ทำให้เกิด ความตื่นตระหนก หวาดกลัวหรือวิตกกังวล ไปจนถึงสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคม⁴²

สำหรับในยุคอินเทอร์เน็ตนั้น Burkhardt เริ่มนับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ยี่สิบ ที่อินเทอร์เน็ตเริ่ม แพร่หลายในหมู่ผู้ใช้งานทั่วไป แม้ในยุคแรกเริ่มบริการหลัก ๆ จะมีแค่เว็บไซต์ จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ และ กระดานข่าว แต่มันก็ได้เปิดช่องทางใหม่ ๆ ที่ทำให้ผู้คนเข้าถึงข่าวสารได้รวดเร็วและหลากหลายขึ้นอย่าง มหาศาลนอกเหนือจากสื่อดั้งเดิม และในนี้ก็มีทั้งเว็บไซต์ที่ทำเนื้อหาแนวล้อเลียนเสียดสี เนื้อหาที่ตั้งใจ หลอกลวงให้เกิดความตื่นกลัว รวมทั้งเนื้อหาที่สร้างอคติหรือแบ่งฝักแบ่งฝ่าย การแพร่กระจายในช่วงเริ่มต้น ยังต้องอาศัยเครื่องมือสืบค้น (Search Engine) เป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าคำสำคัญของเว็บไซต์นั้น ๆ สามารถขึ้นแสดงเป็นลำดับต้น ๆ ในผลการค้นหา ก็จะทำให้เนื้อหาของเว็บไซต์นั้นแพร่หลายได้รวดเร็วและ กว้างขวางกว่าเว็บไซต์อื่น ตัวอย่างเว็บไซต์หลอกลวงที่เคยเป็นที่รู้จักเช่น MartinLutherKing.org ที่สร้างขึ้น โดยกลุ่มคนผิวขาวอำนาจนิยม มีเป้าหมายสร้างความเข้าใจผิดและทำลายชื่อเสียงต่องานเขียน ไปจนถึงชีวิต ส่วนตัวของมาร์ติน ลูเทอร์ คิง จูเนียร์ ซึ่งเป็นคนผิวสีและเป็นนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมืองคนสำคัญใน สหรัฐอเมริกา โดยกล่าวหาว่าแท้ที่จริงแล้วเขาเป็นคอมมิวนิสต์ นักต้มตุ๋น ตบตีภรรยา และชีเมา⁴³ เว็บไซต์ ดังกล่าวค่อนข้างได้รับความนิยมในขณะนั้น จนถูกจัดให้อยู่ในลำดับที่สามของผลการค้นหาใน yahoo และ Bing และข้อเท็จจริงที่ว่าเว็บไซต์ใช้นามสกุลโดเมนเป็น .org ก็ส่งผลอย่างสำคัญต่อความน่าเชื่อถือด้วย เพราะนามสกุลโดเมนนี้มักถูกใช้โดยองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรและทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะ ประกอบ กับการแก้ไขปัญหาข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จลักษณะนี้ในสหรัฐอเมริกาจนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีอุปสรรค เนื่องจากการเหยียดผิวหรือเชื้อชาติ (Racism) รวมทั้งการสร้างคามเกลียดชัง (Hate Speech) ได้รับการ ค้ำครองในฐานะเสรีภาพในการแสดงออก (Free Speech) ตามรัฐธรรมนูญแก้ไขครั้งที่หนึ่ง (The First Amendment) ของอเมริกา トラบใดที่เนื้อหาและข้อความเหล่านั้นไม่ได้ก่อความรุนแรงแบบฉับพลันทันที

⁴² See Gordon W. Allport and Leo Postman, *The Psychology of Rumor* (Rinehart & Winston 1947).

⁴³ Keith Thomson, 'White Supremacist Site MartinLutherKing.org Marks 12th Anniversary' Huffpost (May 2011) <https://www.huffpost.com/entry/white-supremacist-site-ma_b_809755> accessed 18 February 2023.

(Fighting Word)⁴⁴ การปิดกั้นหรือการห้ามปรามจึงไม่สามารถทำได้ ทั้งยังมีกฎหมายคุ้มครองผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตไม่ต้องตรวจสอบ หรือร่วมรับผิดชอบในการเผยแพร่เนื้อหาของผู้อื่นด้วย⁴⁵ สำหรับข้อมูลข่าวสารเท็จในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดนั้น แม้วัตถุประสงค์ของการเผยแพร่จะไม่แตกต่างจากทุกยุคสมัยที่กล่าวมา แต่ย่อมเป็นที่รับรู้กันอยู่แล้วว่า สื่อสังคมออนไลน์ ผนวกกับการมาของทั้งแพลตฟอร์มที่หลากหลาย และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มากมายที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตได้ ก็ส่งผลให้ทั้งอัตราความเร็ว และจำนวนข้อมูลเท็จที่แพร่หลายเป็นไปอย่างก้าวกระโดด อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าความตื่นตัวอย่างกว้างขวางต่อปัญหาการแพร่ระบาดของข้อมูลข่าวสารในลักษณะนี้ ทั้งเป็นที่มาของการเรียกขานข่าวสารเช่นนี้รวม ๆ กันไปว่า “ข่าวปลอม” (Fake News) เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 2016 ซึ่งโดนัลด์ ทรัมป์ (Donald Trump) เป็นผู้ชนะและได้เป็นประธานาธิบดีนี้เอง เนื่องจากในช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง (และแม้ภายหลังทรัมป์ขึ้นดำรงตำแหน่งแล้ว) มีการปล่อยข่าว หรือข้อมูลที่มีเนื้อหาเป็นเท็จในแพลตฟอร์มออนไลน์จำนวนมากเพื่อทำลายชื่อเสียงของผู้สมัครฝ่ายตรงข้าม และสร้างกระแสความนิยมให้กับตัว ทรัมป์เอง⁴⁶ นอกจากนี้ ทรัมป์ยังใช้แนวคิดนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อติดป้ายข่าวปลอมให้กับบรรดาข่าวสารที่สื่อมวลชนที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามหรือไม่ชอบการรณรงค์ของเขานำเสนออีกด้วย⁴⁷ ความแพร่หลาย และความสนใจในประเด็นปัญหาข่าวปลอมมีมากถึงขนาดที่พจนานุกรมออกซ์ฟอร์ดเลือกคำว่า “หลังความจริง” (post-truth) เป็นคำแห่งปี ค.ศ. 2016 โดยให้นิยามว่าเป็นสถานการณ์เมื่อ “ข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์มีอิทธิพลในการกำหนดความคิดเห็นสาธารณะน้อยกว่าการดึงดูดทางอารมณ์และความเชื่อส่วนบุคคล”⁴⁸ เช่นเดียวกับสมาคมเพื่อภาษาเยอรมัน (Die Gesellschaft für deutsche Sprache -GfdS) ที่เลือกคำว่า “postfaktisch” เป็นคำแห่งปี ค.ศ. 2016 โดยพุ่งเป้าไปที่ประเด็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง คำดังกล่าวถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นว่าทุกวันนี้ผู้คนเลือกที่จะใช้อารมณ์ความรู้สึกมากกว่าข้อเท็จจริงในการถกเถียงแลกเปลี่ยนกันในประเด็นสาธารณะ การเมือง และสังคม⁴⁹ ในขณะที่พจนานุกรมคอลลินส์ ก็ยกให้คำว่า “ข่าวปลอม” เป็น

⁴⁴ สวตริ สุขศรี, *กฎหมายว่าด้วยอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ และอาชญากรรมไซเบอร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2, โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2563) 190-192.

⁴⁵ เพิ่งอ้าง 449-455.

⁴⁶ Allcott และ Gentzkow เผยแพร่งานศึกษาในปี ค.ศ. 2017 แสดงให้เห็นว่าในช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาปี ค.ศ. 2016 มีข่าวปลอมที่สนับสนุนทรัมป์ถึง 115 ข่าว ซึ่งมีการแชร์ต่อไปในเฟซบุ๊กถึง 30.3 ล้านครั้ง ในขณะที่มีเพียง 41 ข่าวเท่านั้นที่สนับสนุนคลินตัน ซึ่งมีการแชร์ในเฟซบุ๊กเพียง 7.6 ล้านครั้ง และเมื่อข่าวปลอมส่วนใหญ่เป็นประโยชน์กับทรัมป์ จึงทำให้หลายสำนักทีวีวิเคราะห์ผลการเลือกตั้งในสหรัฐอเมริกาเชื่อว่าข่าวปลอมน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทรัมป์ชนะการเลือกตั้ง ดู Hunt Allcott and Matthew Gentzkow, ‘Social Media and Fake News in the 2016 Election’ (Journal of Economic Perspectives, vol. 31 issue 2, 2017) 36-211.

⁴⁷ Maria D. Molina, Shyam Sundar, Thai Le and Dongwon Lee (n 1) 183.

⁴⁸ Oxford Languages, ‘Word of the Year 2016’ <<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>> accessed 18 February 2023.

⁴⁹ Matthias Heine, ‘Was Sie über das ‘Wort des Jahres’ wissen müssen’ Welt.de (December 2016) <<https://www.welt.de/kultur/article160136912/Was-Sie-ueber-das-Wort-des-Jahres-wissen-muessen.html>> accessed 18 February 2023.

คำศัพท์แห่งปี ค.ศ. 2017 โดยข้อมูลเท็จที่เป็นที่รู้จักมากที่สุด ทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จยุคใหม่⁵⁰ อาทิ ข่าวการยกย่องทรัมป์ของสมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิสเพื่อชวนให้ผู้นับถือศาสนาคริสต์เลือกเขาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐในปี ค.ศ. 2016⁵¹ และข่าวทฤษฎีสมคบคิด Pizzagate ที่อ้างว่าฮิลลารี คลินตัน ผู้สมัครคู่แข่งมีความเกี่ยวข้องกับอาชญากรรมและกิจกรรมที่ผิดกฎหมายต่าง ๆ⁵² เป็นต้น นอกจากนี้เป้าหมายทางเมืองดังกล่าวแล้ว ผลประโยชน์ทางการเงินที่ได้จากส่วนแบ่งค่าโฆษณาโดยคำนวณจากยอดผู้เข้าชม น่าจะถือเป็นวัตถุประสงค์ที่โดดเด่น และเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดข้อมูลเท็จมากที่สุดกว่าทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา บรรดาผู้มีอิทธิพลทางความคิด (Influencer) ในแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ จำนวนมากต่างพยายามผลิตเนื้อหาทั้งจริงบ้างเท็จบ้างที่เน้นความแปลกประหลาด หรือหวา หรือน่าตื่นเต้น แข่งขันกันทำรายได้จากยอดผู้เข้าชม ในขณะที่ฝ่ายผู้ลงโฆษณาเองก็สนใจว่ามีผู้คนจำนวนเท่าใดที่จะได้เห็นสินค้าและบริการของตนมากกว่าความจริงหรือความเท็จของเนื้อหาในแพลตฟอร์มที่โฆษณาไปปรากฏ อย่างไรก็ตาม ปัญหาหลักของปรากฏการณ์เช่นนี้ คงไม่ได้อยู่ที่ฝ่ายผู้สร้างเนื้อหา และบรรดานักโฆษณาการตลาดเท่านั้น ทั้งไม่ได้อยู่ที่ความยากลำบากในการแยกแยะระหว่างความจริงกับความเท็จของผู้รับสาร ความสามารถในการหลุดรอดจากเครื่องมือตรวจสอบทางเทคโนโลยี หรือการไม่มีกฎหมายที่จำเพาะเจาะจงในการช่วยกำกับดูแล หากแต่อยู่ที่ว่าในความเป็นจริงแล้วข่าวเท็จที่น่าตื่นเต้น หรือข่าวหลอกข่าวลือที่กระตุ้นความรู้สึกอยากรู้ได้เหล่านี้ เป็นข่าวประเภทที่สามารถตอบสนองความต้องการเสพข่าวของผู้คนในสังคมได้มากอย่างไม่น่าเชื่อด้วย จนกลายเป็นการสร้างโอกาสในการได้ค่าโฆษณา ส่งผลต่อกันไปเป็นลูกโซ่ และวนอยู่ในระบบนิเวศของการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จ

อนึ่ง ยุคสมัยของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จคงไม่ได้จบอยู่ที่ 4 ยุค ตามการแบ่งของ Burkhardt เพราะในทศวรรษอันใกล้มนุษยาก็จะก้าวเข้าสู่ยุคปัญญาประดิษฐ์ หรือ Artificial Intelligence (AI) เต็มรูปแบบ และเทคโนโลยีที่สามารถเรียนรู้และเพิ่มประสิทธิภาพการประมวลผลได้ตามจำนวนข้อมูลที่เพิ่มขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง (machine learning) นี้จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้โลกในหลาย ๆ

⁵⁰ See Hannah Ritchie, 'Read all about it: The biggest fake news stories of 2016' CNBC (December 2016) <<https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html>> accessed 19 February 2023.

⁵¹ See Scott Phillips, 'Fake News: Pope Endorses Trump' Medium.com (October 2020) <<https://medium.com/@sphillips34684/fake-news-pope-endorses-trump-9749e4b0e88b>> accessed 19 February 2023 and Dan Evon, 'Pope Francis Shocks World, Endorses Donald Trump for President' Snopes.com (July 2016) <<https://www.snopes.com/fact-check/pope-francis-donald-trump-endorsement/>> accessed 19 February 2023.

⁵² See Craig Silverman, 'How the Bizarre Conspiracy Theory Behind 'Pizzagate' Was Spread' BuzzFeed News (December 2016) <<https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/fever-swamp-election>> accessed 19 February 2023 and Joshua Gillin, 'How Pizzagate went from fake news to a real problem for a D.C. business' Politifact (December 2016) <<https://www.politifact.com/article/2016/dec/05/how-pizzagate-went-fake-news-realproblem-dc-busin/>> accessed 19 February 2023.

ด้าน แน่นนอนว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ส่วนใหญ่เป็นไปในทางบวก ช่วยเพิ่มประโยชน์ในด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านสุขภาพ การคมนาคมและผังเมือง ศิลปะ วิทยาศาสตร์ และความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม ปัจจุบันเราเห็น ผู้ช่วยอัจฉริยะบนสมาร์ทโฟนแล้วอย่าง Siri และ Google Assistant เทคโนโลยีกึ่งอัตโนมัติในรถยนต์ Tesla หรือเทคโนโลยีนำทางอย่าง Google Maps แต่ AI ที่ถูกใช้ในทางที่ผิดก็มีอันตรายที่ร้ายแรงเช่นกัน จาก รายงาน “การใช้งานปัญญาประดิษฐ์ที่เป็นอันตราย: การคาดการณ์ การป้องกัน และการบรรเทาผลกระทบ” ของทีมนักวิจัยมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด เคมบริดจ์ และองค์กรไม่แสวงกำไร OpenAI และ Electronic Frontier Foundation (EFF) ซึ่งเผยแพร่ในปี ค.ศ. 2018 ระบุว่า การบิดเบือนสังคมถือเป็นหนึ่งในอันตรายลำดับต้น ๆ ของปัญญาประดิษฐ์⁵³ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วในโลกออนไลน์ในช่วงกว่าห้าปีที่ผ่านมาคือ Deepfake หรือการปลอมแปลงเสียงและใบหน้าในคลิปวิดีโอที่ตรวจจับได้ยากกว่าบุคคลที่แสดงอยู่นั้นไม่ใช่ของจริง ซึ่งโดยปกติแล้วคลิปวิดีโอมักเป็นแหล่งข่าวที่ค่อนข้างน่าเชื่อถือ เนื่องจากปลอมแปลงได้ยาก แตกต่างจากรูปถ่ายหรือพาดหัวข่าว Deepfake ใช้เทคนิคการเรียนรู้ของเครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ที่เรียกว่าการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning) แบบ “Deep Synthesis Technology” หรือ เทคโนโลยีการสังเคราะห์สื่อในเชิงลึกเพื่อเลียนแบบมนุษย์ เทคโนโลยีนี้จะทำการประมวลผลหรือแก้ไขตัดต่อ ข้อมูลเนื้อหาที่เป็นวิดีโอหรือเสียง การขยับส่วนต่าง ๆ ของใบหน้า รวมทั้งสภาพแวดล้อมเพื่อเลียนแบบจนสมจริง ที่ผ่านมานอกจากเทคโนโลยีนี้จะถูกใช้เพื่อประกอบอาชญากรรมหรือหลอกลวงผู้อื่นแล้วอย่างกรณีที่เกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 2019 ที่ซีอีโอของบริษัทพลังงานแห่งหนึ่งในอังกฤษถูกมิชฉะชีพเลียนเสียงอย่างแนบเนียนสั่งให้โอนเงินกว่าสองแสนยูโรให้บริษัทซัพพลายเออร์ในประเทศฮังการี Deepfake ยังมักถูกใช้เพื่อเป้าหมายทางการเมืองบ่อยครั้ง เช่น การปลอมใบหน้าของผู้นำประเทศอย่างบารัค โอบามา โดนัล ทรัมป์ หรือบอริส จอห์นสัน เพื่อพูดข้อความที่ส่งผลกระทบทางการเมือง หรือคลิปประกาศยอมจำนนต่อประเทศรัสเซียภายใต้ใบหน้าของโวลอดีมีร์ เซเลนสกี ประธานาธิบดียูเครน เป็นต้น ดังนั้น ข้อมูลข่าวสารเท็จในยุค AI ที่กำลังจะมาถึงจึงน่าจะยุ่งยากซับซ้อนขึ้น และตรวจจับได้ยากขึ้นกว่ายุคเดิม ๆ อีกหลายเท่าตัว

2.3 “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” กับปัญหาที่เกิดขึ้นจากวาทกรรม “ข่าวปลอม”

กล่าวได้ว่านับจากปี ค.ศ. 2016 จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีความที่เป็นเอกฉันท์ของคำว่า “ข่าวปลอม” หรือ “Fake News” แม้ศัพท์คำนี้จะถูกใช้อย่างกว้างขวางทั้งในแวดวงวิชาการ สื่อมวลชน และนักการเมืองก็ตาม และความจริงก็คือการกำหนดแนวคิดเรื่องข่าวปลอมนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย มีประเด็นค่อนข้างซับซ้อนและมีข้อขัดแย้งอย่างมากในการที่จะพิจารณาว่าเนื้อหาใดแน่ที่ควรถือเป็น “ข่าวปลอม” และเนื้อหา

⁵³ ‘The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention and Mitigation’ Arxiv (February 2018) <<https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1802/1802.07228.pdf>> accessed 2 March 2023.

ใดควรได้รับการยกเว้น⁵⁴ ปัญหาความยุ่งยากนี้ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากปรากฏการณ์โดแนล ทรัมป์ นั่นเอง เพราะนับแต่ปี ค.ศ. 2016 เป็นต้นมาคำว่า “ข่าวปลอม” ไม่ได้หมายถึงข้อมูลข่าวสารเท็จแบบธรรมดาสามัญ หากแต่กลายเป็นคำที่แฝงนัยทางการเมือง และเป็นมากกว่าการกล่าวถึงข่าวสารเท็จ (false news) ข้อมูลเท็จ (false information) หรือข้อมูลที่ตั้งใจทำให้คนเข้าใจผิด (intentionally misleading) ที่ถูกเผยแพร่ ออกมาเป็นข่าวเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต การ “สร้างความหมายใหม่” ที่ครอบคลุมลักษณะของข้อมูลข่าวสาร ที่กว้างขวางและคลุมเครือเช่นนี้ ยังให้ผลเป็นการ “กดทับ” หรือทำให้ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” ที่ควรจะเป็นให้เลือนหายไปจากความเข้าใจของสาธารณชนด้วย หลายครั้ง “ข่าวปลอม” กลายเป็นเครื่องมือกระตุ้นความรู้สึก หรือเป็นอาวุธบ่อนทำลายความน่าเชื่อถือขององค์กรข่าว หรือใช้เพื่อโต้แย้งและด้อยค่าความคิดเห็นที่แตกต่าง ในแวดวงสื่อสารมวลชนค่อนข้างเห็นพ้องต้องกันว่าศัพท์คำนี้ถูกคิดค้นมาเพื่อลดทอนคุณค่าของ “ข่าว” (News) ปัจจุบัน ข่าวปลอมถูกตีความอย่างกว้างขวาง หลายกรณี ถูกถือเป็นข่าวปลอมด้วย แม้จะเกิดโดยไม่ตั้งใจให้เกิดความเสียหาย หรือจากความผิดพลาด รวมไปถึงเนื้อหาที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้หรือนำเสนอข้อมูลในลักษณะข่าวหรือข้อเท็จจริงเลย หากแต่มีจุดมุ่งหมายอื่น เช่น เพื่อล้อเลียนเสียดสีสร้างความบันเทิง หรือยั่วล้อกับการใช้อำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม (Satire and Parody) การโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ไปจนถึงการเสนอข่าวจากความเข้าใจที่ผิดพลาด เพราะขาดการตรวจเช็คความแท้จริงของแหล่งข้อมูล (Error) เป็นต้น แต่สิ่งสำคัญที่มักได้รับการเน้นย้ำร่วมกันก็คือ ข่าวปลอมในบริบทร่วมสมัยเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในโลกออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ที่มีการแชร์และแบ่งปันเนื้อหากันอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โดยมีเป้าหมายเพื่อทำให้เกิดการแพร่ระบาด (Viral) ปัญหาในเรื่องความสับสนอลหม่านของคำนิยามระหว่างคำว่าข่าวปลอมกับข้อมูลข่าวสารเท็จ รวมทั้งความพรัลเลือนในเจตนาของผู้เผยแพร่ กลายเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อนานาประเทศพากันออกกฎหมาย หรือมาตรการที่เข้มข้นขึ้นเพื่อควบคุม คัดกรอง กำหนดว่าผู้ให้บริการต้องตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มา ไปจนถึงการลบหรือปิดกั้นการเข้าถึง “ข่าวปลอม” ที่ต่างตีความกันไปได้อย่างกว้างขวางนี้ จนส่งผลกระทบต่อสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

คณะกรรมการการยุโรป (European Commission) เคยให้นิยามคำว่า “ข่าวปลอม” ไว้อย่างกว้างขวางว่าหมายถึง ข้อมูลที่ถูกจัดทำขึ้นโดยมีเจตนาบิดเบือนข้อเท็จจริงและโจมตีบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร และบางกรณีอาจหมายถึงการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมือง การสร้างข่าวเชิงลบโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจผิด และยังหมายถึงการรายงานข่าวในรูปของการล้อเลียนเสียดสีด้วย ทั้งนี้ไม่

⁵⁴ João Pedro Baptista and Anabela Gradim (n 2) 4.

ว่าจะเป็นการรายงานโดยสำนักข่าว หรือบริษัทผู้ผลิตแพลตฟอร์มออนไลน์”⁵⁵ อย่างไรก็ตาม ในเอกสารรายงานการศึกษาของผู้เชี่ยวชาญด้านข่าวปลอมและข้อมูลเท็จออนไลน์ที่เสนอต่อคณะกรรมการการยุโรปในปี ค.ศ. 2018 ได้มีการชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างความหมายของคำว่าข่าวปลอมกับข้อมูลเท็จ รวมทั้งข้อเสนอที่ควรหลีกเลี่ยงและไม่ใช้คำว่า “ข่าวปลอม” กับข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงทุกประเภทในโลกออนไลน์อย่างเหมารวมแล้ว⁵⁶ พจนานุกรม Cambridge ให้ความหมายข่าวปลอมว่า “เป็นข้อมูลเท็จที่ปรากฏตัวในรูปของข่าว เผยแพร่บนอินเทอร์เน็ตหรือสื่อออนไลน์ ถูกสร้างขึ้นโดยวัตถุประสงค์แอบแฝง เช่น การการเมือง หรือทำให้ตกลง”⁵⁷ ในมุมมองของนักสื่อสารมวลชน สำนักข่าวเอพีในสหรัฐอเมริกาเห็นว่า ข่าวปลอมคือ “ข่าวสารเท็จที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อความบันเทิงสำหรับการเผยแพร่บนอินเทอร์เน็ต” ในขณะที่ Facebook แพลตฟอร์มที่ได้ชื่อว่ามีข่าวปลอมปรากฏและเผยแพร่จำนวนมากให้คำจำกัดความไว้ทั้งคำว่า ข่าวปลอม (Fake News) “บทความข่าวที่อ้างว่าเป็นข้อเท็จจริง แต่มีการแสดงข้อมูลที่ขัดต่อข้อเท็จจริง โดยเจตนากระตุ้นความสนใจ ดึงดูดผู้ชม หรือหลอกลวง” และ “ข้อมูลเท็จ” (disinformation) ซึ่งหมายถึง “ข้อมูล/เนื้อหาที่ไม่ถูกต้อง หรือบิดเบือนซึ่งแพร่กระจายโดยเจตนา โดยอาจหมายถึงข่าวที่ผิดพลาดหรืออาจเกี่ยวกับวิธีการที่ละเอียดอ่อนกว่าอย่าง “การดำเนินการตั้งค่าสถานะเท็จ หรือการป้อนคำพูด (quotes) หรือเรื่องราว (stories) ที่ไม่ถูกต้องให้กับสื่อที่ไร้เดียงสาเพื่อให้ขยายความเข้าใจผิดนั้นออกไปให้แพร่หลาย” นอกจากนี้ Facebook ยังแยกแยะข่าวปลอม และข้อมูลเท็จออกจาก “ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง” (misinformation) ด้วย ซึ่งหมายถึงการเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องโดยไม่ตั้งใจ หรือไม่ได้มีเจตนาร้าย⁵⁸ Kim Lacapria ผู้จัดการฝ่ายข้อมูลของ Snopes.com ให้คำจำกัดความ “ข่าวปลอม” ว่าหมายถึง ข่าวในเว็บไซต์ที่ไม่มีความจริงเป็นส่วนประกอบเลย หรือหากจะมีมูลความจริงบ้างก็เพียงเล็กน้อย นอกเหนือจากนั้นก็คือเรื่องราวที่ถูกบิดเบือน เจือปนความคิดเห็นหรือแสดงอคติของผู้เสนอข่าว⁵⁹

ในฝ่ายของนักวิชาการนั้น พบว่ามีนักวิชาการต่างประเทศจำนวนไม่น้อยพยายามวางกรอบเนื้อหาที่จะถือเป็นข่าวปลอมว่าควรมีเงื่อนไขว่าผู้สร้างต้องมี “เจตนาหลอกลวง” ให้ผู้อ่านหลงเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง

⁵⁵ European Commission, ‘Background Note for the Cabinet of the President of the European Commission Jean-Claude Juncker ‘Fake News’ (2017) <<https://www.asktheeu.org/en/request/3724/response/13625/attach/5/Annex%201.pdf>> accessed 2 March 2023.

⁵⁶ European Commission, ‘Final report of the High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation’ (2018) <http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id= 50271> accessed 5 March 2023.

⁵⁷ Cambridge Dictionary <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fake-news>>

⁵⁸ Jen Weedon, William Nuland and Alex Stamos, ‘Information Operations and Facebook’ Facebook (April 2017) 4-5 <https://i2.res.24o.it/pdf2010/Editrice/ILSOLE24ORE/ILSOLE24ORE/Online/_Oggetti_Embedded/Documenti/2017/04/28/facebook-and-information-operations-v1.pdf> accessed 2 March 2023.

⁵⁹ “ข่าวปลอม!!! ปัญหาที่มาพร้อมสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลกระทบต่ออย่างไร? ป้องกันได้หรือไม่?” Voathai (1 ธันวาคม 2559) <<https://www.voathai.com/a/fake-news-solutions-nm/3618536.html>> สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2566.

กล่าวอีกอย่างก็คือ ข่าวปลอมควรหมายเฉพาะเนื้อหาที่อาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิด และเป็นความเท็จโดยเจตนาเท่านั้น ดังนั้น การรายงานข่าวที่ผิดพลาดเพราะไม่ตรวจสอบให้ดีกว่าก่อน ข่าวลือ หรือรายงานสิ่งที่ทำให้เข้าใจผิดโดยไม่ได้เจตนาจึงไม่ควรถูกถือว่าเป็นข่าวปลอมตามนัยที่กำลังใช้กัน⁶⁰ อาทิ Allcott & Gentzkow เห็นว่าข่าวปลอม คือ ข่าวที่ไม่มีพื้นฐานของความจริง แต่ถูกนำเสนอเสมือนว่าเป็นข้อเท็จจริง สอดคล้องกับ Jennifer Kavanagh และ Michael D. Rich ที่อธิบายว่าข่าวปลอมควรหมายถึง “บทความในหนังสือพิมพ์ รายการข่าวโทรทัศน์ หรือข้อมูลอื่น ๆ ที่เผยแพร่ผ่านการออกอากาศ หรือสื่อสังคมออนไลน์ที่จงใจอิงจากความเท็จ หรือจงใจใช้กรอบที่ทำให้เข้าใจผิดเพื่อเสนอเรื่องราวที่บิดเบือน”⁶¹

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการบางฝ่ายเช่นกันที่เห็นว่า “เจตนาหลอกลวง” ไม่ใช่สาระสำคัญของการพิจารณาว่าเป็นข่าวปลอมหรือไม่⁶² เหตุผลหนึ่งก็คือ คนหนุ่มสาวยุคใหม่จำนวนมากไม่ค่อยสนใจ หรือเห็นความจำเป็นว่าตนต้องนำเสนอความจริง และการเผยแพร่เรื่องราวเท็จใด ๆ ออกไปในบางครั้งก็ไม่ได้มีเจตนาร้าย หรือต้องการให้คนหลงเชื่อแต่ก็มีจุดประสงค์อยู่ที่ผลประโยชน์ทางการเงินเท่านั้น เช่น Nicola Watts ที่ปรึกษาด้านกลยุทธ์และการวิจัยในสหราชอาณาจักร ผู้มีบทบาทด้านการค้าในสหราชอาณาจักร รัสเซีย และแคนาดาจัดแบ่งประเภทข่าวปลอมออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) ข่าวล้อเลียนเสียดสี (Satire or Parody) หรือเรื่องราวที่เพียงทำให้ตลกแต่มีศักยภาพที่จะทำให้ผู้รับเข้าใจผิดได้เมื่อมีการแพร่กระจายออกไป 2) ข่าวไม่ถูกต้อง (Misleading) ที่แม้จะมาจากเรื่องจริงแต่ใช้ในบริบทที่ไม่ถูกต้อง หรือข่าวที่เกิดจากการตีความงานศึกษาวิจัยหรืองานวิทยาศาสตร์ที่ผิดพลาด 3) รายงานเลื่อนลอย (Sloppy reporting) เพื่อสนับสนุนมุมมองหรือวาระของตัวเอง หรือข่าวที่ไม่ได้ผ่านการตรวจสอบอย่างสมบูรณ์ หรือเสนอโดยผิดพลาด (Error) 4) ข่าวที่ทำให้เข้าใจผิด (Misleading) ซึ่งหมายถึง ข้อมูลอันเป็นเท็จหรือที่ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงเลย แต่สนับสนุนเรื่องเล่าหรือการโต้แย้งทางความคิดที่กำลังดำเนินอยู่ และ 5) ข่าวที่จงใจหลอกลวง (Intentionally deceptive) คือข่าวที่สร้างขึ้นโดยเจตนาหลอกลวงว่าเป็นเรื่องจริง ทั้งนี้ เพื่อค่าโฆษณาผ่านจำนวนผู้ชม สร้างความสับสน โฆษณาชวนเชื่อ⁶³ Melissa Zimdars ศาสตราจารย์สาขาเทคนิค

⁶⁰ See Hunt Allcott and Matthew Gentzkow (n 47); Regina Rini, ‘Fake News and Partisan Epistemology’ (Kennedy Institute of Ethics Journal 27, 2017) 43-63; Axel Gelfert, ‘Fake News: A Definition’ (Informal Logic, vol. 38 no. 1, 2018) 84-117 and David O. Klein and Joshua R. Wueller, ‘Fake news: a legal perspective’ (Journal of Internet Law, vol. 20 no. 10, 2017) 5-13.

⁶¹ Jennifer Kavanagh and Michael D. Rich, *An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life* (RAND 2018) 9.

⁶² See Jessica Pepp, Eliot Michaelson and Rachel Sterken, ‘What’s New about Fake News’ (Journal of Ethics and Social Philosophy, vol. 16 issue 2, 2019) 67; Romy Jaster and David Lanus, ‘What Is Fake News?’ (Versus, vol. 2, 2018) 207-24 and Ryan M. Walters, ‘How to Tell a Fake: Fighting Back against Fake News on the Front Lines of Social Media’ (Texas Review of Law and Politics, vol. 23) 111.

⁶³ Nicola Watts, ‘5 Types of ‘Fake News’ and Why They Matter’ Ogilvy (May 2018) <<https://www.ogilvy.com/ideas/5-types-fake-news-why-they-matter>> accessed 5 March 2023.

ศาสตร์ของวิทยาลัย Merrimack นิยามข่าวปลอมว่า หมายถึงข่าวที่โดยหลักแล้วผลิตโดยบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องกับการรวบรวมและการรายงานข้อมูลต่อโลก แต่สนใจการสร้างผลกำไรผ่านการไหลเวียนของข้อมูลเท็จในสื่อสังคมออนไลน์ที่มักเลียนแบบรูปแบบการนำเสนอข้อมูลโดยสำนักข่าว อย่างไรก็ตามแตกต่างจาก Watts เพราะในมุมมองของ Zimdars แม้สำนักข่าวมีอาชีพที่น่าเชื่อถืออาจมีศักยภาพในการแพร่ข่าวที่ไม่ถูกต้องได้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านการนำเสนอ “ข่าวด่วน” (Breaking News) ที่ผิดพลาด (มักมีการแก้ไขหรือถอดข่าวนั้นออกในเวลาต่อมา) แต่การเผยแพร่ข่าวลักษณะนี้ย่อมไม่ใช่กลยุทธ์เพื่อทำกำไรขององค์กรข่าว ทั้งข่าวปลอมที่มาจากสำนักข่าวที่น่าเชื่อถือก็มีน้อยมากเมื่อเทียบกับข่าวปลอมที่หลังไหลอย่างต่อเนื่องและสร้างขึ้นโดยเจตนากระตุ่นอารมณ์ ทำให้เข้าใจผิด หรือที่แต่งขึ้นเองโดยสิ้นเชิง ข่าวปลอมจึงไม่ใช่ข่าวที่ถูกนำเสนออย่างผิดพลาด แต่หมายถึงข่าวที่ตรวจสอบไม่ได้ และมีรากเหง้ามาจากความไม่จริง ซึ่งขัดขวางความสามารถของมนุษย์ในการทำความเข้าใจโลก⁶⁴

ในแวดวงนักวิชาการไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ศึกษาหรือให้ความสนใจในประเด็นข่าวปลอม มักให้ความหมายข่าวปลอมไว้ค่อนข้างกว้าง อาทิ สุปัญญา อภิวงค์โสภณ อธิบายว่า ข่าวปลอม คือเรื่องราวที่เพิ่งเกิดขึ้นหรือเป็นเรื่องที่คนในสังคมสนใจ อาจเป็นเพียงการบอกเล่า ข่าวลือ ที่ยังไม่มีหลักฐานมายืนยันว่าเป็นเรื่องจริง รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องออกมาแถลงการณ์ยืนยันว่าไม่เป็นความจริงด้วย⁶⁵ เสาวภาคย์ รัตนพงศ์ เห็นว่าข่าวปลอมหมายถึง ข่าวที่ไม่มีมูลความจริง หรือเนื้อหาที่มีข้อมูลที่ผิดพลาด บิดเบือนไปจากความจริง โดยผู้สร้างมีเจตนาทำให้ผู้รับสารเข้าใจผิด และมักเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์⁶⁶ รัตนภรณ์ จอมมูลสรุปในงานศึกษาว่า ข่าวปลอม หมายถึง ข่าวที่มีเนื้อหาเป็นเท็จ เรื่องราวนั้นถูกประดิษฐ์ขึ้นโดยไม่มีข้อเท็จจริงที่สามารถตรวจสอบแหล่งที่มาหรือคำพูด ข่าวปลอมบางข่าวอาจมีส่วนข้อมูลที่ตรวจสอบได้ แต่อาจมีข้อมูลที่ถูกสร้างขึ้นโดยมีเจตนาบิดเบือนให้แตกต่างไปจากข้อเท็จจริงเดิม⁶⁷ เฉลิมชัย ก๊กเกียรติกุล ซึ่งเลือกใช้คำว่า “ข่าวลวง” เห็นว่าหมายถึง ข่าวที่มีเนื้อหาเป็นเท็จ หลอกลวง หรือข่าวสร้างสถานการณ์ รวมถึงการเขียนข่าวที่ได้รับการสนับสนุนอย่างปิดบังหรือแอบแฝง ซึ่งนำเสนอในสื่อสังคมและแพลตฟอร์มออนไลน์อื่น⁶⁸ วราภรณ์ สามโกเศศ เห็นว่าข่าวปลอมแยกออกเป็น 3 ลักษณะคือ 1) ข่าวลือ หรือเรื่องลวงโลก 2) สารสนเทศที่ไม่ถูกต้อง (misinformation) ซึ่งเกิดจากความผิดพลาดหรือไม่ตั้งใจ และ 3) สารสนเทศไม่จริง (disinformation) หมายถึง สารสนเทศที่ผู้เผยแพร่มีเจตนาหลอกลวงผู้คน โดย ข่าวปลอม หรือ fake

⁶⁴Melissa Zimdars, *Introduction: What is Fake News? In Fake News: Understanding Media and Misinformation Digital Age*, edited by Melissa Zimdars and Kembrew Mcleod (The MIT Press, Cambridge, Massachusetts London, England 2020) 2.

⁶⁵ สุปัญญา อภิวงค์โสภณ, ‘การตรวจสอบข่าวปลอมด้วยวิธีการเรียนรู้ด้วยเครื่อง’ (วิทยานิพนธ์ วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2561) 10.

⁶⁶ เสาวภาคย์ รัตนพงศ์ (เชิงอรรถ 17) 41.

⁶⁷ รัตนภรณ์ จอมมูล (เชิงอรรถ 3) 3.

⁶⁸ เฉลิมชัย ก๊กเกียรติกุล และธัญญนันทน์ฐิต์ ด่านไพฑูริย์, ‘ข่าวลวง: ปัญหาและความท้าทาย’ (วารสารวิชาการ กสทช., 2561) 178.

news อยู่ในประเภทข่าวลวงโลก และสารสนเทศไม่จริง⁶⁹ นอกจากนี้ มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) ให้นิยามข่าวปลอมไว้กว้างขวางเช่นกันใน “รู้เท่าทันข่าว” ซึ่งเขียนโดย สรานนท์ อินทนนท์ ว่า หมายถึง ข่าวที่ไม่จริง ทั้งนี้ อาจมีข้อเท็จจริงเพียงเล็กน้อยหรือบางส่วนแต่ขาดบริบทของรายละเอียด หรือ อาจเป็นข่าวที่ไม่มีมูลความจริงเลยเป็นสิ่งที่แต่งขึ้นเอง ไม่มีแหล่งข่าวหรือไม่สามารถตรวจสอบได้ และยัง หมายความว่าข่าวที่สามารถตรวจสอบได้แต่เขียนด้วยอคติ จงใจให้ร้าย หรือไม่ใส่รายละเอียดที่สำคัญ การโฆษณาชวนเชื่อที่จงใจเขียนขึ้นมาเพื่อขึ้นนำทางการเมือง หรือการพาดหัวข่าวไม่ตรงกับเนื้อหา⁷⁰

ในขณะที่ในแวดวงสื่อมวลชนไทยนั้น เฉลิมศรี ปริงาม บรรณาธิการข่าวสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 นิยาม ข่าวปลอมว่า ข่าวเท็จ ข่าวลวงต่าง ๆ ซึ่งจะมีลักษณะปลอมเพื่อหวังผลประโยชน์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อสิ่งที่ผู้ ปลอ่ยข่าวต้องการ⁷¹ คณิศ บุญพานิช บรรณาธิการกลุ่มข่าวสืบสวน สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส เห็นว่าข่าวปลอม คือ สิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น โดยอาจจะหวังผลหรือไม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบสร้างเรื่องราวเหล่านั้น ในบางกรณีผู้ประกอบสร้างอาจหวังผลบางอย่าง เช่น ให้เกิดความแตกตื่น ความปั่นป่วน แต่ในบางกรณีแม้ ไม่ได้หวังผล แต่ก็เกิดผลบางอย่างขึ้นโดยไม่คาดคิด⁷² หรือสัมพันธ์ ชะเอม รองผู้อำนวยการฝ่ายข่าว สถานีโทรทัศน์อมรินทร์ทีวี นิยามว่า ข่าวปลอม คือสิ่งที่ไม่เป็นความจริง ขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างให้ เกิดขึ้นแล้วมีการแชร์ต่อหรือส่งต่ออย่างรวดเร็วในโซเชียลเน็ตเวิร์ค⁷³

อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดนักวิชาการ รวมทั้งนักสื่อสารมวลชนต่างประเทศจำนวนมาก⁷⁴ (รวมทั้ง นักสื่อสารมวลชนไทยบางคนด้วย)⁷⁵ ต่างก็เห็นพ้องต้องว่าทั้งนักข่าว นักการเมือง นักวิชาการร่วมสมัยกำลัง ใช้ศัพท์คำนี้อย่างไม่ถูกต้อง เนื่องจาก “ข่าวปลอม” เป็นคำที่ไม่มีความหมายที่มั่นคง สามารถเชื่อมโยงและ ตีความได้หลากหลายและกว้างขวาง ขึ้นอยู่กับบริบทต่าง ๆ (Polysemy) ที่ผ่านมามีคำว่า ข่าวปลอม และ Fake News กลายเป็น “Buzzword” ซึ่งหมายถึง คำฮิตติดหูที่ได้ยินกันบ่อย แต่ไม่รู้ว่าจริง ๆ แล้วมีความหมายว่าอย่างไรกันแน่ ความอันตรายของ Buzzword ก็คือเมื่อคนจำนวนมากเห็นว่าการไม่รู้จัก ความหมายที่แท้จริง หรือไม่เข้าใจคำดังกล่าวอย่างแท้จริงเป็นเรื่องปกติและสามารถใช้มันอย่างไรก็ได้

⁶⁹ วรากรณ์ สามโกเศศ, ‘รับมือกับ fake news’ Thaipublica (1 มกราคม 2562) <<https://thaipublica.org/2019/01/varakorn-278/>> สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2566.

⁷⁰ สรานนท์ อินทนนท์, *รู้เท่าทันข่าว (News Literacy)* (มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน - สสย., วอลค์ ออน คลาวด์ 2562) 4.

⁷¹ วิไลวรรณ จงวิไลเกษม, *Fake News Fighter กลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้วงข่าวโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล* (ไอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์ 2564) 31.

⁷² เฟิ่งอ่าง 32.

⁷³ เฟิ่งอ่าง 33.

⁷⁴ Cherilyn Ireton and Julie Posetti (n 21); Claire Wardle (n 22) and European Commission (n 55).

⁷⁵ เช่น ธนภณ เรามานะชัย Fact-checker และคอลัมน์นิสต์ประจำ Co-fact Thailand, ณิชกร ปลอดดี บรรณาธิการฝ่าย Fact Check จาก AFP ประจำประเทศไทย และพีรพล อนุตรโสตร์ ผู้จัดการศูนย์ข่าวร็อก่อนแชร์ บมจ.อสมท, ดู กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์, ‘Fake news นิยามแบบไหนถึงเหมาะสม’ (7 กุมภาพันธ์ 2565) <<https://www.thaimediafund.or.th/fake-news-20220207/>> สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2566.

สุดท้ายแล้ว คำ ๆ นั้นก็จะสูญเสียประโยชน์ที่แท้จริงไป Habgood - Coote ถึงขนาดเห็นว่าข่าวปลอมเป็นคำที่ไร้สาระ ไม่สมเหตุผล (absurd) เป็นคำที่ไม่จำเป็น และโดยบริบทของมันอย่างที่เป็นอยู่ อาจเป็นอันตรายต่อระบอบประชาธิปไตยเลยทีเดียว⁷⁶ มีผู้เห็นว่าแทนที่จะใช้คำว่าข่าวปลอม ควรหันไปใช้คำที่เฉพาะเจาะจง และมีความหมายที่ชัดเจนกว่าในการกล่าวถึงข้อมูลไม่เป็นความจริงที่ถูกเผยแพร่ เช่นคำว่า “ข้อมูลผิดพลาด” (misinformation) ซึ่งมีนัยของความไม่ตั้งใจที่จะเผยแพร่ หรือแบ่งปันข้อมูลที่ไม่จริงนั้น หรือคำว่า “ข้อมูลเท็จ” (disinformation) ซึ่งหมายถึงการสร้างและเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงโดยเจตนา เป็นต้น ในงานศึกษาเรื่อง Disinformation and propaganda – impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States ที่จัดทำโดยฝ่ายนโยบายของสภายุโรปเพื่อสิทธิพลเมืองและกิจการตามรัฐธรรมนูญ เลือกใช้คำว่า “Disinformation” เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มีลักษณะโดดเด่น 4 ประการ คือ

- 1) เรื่องที่ถูกออกแบบให้เป็นเท็จ (False) บิดเบือน ดัดแปลงหรือทำให้เข้าใจผิด
- 2) มีเจตนาสร้างความไม่มั่นคง (insecurity) ทำลายความสามัคคี หรือยุยงให้เป็นปรปักษ์ หรือขัดขวางกระบวนการประชาธิปไตยโดยตรง
- 3) เป็นหัวข้อที่เป็นที่สนใจของสาธารณชน และ
- 4) มักใช้เทคนิคการเผยแพร่อัตโนมัติเพื่อขยายผลของการสื่อสาร⁷⁷

ปัญหาของการไม่พยายามจำแนกแยกแยะลักษณะของข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกนำเสนออย่างแพร่หลายมากขึ้น และเลือกใช้คำว่า “ข่าวปลอม” ในความหมายอย่างคลุมเครือ เหมารวม หรือกินความถึงข้อมูลข่าวสารเท็จทุกรูปแบบนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดความสับสนไม่ชัดเจนแก่ประชาชนทั่วไป หรืออาจทำให้บุคคล องค์กรที่มีได้มีเจตนาร้ายในการเผยแพร่เรื่องราวที่ผิดพลาดต้องถูกตราหน้า ทำให้การแก้ไขข้อผิดพลาดเกิดขึ้นได้ยากลำบากแล้ว ยังอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้กับการกดทับปราบปราม หรือปิดกั้นการแสดงออกของประชาชนผู้เห็นต่างโดยฝ่ายผู้ใช้อำนาจรัฐได้อีกด้วย มิพักต้องกล่าวถึงปัญหาที่ว่าคำ ๆ นี้มีความเสี่ยงโดยเนื้อแท้ที่จะถูกทำให้เป็นการเมือง และใช้เป็นอาวุธต่อต้านอุตสาหกรรมข่าว ซึ่งเป็นวิธีการบ่อนทำลายการรายงานข่าวที่ผู้มีอำนาจไม่ชอบ ดังนั้น ที่ถูกต้องแล้วรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรพยายามหาคำจำกัดความ หรือวางกรอบการใช้อำนาจโดยการจำแนกแยกแยะให้ชัดเจนว่าข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงประเภทใดที่จำเป็นต้องใช้มาตรการเชิงปราบปรามหรือลงโทษผู้สร้างและเผยแพร่ และข้อมูลข่าวสารไม่จริงประเภทใดที่อาจใช้เพียงมาตรการเชิงป้องกัน สร้างความตระหนักรู้

⁷⁶ Joshua Habgood-Coote, ‘Stop Talking about Fake News!’ (Interdisciplinary journal of Philosophy, vol. 62 Issue 9-10, 2019) 1033–1065.

⁷⁷ See Judit Bayer, Natalija Bitukova, Petra Bárd, Judit Szakács, Alberto Alemanno and Erik Uszkiewicz, ‘Disinformation and propaganda – impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States’ (Directorate General for Internal Policies of the Union (IPOL), European Parliament, 2019).

หรือเท่าทันให้กับประชาชนก็เพียงพอ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงเจตนาหรือเป้าประสงค์ของผู้สร้างหรือเผยแพร่ ประกอบกับประเภทและระดับของความเป็นอันตรายหรือภัยคุกคามของข้อมูลเท็จเหล่านั้นด้วย ซึ่งสามารถ กำหนดลงไปให้จำเพาะเจาะจงได้ อาทิ เป็นภัยคุกคามต่อกระบวนการและค่านิยมทางการเมืองในระบบ ประชาธิปไตย เป็นอันตรายต่อสาธารณะหรือต่อความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เป็นภัย ต่อสุขภาพ หรือต่อความน่าเชื่อถือในภาคธุรกิจและการเงิน เป็นต้น

จากข้อความคิด นิยามความหมาย รวมทั้งข้อถกเถียงที่นำเสนอให้เห็นต่อเนืองมาในหลายหัวข้อ ข้างต้น และนำมาสู่คำถามที่ว่า สรุปลแล้วผู้วิจัยเห็นว่า “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” ควรมีความหมายอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่รัฐจะตราหรือใช้กฎหมายกำหนดให้เป็นความผิดซึ่งมีบทลงโทษด้วย หรือใช้ มาตรการทางกฎหมายซึ่งเป็นมาตรการเชิงบังคับเพื่อควบคุมจัดการการแพร่กระจายของมันนั้น ผู้วิจัยได้ เสนอแนะไว้แล้วในส่วนสุดท้ายของรายงานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งเป็นความหมายที่ได้จากการประมวลผลข้อมูล ทั้งหมด ประกอบกับหลักการทางกฎหมาย รวมทั้งจากการศึกษาเปรียบเทียบคำจำกัดความในเรื่องนี้ที่ ปรากฏอยู่ในกฎหมาย หรือแนวนโยบายของต่างประเทศที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษา อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ภาพที่ ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบผลสรุปดังกล่าว ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลรวมทั้ง วิเคราะห์ให้เห็นว่า รัฐควรมีมุมมองหรือทำอย่างไรต่อข้อมูลข่าวสารประเภทที่เคยถูกกล่าวถึงไว้ในบทความ หรืองานศึกษาต่าง ๆ ว่าเข้าข่ายเป็น “ข่าวปลอม”

2.4 ลักษณะ และประเภทของข้อมูลข่าวสารเท็จ

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีงานศึกษาทั้งภาษาต่างประเทศและภาษาไทยจำนวนมากที่กล่าวถึงรูปแบบ และลักษณะของข้อมูลข่าวสารที่พวกเขาเห็นว่าเป็นข้อมูลข่าวสารที่เข้าข่ายเป็น “ข่าวปลอม” ซึ่งต้องถูก ตรวจสอบ คัดกรอง หรือปิดกั้นจากพื้นที่ให้บริการออนไลน์ โดยใช้ฐานในเรื่องความถูกต้องแท้จริงของข้อมูล นั้นประกอบกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเผยแพร่สู่สาธารณะ ในงานศึกษานี้ผู้วิจัยได้สืบค้น รวบรวม และเรียบเรียงการจัดแบ่งดังกล่าวเพื่อนำมาเสนอไว้ด้วย โดยเรียงลำดับจากระดับความร้ายแรงมากไปหา น้อยในมุมมองของผู้วิจัย ประกอบกับข้อมูลที่ศึกษามาเพิ่มเติม และความคิดเห็นของผู้วิจัยเองต่อข้อมูล ประเภทนั้นว่าควรถือเป็น “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” ที่ต้องถูกควบคุมจัดการตามนโยบายของงานวิจัยนี้หรือไม่ โดย ใช้ตัวชี้วัดเรื่องความถูกต้องแท้จริงของข้อมูล ประกอบกับเจตนาของผู้สร้าง ผู้ส่งต่อ หรือเผยแพร่ ดังนี้

2.4.1 ข้อมูลเท็จที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หลอกหลวง หรือแอบอ้าง (Fabricated/ Bogus/ Imposter Content)

ข้อมูลข่าวสารเท็จที่ไม่ว่าจะพิจารณาจากความแท้จริงของเนื้อหา หรือเจตนาและเป้าประสงค์ของ ผู้สร้างและผู้เผยแพร่แล้วย่อมเข้าข่ายเป็นข้อมูลข่าวสารเท็จ (Dis-Information) ในระดับที่สร้างผลกระทบที่ รุนแรง หรือเป็นภัยอันตรายที่สุด ซึ่งรัฐต้องให้ความสำคัญและมีมาตรการทั้งในเชิงป้องกันและปราบปรามก็

คือ ข่าวสารที่เกิดจากความตั้งใจสร้างขึ้นใหม่โดยไม่มีมูลความจริงอยู่เลยทั้งตัวเนื้อหา แหล่งที่มา และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลหรือข่าวสารนั้น หลายกรณีผู้สร้างหรือเผยแพร่ต้องการหลอกลวงทั้งในแง่ของความแท้จริงของเนื้อหา และ/หรือความแท้จริงของตัวผู้สร้างและนำเสนอข้อมูลนั้นต่อสาธารณชนด้วย ผ่านการแอบอ้างหรือสวมรอย (Impersonation) เพื่อให้ผู้รับข้อมูลหลงเชื่อได้ง่ายขึ้นว่าเป็นเรื่องจริงหรือเข้าใจว่าเป็นข่าวหรือข้อมูลที่สร้างขึ้นจากสำนักข่าว หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีอิทธิพลทางความคิดหรือเป็นผู้มีชื่อเสียงในวงการใดวงการหนึ่ง (Influencer) เนื้อหากลุ่มนี้มักถูกเผยแพร่ ตีพิมพ์ หรือนำเสนออย่างข่าวสาร และต้องการให้ข้อมูลที่(แสร้งว่า)เป็นข้อเท็จจริงและเป็นความจริงแก่ประชาชน ข่าวลักษณะนี้แตกต่างจากข่าวเสียดสีหรือล้อเลียนตรงที่ผู้อ่านไม่สามารถเข้าใจได้ ทั้งโดยชัดแจ้งและโดยปริยายว่าเป็นเรื่องไม่จริง ข่าวสารลักษณะนี้นอกจากจะสร้างความสับสนหลงผิดให้กับผู้บริโภคแล้ว ยังสร้างปัญหาให้กับนักข่าว สำนักข่าว หรือบุคคลที่ถูกแอบอ้างด้วยอย่างมีนัยสำคัญ ตัวอย่างที่เกิดขึ้น เช่น ก่อนการเลือกตั้งในประเทศเคนยาปี ค.ศ. 2017 สำนักข่าว BBC แอฟริกาพบว่ามีคนสร้างวิดีโอที่ใช้โลโก้ BBC และวิดีโอดังกล่าวก็ถูกเผยแพร่ต่อไปบน WhatsApp จนในท้ายที่สุดสำนักข่าว BBC จำเป็นต้องสร้างวิดีโอเพื่อเผยแพร่และแชร์บนสื่อสังคมออนไลน์เพื่อแจ้งเตือนประชาชนว่าอย่าหลงเชื่อวิดีโอแอบอ้างดังกล่าว⁷⁸ ความยากลำบากในการแยกแยะข่าวแอบอ้างนี้จะยิ่งเพิ่มขึ้นหากองค์กรที่มีแนวคิดแบบเดียวกัน หรือเป็นพวกเดียวกัน (Partisan Organizations) นำเรื่องราวไม่จริงนั้นไปเผยแพร่ต่อไปเป็นทอด ๆ มูลเหตุจูงใจในการสร้างข่าวสารลักษณะนี้มักเป็นเรื่องผลประโยชน์ทางการเงิน หรือหวังผลทางการเมือง เหตุผลทางการเงินคือสร้างข่าวขึ้นเพื่อดึงดูดให้คนคลิกดู ซึ่งผู้ดูนั้นจะได้ค่าโฆษณา ส่วนเหตุผลทางการเมืองก็คือ เพื่อทำให้ฝ่ายตนเองได้เปรียบหรือลดทอนความน่าเชื่อถือของฝ่ายตรงข้าม

2.4.2 ข้อมูลที่อ้างอิงวิทยาศาสตร์อย่างผิด ๆ (Pseudoscience)

เป็นข้อมูลข่าวสารอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกจัดให้อยู่ในลักษณะของข่าวปลอม หรือข่าวที่สร้างความเข้าใจผิด⁷⁹ หมายถึง ข้อมูลที่ถูกนำเสนอในฐานะข้อเท็จจริงที่มีผลทางวิทยาศาสตร์รับรองสนับสนุน แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นเรื่องที่ตรวจสอบไม่ได้ ไม่เคยมีหลักฐาน หรือผลลัพธ์อันเกี่ยวข้องที่เกิดจากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์รองรับแต่อย่างใด แต่วางอยู่บนความเชื่อหรือความรู้สึกของผู้สร้างหรือเผยแพร่เองทั้งหมด ข้อมูลในรูปแบบนี้มีทั้งเรื่องเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปอย่างทฤษฎีโลกแบน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ หรืออุณหภูมิโลกที่สูงขึ้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ธรรมชาติ เรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ เช่น ดีที่อกทุกวัน

⁷⁸ 'Kenya election: Fake CNN and BBC news reports circulate' BBC News (July 2017) <<http://www.bbc.co.uk/news/worldafrica-40762796>> accessed 17 March 2023.

⁷⁹ EAVI Media Literacy for Citizenship, 'Infographic: Beyond Fake News – 10 Types of Misleading News' <<https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/>> accessed 17 March 2023.

เพื่อล้างพิษและดีต่อสุขภาพ แนวคิดต่อต้านวัคซีน ไปจนถึงเรื่องยารักษาโรค และอาหารเสริม อนึ่ง หากพิจารณาโดยก้าวข้ามคำว่า “ข่าวปลอม” ไป ข้อมูลในลักษณะนี้อาจเป็นได้ทั้ง ข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ (Dis-Information) และข้อมูลข่าวสารที่ผิดพลาดหรือไม่เป็นความจริง (Mis-Information) ตามแนวคิดของ Wardle ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเจตนาหรือเป้าประสงค์ของผู้สร้างและผู้เผยแพร่ส่งต่อ หากสร้างข้อมูลลักษณะนี้ขึ้น โดยรู้อยู่แล้วว่าไม่เป็นความจริง หรือไม่เคยมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ใด ๆ สนับสนุนแต่ต้องการแสวงหาประโยชน์จากการแพร่กระจายของข้อมูลดังกล่าว เช่น ขายยาหรืออาหารเสริมได้ หรือสร้างความเสียหายให้กับผู้อื่น ก็เป็นเรื่องของข้อมูลข่าวสารเท็จ แต่หากทำไปด้วยความไม่รู้ หรือเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงโดยไม่มีเจตนาแอบแฝงอื่นใดเลยก็อาจเข้าข่ายเป็น ข้อมูลข่าวสารที่ผิดพลาดได้

ข่าวสารข้อมูลในกลุ่มนี้มีทั้งลักษณะและผลกระทบทำนองเดียวกับ เรื่องเล่าหรือคำอธิบายที่ไร้เหตุผลที่เรียกกันว่า “ทฤษฎีสมคบคิด” (Conspiracy Theory) ซึ่งถูกสร้างหรือเรียบเรียงขึ้นอย่างเป็นตุเป็นตะจากการผสมผสานปะติดปะต่อเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ไม่มีความเชื่อมโยงระหว่างกันเลยเข้าด้วยกัน ทั้งนี้ เพื่อเป้าหมายทางการเมือง หรือเพื่อทำลายชื่อเสียงของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ข้อมูลสองกลุ่มนี้ส่วนใหญ่แล้วมีคนเชื่อไม่มากนักว่าเป็นเรื่องจริงเมื่อเทียบกับสัดส่วนของคนที่มีโอกาสได้พบเห็นหรือรับรู้ แต่สำหรับคนที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริงนั้น หากพิจารณาระดับของความเสียหายที่จะเกิดภัยอันตราย อาจกล่าวได้ว่า ทั้งข้อมูลที่อ้างอิงวิทยาศาสตร์อย่างผิด ๆ และทฤษฎีสมคบคิด อยู่ในระดับที่ส่งเสียงจะเกิดผลที่ร้ายแรงได้เช่นกัน⁸⁰ เนื่องจากอาจทำให้ประชาชนได้รับอันตรายต่อสุขภาพร่างกาย หรือกระทบต่อกระบวนการทางประชาธิปไตย จึงถือเป็นข้อมูลเท็จประเภทที่รัฐควรมีมาตรการเพื่อกำกับ หรือควบคุมเป็นพิเศษ

2.4.3 ข้อมูลที่ทำให้เข้าใจผิด (Misleading Information)

หมายถึง ข้อมูลที่มีเนื้อหาพื้นฐานอยู่บนข้อเท็จจริง แต่ถูกนำเสนอในลักษณะที่ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจผิด หรือตีความไปในทิศทางที่ผู้นำเสนอต้องการ ด้วยเทคนิคและเล่ห์เหลี่ยมหลากหลายรูปแบบ อาทิ การเรียบเรียงเรื่องราวแบบใหม่ การตัดตอนคำพูดของผู้อื่นเพื่อสนับสนุนประเด็นของตนเอง การแปลความและกล่าวอ้างสถิติในลักษณะที่สอดคล้องกับจุดยืนของตัวเอง หรือการปกปิดบางเรื่องเพื่อไม่ให้ทำลายน้ำหนักของคำพูดตนเอง เป็นต้น แม้บางฝ่ายจะเห็นว่าเนื้อหาหรือข้อมูลลักษณะนี้อยู่ในกลุ่มของข่าวปลอมด้วยก็ตาม แต่คงเป็นการยากที่จะระบุให้เจาะจงลงไปว่า มันคือข้อมูลข่าวสารเท็จ (Dis-Information) เพราะความผิดพลาดที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดจากตัวข้อมูลนั่นเองที่เป็นเท็จ หากแต่เกิดจากความเข้าใจของตัวผู้รับสารซึ่งตกเป็นเหยื่อของผู้ส่งสาร อย่างไรก็ตาม อาจถือได้ว่าเนื้อหาประเภทนี้ก็คือ ข้อมูลข่าวสารอันตราย (Mal-Information) ตามแนวคิดของ

⁸⁰ Ibid.

Wardle เพราะแม้จะวางอยู่บนข้อเท็จจริง แต่ก็ถูกตัดแต่งและเล่าใหม่เพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น และค่อนข้างชัดเจนว่าผู้สร้างข้อมูลในลักษณะนี้ทำการสร้างหรือประดิษฐ์ขึ้นมาโดยเจตนา มิใช่การสร้างที่อยู่บนพื้นฐานของความไม่รู้หรือมีความเชื่อแบบผิด ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม แม้ในบางครั้งความเข้าใจผิดของผู้รับสารประเภทนี้อาจส่งผลกระทบต่อในด้านต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความเข้าใจ และมุมมองทางการเมือง ซึ่งกระทบต่อไปยังกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองที่ควรวางอยู่บนข้อเท็จจริงที่ครบถ้วนและชัดเจน แต่การตรากฎหมายหรือใช้มาตรการเชิงบังคับเพื่อเอาผิด หรือปิดกั้นการเผยแพร่ข้อมูลลักษณะนี้มีค่าใช้จ่ายง่าย หรืออาจไม่ใช่ทางเลือกที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพราะ

- 1) ค่อนข้างสุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน เนื่องจากรัฐวางกรอบได้ยากกว่าการให้ “ข้อมูลที่เป็นความจริง” นี้ ต้องให้ในบริบทอย่างไร หรือในปริมาณเพียงใดจึงจะถือว่าผู้เผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวต้องการบิดเบือนความเข้าใจของผู้รับสารแล้ว จนอาจกลายเป็นการเปิดช่องแก่ผู้บังคับใช้มาตรการให้มีดุลพินิจอย่างกว้างขวางในการพิจารณาว่ากรณีใดบ้างต้องถูกควบคุม และกรณีใดบ้างไม่ต้องถูกจำกัด และ
- 2) อธิบายความชอบธรรมของการปิดกั้นควบคุมได้ยาก เนื่องจากไม่อาจชี้วัดด้วยข้อมูลที่ชัดเจนใด ๆ ได้ว่าทุกคน หรืออย่างน้อยคนส่วนใหญ่ที่ได้รับข้อมูลข่าวสารในลักษณะเช่นนี้จะตีความ หรือมีความเข้าใจสารนั้นผิดในจากความจริง หรือไปในทิศทางที่ผู้ส่งสาร หรือผู้สร้างต้องการจริง ๆ

2.4.4 โฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda)

“Propaganda” หรือการโฆษณาชวนเชื่อเป็นรูปแบบการสื่อสารชนิดหนึ่งที่อยู่คู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน ศัพท์คำนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1622 ตัดตอนหรือย่อมาจากชื่อองค์กรเผยแผ่ความเชื่อของคริสตจักรโรมันคาทอลิกในภาษาละตินว่า “Sacra Congregatio de Propaganda Fide” ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยพระสันตะปาปาเกรกอรีที่ 15 เพื่อเป็นองค์กรในการประสานงานกิจกรรมทางศาสนาของบรรดามิชชันนารีในเมืองต่าง ๆ ในช่วงแรกนั้น Propaganda น่าจะหมายถึง การเผยแผ่ความคิด ความเชื่อ ลัทธิ หรือการปฏิบัติเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเป็นระบบ เพื่อสนับสนุนแนวทางของตนเองหรือทำลายฝ่ายตรงข้าม หรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนกลุ่มอื่นโดยอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือ⁸¹ คาดกันว่ารัฐต่าง ๆ ในยุโรปได้เริ่มใช้วิธีการนี้อย่างแพร่หลายในราวปลายศตวรรษที่ 19 อันเป็นยุคแรก ๆ ของระบอบประชาธิปไตย ที่กลุ่มลัทธิการเมือง

⁸¹ มลิสลา ธนมิตรามณี, ‘บทบาทการโฆษณาชวนเชื่อของพรรคนาซีเยอรมันระหว่าง 1933-1945’ (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2541) 5.

ทั้งหลายต่างแข่งขันกันประชาสัมพันธ์แนวคิด รวมทั้งสร้างภาพลักษณ์ที่ดีเพื่อโน้มน้าวในประชาชน⁸²

พจนานุกรมอเมริกันให้นิยาม “Propaganda” ว่าหมายถึง “ข้อมูล หรือแนวคิดที่แพร่กระจายโดยกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น หรือรัฐบาลเพื่อมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้คนโดยเฉพาะ โดยไม่ให้ข้อเท็จจริงทั้งหมด หรือแอบเน้นให้มองข้อเท็จจริงเพียงด้านเดียว” ในขณะที่พจนานุกรมของ Cambridge ให้ความหมายของการโฆษณาชวนเชื่อนี้ครอบคลุมรูปแบบการแสดงออกที่หลากหลายว่า “ข้อมูล แนวคิด ความเห็น หรือรูปภาพที่เผยแพร่ต่อสาธารณะโดยมักจะแสดงเพียงส่วนหนึ่งของข้อโต้แย้งเท่านั้น หรือเผยแพร่ด้วยวิธีอื่นใด โดยมีเจตนาที่จะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้คน” ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานของไทย พ.ศ. 2554 จำกัดความไว้เพียงสั้น ๆ ว่า “การเผยแพร่อุดมการณ์ หรือความคิดเห็นด้วยกลอุบายต่าง ๆ เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้เห็นคล้อยตาม”

บุญรอด ศรีสมบัติ ให้นิยามว่าหมายถึง รูปแบบการติดต่อสื่อสาร ที่พยายามสร้างอิทธิพลเหนือความคิดเห็นของผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงความจริงของเนื้อหาของข้อมูลข่าวสารที่ถูกโฆษณา การโฆษณาชวนเชื่อจึงมักถูกมองว่าเป็นการเผยแพร่ข่าวสารที่ขาดความสุจริต อาจมีการบิดเบือนความจริง หรือปิดบังอำพรางข้อเท็จจริงบางอย่างไว้ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้โฆษณา⁸³ และในมุมมองทางทฤษฎีการโฆษณาชวนเชื่อ น่าจะใกล้เคียงอย่างยิ่งกับ “ปฏิบัติการข้อมูลข่าวสาร” (Information Operations – IO) เพียงแต่อย่างหลังมักเน้นไปที่การด้อยค่า หรือโจมตีฝ่ายตรงข้ามมากกว่าการโน้มน้าวเพื่อให้สนับสนุนตนเอง (ผู้วิจัยจะกล่าวถึงรายละเอียดเรื่องนี้ต่อไปข้างหน้า) ในบทความออนไลน์เรื่อง “ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของ ‘การโฆษณาชวนเชื่อ’ ในประเทศไทย” กฤษฎิญา ไชยศรี ผู้เขียนมีความเห็นที่น่าสนใจว่า การโฆษณาชวนเชื่อ ไม่ใช่แค่การประชาสัมพันธ์ หรือสื่อสารเพื่อให้ประชาชนมีความคิดเห็นทางการเมืองไปในทิศทางเดียวกับรัฐหรือผู้ทำโฆษณาชวนเชื่อเท่านั้น แต่มันไปไกลถึงขนาดพยายามบิดเบือนความคิด และการมองโลกของประชาชนให้เป็นไปตามที่ตนต้องการโดยละทิ้ง หรือละเลยความจริง เหตุผล หรือตรรกใด ๆ⁸⁴

จากนิยามความหมายดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า แม้ในส่วนของรายละเอียดจะแตกต่างกันบ้าง แต่จุดร่วมประการหนึ่งของการโฆษณาชวนเชื่อก็คือ เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ต้องการสร้างอิทธิพลต่อการรับรู้ของสาธารณชน และจากคำจำกัดความทั้งหมดที่ยกมามีแค่นิยามของบุญรอดเท่านั้นที่อธิบายว่าอาจมี “การบิดเบือนความจริง” ในการโฆษณาชวนเชื่อด้วย ส่วนนิยามอื่น ๆ จะเป็นไปในลักษณะของการให้ข้อเท็จจริง

⁸² มนสิริย์ ถนอมกลิ่น, ‘การเปรียบเทียบการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองประเภทภาพยนตร์ กรณีศึกษา: ภาพยนตร์เรื่อง Battleship Potemkin ของสหภาพโซเวียต และ Triumph of the Will ของนาซีเยอรมัน’ (ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัสเซียศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2561) 13.

⁸³ บุญรอด ศรีสมบัติ, *การโฆษณาชวนเชื่อ* (เอกสารประกอบวิชาการปฏิบัติการจิตวิทยาสนับสนุนการปฏิบัติการพิเศษ, โรงเรียนเสนาธิการทหารบก 2545) 49-50.

⁸⁴ กฤษฎิญา ไชยศรี, ‘ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของ ‘การโฆษณาชวนเชื่อ’ ในประเทศไทย’ GroundControl (24 กุมภาพันธ์) <<https://groundcontrolth.com/blogs/38>> สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2566.

ไม่หมด หรือแสดงข้อมูลเพียงด้านเดียวเป็นหลัก ทั้งนี้ การโฆษณาชวนเชื่อมักวางอยู่บนข้อเท็จจริงภายใต้การสื่อสาร หรือการนำเสนอข้อมูลอย่างมีอคติที่ต้องการส่งเสริมมุมมองด้านใดด้านหนึ่ง และการโฆษณาชวนเชื่อที่ให้ประสิทธิผลสูงมักซ่อนอยู่หลังการจัดการให้ข้อมูลนั้นดู “เป็นกลาง”

อนึ่ง ผู้วิจัยเห็นว่าการโฆษณาชวนเชื่อไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกันกับข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ (Dis-Information) แม้ว่าข้อมูลข่าวสารเท็จจะเป็นประโยชน์ต่อการโฆษณาชวนเชื่อก็ตาม ทั้งนี้ เพราะการโฆษณาชวนเชื่อส่วนใหญ่มักไม่มีการสร้างข้อมูลเท็จหรือไม่เป็นความจริงเลยชิ้นใหม่ และโดยทั่วไปแล้วการทำโฆษณาชวนเชื่อคือการเกลี้ยกล่อมและโน้มน้าวเชิงอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าจะเป็นไปเพื่อการให้ข้อมูล การโฆษณาชวนเชื่อยังมีลักษณะที่ใกล้เคียง แต่ไม่เหมือนกับ **ข้อมูลเลือกข้าง (Partisan)** ที่มีลักษณะของการนำเสนอข้อมูลสนับสนุน หรือชื่นชมพวกเดียวกับตนแบบเกินจริง ในขณะที่มีการคัดเลือกหรือบิดเบือนข้อมูลบางอย่างเพื่อโจมตีฝ่ายตรงข้าม ทั้งข้อมูลเลือกข้างไม่ได้มุ่งโน้มน้าวให้ฝ่ายตรงข้าม หรือบุคคลทั่วไปมาสนับสนุน หรืออยู่ฝ่ายเดียวกับตนแบบที่โฆษณาชวนเชื่อต้องการ

สำหรับระดับของภัย หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นได้จากการโฆษณาชวนเชื่อที่น่าจะเป็นระดับเดียวกับกับ ข้อมูลที่ทำให้เข้าใจผิด (Misleading Information) ในหัวข้อก่อน (2.4.3) เพียงแต่ขบเน้นไปที่ผลทางการเมืองมากกว่า ด้วยเหตุนี้จึงย่อมทำให้การใช้มาตรการที่เข้มข้นกับการโฆษณาชวนเชื่อมีข้อจำกัดเช่นเดียวกัน โดยนอกจากปัญหาในแง่ของกรอบการพิจารณา และตัวชี้วัดว่าโฆษณาชวนเชื่อส่งผลต่อความเข้าใจหรือมุมมองของผู้รับสารจริงหรือไม่ เพียงใดแล้ว ในแง่ของเป้าหมายของการโฆษณาชวนเชื่อเองที่ต้องการเพียงเพื่อโน้มน้าว หรือมีอิทธิพลทางความคิด ไม่ได้ต้องการให้เกิดการตีความหรือเข้าใจผิดไปจากข้อเท็จจริง ก็ยิ่งอธิบายความชอบธรรมได้ยากยิ่งหากรัฐจะจำกัดหรือลดทอน มาตรการที่เป็นไปได้และสมเหตุสมผลก็คือ การสร้างความรู้เท่าทันให้แก่พลเมืองผู้รับข่าวสาร ซึ่งแน่นอนว่าคงต้องขึ้นอยู่กับความจริงจังของรัฐนั้น ๆ ด้วย เพราะ “ความย้อนแย้ง” (Irony) ของเรื่องนี้ก็คือ ในขณะที่ด้านหนึ่งรัฐอาจอยากให้ประชาชนรู้เท่าทัน แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็อยากให้ประชาชนสนับสนุนตนในเรื่องต่าง ๆ ด้วยเช่นกันซึ่งมักไม่ค่อยพ้นไปจากการทำโฆษณาชวนเชื่อกับประชาชนเสียเอง

2.4.5 ข้อมูลเชิงเสียดสี (Satire)

พจนานุกรม Oxford ให้นิยาม Satire ว่า “บทกวี นวนิยาย ภาพยนตร์ หรืองานศิลปะอื่น ๆ ที่ใช้อารมณ์ขัน ประชด พุดเกินจริง หรือเยาะเย้ยเพื่อเปิดโปงและวิพากษ์วิจารณ์การผิดศีลธรรม หรือความโง่เขลาที่มีอยู่ทั่วไป ในรูปแบบของการแสดงความคิดเห็นทางสังคมหรือการเมือง”⁸⁵ ส่วนของ Cambridge ให้คำจำกัดความว่า “วิธีการวิพากษ์วิจารณ์บุคคล หรือความคิดในทางที่ตลกขบขัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้

⁸⁵ Oxford English Dictionary <<https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/171207>>

เป็นประเด็นทางการเมือง หรืองานเขียนที่ใช้รูปแบบการเขียนลักษณะนี้”⁸⁶ Evan Gottlieb ศาสตราจารย์ด้านวรรณคดีอังกฤษ มหาวิทยาลัยแห่งรัฐออริกอน สหรัฐอเมริกา อธิบายว่าการเสียดสี คือศิลปะในการทำให้บางคน หรือบางสิ่งดูไร้สาระ สร้างเสียงหัวเราะ เพื่อให้เป้าหมายอับอาย ถ่อมตัวลง หรือทำให้เสียชื่อเสียง และถือเป็นหนึ่งในประเภทรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุด Satire ถูกบัญญัติขึ้นโดยนักวางศิลป์คลาสสิกควินทิลเลียน (Quintilian) ซึ่งใช้รากของคำภาษาละตินว่า “Satur” แปลว่า “อิ่ม” โดยชาวโรมันจะคุ้นเคยกับคำนี้จากประโยค “Lanx satura” แปลว่า “ผลไม้หลากหลายชนิด” และถูกแปลความต่อมาว่า “เรื่องเบ็ดเตล็ดหรือแบบผสมผสาน” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเสียดสีในยุคแรกจะใช้กับเรื่องราวหลากหลายประเภท⁸⁷

การเสียดสีในรูปแบบอื่น ๆ นอกจากในวรรณกรรม ซึ่งหมายรวมถึงการทำข่าวเสียดสีด้วยแพร่หลายในหลายประเทศตั้งแต่ก่อนที่จะมีสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อดั้งเดิมอย่างรายการวิทยุ และรายการทีวี ประเด็นที่ควรให้ความสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ ผู้สร้างเนื้อหาหรือข่าวลักษณะนี้มักโปรโมตตัวเองอยู่แล้วว่าได้มีวัตถุประสงค์ในการให้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงอย่างรายการข่าวโดยทั่วไป แต่มีเป้าหมายในการถากถาง เหน็บแนมเพื่อสร้างความตลกขบขัน และความบันเทิงให้แก่ผู้ชมเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากคำจำกัดความในยุคร่วมสมัยแล้วจะเห็นได้ว่า การเสียดสีให้หะอะไรที่มากกว่าความบันเทิง เพราะมีลักษณะของการสื่อสารเชิงวิพากษ์ต่อมนุษย์และสังคมในภาพรวม มีการกระตุ้นผู้รับสารให้ตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ และไม่ยอมรับสิ่งชั่วร้าย การละเมิด หรือความเชื่อผิด ๆ โดยการเสียดสีจะหยิบเอาสิ่งเหล่านี้มาเป็นวัตถุเพื่อเหยียดหยัน ภายใต้การแสดงออกในหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นข่าวศิลปะ วรรณกรรม นวนิยาย หรือการ์ตูน ตัวอย่างวรรณกรรมเสียดสีที่ยอดเยี่ยมและกลายเป็นนิยายระดับตำนานที่ทุกคนควรอ่านก็คือ Candide ของ Voltaire ซึ่งโจมตีปรัชญาของการมองโลกในแง่ดี หรือ Animal Farm ของจอร์จ ออร์เวลล์ ซึ่งล้อเลียนและเสียดสีการปฏิวัติบอลเชวิคในรัสเซีย การ์ตูนที่โด่งดังและน่าทึ่งอย่าง The Simpsons และ South Park ก็ใช้การเสียดสีผ่านกรอบคิดและวิธีการที่หลากหลายผสมกันทั้งอารมณ์ขัน ความรุนแรง ก้าวร้าว และการกระตุ้นให้คนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม อารมณ์ขันในข่าวหรือเรื่องราวเสียดสีจึงไม่ได้ถูกใช้ในเรื่องไร้สาระเท่านั้น หากแต่เป็นไปเพื่อการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม สำหรับการเสียดสีในรูปแบบของข่าวนั้น โดยมากจะใช้วิธีเลียนแบบสไตล์การรายงานของนักข่าวในสำนักข่าวปกติ และเรื่องที่น่ามาเสียดสีก็มักได้แรงบันดาลใจจากเรื่องจริง และครอบคลุมหัวข้อข่าวหลากหลายตั้งแต่การเมือง สภาพอากาศ ไปจนถึงอาชญากรรม

ทั้งการเสียดสี (Satire) และการล้อเลียน (Parody) ถูกระบุว่าเป็นหนึ่งในเจ็ดประเภทของข้อมูลที่

⁸⁶ Cambridge Dictionary <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/satire>>

⁸⁷ Evan Gottlieb, ‘What is Satire?: Definition & Examples’ Oregon State University <<https://liberalarts.oregonstate.edu/wlf/what-satire>> accessed 19 March 2023.

ผิดและบิดเบือนโดย First Draft เครือข่ายระหว่างประเทศที่ให้คำแนะนำเชิงปฏิบัติและจริยธรรมในการค้นหา ตรวจสอบ และเผยแพร่เนื้อหาในสื่อออนไลน์ Claire Wardle ผู้เชี่ยวชาญด้านการตรวจสอบของ First Draft เห็นว่าแม้เป็นเรื่องไม่ค่อยน่าสบายใจนักหากจะจัดให้ข่าวเสียดสี หรือข่าวล้อเลียนอยู่ในกลุ่มของข้อมูลข่าวสารเท็จ (Dis-Information) เพราะเนื้อหาที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะนี้ ผู้อ่านหรือผู้ชมไม่จำเป็นต้องใช้วิจารณญาณ หรือประสบการณ์ก็น่าจะสามารถแยกแยะได้ว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น แต่ก็มีข่าวเสียดสี หรือล้อเลียนในหลาย ๆ กรณีที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการสนทนาที่มีการบิดเบือนข้อมูล ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้คน⁸⁸ ผลการศึกษาบางชิ้นชี้ว่าการเสียดสีทวีความสำคัญต่อภูมิทัศน์สื่อมากขึ้นเรื่อย ๆ มีข้อบ่งชี้ว่าการรับรู้ของประชาชนต่อการรณรงค์ทางการเมืองมีเพิ่มขึ้นผ่านการรับชมรายการเสียดสีทางการเมือง เช่น The Daily Show ในสหรัฐอเมริกา และรายการเสียดสีที่ได้รับความนิยมมาก ๆ ก็สามารถสร้างวาทกรรม ชี้นำความคิดเห็น รวมทั้งความไว้วางใจทางการเมืองต่อสาธารณะชนได้อย่างมีนัยสำคัญ⁸⁹

งานศึกษาของ Tandoc และคณะอธิบายว่าข่าวปลอมที่พบบ่อยที่สุดก็คือข่าวเสียดสี และนักเสียดสีจะวิพากษ์วิจารณ์เป้าหมายผ่านการพูดที่เกินจริง แม้สิ่งสำคัญที่สุดในการเสียดสี (รวมทั้งการล้อเลียนด้วย) คือ การสันนิษฐานว่าทั้งผู้เขียนและผู้อ่านมีมุกตลกร่วมกัน เพราะเห็นได้ชัดว่า ผู้ดูรายการข่าวเสียดสี (แล้วเข้าใจมุกตลก หรือมีอารมณ์ร่วม) มีความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์จริงที่ถูกเสียดสี หรือรู้สถานการณ์ปัจจุบันพอ ๆ กับผู้ที่ดูเฉพาะรายการข่าวทั่วไป แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้นเสมอไป ตัวอย่างเช่น นิตยสารการ์ตูนและเรื่องเหนือธรรมชาติออนไลน์ยอดนิยม The Onion สิ่งพิมพ์ที่ทุกวันนี้ถูกอ้างถึงว่าเป็นปัญหาสำหรับผู้อ่านที่มีปัญหาในการแยกแยะข่าว จนเข้าใจผิดว่าเป็นเว็บไซต์ข่าวที่จริงจัง เป็นต้น⁹⁰ Shannon Poulsen ผู้วิจัยความเชื่อมโยงระหว่างอารมณ์ขันกับข้อมูลที่เป็นเท็จที่มหาวิทยาลัยโอไฮโอ สหรัฐอเมริกา เห็นว่า “การเสียดสี ล้อเลียน อาจทำให้เข้าใจผิดได้มากกว่าที่คิด” ในขณะที่การเสียดสี การล้อเลียน และมุกตลกสร้างเสียงหัวเราะ แต่กลับมีคนจำนวนไม่น้อยที่ทุกมุมโลกยังเข้าใจผิดว่าเป็นเรื่องจริงอยู่ ข่าวเสียดสีหลายแห่งใช้วิธีเลียนแบบเว็บไซต์สำนักข่าวจริง ๆ จนสร้างความสับสนให้กับผู้อ่าน แม้บางครั้งจะมีการทำเครื่องหมายว่าเป็นการเสียดสีอย่างชัดเจนเพื่อจำกัดความรับผิดชอบด้วยก็ตาม นิยายตลกขบขันมักทำให้อินเทอร์เน็ตระเบิดเสียงหัวเราะ แต่นักวิจัยไม่หัวเราะเกี่ยวกับศักยภาพในการหลอกลวงประชาชน ซึ่งบางครั้งรวมถึงองค์กรสื่อด้วย⁹¹

⁸⁸ Claire Wardle (n 22).

⁸⁹ Paul R. Brewer, Dannagal Goldthwaite Young and Michelle Morreale, ‘The Impact of Real News About ‘Fake News’: Intertextual Processes and Political Satire’ (International Journal of Public Opinion Research, vol. 25 issue 3, 2013) 323–343.

⁹⁰ Edson C. Tandoc, Zheng Wei Lim and Richard Ling, ‘Defining ‘fake news’’ (Digital Journalism, vol.6 no. 2, 2018) 137–153.

⁹¹ ‘It’s no joke: Across globe, satire morphs into misinformation’ France24 (December 2022) <<https://www.france24.com/en/live-news/20221215-it-s-no-joke-across-globe-satire-morphs-into-misinformation>> accessed 19 March 2023.

2.4.6 ข้อมูลเชิงล้อเลียน (Parody)

พจนานุกรม Cambridge ให้คำจำกัดความคำว่า “Parody” ว่าหมายถึง “งานเขียน ดนตรี ศิลปะ สุนทรพจน์ ฯลฯ ที่ตั้งใจคัดลอกสไตล์ของผู้มีชื่อเสียง หรือคัดลอกสถานการณ์เฉพาะ ทำให้ลักษณะหรือคุณภาพของต้นฉบับชัดเจนขึ้นในลักษณะที่ตลกขบขัน” สอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับอเมริกันที่นิยามว่า “งานเขียนหรือเพลงที่คัดลอกสไตล์ของงานชิ้นสำคัญในลักษณะที่จงใจให้ตลกขบขัน”⁹² Parody มีรากศัพท์จากภาษากรีก คือ Para และ Oide โดย Para แปลว่า Against ซึ่งหมายถึงการต่อต้าน หรือโต้แย้ง ส่วนคำว่า Oide หมายถึง Song หรือเพลง เนื่องจากการล้อเลียนในยุคกรีกมักใช้วิธีแต่งเป็นเพลงกลอน โดยสิ่งที่ยกย่องขึ้นล้อเลียนก็คือนิยายเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับบรรดาเทพเจ้า ในเชิงวรรณกรรม การล้อเลียนหมายถึง การเลียนแบบลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนของงานที่มีอยู่แล้วในลักษณะที่ตลกขบขัน หรือเลียนแบบลักษณะเฉพาะบางอย่างของบุคคล เรื่องราว หรือแนวเพลง และสื่อสารออกมาประกอบแนวความเห็นที่เย้ยหยัน “ต้นฉบับ” ไม่ว่าจะเล็กน้อย แบบเบา ๆ จนถึงรุนแรง หรือมีดমন แต่ด้วยจุดประสงค์หลักคือให้เกิดความสนุกสนาน หรือตลกขบขันแก่ผู้ชม อย่างไรก็ตาม การล้อเลียนสามารถกลายเป็นเรื่องจริงจังได้ ขึ้นอยู่กับผลกระทบที่แพร่หลายของเนื้อหาต้นฉบับนั้น⁹³

เช่นเดียวกับการเสียดสี การล้อเลียนก็ถูกระบุให้เป็นข้อมูลที่ผิดและบิดเบือนโดย First Draft ทั้งนักวิชาการจำนวนหนึ่งก็ถือว่าการล้อเลียนอยู่ในสถานะของข่าวปลอม อนึ่ง แม้การล้อเลียนและการเสียดสีจะเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีบางอย่างเหมือนกัน กล่าวคือ ทั้งสองกรณีใช้เพื่อแสดงความคิดเห็น และ/หรือเย้ยหยันบางสิ่งบางอย่างโดยใช้อารมณ์ขัน จนคนส่วนใหญ่เข้าใจว่าการล้อเลียนและการเสียดสีเหมือนกันหรือเป็นสิ่งเดียวกันที่ใช้เป็นคำเรียกแทนหรือปนกันได้ แต่ในความเป็นจริงแล้ว การเสียดสีเป็นคำที่มีนิยามและขอบเขตกว้างกว่า สามารถใช้จัดการกับหัวข้อต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างกว้างขวาง การเสียดสียังเป็นคำรวมที่ครอบคลุมคำเฉพาะเจาะจงอื่น ๆ เช่น การถากถางประชดประชัน (Sarcasm) หรือคำสองแง่สองง่าม คำหยาบโลนที่พูดเป็นนัย (Double Entendre) การล้อเลียนจะพุ่งเป้าไปที่เรื่อง ๆ เดียว หรืองานชิ้นเดียว (ชิ้นที่ถูกเลียนแบบ) อย่างเคร่งครัดและมีความจริงจังน้อยกว่า โดยทั่วไปต้องการสร้างความบันเทิงและสนุกสนาน ในขณะที่การเสียดสีนั้นแม้จะมีการใช้ผลงานสร้างสรรค์เป็นตัวกลางในการสื่อสารเช่นกันแต่งานนั้นจะไม่ใช่แก่นหรือเป้าของการเย้ยหยัน เป็นแต่เพียง “ทางผ่าน” ที่นำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์หรือสังคมในภาพรวมด้วยท่าทีที่จริงจังและรุนแรงกว่า อย่างที่ Vladimir Nabokov นักเขียนชาวรัสเซียเจ้าของหนังสือ “โลลิตา” (Lolita) และผลงานชิ้นสำคัญอีกหลายเล่มกล่าวว่า “การเสียดสีเป็นบทเรียน ส่วน

⁹² Cambridge Dictionary <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/parody>>

⁹³ ‘What is Parody in literature? Definition, Examples of literary parody’ WHB <<http://www.woodheadpublishing.com/literary-devices/parody>> accessed 20 March 2023.

การล้อเลียนเป็นแค่เกม” (Satire is a lesson, parody is a game)⁹⁴

ดังกล่าวไปแล้วว่า นักวิชาการจำนวนหนึ่งเห็นว่าควรถือว่าข่าวเสียดสี และข่าวล้อเลียนเป็นข่าวปลอมด้วย เพราะมีบางกรณีที่ข่าวลักษณะนี้ทำให้คนหลงเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เช่นปี ค.ศ. 2017 เว็บไซต์เสียดสีหนึ่งที่ทำเนียบการโดยคริสโตเฟอร์ แบลร์ ถึงขั้นต้องออกคำขอโทษที่ทำให้เรื่องราวบางเรื่อง “เหมือนจริงเกินไป” หลังจากที่หลายคนไม่สามารถตรวจจับลักษณะการเสียดสีได้⁹⁵ (ในประเทศไทยน่าจะเปรียบเทียบได้กับปรากฏการณ์ “เพจตัก” บางเพจ⁹⁶) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการ และสื่อมวลชนจำนวนมากน้อยเช่นกันที่เห็นว่าไม่ควรถือว่าทั้งเรื่องราวเสียดสี และเรื่องล้อเลียนเป็นข่าวปลอม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามนัยที่ใช้กันอยู่ในห้วงหลายปีที่ผ่านมา ดังที่รายการ The Daily Show ของสหรัฐอเมริกา ตีตราตัวเองอย่างเปิดเผยและแฉกดันว่ารายการของพวกเขาชื่อ “ข่าวปลอม” แต่มันเป็น “ของปลอม” ในแง่ที่ว่าบางครั้งก็เลียนแบบรูปแบบของ “ข่าวจริง” กับกลุ่มข่าวและนักข่าวเท่านั้น ไม่ใช่ “ข่าวปลอม” ที่ต้องการหลอกลวงคนดูว่านั่นคือ “ข่าวจริง” ในขณะที่ Matt Daniel บรรณาธิการของบริษัทสำนักพิมพ์เสียดสี The Peedmont ได้ตอบคนที่พยายามจัดให้การเสียดสีและล้อเลียนเป็นข่าวปลอม โดยเขาเสนอว่าให้มุ่งมองไปที่วัตถุประสงค์ เพราะในขณะที่ข่าวปลอมมีจุดประสงค์เพื่อหลอกลวง การล้อเลียนและเสียดสีมีจุดประสงค์เพื่อเปิดโปง และบางครั้งมันก็อาจเป็นอาวุธที่จำเป็นในการตอบโต้ข่าวปลอมด้วย ข่าวปลอมมีไว้เพื่อเผยแพร่เรื่องโกหก แต่การเสียดสีสามารถจุดชนวนการถกเถียง และวิพากษ์สิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมถึงเรื่องโกหก และข่าวปลอมด้วย ส่วนหนึ่งมาจากการเสียดสีทำให้ผู้คนตระหนักถึงอคติ และกระตุ้นให้ท้าทายอคติเหล่านั้น เป้าหมายนี้ตรงข้ามกับข่าวปลอมที่พยายามใช้ประโยชน์จากอคติเหล่านั้น เพื่อสร้างความเสียหายให้กับผู้คน อย่างไรก็ตาม Daniel ยอมรับว่าหากมีคนไม่เข้าใจमुख หรือหลงเชื่อว่าเป็นเรื่องแต่งที่เขาเขียนเพื่อเสียดสีหรือล้อเลียนนั้นเป็นเรื่องจริง ก็เท่ากับเป็นการล้อเลียนที่ล้มเหลว และมันก็อาจส่งผลที่เป็นปัญหาได้⁹⁷

ส่วน Margaret Rose ผู้เขียนหนังสือ “Parody: Ancient, Modern and Post-Modern” ที่นำเสนอประวัติศาสตร์การล้อเลียนตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงยุคร่วมสมัย เห็นว่าการล้อเลียนถูกใช้เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการเหยียดหยัน หรือวิพากษ์วิจารณ์ผลงานหรือวัตถุดิบแบบมาช้านานแล้ว การเสียดสี ล้อเลียน หรือการแฉกดัน (Ironically) คือเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับการตอบโต้ หรือกลั่นกรองวาทกรรม หลักฐานจากตำราโบราณ ยุคกลาง สมัยใหม่ และหลังสมัยใหม่บ่งชี้ว่าผู้คนพร้อมเสมอที่จะหัวเราะเยาะผู้มีอำนาจ

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Daniel Funke, ‘A satirical fake news site apologized for making a story too real’ Poynter (November 2017) <<https://www.poynter.org/fact-checking/2017/a-satirical-fake-news-site-apologized-for-making-a-story-too-real/>> accessed 20 March 2023.

⁹⁶ ทีปกร วุฒิพิทยามงคล, ‘Poe’s Law : กฎแห่งการ ‘ตัก’ พุดจริงก็หาว่าเล่นมุก เล่นมุกก็หาว่าพุดจริง’ The Matter (16 มิถุนายน 2560) <<https://thematter.co/thinkers/poeslaw/26224>> สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2566.

⁹⁷ See Christine Sinclair, ‘Parody; Fake News, Regeneration and Education’ (Postdigital Science and Education, vol. 2, 2020) 66-77.

สถาบัน แนวปฏิบัติ และเหนือสิ่งอื่นใดคือตัวเราเอง สิ่งสำคัญคือเราต้องตระหนักในสิ่งที่เราได้เรียนรู้และสามารถเรียนรู้ต่อไปได้ผ่านการล้อเลียน คำว่า “ของปลอม” เข้ามาเพิ่มการตัดสินใจเชิงคุณค่าให้กับการใช้เครื่องมือนี้ ซึ่งอาจหรืออาจไม่สมเหตุสมผลก็ได้ เพราะในขณะที่ชาวปลอมมีจุดประสงค์เพื่อหลอกลวง การล้อเลียนและเสียดสีมีจุดประสงค์เพื่อเปิดโปง และอาจเป็นอาวุธที่จำเป็นในการตอบโต้ชาวปลอมเหล่านั้นเอง เพราะการวิเคราะห์ข่าวที่ตลกขบขัน บางครั้งก็คือการวิจารณ์สื่อที่ทำหน้าที่ได้ไม่ดี⁹⁸

April Glaser ชี้ให้เห็นความสำคัญของการปลอมแปลงประเภทนี้ ที่สามารถดึงความสนใจของผู้คนอย่างมีศิลปะไปยังสิ่งที้อาจจะรับรู้หรือสัมผัสมาโดยตลอด แล้วให้เหตุผลเพื่อให้ผู้รับข่าวสารนั้นหยุดชั่วคราวเพื่อไตร่ตรอง และหัวเราะไปด้วยกันเกี่ยวกับอนาคตที่กำลังจะเกิดขึ้น เรื่องลักษณะเช่นนี้จะทำให้คนได้หยุดคิด หัวเราะ และมีส่วนร่วมในบทสนทนาที่นั้น และมันก็มีความสำคัญกว่าชาวปลอมที่มุ่งหมายเพียงแต่จะหลอกลวง⁹⁹ นอกจากนี้ ยังมีบางฝ่ายที่เห็นว่าทั้งข่าวล้อเลียน และการเสียดสีเป็น “ฐานันดรที่ 5” (The Fifth Estate) ทำนองเดียวกับสื่อที่ไม่ใช่กระแสหลักอย่างคอลัมน์นิสต์และบล็อกเกอร์ซึ่งมีบทบาทเป็นสุนัขเฝ้าบ้าน (Watchdogs) ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งผู้มีอำนาจ รวมทั้งการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนกระแสหลัก (ฐานันดรที่ 4) ดังนั้น ข่าวหรือข้อมูลในสองลักษณะนี้จึงไม่ควรถูกห้ามปราม หรือถูกปิดกั้นด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นชาวปลอม¹⁰⁰ ซึ่งผู้วิจัยเองเห็นด้วยกับแนวคิดของฝ่ายหลังนี้เช่นกัน ทั้งยังเห็นต่อไปด้วยว่าองค์ประกอบหลัก หรือสาระหลักของการล้อเลียน หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเสียดสีที่ผู้กระทำการต้องการสื่อไม่ใช่ “ข้อเท็จจริง” แต่คือ “ความคิดเห็น” หรือ “มุมมอง” ของผู้กระทำนั่นเองที่มีต่อ “วัตถุ” หรือ “เรื่องราว” ที่เป็นเป้าหมายต่างหาก รัฐจึงนอกจากไม่ควรเหมาเอาการล้อเลียน และเสียดสีให้เข้าข่ายเป็นข้อมูลข่าวสารเท็จประเภทที่ต้องป้องกันและปราบปรามด้วยมาตรการทางกฎหมายแล้ว ยังอาจสนับสนุนหรือจัดอบรมให้ความรู้เรื่องการล้อเลียน เสียดสี (ผู้ทรงอำนาจรัฐ) อย่างมีศิลปะและขันเชิงด้วย เพื่อให้ประชาชนมีเครื่องมือที่หลากหลายในการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหา หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม รวมทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง อย่างไรก็ตาม หากการล้อเลียนหรือเสียดสีนั้นสร้างความเสียหายอย่างเป็น “รูปธรรม” เช่น สร้างความเสียหายต่อเกียรติยศ ชื่อเสียงของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่นนี้ กฎหมายย่อมให้ความคุ้มครองผู้เสียหายดังกล่าวได้

2.4.7 ข้อมูลไม่ถูกต้องซึ่งเกิดจากรายงานที่ผิดพลาด (Mistakes in Reporting)

โดยความเข้าใจทั่วไปแล้ว ผู้สื่อข่าวหรือสำนักข่าวที่รายงานข่าวอันเกิดจากความผิดพลาดจะไม่ถูก

⁹⁸ Margaret A. Rose, *Parody: Ancient, Modern, and Post-modern* (Publisher, Cambridge University Press 1993) 37.

⁹⁹ April Glaser, ‘The fake Washington post wasn’t fake news’ Slate (January 2019) <<https://slate.com/technology/2019/01/fake-washington-post-not-fake-news-yes-men-parody.html>> accessed 22 March 2023.

¹⁰⁰ Dan Berkowitz and David Asa Schwartz, ‘Miley, CNN and The Onion When fake news becomes realer than real’ (Journalism Practice, vol. 10 no. 1, 2016) 1–17.

กล่าวหาว่าเป็นผู้สร้างข่าวปลอม เพราะแม้จะเป็นนักข่าวมืออาชีพก็ตาม บางครั้งก็อาจขาดข้อเท็จจริงที่จำเป็น ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวได้ไม่ดีถึงขั้น เข้าใจสิ่งที่แหล่งข่าวสื่อสารผิด หรือเลือกใช้ถ้อยคำที่ไม่ถูกต้องในการถ่ายทอดข้อเท็จจริงในข่าวได้ การรายงานที่ผิดพลาดในสถานการณ์เหล่านี้ไม่ได้แสดงถึงความตั้งใจ หรือเจตนาที่จะหลอกลวงผู้รับสารให้หลงเชื่อหรือเข้าใจผิด แต่ในช่วงกระแสการแพร่กระจายข่าวปลอมที่ผ่านมา การรายงานข่าวที่เกิดจากความผิดพลาด (Error) กลับถูกนักการเมือง นักวิชาการ และผู้คนในสื่อสังคมออนไลน์จัดให้เป็นการเผยแพร่ข่าวปลอมลักษณะหนึ่งด้วยภายใต้วาทกรรมว่า นักข่าวมืออาชีพย่อมรู้เท่าทันและตั้งใจที่กระจายข้อมูลที่ผิด ๆ เหล่านี้ ออกไป คำอธิบายลักษณะนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากวงการสื่อสารมวลชนอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครึ่งหลังหรือช่วงที่กระแสข่าวปลอมเริ่มแผ่คลวง และทุกคนเริ่มจับต้นชนปลายถูกว่า “Fake News” คือคำที่ถูกใช้ในทางที่ผิด ถูกสร้างความหมายให้แตกต่างจากอดีต (เรื่องเท็จที่จงใจสร้าง) และจำนวนไม่น้อยแฝงเป้าหมายทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของสำนักข่าวฝ่ายตรงข้าม หรือคนที่ไม่เห็นด้วยกับตน บางครั้งเราจะพบว่า การขึ้นนิ้วไปที่บุคคลอื่นว่า “เผยแพร่ข่าวปลอม” (spreading fake news) ก็คือ “ข่าวปลอม” ที่แท้จริง¹⁰¹ โดยทั่วไปแล้วความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างการสะกดชื่อ วันเดือนปี ชื่อตำแหน่งผิด ฯลฯ สำนักข่าวทั่วไปมักใช้วิธีการประกาศการแก้ไข (Correction) แต่ในกรณีที่ความผิดพลาดนั้นเป็นสาระสำคัญหรือหัวใจของข่าวการแก้ไขอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ หลายกรณีต้องการความรับผิดชอบมากกว่านั้น อาทิ ต้องถอดข่าวนั้นออกไป (Retraction) ประกาศขอโทษ หรือเขียนคำชี้แจงเพิ่มเติม แน่แน่นอนว่า การรายงานข่าวที่ใช้ข้อคิดในการยืนยันข้อเท็จจริง การตรวจสอบข้อเท็จจริงที่บกพร่อง หรือขาดการกำกับดูแลของกองบรรณาธิการเป็นสิ่งที่ต้องตำหนิ แต่สิ่งเหล่านี้ยังสามารถประนีประนอมได้สำหรับนักข่าวที่ยอมรับข้อผิดพลาดนั้น และแสดงความรับผิดชอบต่อความผิดพลาดของตนด้วยวิธีการและในเวลาที่เหมาะสม ดังนั้น การด่วนสรุปว่าสถานการณ์เหล่านี้คือการแพร่ข่าวปลอมอย่างตั้งใจ จึงน่าสงสัยอยู่มาก

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ภูมิทัศน์ข่าวเปลี่ยนแปลงไป และมันถูกขับเคลื่อนด้วยเว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ นักข่าวทั้งมืออาชีพและนักข่าวพลเมืองบางคนให้ความสำคัญกับการเป็นผู้รายงานข่าวคนแรกมากกว่าความถูกต้องของข้อเท็จจริง ถูกบังคับให้ทำข่าวมากขึ้นโดยใช้เวลาน้อยลง และเจ้าของหรือนายทุนให้ความสำคัญกับยอดคลิกดูและจำนวนโฆษณา มากกว่าความแท้จริงของเนื้อหา จึงเป็นไปได้สูงว่าการรายงานข่าวที่ผิดพลาดจะขยายตัวเพิ่มขึ้น หากประกอบกับอัตราความเร็วในการส่งต่อและแบ่งปันข้อมูลที่เป็นเท็จที่มีสูงกว่าข้อมูลที่เป็นจริงด้วยแล้ว การเสนอข่าวโดยผิดพลาดไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามจึงเป็นเรื่องน่ากังวลใจ เพราะการลบหล้างความเข้าใจผิดที่ผู้คนเชื่อไปแล้วไม่ใช่เรื่องง่าย และจำเป็นต้องทำด้วยความ

¹⁰¹ Steve Daly, ‘How do journalists fix mistakes after spreading fake news?’ News Literacy Matters (September 2019) <<https://newsliteracymatters.com/2019/09/04/q-how-do-journalists-fix-mistakes-after-spreading-fake-news/>> accessed 22 March 2023.

รวดเร็ว แต่ความกังวลใจ และข้อกล่าวหาว่าเผยแพร่ข่าวปลอม (ที่อาจมีโทษด้วย) ไม่ควรถูกนำมาใช้กับนักข่าวหรือสำนักข่าวที่ผิดพลาดโดยสุจริต (honest mistakes) หรือนำเสนอข้อเท็จจริงที่ไม่ถูกต้องโดยไม่ตั้งใจ แนวทางการแก้ไขที่ถูกคือ การสนับสนุนหรือพยายามทำให้การบังคับใช้ “จริยธรรมสื่อมวลชน” เกิดขึ้นได้จริง และเข้มแข็ง องค์กรหรือหน่วยงานที่กำกับดูแลตนเองต้องมีบทลงโทษขั้นสูงสำหรับนักข่าวที่ไม่ปฏิบัติตามหลักความซื่อสัตย์ในการรายงานเรื่องราวผิดพลาดอย่างร้ายแรงแล้วไม่รับผิดชอบ หรือไม่ทำในสิ่งที่ทำได้เพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดนั้น แม้ว่า การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จหรือข่าวปลอมนี้จะสร้างความเสียหายแก่สังคมได้มาก ทำให้ประชาชนผู้เสพข่าวสารตกอยู่ในบรรยากาศของความหวาดระแวงกับความถูกต้องแท้จริงของข้อมูล แต่ก็อย่างที่ Brecke Boyd บล็อกเกอร์ท่านหนึ่งกล่าวไว้อย่างเห็นภาพว่า รัฐและประชาชนก็ควรรู้จักแยกแยะให้ได้ระหว่าง “ความผิดพลาดของสื่อมวลชนที่ทำงานอย่างมีความรับผิดชอบ กับพนักงานขายน้ำมันงูที่มุ่งร้ายและจงใจสร้างข่าวปลอม”¹⁰²

2.4.8 เนื้อหาที่ผิดบริบท หรือการเชื่อมโยงไม่ถูกต้อง (False Connection)

โดยประวัติศาสตร์แล้วการพาดหัวข่าวที่ใช้ตัวอักษรโดดเด่นที่หน้าแรกของหนังสือพิมพ์ไม่ได้ถูกนำมาใช้จนกระทั่งช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ที่การแข่งขันระหว่างหนังสือพิมพ์มีความดุเดือด และการพาดหัวข่าวก็สามารถเพิ่มจำนวนคนอ่านได้จริง อย่างไรก็ตาม พาดหัวข่าวไม่ได้เป็นเพียงความประทับใจแรกของเนื้อหาข่าวตัวเต็มเท่านั้น จุดประสงค์ของการพาดหัวข่าวคือการดึงดูดความสนใจไปยังเนื้อหาด้วยข้อความสั้น ๆ เข้าใจได้รวดเร็ว และกระตุ้นความอยากอ่านต่อ¹⁰³ ในยุคที่ภูมิทัศน์สื่อเปลี่ยนแปลงไป มีเว็บไซต์ข่าวสารจำนวนมาก ผู้คนต้องการความรวดเร็วและใช้เวลาจำกัดในการบริโภคข่าว อุตสาหกรรมข่าวออนไลน์ที่มีการแข่งขันสูงจึงยังต้องใช้กลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพเพื่อแข่งกันดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน และไม่เป็นเรื่องต้องแปลกใจเลยหากผู้บริโภคจะเห็นพาดหัวข่าวที่ก้าวร้าว แปลกประหลาด หรือหวาดเกินจริง และชวนให้เข้าใจผิดจนต้องคลิกตามเข้าไปอ่าน เพื่อที่จะพบว่าเนื้อหาไม่ตรงปก กลุ่มนักวิจัยจาก Federal University of Minas Gerais ของบราซิลและสถาบัน Qatar Computing Research Institute วิเคราะห์ข่าวและหัวข่าวกว่า 69,907 ชิ้นจากสำนักข่าวหลักสี่แห่งคือ BBC News, Daily Mail, Reuters และ The New York Times เพื่อวัดความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกที่มีต่อพาดหัวข่าวกับความนิยม แม้ว่าผลลัพธ์จะแตกต่างกันไปในแต่ละที่ แต่การค้นพบโดยทั่วไปก็คือ พาดหัวข่าวมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จมากขึ้นหากความรู้สึกที่

¹⁰² Brecke Boyd, ‘Fake news and honest mistakes are entirely different things’ (January 2018) <<https://breckeboyd.net/fake-news-and-honest-mistakes-are-entirely-different-things/>> accessed 22 March 2023.

¹⁰³ Ullrich K H Ecker, Stephan Lewandowsky, Ee Pin Chang and Rekha Pillai, ‘The effects of subtle misinformation in news headlines’ (Journal of experimental psychology, 2014) 323.

แสดงออกมาในข้อความนั้นสุดโต่งไปทางบวกหรือทางลบ โดยอารมณ์รุนแรงมากเท่าไรก็จะยังมีโอกาสถูกคลิกมากขึ้นเท่านั้น ผลลัพธ์บ่งชี้ว่าพาดหัวข่าวที่เป็นกลางมักไม่ดึงดูดใจเพราะคนมีแนวโน้มที่จะคลิกเรื่องราวที่ระบุว่า “เรื่องนี้ดีที่สุด” หรือ “เรื่องนี้แย่ที่สุด” มากกว่า “เรื่องนี้ค่อนข้างโอเค” ผลที่น่าสนใจคือข่าวส่วนใหญ่ใช้พาดหัวเชิงลบมากกว่าเชิงบวก โดยทีมวิจัยแปลผลนี้ต่อไปด้วยว่า “พาดหัวข่าวปลอมมีค่าทางลบมากกว่าข่าวจริง” ด้วยเหตุผลที่เป็นไปได้สองทางคือ ผู้สร้างข้อมูลเท็จจงใจใช้คำเชิงลบเพื่อวัตถุประสงค์ให้คนคลิกอ่าน (Clickbait) หรือมีเช่นนั้นก็คือ พวกที่สร้างข่าวเท็จมักใช้คำเชิงลบมากกว่าเชิงบวกเป็นปกติอยู่แล้ว¹⁰⁴

อย่างไรก็ตาม ข่าวที่มีการเชื่อมโยงเนื้อหาผิด พาดหัว คำโปรย หรือใช้รูปภาพที่ไม่สอดคล้องกับเนื้อหา และทั้งนี้ไม่มีความเชื่อมโยงใด ๆ ต่อกันก็กลายเป็นการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ถูกจัดให้อยู่ในสถานะ “ข่าวปลอม” ในทศวรรษนี้ด้วย เพราะมีผู้เห็นว่าการพาดหัวข่าวที่ไม่ตรงกับเนื้อหาไม่ได้สร้างแค่ความหงุดหงิดรำคาญใจให้กับผู้อ่านที่หลงเชื่อเท่านั้น หากแต่อาจทำให้ข้อมูลที่เป็นเท็จแพร่กระจายออกไปได้ เนื่องจากมีผู้บริโภคจำนวนไม่น้อยเต็มใจอ่านแต่เพียงพาดหัวข่าวแล้วนำไปขยายความต่อในแบบของตัวเอง ต่อเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า แม้พาดหัวข่าวที่ไม่ตรงกับเนื้อหาอาจก่อให้เกิดปัญหามากกว่าแค่ความหงุดหงิดรำคาญใจของผู้อ่านได้ก็จริง แต่ตราบใดที่ “เนื้อหา” หลักของข่าวที่ถูกพาดหัวหลอกลวงให้ต้องตามเข้าไปอ่านนั้นไม่ใช่ข้อมูลข่าวสารเท็จ การควบคุมจัดการย่อมไม่ต้องถึงขนาดกำหนดให้เป็นความผิดทางกฎหมาย แต่อาจจำเป็นต้องอาศัยบทลงโทษทางจริยธรรมวิชาชีพสื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่เกิดจากความตั้งใจของสำนักข่าวหรือผู้สื่อข่าว และแน่นอนว่าการใช้เทคนิคนี้บ่อยเกินไปย่อมส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือขององค์กรข่าว นั้น ๆ เองในระยะยาวด้วย

2.5 เป้าประสงค์ หรือมูลเหตุจูงใจในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ

การลงมือแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จโดยผู้กระทำที่มีเจตนา หรือรู้อยู่แล้วว่าข้อมูลเหล่านั้นไม่ใช่ความจริง และยังต้องการเผยแพร่ หรือทำให้แพร่หลายออกไปมีเป้าหมายหรือมูลเหตุจูงใจอันหลากหลาย ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อในระดับที่แตกต่างกันไปด้วย โดยหากพิจารณาจากลักษณะและประเภทของข้อมูลข่าวสารเท็จในหัวข้อก่อนแล้ว อาจจำแนกมูลเหตุจูงใจออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 5 กลุ่ม ดังนี้

¹⁰⁴ See Julio Reis, Fabricio Benevenuto, Pedro O.S. Vaz de Melo, Raquel Prates, Haewoon Kwak and Jisun An, ‘Breaking the News: First Impressions Matter on Online News’ (arXiv:1503.07921 [Computers and Society (cs.CY)], vol. 2, 2015).

2.5.1 เพื่อการทุจริตหลอกลวง

การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยมูลเหตุจูงใจในการหลอกลวงบุคคลอื่นให้หลงเชื่อ และตนเองได้ไปซึ่งผลประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดนับเป็นเรื่องอันตราย ส่งผลกระทบต่อประชาชนและผู้คนในวงกว้าง และกฎหมายของนานาประเทศก็มักกำหนดให้เป็นความผิดทางอาญา การกระทำในกลุ่มมูลเหตุจูงใจนี้ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง อาทิ การฟิชซิง (Phishing¹⁰⁵) และฟาร์มมิง (Pharming)¹⁰⁶ ที่ผู้กระทำเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จเพื่อหลอกลวงให้เหยื่อหลงเชื่อแล้วกรอกข้อมูลส่วนบุคคล หรือข้อมูลสำคัญอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลหรือรหัสที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกรรมด้านการเงินเช่น รหัสผ่าน หมายเลขบัตรเครดิต หมายเลขพิน (Pin Number) หรือบรรดาค่าหมายระบุตัวตน ซึ่งแน่นอนว่าข้อมูลเหล่านั้นจะถูกนำไปใช้ซื้อสินค้าหรือบริการ ทำธุรกรรมออนไลน์ โอนเงินต่อไปที่อื่นโดยเหยื่อไม่รู้ตัว รวมทั้งนำไปแอบอ้างเป็นบุคคลเจ้าของข้อมูลเพื่อหลอกลวงผู้อื่นต่อไป ซึ่งการแอบอ้างตัวบุคคลดังกล่าว (Online Impersonation) ก็ถือเป็นการเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงเช่นกัน เนื่องจากข้อมูลที่ใช้เพื่อแสดงตัวตนนั้นไม่ใช่ข้อมูลของบุคคลผู้นั้นเอง¹⁰⁷ นอกเหนือจากนี้ก็เป็นกรณีของการหลอกลวงขายสินค้าและบริการ หลอกให้เอาเงินไปลงทุนเพราะหวังดอกเบี่ยสูง รวมทั้งการใช้ภาพ หลักฐานทางการเงิน และข้อมูลเท็จอื่น หลอกให้หลงรักหรือสานสัมพันธ์พิเศษเพื่อหลอกเอาผลประโยชน์ในทางทรัพย์สินต่อไปที่เรียกว่า Romance Scam¹⁰⁸ เป็นต้น

2.5.2 เพื่อเป้าหมายทางการเมือง

การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จที่มีเป้าหมายทางการเมืองนั้น ถูกกระทำผ่านท่าทีและลักษณะที่ค่อนข้างหลากหลาย บางกรณีก็ปล่อยข้อมูลข่าวสารเท็จโดยมุ่งใส่ร้ายคู่แข่งชั้นทางการเมืองอย่างเป็นทางการ หรือไปปิดในประเด็นที่หากเป็นความจริงก็จะส่งผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะใหญ่หลวง ทำให้ประชาชนเข้าใจผิดหรือหลงเชื่อจนส่งผลต่อการตัดสินใจในเรื่องที่มีความสำคัญ บางกรณีก็เป็นการสร้างข่าวที่เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตัวเองเพื่อจูงใจให้ผู้คนเห็นด้วยหรือเข้าข้าง อันที่จริงตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของมูลเหตุ

¹⁰⁵ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับ Phishing ใน สาวตรี สุขศรี (เชิงอรรถ 44) 281-284.

¹⁰⁶ ผู้กระทำผิดจะบุกรุกเข้าไปที่เครื่องคอมพิวเตอร์แม่ข่ายที่เก็บหมายเลขโดเมน (Domain Name) เพื่อเปลี่ยนเส้นทางเชื่อมต่อเว็บไซต์กับชื่อโดเมนนั้นให้มาเชื่อมต่อเข้ากับเว็บไซต์ปลอมที่ผู้กระทำผิดทำขึ้น (Phishing Site) ด้วยวิธีการเช่นนี้เมื่อเหยื่อหลงเชื่อก็จะกรอกหมายเลขสำคัญต่าง ๆ เพื่อใช้งานข้อมูลทั้งหมดก็ถูกส่งไปยังผู้กระทำความผิด See Aparna Viswanathan, *Cyber Law: Indian & International Perspectives on key topics including Data Security, E-commerce, Cloud Computing and Cyber Crimes* (LexisNexis 2012) 21.

¹⁰⁷ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการแอบอ้างออนไลน์ ใน สาวตรี สุขศรี (เชิงอรรถ 44) 295-298.

¹⁰⁸ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับ Romance Scam ใน ทศพล ทรศนกุลพันธ์, 'โครงการข้อจำกัดของกระบวนการยุติธรรมเพื่อป้องกันและปราบปรามพิศวาทอาชญากรรม (Romance Scam) และแนวทางสร้างความตระหนักรู้ให้กับประชาชน' (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) 2562).

จงใจข้อนี้ก็คือ ปรากฏการณ์ในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 2016 ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของกระแส “Fake News” ในกว่าทศวรรษที่ผ่านมาด้วยนั่นเอง นอกจากนี้ หากเห็นด้วยกับบางฝ่ายที่ว่า การเสียดสี ถือเป็นประเภทหนึ่งของการแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จด้วย อาจถือได้ว่ามูลเหตุจูงใจของการเสียดสีก็มีลักษณะทางการเมืองเช่นเดียวกัน เพราะหลายกรณีมุ่งหมายเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ หรือตอบโต้อำนาจรัฐ ลดทอนความชอบธรรมของผู้ใช้อำนาจปกครองลง เพราะความเลวร้ายต่าง ๆ อย่างการทุจริต คอร์รัปชัน การปกครองแบบเผด็จการ การออกนโยบายเอื้อประโยชน์พวกพ้อง หรือการบริหารที่ล้มเหลว เป็นต้น อนึ่ง การปล่อยข้อมูลข่าวสารเท็จเพื่อเป้าหมายทางการเมืองนี้ผู้กระทำอาจมีได้ทั้งประชาชนทั่วไปที่สนใจการเมือง นักการเมือง สื่อมวลชน รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ หรือหน่วยงานของรัฐเองในนามของการปฏิบัติการข่าวสาร หรือ Information Operation (IO) ด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายรายละเอียดในเรื่องนี้ต่อไปข้างหน้า

2.5.3 เพื่อผลประโยชน์ทางการเงิน หรือการสร้างรายได้

ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า หนึ่งในสาเหตุหลักของการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในยุคสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแพร่กระจายในสื่อออนไลน์ก็คือ การหวังสร้างรายได้จากค่าโฆษณาซึ่งเป็นผลมาจากการมียอดผู้เข้าชมสูง หรือมีผู้ติดตามจำนวนมาก แม้การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จโดยมีเป้าหมายนี้จะไม่ใช่วิธีใหม่ เพราะปรากฏมาแล้วตั้งแต่ยุคสื่อสิ่งพิมพ์ด้วยเทคนิคการพาดหัวข่าวให้ตื่นเต้น เร้าใจ แต่ไม่ตรงกับเนื้อหาของข่าวเพื่อจูงใจให้คนซื้อไปอ่าน แต่อินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมออนไลน์ ในยุคที่ผู้ใช้สามารถสร้างเนื้อหาเผยแพร่เอง และแบ่งปันส่งต่อระหว่างกันเองได้ ทั้งยังมีแพลตฟอร์มที่ให้รายได้แก่ผู้เผยแพร่โดยคิดจากส่วนแบ่งค่าโฆษณา ก็ทำให้มูลเหตุจูงใจในลักษณะนี้มีเพิ่มขึ้นแบบก้าวกระโดด ในบทความ “เศรษฐศาสตร์ของข่าวปลอม” (The Economics of Fake News) ซึ่งเขียนโดย Kshetri และ Vaos¹⁰⁹ เสนอว่าส่วนแบ่งค่าโฆษณาสินค้าและบริการที่ผู้สร้างเนื้อหาได้รับจากเจ้าของแพลตฟอร์มออนไลน์ซึ่งแปรผันตามจำนวนผู้เข้าชมเนื้อหานั้นเป็นต้นเหตุสำคัญที่สร้างสภาวะการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จ เพราะหากเปรียบเทียบรายได้ดังกล่าวกับต้นทุนที่ใช้ในการสร้างเนื้อหาเผยแพร่บนอินเทอร์เน็ต ประกอบกับโอกาสในการถูกดำเนินคดีตามกฎหมายแล้วยังมีความคุ้มค่าและน่าเสี่ยง จนทำให้คนจำนวนมากน้อยเลือกที่จะสร้างเนื้อหาเท็จเพื่อกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นและได้ยอดผู้เข้าชมจำนวนมาก และแน่นอนว่าปัญหานี้ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ความอยากรู้อยากเห็นของผู้สร้างข้อมูลเท็จเท่านั้น หากแต่อยู่ที่ผู้บริโภคข่าวสารเอง ที่ยังขาดความสามารถในการแยกแยะว่าอะไรเป็นเรื่องจริงอะไรเป็นเรื่องไม่จริง เจ้าของแพลตฟอร์ม รวมทั้งเครือข่ายผู้โฆษณาสินค้าและบริการที่มักไม่สนใจหรือละเลยที่จะตรวจสอบความแท้จริงของข้อมูล หรือไม่ใส่ใจคุณภาพของเว็บไซต์ หรือแพลตฟอร์มที่เลือกลงโฆษณาด้วย เนื่องจากผู้ประกอบการ

¹⁰⁹ Nir Kshetri and Jeffrey Voas, ‘The Economics of ‘Fake News’’ (IEEE IT Professional vol. 19 no. 6, 2017) 8-12.

ก็ได้รับประโยชน์ หรือมีรายได้จากเนื้อหาเหล่านั้นเช่นเดียวกัน กล่าวโดยสรุปก็คือ ทุกฝ่ายล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันในสร้างระบบนิเวศของข้อมูลข่าวสารเท็จขึ้นในโลกออนไลน์ และด้วยเหตุและผลเช่นนี้เอง จึงกล่าวได้ว่าการแก้ปัญหาการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อออนไลน์จึงไม่อาจประสบความสำเร็จได้ด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งเพียงวิธีการเดียว เช่น การกำหนดกฎหมายเพื่อเอาผิดกับผู้สร้างข้อมูลเท็จออกมาเผยแพร่เท่านั้น หากแต่ต้องใช้มาตรการอื่น ๆ ประกอบกัน ทั้งมาตรการทางสังคม มาตรการทางเทคโนโลยี มาตรการทางธุรกิจ และมาตรการทางกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากกรณีที่ผู้แพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จเป็นผู้ริเริ่มสร้างข้อมูลนั้นเองโดยหวังรายได้จากส่วนแบ่งโฆษณาแล้ว ที่ผ่านมายังมีผู้สร้างข้อมูลเท็จโดยได้รับสินจ้างรางวัลจากบุคคล องค์กร รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐโดยมีเป้าหมายเพื่อด้อยค่า ทำลายชื่อเสียง หรือสร้างความเสียหายให้กับศัตรูหรือฝ่ายตรงข้าม เช่น กรณีปฏิบัติการข่าวสาร (IO) ที่มีการว่าจ้างบุคคล หรือบริษัทเอกชนให้ผลิตข้อมูลเท็จโจมตีเป้าหมายซึ่งเกิดขึ้นในหลายประเทศ¹¹⁰ เป็นต้น

2.5.4 เพื่อกลั่นแกล้งให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย

การปล่อยข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยมูลเหตุจูงใจเพื่อกลั่นแกล้งผู้อื่นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่น้อยในสื่อออนไลน์ โดยมากก็คือการทำให้บุคคลเป้าหมายเสียชื่อเสียง ทางทำมาหาได้ หรือถูกดูหมิ่นเกลียดชังจากบุคคลอื่น ผลกระทบที่เกิดขึ้นในกรณีนี้จึงค่อนข้างเฉพาะเจาะจงกับบุคคลที่ถูกกลั่นแกล้งเท่านั้น ไม่ได้สร้างความเสียหายเป็นวงกว้าง ต่อสังคม หรือเศรษฐกิจ แตกต่างจากการเผยแพร่ข้อมูลเท็จโดยมีเป้าหมายเพื่อการทุจริตหลอกลวงที่มักทำให้ประชาชนจำนวนมากหลงเชื่อ ทั้งนี้ หากพิจารณาตามกฎหมายแล้วการกระทำในลักษณะนี้มักเข้าข่ายเป็นความผิดฐานหมิ่นประมาททางแพ่ง หรือทางอาญาได้แล้วแต่กรณี และหากผู้กระทำมุ่งหมายให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงกว่านั้น และทำซ้ำ ๆ อย่างเป็นระบบกับเหยื่อก็อาจกลายเป็นการ “กลั่นแกล้งออนไลน์” หรือ Cyberbullying ซึ่งนับเป็นอาชญากรรมความรุนแรงบนอินเทอร์เน็ตรูปแบบหนึ่งได้อีกด้วย¹¹¹

2.5.5 เพื่อความบันเทิงและสนุกสนาน

ดังกล่าวไปในหัวข้อก่อน ๆ แล้วว่า นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเผยแพร่ข้อมูลเนื้อหาบางอย่างที่แม้จะไม่ใช่ความจริง แต่ก็เป็นไปได้เพียงเพื่อสร้างความบันเทิง สนุกสนาน และบางครั้งก็แฝงสาระและการ

¹¹⁰ ดู “กองทัพ 50 Cent” ของประเทศจีน ใน สวาทรี สุขศรี (เชิงอรรด 44) 510-512 และ สฤณี อาชวานันทกุล, ‘การฉ้อฉลเชิงอำนาจ (2) สงครามจิตวิทยากับประชาชน’ The Momentum (3 ธันวาคม 2563) <<https://themomentum.co/citizen2-0-information-operations/>> สืบค้นเมื่อ 24 มีนาคม 2566.

¹¹¹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการกลั่นแกล้งออนไลน์ ใน สวาทรี สุขศรี (เชิงอรรด 44) 229-232.

วิพากษ์วิจารณ์สังคมและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ไว้ให้ผู้บริโภคได้ขบคิด ล้วนเกิดขึ้นในสื่อแทบทุกประเภท ซึ่งมีทั้งลักษณะและระดับความบันเทิงที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ มีทั้งที่ผู้เสนอเนื้อหาแสดงโดยชัดแจ้งว่าสิ่งที่สื่อสารนั้นไม่ใช่เรื่องจริง หรืออาจไม่ได้อธิบายโดยแจ้งชัดแต่ให้ผู้รับสารพิจารณาและตีความเอง ในขณะที่ระดับของความบันเทิงก็มีตั้งแต่ สร้างความขบขันโดยไม่มีเป้าหมายอื่นแอบแฝง ล้อเลียนเพื่อให้เกิดความอับอายหรือเพื่อให้ง่ายต่อผู้อ่านในการทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่ซับซ้อนและทำให้จดจำได้ ไปจนถึงการเสียดสีเพื่อลดทอนความชอบธรรมของฝ่ายผู้มีอำนาจปกครอง เป็นต้น

บทที่ 3

การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

3.1 ลักษณะและคุณสมบัติทั้งด้านสว่างและด้านมืดของสื่อออนไลน์ที่ส่งผลกระทบต่อ การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จ

Burnett และ Marshall อธิบายว่า สื่อออนไลน์ คือสื่อที่เกิดจากการนำเทคโนโลยีของสื่อเดิมรวมเข้ากับ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ จนเกิดเป็นการสื่อสารสองทางผ่านระบบเครือข่าย และกลายเป็นสื่อแบบผสม ทำให้ผู้รับสารและผู้ส่งสารสามารถส่งสารได้หลากหลายรูปแบบพร้อมกันไม่ว่าจะเป็น ข้อความ เสียง ภาพ รวมทั้งวิดีโอ¹¹² ส่วน Elizabeth ให้นิยาม “สื่อสังคมออนไลน์” (Social Media) ว่า หมายถึง สื่อดิจิทัลที่ทำงานอยู่บนพื้นฐานของระบบเว็บไซต์บนอินเทอร์เน็ต เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการทางสังคมที่ผู้สื่อสารจัดทำขึ้นจากการพบเจอสิ่งต่าง ๆ อาทิ เหตุการณ์ เรื่องราว ประสบการณ์ ทั้งนี้ในรูปแบบของบทความ ข้อเขียน รูปภาพ เสียง หรือวิดีโอ แล้วนำมาแบ่งปันให้ผู้ใช้ที่อยู่ในเครือข่ายของตนได้ รับรู้ แลกเปลี่ยนพูดคุย หรือได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน¹¹³

พิมลพรรณ ไชยนันท์ และพิรงรอง รามสูต ให้นิยาม “สื่อใหม่” ว่าหมายถึง เทคโนโลยีการสื่อสารที่ อยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารข้อมูลแบบดิจิทัลบนโครงข่ายของอินเทอร์เน็ต และสามารถเข้าถึงและ เชื่อมต่อได้ผ่านอุปกรณ์เชื่อมต่อ (device) ต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์พกพา และ คอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะ เป็นต้น¹¹⁴ ในขณะที่ พิชิต วิจิตรบุญรักษ์ จำกัดความคำว่า “สื่อสังคม” (Social Media) ว่าเป็น สื่อที่ผู้ส่งสารแบ่งปันสาร ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ไปยังผู้รับสารผ่านเครือข่ายออนไลน์โดย สามารถโต้ตอบกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือผู้รับสารด้วยตนเอง ซึ่งสามารถแบ่งสื่อสังคมออกเป็น ประเภทต่าง ๆ ที่ใช้กันบ่อย ๆ คือ บล็อก (Blogging) ทวิตเตอร์และไมโครบล็อก (Twitter and Microblogging) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) และการแบ่งปันสื่อทางออนไลน์ (Media Sharing)¹¹⁵

Wertime และ Fenwick ผู้เขียนหนังสือการตลาดดิจิทัลกับสื่อใหม่อธิบายว่าสื่อใหม่ ซึ่งในที่นี้ หมายถึงสื่อดิจิทัลและเขาให้นิยามว่าหมายถึง เนื้อหาที่อยู่ในรูปของข้อมูลดิจิทัลนั้น มีจุดเด่นอย่างน้อย 5

¹¹² Robert Burnett and P. David Marshall, *Web Theory: An Introduction*, (1st edition, Psychology Press 2003) 40-41.

¹¹³ Elizabeth F. Churchill, ‘Social.media.meaning’ (Proceedings of the 2012 international workshop on Socially-aware multimedia, New York USA) 43-44.

¹¹⁴ พิมลพรรณ ไชยนันท์ และ พิรงรอง รามสูต, ‘สื่อใหม่กับการสื่อสารทางการเมืองของเยาวชนไทย’ (วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 31 ฉบับที่ 2, 2556) 44.

¹¹⁵ พิชิต วิจิตรบุญรักษ์, ‘สื่อสังคมออนไลน์: สื่อแห่งอนาคต (Social Media: Future Media)’ (Executive Journal, 2554) 99.

ประการที่ทำให้ผู้บริโภคสินค้าและบริการหลุดพ้นจากข้อจำกัดด้านต่าง ๆ ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร¹¹⁶ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจุดเด่นดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายความเป็นอิสระของผู้ใช้งานสื่อออนไลน์โดยทั่วไปที่ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้บริโภคสินค้าหรือบริการใดก็ได้ ทั้งจุดเด่นเหล่านี้ก็ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารแท้จด้วย กล่าวคือ

- 1) อิสระจากข้อจำกัดด้านเวลา (Freedom from Scheduling) ซึ่งหมายความว่า ผู้ใช้งานสื่อออนไลน์สามารถส่งหรือรับข้อมูลข่าวสารได้ตลอดเวลา หรือเผยแพร่ข้อมูลในเวลาใด ๆ ก็ได้ตามที่ต้องการ
- 2) อิสระจากข้อจำกัดด้านพรมแดน (Freedom from Geological Boundaries) กล่าวคือ ผู้ใช้งานสามารถเลือกรับหรือส่งข้อมูลข่าวสารได้จากทุกที่ทั่วโลกและในเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งแน่นอนว่าข้อมูลข่าวสารที่ถูกเผยแพร่ก็มีผู้สามารถเข้าถึงได้จากทุกที่ทั่วโลกเช่นเดียวกัน
- 3) อิสระจากข้อจำกัดด้านขนาด (Freedom from Scale) ทั้งนี้ ไม่ว่าเนื้อหาของข้อมูลข่าวสารนั้นจะมีขนาดใหญ่ มีปริมาณมาก ต้องอาศัยพื้นที่ในการจัดเก็บ หรือจัดการดูแลมากเพียงใด ก็สามารถใช้เทคโนโลยีในการปรับเปลี่ยน ย่อขยาย หรือบีบอัด เพื่อให้เหมาะสมกับการส่งต่อหรือเผยแพร่ได้
- 4) อิสระจากข้อจำกัดด้านรูปแบบ (Freedom from Formats) กล่าวคือ เนื้อหาที่รับส่ง หรือเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ไม่จำเป็นต้องเป็นข้อความ ตัวหนังสือ รูปภาพ หรือวิดีโอที่ใช้ในสื่อดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่เป็นได้หลายรูปแบบ ทั้งยังสามารถรับส่งหรือเผยแพร่ได้ทุกรูปแบบในเวลาเดียวกัน และ
- 5) อิสระจากนักการตลาด (Freedom from Marketer-Driven) เพราะผู้ใช้สามารถสร้าง จัดการ รวมทั้งส่งต่อ เผยแพร่ข้อมูลของตนเองได้โดยอาศัยเพียงเครื่องมือและอุปกรณ์เทคโนโลยีที่จัดหาได้ง่าย โดยไม่ต้องอาศัยบุคคลอื่น หรือนักการตลาดมาดำเนินการหรือวางแผนการเผยแพร่ให้ (Consumer Created Content หรือสำหรับผู้วิจัยก็คือ User Generate Content) ซึ่งย่อมส่งผลให้การแพร่กระจายของข้อมูลเกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวาง และรวดเร็ว

กล่าวในเบื้องต้นได้ว่าด้วยคุณสมบัติของสื่อใหม่ หรือสื่อออนไลน์ที่แตกต่างจากสื่อดั้งเดิมเหล่านี้เองที่ส่งผลให้ข้อมูลข่าวสารสามารถแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ลำพังแต่คุณสมบัติของสื่อออนไลน์ดังกล่าวมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการปลดปล่อยผู้ใช้งานสื่อประเภทนี้ให้หลุดพ้นจากข้อจำกัดต่าง ๆ ในการเผยแพร่ข่าวสาร รวมทั้งการแสดงความคิดเห็น หาได้หมายความว่าอัตโนมัติว่าข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก หรือส่วนใหญ่ที่แพร่กระจายออกไปได้ง่ายและสะดวกรวดเร็วนั้นคือ

¹¹⁶ See Kent Wertime and Ian Fenwick, *Digi marketing: The essential guide to new media and digital marketing* (John Wiley & Sons 2008).

ข้อมูลข่าวสารเท็จ ซึ่งนับเป็นด้านมืดของอินเทอร์เน็ตที่ปรากฏตัวอย่างอสังการจนสร้างความกังวลใจให้กับรัฐบาลทั่วโลกในช่วงที่ผ่านมา มันจำเป็นต้องมีองค์ประกอบอีกหลายอย่างที่เอื้อต่อการให้ผู้ใช้สื่อใหม่ลงมือสร้าง เผยแพร่ หรือส่งต่อข้อมูลเหล่านั้นออกไป ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามด้วย ผู้พิพากษา Richard A. Posner ผู้เขียนบทความ The Speech Market and the Legacy of Schenck ในหนังสือ Free Speech in the Modern Era กล่าวถึงลักษณะพิเศษของอินเทอร์เน็ต 4 ประการที่ทำให้การพูดที่ไร้ความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น และขยายตัวเป็นวงกว้าง¹¹⁷ คือ

- 1) ความเป็นนิรนาม (Anonymity) กล่าวคือ อินเทอร์เน็ตทำให้ผู้ใช้งานสามารถหลบซ่อนตัวได้ ซึ่งย่อมทำให้ง่ายต่อการสร้าง การเผยแพร่ การส่งต่อ รวมทั้งการบริโภคข้อมูลที่ผิดกฎหมาย หรือกระทำความผิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลและการสื่อสาร
- 2) ขาดการควบคุมคุณภาพ (Lack of quality control) หมายความว่า ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทุกคนสามารถเผยแพร่ข้อมูลทุกลักษณะได้บนอินเทอร์เน็ต ไม่ว่าจะเป็ข้อมูลจริง ข้อมูลแต่ง ข้อมูลเท็จ การใส่ร้ายป้ายสีบุคคลอื่นแบบลอย ๆ โดยไร้พยานหลักฐาน ฯลฯ ซึ่งแตกต่างจากสื่อดั้งเดิมที่ต้องผ่านการตรวจสอบคัดกรองจากทีมบรรณาธิการ หรือหากมีการเผยแพร่ไปแล้วก็มีกระบวนการทางกฎหมายที่ทำให้บุคคลผู้เผยแพร่ต้องรับผิดชอบในเนื้อหา หรือแก้ไขให้ถูกต้อง
- 3) มีผู้รับข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก (High potential audience) เพราะเป็นพื้นที่ และช่องทางที่สามารถเข้าถึงได้จากทุกคนทั่วโลก และ
- 4) พวกต่อต้านสังคมได้พบพวกเดียวกัน (Antisocial people find their soul mates) ในที่นี้หมายถึง บุคคลที่อาจมีความเห็นที่เป็นอันตรายต่อสังคมสามารถพบเจอ ก่อตั้งชุมชน หรือพบปะแลกเปลี่ยนทัศนะกันบนอินเทอร์เน็ตได้ ซึ่งย่อมส่งผลให้เกิดแรงสนับสนุนซึ่งกันและกันในการเผยแพร่แนวคิด หรือสร้างข้อมูลที่ไม่ถูกต้องต่าง ๆ เผยแพร่ต่อสาธารณะต่อไป

สาเหตุของการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์นั้น นอกจากผลพวงจากคุณสมบัติทั้งด้านสว่างและด้านมืดของสื่อออนไลน์เองดังกล่าวไปแล้ว ยังมีงานศึกษาที่เสนอแนวคิดว่าจะเกิดจากปริมาณข้อมูล และวิธีการบริโภคข่าวสารของพลเมืองในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศด้วย Center for New Literacy เคยอธิบายถึงความท้าทายในการหามาตรการรับมือกับผลกระทบต่อสังคมที่เกิดขึ้นจากข้อมูลในยุคดิจิทัลไว้ 4 ประการ¹¹⁸ กล่าวคือ ประการแรก จำนวนข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นอย่างมหาศาลในแต่วันจะส่งผลให้ผู้รับสารยากที่จะพิจารณาได้แน่ชัดว่าข้อมูลข่าวสารใดเป็นจริง และข่าวสารใดเป็นเท็จ ประการที่

¹¹⁷ ไนเจล วอร์เบอร์ตัน (จอมพล พิทักษ์สันโยธิน ผู้แปล), *เสรีภาพในการพูด: ความรู้ฉบับพกพา* (บริษัท โอเพ่นเวิร์ลด์ส พับลิชซิงเฮาส์ จำกัด 2560) 156-158.

¹¹⁸ Center for Media Literacy, 'Five key question of media literacy. Retrieved from' Medialit.org (2005) <http://www.medialit.org/sites/default/files/14B_CCKQPoster+5essays.pdf> accessed 5 April 2023.

สอง ด้วยพัฒนาการทางเทคโนโลยี ทั้งฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ และอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ ทำให้ใครก็สามารถสร้างข้อมูลข่าวสารที่มีลักษณะเดียวกัน หรือไม่แตกต่างจากข้อมูลที่สร้างขึ้นและนำเสนอโดยสำนักข่าวที่น่าเชื่อถือ ประการที่สาม พลเมืองยุคดิจิทัลส่วนใหญ่ต้องการรับข่าวสารที่รวดเร็ว สดใหม่ และทันเหตุการณ์ ซึ่งย่อมมีโอกาสทำให้ได้รับหรือเลือกรับข้อมูลที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ง่าย และประการที่สี่ ด้วยเทคโนโลยียุคใหม่ข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์มักถูกเลือกนำเสนอให้ตรงกับความเชื่อของผู้รับสาร ทำให้ผู้รับสารหลงเชื่อได้โดยปราศจากการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริง¹¹⁹

อย่างไรก็ตาม เมื่อต้นปี ค.ศ. 2023 ทีมวิจัยซึ่งเชี่ยวชาญด้านพฤติกรรมศาสตร์และจิตวิทยาจากมหาวิทยาลัย Southern California (USC) ประเทศสหรัฐอเมริกา เผยแพร่ผลวิจัยใน Proceedings of the National Academy of Sciences¹²⁰ ที่อาจทำให้ความเข้าใจเดิม ๆ ที่แพร่หลายก่อนหน้านี้ว่า เหตุผลสำคัญของการแพร่กระจายของข้อมูลอันเป็นเท็จนั้นมาจากปัญหาการขาดวิจารณญาณ หรือขาดความสามารถในการแยกแยะระหว่างความจริงกับความเท็จของผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ ซึ่งอาจเกิดจากการไม่มีความคิดเชิงวิพากษ์ มีอคติ หรือมีความเชื่อทางการเมืองที่สุดโต่ง ต้องถูกทบทวนใหม่ เพราะวิจัยชิ้นนี้เสนอว่าตัวการใหญ่ที่สุดที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จนั้น คือ โครงสร้างของแพลตฟอร์มเอง ซึ่งเป็นระบบการเรียนรู้แบบให้รางวัล (The reward-based learning systems) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ใช้งานอยู่ในบัญชีออนไลน์ของตนและแบ่งปัน (Share) ข้อมูลที่ดึงดูดสายตา และความสนใจจากคนอื่น ๆ ได้เป็นประจำสม่ำเสมอ หรือจนติดเป็นนิสัย (ทำนองเดียวกับระบบที่ใช้ในวิดีโอเกม) โดยเมื่อนิสัยดังกล่าวก่อตัวขึ้นแล้ว การแบ่งปันข้อมูลจะเกิดขึ้นแบบอัตโนมัติด้วยการขึ้นชื่อของแพลตฟอร์มโดยผู้ใช้งานจะไม่ได้คำนึงถึงผลลัพธ์ใด ๆ ที่เกิดจากการแบ่งปันดังกล่าวของตนเองเลย ซึ่งหมายรวมถึงการแชร์ข้อมูลเท็จด้วย โดยงานวิจัยนี้ทดสอบกับอาสาสมัครในช่วงอายุ 18 ถึง 89 ปี จำนวน 2,476 คนที่ใช้เฟซบุ๊กซึ่งต้องทำแบบสำรวจประมาณ 7 นาที เพื่อตัดสินใจจนพบว่า ผู้ใช้เฟซบุ๊กเป็นประจำจะส่งต่อข้อมูลเท็จเพิ่มขึ้นเป็นสองหรือสามเท่าของเมื่อเวลาก่อนใช้ และส่งต่อมากกว่าผู้ใช้งานเป็นครั้งคราวหรือผู้ใช้งานใหม่ถึง 6 เท่า โดยนิสัยชอบแชร์ข้อมูลนี้มีผลต่อการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จมากกว่าลักษณะเฉพาะตัว หรือปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งหมายรวมถึงความสามารถใน

¹¹⁹ Facebook เป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่มีข้อมูลข่าวสารเท็จถูกเผยแพร่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ด้วยลักษณะของแพลตฟอร์มที่มีความเป็น “ฟองสบู่ตัวกรอง” (Filter Bubble) กล่าวคือ ใช้ระบบรหัสคอมพิวเตอร์ (Computer Code) ในการประมวลผลว่าควรเลือกข่าวใดขึ้นแสดงบนพื้นที่หน้าจอของผู้ใช้ (Feed) ให้สอดคล้องกับความคิด หรือความนิยมของผู้ใช้นั้น โดยวิเคราะห์จากพฤติกรรมของผู้ใช้งานเองว่าเคยกดไลค์ กดแชร์ หรือเข้าไปแสดงความคิดเห็นในเนื้อหาประเภทใด ซึ่งเป็นผลทำให้ผู้ใช้งานมีโอกาสดูเห็นเนื้อหาที่แตกต่างจากความคิดหรือทัศนคติของตนเองได้ยาก และย่อมหมายความว่า หากผู้ใช้งานนั้นเคยกดไลค์ กดแชร์ หรือตอบสนองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จมาก่อน ผู้ใช้งานนั้นก็จะมีโอกาสสูงที่จะได้รับข้อมูลที่ เป็นเท็จจากเพจ หรือจากแหล่งข้อมูลที่ไม่น่าเชื่อถือเหล่านั้นได้ต่อไปเรื่อย ๆ ดู สถิติ อาชวานันท์กุล, ‘อิทธิพลของ ‘ข่าวปลอม’ และ ‘ฟองสบู่ตัวกรอง’ บนโซเชียลมีเดีย’ Thaipublica (5 ธันวาคม 2559) <<https://thaipublica.org/2016/12/fake-news-and-filter-bubble/>> สืบค้นเมื่อ 5 เมษายน 2566.

¹²⁰ See Gizem Ceylana, Ian A. Anderson and Wendy Wood, ‘Sharing of misinformation is habitual, not just lazy or biased’ (PNAS vol.120 no. 4, 2023) <<https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.2216614120>> accessed 5 April 2023.

การใช้เหตุผล และความเชื่อทางการเมืองด้วย เพราะผู้ใช้ที่แบ่งปันข่าวการเมืองจนเป็นนิสัยแบ่งปันข่าวที่ทำ
 ทายความเชื่อทางการเมืองของพวกเขา มากพอ ๆ กับข่าวที่สอดคล้องกับความเชื่อของพวกเขา งานวิจัยชิ้น
 นี้ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะจะกลายเป็นว่าการแก้ปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จในสื่อออนไลน์นั้น ควร
 พิจารณาในประเด็นของการแก้ไขระบบโครงสร้าง หรืออัลกอริทึม (Algorithm) ที่แพลตฟอร์มสื่อออนไลน์ใช้
 งานอยู่ด้วย

อีกแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จบนอินเทอร์เน็ต หรือในสื่อ
 ออนไลน์ แต่ยังไม่ค่อยถูกกล่าวถึงก็คือ หลักคิดที่ได้จากงานศึกษาวิจัยของ Golebiewski และ Boyd
 เกี่ยวกับเครื่องมือสืบค้น (Search Engine) และช่องว่างทางข้อมูล (Data Voids)¹²¹ โดยพวกเขาชี้ให้เห็นว่า
 ปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จนั้นต้องการการวิเคราะห์จากทั้งฝั่งอุปสงค์และฝั่งอุปทานของ
 กระบวนการสืบค้นข้อมูล ในฝั่งของอุปทานนั้น แน่นอนว่าผู้ไม่ประสงค์ดีจำนวนมากสร้างเนื้อหาอันเป็นเท็จ
 ออกมาเผยแพร่ก็เพราะต้องการประโยชน์บางอย่างจากข้อมูลเท็จเหล่านั้น แต่มันจะแพร่กระจายไปในวง
 กว้างไม่ได้เลยถ้าไม่มีความต้องการข้อมูลจากฝั่งผู้บริโภค หรือก็คืออุปสงค์มาประกอบด้วย โดยสิ่งสำคัญที่
 ต้องตระหนักในมุมมองของ Golebiewski และ Boyd ก็คือ ข้อมูลข่าวสารเท็จจำนวนมากอาศัยประโยชน์
 จากช่องว่างของข้อมูลหรือการขาดดุลของข้อมูลที่เกิดขึ้น กล่าวให้ง่ายก็คือ เมื่อผู้คนต้องการเสพข้อมูล
 บางอย่างในปริมาณมาก แต่ผู้ผลิตเนื้อหาหรือข้อมูลที่เป็นจริงมีไม่มากพอ ก็จะกลายเป็นโอกาสของข้อมูล
 ข่าวสารเท็จที่จะแทรกตัวขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการในสถานการณ์เช่นนั้น โดยในงานวิจัยได้
 ยกตัวอย่างทำสถานการณ์ที่ทำให้เกิดช่องว่างของข้อมูลในกระบวนการสืบค้นขึ้น แต่สถานการณ์ที่ผู้วิจัยเห็น
 ว่าน่าสนใจ และอธิบายให้เข้าใจได้ไม่ยากนักสำหรับคนทั่วไปที่ไม่ใช่นักเทคโนโลยีก็คือ สถานการณ์ข่าวด่วน
 (Braking news) ซึ่งมักทำให้ความต้องการบริโภคข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์นั้นเพิ่มปริมาณขึ้นแบบก้าว
 กระโดดในเวลาไม่นาน ในขณะที่นักสื่อสารมวลชน หรือหน่วยงานองค์กรที่สามารถให้ข้อมูลที่แท้จริงได้ไม่
 อาจตอบสนองความต้องการได้ทันแน่นอนว่าโดยปกติแล้วช่องว่างเหล่านี้จะถูกเติมเต็มด้วยเนื้อหาข่าวที่
 ถูกต้องในที่สุด แต่กว่าจะถึงเวลานั้นมันมักถูกนำไปใช้เผยแพร่ข่าวสารที่ไม่จริงไปก่อนแล้ว จึงไม่ต้องสงสัย
 เลยว่าเหตุผลใดในช่วงแรก ๆ ที่ไวรัสโควิด 19 ระบาด และสื่อมวลชน รวมทั้งภาครัฐยังปรับตัวไม่ทัน ผู้คน
 จะแชร์ข่าวสารอันเป็นเท็จซึ่งสืบค้นได้จากอินเทอร์เน็ตกันอย่างมหาศาล และคำอธิบายเช่นนี้ก็ใช้ได้ทุกครั้ง
 ที่เกิด “ข่าวด่วน” หรือ สถานการณ์ที่คำค้นหาหรือเรื่องราวที่อาจจะตกยุคหรือล้าสมัยไปแล้ว (Outdated
 Term) จนทำให้ผู้สื่อข่าว หรือผู้สร้างเนื้อหาที่ถูกต้องหยุดผลิตเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคำเหล่านั้นป้อนเข้าสู่
 แพลตฟอร์ม หรือตลาดข้อมูลออนไลน์ ในขณะที่ผู้คนจำนวนหนึ่งกลับยังไม่หยุดค้นหาหรือข้อความที่

¹²¹ Michael Golebiewski and Danah Boyd, 'Data Voids: Where missing data can easily be exploited' Data & Society
 (May 2018) <https://datasociety.net/wp-content/uploads/2018/05/Data_Society_Data_Voids_Final_3.pdf> accessed 5 April
 2023.

ตกยุคกันด้วยเหตุผลที่หลากหลาย และสิ่งนี้เองได้สร้างช่องทางให้ผู้ไม่ประสงค์ดีสร้างเนื้อหาเท็จขึ้นมาเพื่อกวาดเก็บผู้ค้นหาที่มาที่หลัง งานวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อรัฐต้องการแก้ไขปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวอันเป็นเท็จ รัฐก็จำเป็นต้องพิจารณาระบบนิเวศของข้อมูลที่กว้างขวางและปัญหาที่ซับซ้อนขึ้น และต้องเปิดใจยอมรับด้วยว่าความไม่พร้อมใช้งานของข้อมูลที่เชื่อถือได้ หรือความไม่เพียงพอต่อความต้องการของข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังการเพิ่มขึ้นของการบริโภคข้อมูลที่ เป็นเท็จซึ่งมักทำได้รวดเร็วกว่า

อนึ่ง ผู้วิจัยเห็นควรต้องเน้นย้ำในหัวข้อนี้อีกครั้งว่าคุณลักษณะต่าง ๆ ของสื่อออนไลน์ ซึ่งเป็นสื่อใหม่ี่ ไม่ว่าจะเป็นความเร็วในนำเข้า การเผยแพร่ การแบ่งปัน หรือส่งต่อข้อมูลข่าวสารทุกประเภททั้งข้อความ ภาพ เสียง และวิดีโอ ระหว่างผู้ใช้งานก็ดี ความง่าย สะดวกรวดเร็ว และราคาไม่แพงในการสร้างข้อมูลเพื่อเผยแพร่ก็ดี ความสามารถในการตอบโต้ได้ทันที (Interactive) หรือมีปฏิสัมพันธ์ต่อข้อมูลข่าวสารได้ตามเวลาจริง (Real Time) ก็ดี รวมทั้งความเสมอภาคเท่าเทียมในการใช้งานก็ดี นอกจากจะไม่ใช้สาเหตุหลักของการแพร่กระจายของข้อมูลอันเป็นเท็จดังได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว ตรงกันข้าม ลักษณะของสื่อออนไลน์เหล่านี้ยังนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในแง่ดีครั้งใหญ่ต่อทั้งวงการวารสารศาสตร์ และต่อประชาชนผู้ ที่แต่เดิมเป็นได้แค่เพียงผู้บริโภคข่าวสารเท่านั้นด้วย ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต และเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้มอบพื้นที่ข่าว เสรีภาพ และพลังอำนาจด้านต่าง ๆ ให้กับประชาชนคนธรรมดา เยาวชนคนรุ่นใหม่มีพื้นที่ในการแสดงออกและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น¹²² และในท้ายที่สุดยังนำมาซึ่ง “ฐานันดรที่ห้า” (The Fifth Estate)¹²³ ซึ่งประกอบร่างสร้างขึ้นจากปัจเจกหรือกลุ่มบุคคลที่ไม่เพียงแต่ใช้ทั้งพื้นที่ และเครื่องมือชนิดนี้เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน ชับเน้นประเด็นสาธารณะของคนกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่นอกขอบเขตความ(อยาก)รับรู้ และความสนใจของสื่อกระแสหลัก นำเสนอเหตุการณ์ที่ควรเป็นข่าวแต่ไม่มีคุณค่าของความเป็นข่าวในสายตาของสื่อมวลชนดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่ยังกลายเป็น “สุนัขเฝ้าบ้านของสุนัขเฝ้าบ้าน” (Watch dog of Watch dog) ที่คอยเฝ้าระวัง ตรวจสอบ และติดตามการทำงานของสื่อมวลชนดั้งเดิมที่มีสถานะเป็น “ฐานันดรที่สี่” (The Fourth Estate) อีกทีหนึ่งด้วย เนื่องจากทำหน้าที่ตรวจสอบใช้อำนาจปกครองประชาชนได้น่าผิดหวัง การมาของ “สื่อทางเลือก” “สื่อพลเมือง” หรือ “สื่อภาคประชาชน” จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สื่อมวลชนต้องปฏิรูปตัวเอง รมัตระวังตัวในการทำงานข่าว และทำหน้าที่สุนัขเฝ้าบ้านให้เข้มข้นขึ้นเพื่อดึงความเชื่อมั่นจากประชาชนผู้รับข่าวสารให้กลับคืนมา

¹²² ดู พิมลพรรณ ไชยนันท์ และพิรงรอง รามสูต (เชิงอรธ 114).

¹²³ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับ “ฐานันดรที่ห้า” ใน พิรงรอง รามสูต และถมทอง ทองนอก, ฐานันดรที่ 5 จากภาคประชาสังคม ผู้ตรวจสอบสื่อพลเมืองออนไลน์ (พิมพ์ครั้งที่ 1 โครงการจัดพิมพ์คบ 2563).

3.2 ผู้แพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

ในบทที่สอง และในหัวข้อก่อนเราได้ศึกษากันมาแล้วว่า ด้วยคุณสมบัติของสื่อออนไลน์ ประกอบกับสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยบางอย่าง โดยอาศัยปัจจัยที่จำเป็นอีกหลายประการไม่ว่าจะเป็นปัจจัยในฝั่งของผู้สร้างข้อมูลเท็จ ฝั่งผู้รับข้อมูล ฝั่งเจ้าของหรือผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ รวมทั้งฝั่งผู้โฆษณาสินค้าและบริการต่าง ๆ ทำให้ในยุคปัจจุบัน ข้อมูลข่าวสารเท็จถูกผลิตสร้าง เผยแพร่ แบ่งปันกันได้ในเวลาอันรวดเร็ว และกว้างขวาง ภายใต้อิทธิพลแรงจูงใจที่หลากหลาย ในหัวข้อนี้จะได้อธิบายต่อไปโดยสังเขปว่าบุคคลใดบ้างที่เป็นผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จในปัจจุบันสมัย

3.2.1 การเผยแพร่โดยประชาชน กลุ่ม หรือองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ

อาจกล่าวได้ว่าประชาชนพลเมืองในฐานะผู้ใช้สื่อออนไลน์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งในแง่ของการสร้าง เผยแพร่ หรือแบ่งปันส่งต่อข้อมูลข่าวสารเท็จจนเกิดการแพร่กระจาย ทั้งนี้ ทั้งแบบที่ทำคนเดียว ทำเป็นกลุ่ม หรือทำเป็นองค์กร ซึ่งผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

3.2.1.1 ผู้ใช้งานแพลตฟอร์มออนไลน์ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้ใช้งานสามารถสร้างเนื้อหาเองได้ (User generate Content) ประชาชนในกลุ่มนี้ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มีเป้าหมายในการใช้สื่อออนไลน์เพียงเพื่อเป็นช่องทางในติดต่อสื่อสาร พูดคุย แลกเปลี่ยนประเด็นต่าง ๆ กับครอบครัว เพื่อนฝูง คนรู้จัก คนในชุมชนเดียวกัน ใช้เพื่อสืบค้นข้อมูล เพื่อความบันเทิง หรือไว้คอยติดตามข้อมูลข่าวสารสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่ใกล้และไกลตัว จากรายงาน Data Report Digital Stat 2022¹²⁴ หากเปรียบเทียบกับอัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรโลก จะพบว่าอัตราการเพิ่มขึ้นของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสูงกว่า 4 เท่า ในขณะที่อัตราการเพิ่มขึ้นของผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) สูงกว่าถึง 10 เท่า โดยแม้การเติบโตของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์ของทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยเมื่อเทียบกับปีที่ผ่าน ๆ มาจะเริ่มคงที่ (ไม่ได้เติบโตแบบก้าวกระโดดแบบช่วง โควิด-19 ระบาด) แต่ก็ยังสูงขึ้นเรื่อย ๆ และเติบโตได้อีก สถิติแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมที่ทำในอินเทอร์เน็ตนั้น อันดับหนึ่งคือเพื่อสืบค้นข้อมูลที่ต้องการรู้ อันดับสองเพื่อติดต่อกับเพื่อนหรือคนในครอบครัว อันดับสามคือการอัปเดตข่าวสารต่าง ๆ และอันดับสี่คือเพื่อความบันเทิง โดยคนที่ใช้งานก็ทำได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะคนรุ่นใหม่หรือวัยทำงานเท่านั้นไม่ เพราะข้อมูลชุดนี้ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่คนอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไปก็ใช้เวลากับอินเทอร์เน็ตในแต่ละวันโดยเฉลี่ยสูงถึงกว่า 5 ชั่วโมง กล่าวเฉพาะในประเทศไทย คนไทยเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ถึงร้อยละ 77 ของประชากร นอกจากนี้ยังใช้งานอินเทอร์เน็ตโดยเฉลี่ยต่อวันสูงถึง 9.06

¹²⁴ Simon Kemp, 'Digital Stat 2022: Global overview Report' Datareportal (26 January 2022) <<https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>> accessed 20 April 2023.

ชั่วโมงซึ่งนับเป็นอันดับ 7 ของโลก และคนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้ดูรายการต่าง ๆ ทางโทรทัศน์อีกแล้วแต่ดูทาง Streaming มากถึงร้อยละ 97.1 จะเห็นได้ว่าตัวเลขเหล่านี้ย่อมสะท้อนได้ชัดเจนว่าสื่อออนไลน์เป็นช่องทางสำคัญสำหรับประชากรโลก และประชาชนไทยในการรับส่งข้อมูลข่าวสารในทุกวันนี้ จึงไม่มีอะไรต้องแปลกใจว่าข้อมูลข่าวสารเท็จเองก็ถูกโยกย้ายเข้ามาแพร่กระจายอยู่บนแพลตฟอร์มออนไลน์ด้วย

ประชาชนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทั่วไปนี้รัฐจำต้องระมัดระวังอย่างยิ่งในการจะพิจารณาว่าควรใช้มาตรการใดในการแก้ไข หรือดำเนินการ หากพบว่าพวกเขาเป็นผู้เผยแพร่ หรือส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จ เพราะโดยมากแล้ว การส่งต่อหรือแบ่งปันดังกล่าวมักไม่ใช่การทำไปโดยมีมูลเหตุจูงใจอันทุจริตหรือหลอกลวง แต่เกิดจากเงื่อนไขหรือข้อจำกัดบางประการในชีวิตของแต่ละคนไม่ว่าจะเป็นวิฤต ฉุกเฉิน วิกฤติภาวะ ประสบการณ์ หรือความรู้เท่าทันสื่อ จนทำให้ขาดความสามารถในการวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ หรือไม่สามรถแยกแยะหรือคัดกรองว่าข้อมูลข่าวสารใดเป็นความจริงหรือเท็จ รวมทั้งอาจถูกโครงสร้าง หรือระบบอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มออนไลน์ทำให้กลายเป็นผู้โพสต์หรือแชร์ข้อมูลที่ดึงดูดผู้อื่น อยู่เสมอแบบติดเป็นนิสัย ในหลาย ๆ กรณีเกิดขึ้นจากความตื่นตระหนกตกใจกลัวในสถานการณ์ฉุกเฉิน หรือเมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤติบางอย่างที่รัฐหรือแหล่งข่าวที่น่าเชื่อถือไม่สามารถนำเสนอข้อมูลข่าวสารให้รวดเร็ว และเพียงพอต่อความต้องการของพวกเขาได้ ดังที่เคยได้พบกันมาแล้วในช่วงแรก ๆ ที่ไวรัส โควิด-19 ระบาด ที่ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะมาจากแหล่งใด แต่หากเกี่ยวข้องกับกาแพร่ระบาด ความอันตรายของโรค การป้องกันตัว ฯลฯ ที่ดูแล้วน่าจะเป็นประโยชน์หรือช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด หรือสภาวะที่ไร้ทางออกได้ ประชาชนทั่วไปก็พร้อมที่จะส่งต่อข้อมูลเหล่านี้ให้แก่ญาติมิตร แม้การกระจายข้อมูลเท็จดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเสียหายได้ หรือรังแต่จะทำให้สถานการณ์แย่งลง แต่การมุ่งใช้กฎหมายหรือมาตรการกดปราบประชาชน โดยไม่พิจารณาความบกพร่องในด้านข้อมูลของฝ่ายรัฐเองด้วย ย่อมมีอาจทำให้สถานการณ์ดังกล่าวดีขึ้นได้เช่นเดียวกัน การเร่งเสนอข่าวสารที่ถูกต้อง และในปริมาณที่เพียงพอ ชับเน้นการทำความเข้าใจและขอความร่วมมือจากสาธารณชนน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด在此กรณีนี้

3.2.1.2 สื่อมวลชน ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึงรวมทั้ง สื่อมืออาชีพ และสื่อพลเมือง หรือสื่อภาคประชาชน ที่ให้คำจำกัดความการทำงานของตนเองว่าเป็นผู้นำเสนอข้อมูลข่าวสาร ข้อเท็จจริง (รวมทั้งความคิดเห็น) และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่าง “ข่าว” ต่อสาธารณชน นับเป็นประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งที่สามารถเป็นต้นตอของข้อมูลข่าวสารเท็จที่แพร่กระจายอยู่ในสื่อออนไลน์ได้ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการพิจารณาระดับของผลกระทบ เจตนา ความสามารถในการตรวจสอบข้อเท็จจริง และการเข้าถึงแหล่งข้อมูลงบประมาณ ไปจนถึงความเชื่อถือหรือความคาดหวังของสังคม เพื่อนำไปสู่การใช้หรือการออกแบบมาตรการในการจัดการหรือกำกับดูแลไม่ให้มีการแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จนั้น ระหว่างสื่อมืออาชีพ กับสื่อพลเมือง อาจยังมีความแตกต่างกันอยู่

วารสารศาสตร์พลเมือง (Citizen Journalism) เป็นข้อความคิดที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่พลเมือง

หรือกลุ่มพลเมืองซึ่งเคยมีบทบาทเป็นเพียง “ผู้รับสาร” หันมามีบทบาทอย่างแข็งขันในกระบวนการรวบรวม รายงาน วิเคราะห์ และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเทอร์เน็ต และเครือข่ายสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อความ ภาพ เสียง คลิปวิดีโอ ภาพเคลื่อนไหว คลิปเสียง โดยเป้าหมายเพื่อให้ข้อมูลที่เป็นอิสระ เชื่อถือได้ ถูกต้อง หลากหลาย และตรงประเด็นตามที่ระบอบประชาธิปไตยต้องการ¹²⁵ ในขณะที่ Mark Glaser นักข่าวอิสระและผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อใหม่ อธิบายไว้เมื่อปี ค.ศ. 2006 ว่าแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังนักข่าวพลเมือง คือ ความเชื่อที่ว่าคนธรรมดาที่ไม่เคยผ่านการอบรมเพื่อเป็นสื่อมืออาชีพ สามารถใช้เครื่องมือเทคโนโลยีสมัยใหม่ และอินเทอร์เน็ต ในการสร้าง ต่อยอด หรือตรวจสอบสื่อด้วยตนเอง หรือด้วยการร่วมมือกับคนอื่น ด้วยการเขียนเรื่องราวใกล้ตัว ตรวจสอบข้อเท็จจริงในข่าวที่ลงสื่อ กระแสหลักเพื่อชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดหรืออคติในข่าวนั้น หรือถ่ายภาพเหตุการณ์ที่น่าจะเป็นข่าว หรือถ่ายคลิปวิดีโอแล้วนำมาเผยแพร่ในอินเทอร์เน็ต¹²⁶

อาจกล่าวได้ว่า กว่าสองทศวรรษมาแล้วที่ประชาชนทั่วไปทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูล เรื่องราว ทศนะต่าง ๆ ในมุมมองของตนด้วยรูปแบบของ “ข่าว” ในฐานะนักข่าวพลเมือง หรือนักข่าวภาคประชาชน จนสร้างความเปลี่ยนแปลง และการต้องปฏิรูปตัวเองครั้งใหญ่ให้กับสื่อมวลชนมืออาชีพ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีจุดแข็งด้านความเป็นอิสระ ความหลากหลาย และความรวดเร็ว ทั้งสอดรับอย่างยิ่งกับระบอบประชาธิปไตย แต่ด้วยเหตุที่ไม่ได้ผ่านการฝึกอบรมด้านการทำข่าว ขาดงบประมาณ ทีมงานและบุคลากรในการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข้อมูล รวมทั้งความเข้าใจหรือตระหนักรู้ในเรื่องการนำเสนออย่างมีคุณภาพ ความรับผิดชอบ และหลักจริยธรรมสื่อมวลชน ก็กลายเป็นจุดอ่อนอันสำคัญและตกเป็นเป้าของการโจมตี หรือจับตามองมีการเผยแพร่ข้อมูลเท็จมากกว่านักข่าวหรือสำนักข่าวมืออาชีพ เมื่อกระแสการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จเกิดขึ้น ในฝ่ายของสื่อมืออาชีพนั้นที่ผ่านมามีตกเป็นเป้าของการโจมตีโดยมีนัยทางการเมือง ประเด็นการเสนอข่าวอย่างไม่เป็นกลาง และลุกลามไปจนถึงปัญหาการเสนอข่าวด้วยความผิดพลาด (Mistakes in Reporting)

แน่นอนว่าข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกแบ่งปันส่งต่อโดยมีต้นทางการนำเสนอมาจากบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่บอกสังคว่าตนเองเป็นสื่อ นั้น ความคาดหวัง และความเชื่อมั่นในความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลข่าวสารนั้นในสายตาของประชาชนทั่วไปผู้รับสารย่อมมีมากกว่าแหล่งข้อมูลประเภทอื่น ย่อมส่งผลต่ออัตราความเร็วของการแพร่กระจาย และความร้ายแรงของความเสียหายด้วย (หากจะมี) แต่การดำเนินการกับคนกลุ่มนี้ รัฐจำเป็นต้องทำให้สมดุลกันระหว่างการป้องกันและปราบปราม กับการคุ้มครองเสรีภาพสื่อซึ่งได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งในประเทศประชาธิปไตยส่วนใหญ่มักเลือกใช้มาตรการ “กำกับดูแลกันเอง”

¹²⁵ Shayne Bowman and Chris Willis, *We Media: How Audiences Are Shaping the Future of News and Information* (The Media Center at the American Press Institute 2003) 9.

¹²⁶ อังใน เครือข่ายพลเมืองเน็ต (Thai Netizen Network), *คู่มือสื่อพลเมือง* (มูลนิธิไฮนริค เบ็ลล์, โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ 2553) 11-12.

ในระหว่างผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อ (Media Self-Regulation) มากกว่าการตรากฎหมายมาเพื่อให้อำนาจรัฐเข้าแทรกแซงหรือควบคุมการทำงาน แต่ในกรณีที่กลไกการกำกับดูแลกันเองดังกล่าวไม่มีประสิทธิภาพ ไม่เข้มแข็ง หรือไม่ถูกบังคับใช้อย่างจริงจังเพียงพอที่จะทำให้การรายงานข่าวเป็นได้ด้วยความรับผิดชอบ หรือเคารพสิทธิของประชาชนผู้รับข่าวสาร “มาตรการกำกับดูแลร่วม” ระหว่างกลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพกับรัฐ (Media Co-Regulation) ก็คือทางแก้ในลำดับถัดไป ที่รัฐจะเข้าไปทำหน้าที่เป็นเพียงตัวกลางช่วยรับรองประมวลจริยธรรมที่สร้างขึ้นมาจากองค์กรสื่อ สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อเข้าสู่มาตรฐานวิชาชีพ ไปจนถึงการช่วยสนับสนุนกลไกการตรวจสอบการทำงาน หรือกระบวนการบังคับให้เป็นไปตามข้อกำหนดในจริยธรรมสื่อ เป็นต้น¹²⁷

3.2.1.3 ผู้ทรงอิทธิพล หรือผู้นำทางความคิด (Influencer) ทั้งนี้ พจนานุกรม Collins ให้ความหมายของ Influencer ว่าเป็น ผู้ที่สามารถโน้มน้าวใจผู้อื่นจำนวนมาก เช่น ผู้ติดตามบนสื่อสังคมออนไลน์ให้ทำ ซื่อ หรือใช้สิ่งเดียวกันกับที่พวกเขาทำ ซึ่งมักได้รับเงิน หรือได้รับผลิตภัณฑ์ฟรีเพื่อแลกกับการชักชวนดังกล่าว ในขณะที่ใน British English นิยามไว้กว้างกว่าว่าอาจหมายถึง 1) บุคคลที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อส่งเสริมทางเลือกในการดำเนินชีวิต สินค้า ผลิตภัณฑ์ ฯลฯ แก่ผู้ติดตามของพวกเขา หรือ 2) บุคคล หรือสิ่งใดที่มีอิทธิพลต่อผู้อื่น¹²⁸ พิชชากร พุ่มพวง อธิบายผู้นำทางความคิดว่าหมายถึง บุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคม ในทิศทางที่จะชี้นำประเด็นต่าง ๆ โดยผู้นำความคิดต้องได้รับการยอมรับ และเชื่อถือจากผู้ติดตามด้วย มักเป็นบุคคลที่มีพื้นฐานความรู้ มีประสบการณ์มีทักษะในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร หรือสามารถสร้างประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการสื่อสารผ่านทางเครือข่ายสังคมออนไลน์¹²⁹ และพัชนี เขยจรรรยา เห็นว่า ผู้นำทางความคิดเป็นช่องทางหนึ่งในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารไปยังสาธารณะ โดยจะเสนอความคิดเห็นและการตัดสินใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นความคิดเห็นส่วนตัวของตนไปยังผู้ติดตาม¹³⁰ จากนิยามต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ผู้มีอิทธิพลทางความคิดจึงมักเป็นบุคคลที่มีต้นทุนทางสังคม หรือมีชื่อเสียงอยู่แล้ว (Celebrities) อย่างนักร้องนักแสดง นักการเมือง กูรู หรือนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (Expertise) แต่ปัจจุบันก็ยังต้องหมายรวมถึงประชาชนทั่วไปด้วยที่แม้พวกเขาอาจไม่มีต้นทุนทางสังคมมาก่อน แต่สามารถผลิตเนื้อหา (Content creator) ในสื่อออนไลน์ได้

¹²⁷ ดูรายละเอียดเรื่อง Co-Regulation ใน พรราชาสิริ กุหลาบ, ชนัญสรุ อรนพ ฌ อยุธยา และพิมลพรรณ ไชยพันธ์, ‘แนวทางการกำกับดูแลร่วมกัน ด้านกิจการกระจายเสียง และกิจการโทรทัศน์สำหรับประเทศไทย’ (โครงการพัฒนาและส่งเสริมแนวทางการกำกับดูแลกันเองขององค์กรวิชาชีพด้านกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์, 2559).

¹²⁸ Collins Dictionary <<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/influencer>>

¹²⁹ พิชชากร พุ่มพวง และธাত্রี ใต้ฟ้าพูล, ‘อิทธิพลของผู้นำความคิดในเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่อการรับรู้ทัศนคติและการตัดสินใจใช้บริการด้านสุขภาพจิต’ (วารสารการประชาสัมพันธ์และการโฆษณา ปีที่ 11 ฉบับที่ 1, 2561) 24.

¹³⁰ ดู พัทณี เขยจรรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และฉัตรนันท อนุวัชศิริวงศ์, *แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์* (บริษัท เกล็ดการพิมพ์ จำกัด 2541).

น่าสนใจจนมีผู้ติดตามจำนวนมากอย่าง ยูทูบเบอร์ ทวิตเตอร์ หรือ ตี๊กต็อกเกอร์ เป็นต้น

หากพิจารณาตาม ทฤษฎีการสื่อสารของ Katz และ Lazarsfeld ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นในราวปี ค.ศ. 1995 ที่เชื่อว่า กระบวนการสื่อสารมี 2 ขั้นตอน (Two Step Flow Model) ขั้นตอนแรก คือ การส่งข้อมูลจากสื่อสารมวลชน (Mass Media) ไปสู่ผู้นำทางความคิด และขั้นตอนที่สองคือ ผู้นำทางความคิด ส่งสารที่ได้รับมานั้นไปยังผู้ติดตาม (Follower) อีกทอดหนึ่ง โดยทำหน้าที่เป็นเหมือนคนกลาง (Intermediaries)¹³¹ จึงยอมเท่ากับว่าประชาชนจำนวนหนึ่งจะถูกชักจูงจากบุคคลผู้มีอิทธิพลนี้มากกว่าจากสื่อสารมวลชน ประกอบกับทัศนคติของผู้ติดตามที่ย่อมชื่นชม หรือเห็นว่าผู้นำทางความคิดนั้นเป็นผู้รู้จริงหรือมีความเชี่ยวชาญ ข้อมูลที่นำมาบอกต่อจึงถูกต้องเชื่อถือได้ ข้อมูลข่าวสารที่ถูกเสนอโดยหรือผ่านทางผู้นำทางความคิด จึงมักถูกแพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางผ่านบรรดาผู้ติดตามเหล่านั้นนั่นเอง และในช่วงเวลาที่ผ่านมาเราก็มักได้พบบ่อย ๆ ว่าต้นตอของข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกแชร์ต่อหรือแพร่กระจายในสื่อออนไลน์นั้นก็คือกลุ่มผู้นำทางความคิด ซึ่งมีได้ทั้งกรณีที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ กล่าวคือ อาจเกิดจากการตีความผิดพลาด หรือจากความเข้าใจผิดของผู้นำทางความคิดนั่นเองว่าข้อมูลที่ตนได้มานั้นเป็นความจริง การรับรีวิวลักษณะโดยไม่ได้ใช้งานจริงแต่อาศัยข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงจากเจ้าของผลิตภัณฑ์นั้น¹³² สร้างเนื้อหาเท็จขึ้นมาด้วยตัวเองเพราะมุ่งหวังค่าโฆษณาที่อิงอยู่กับจำนวนยอดผู้เข้าชม¹³³ ไปจนถึงกรณีที่มีมองเห็นช่องทางหรือสเปกโอกาสจึงหลอกลวงชักชวนผู้ติดตามให้นำเงินมาลงทุนกับตน¹³⁴ เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการกับคนกลุ่มที่สองนี้รัฐคงต้องพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ และเป็นราย ๆ ไป โดยพิจารณาจากความเสียหาย และเจตนาซึ่งอาจเข้าข่ายเป็นความผิดตามกฎหมายที่มีอยู่แล้วก็ได้ รวมทั้งต้องพิจารณาดำเนินการไปให้ถึงตัวเจ้าของผลิตภัณฑ์ที่ให้ข้อมูลเท็จนั้น นอกจากนี้ รัฐอาจอาศัยมาตรการความร่วมมือจากผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ หรือผู้ลงโฆษณาสินค้าและบริการให้ตรวจสอบคัดกรองเนื้อหา หรือผู้นำความคิดที่ตนต้องการว่าจ้างให้เข้มงวดยิ่งขึ้น

3.2.1.4 ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จด้วยเป้าหมายทางการเมือง ซึ่งอาจเกิดจากปัญหาการขาดวิจรณ์ญาณในการรับข้อมูล หรือไม่สนใจที่จะตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข่าวสารนั้น เนื่องจากมีอคติเข้าข้างพวกเดียวกัน (Partisan-Biased News) หรือเพราะมีอุดมการณ์ความเชื่อทางการเมืองแบบใดแบบ

¹³¹ อังไฉ พิชชากร พุ่มพวง และธาดรี ใต้ฟ้าพล (เชิงอรธ 129) 26.

¹³² ‘56 คารา-เน็ตไอดอล รีวิวลินค้า ‘เมจิก สกิน’ โดน! เร่งออกหมายจับอีก หนึ่งหนี-ถ่ายเททรัพย์สิน’ ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ (23 เมษายน 2561) <<https://www.prachachat.net/general/news-147242>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.

¹³³ ‘ข่าวปลอมช่วงโควิด-19 หวังรายได้โฆษณา’ ThaiPBS (5 พฤษภาคม 2564) <<https://www.thaipbs.or.th/news/clip/113870>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.

¹³⁴ ‘ตามรวบเน็ตไอดอลสาวหน้าตาดีทุนเหยื่อ 300 รายร่วมลงทุนแล้วเชิดเงินหนี เสียหาย 50 ล้าน’ MGROnline (27 ธันวาคม 2561) <<https://mgronline.com/crime/detail/961000128520>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.

หนึ่งอย่างสุดโต่ง อย่างไรก็ตาม สำหรับการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จของคนกลุ่มนี้ รัฐจำเป็นต้องพิจารณาให้ถ่วงถี่ก่อนใช้มาตรการเช่นกันว่า เนื้อหาที่เผยแพร่เป็นข้อมูลข่าวสารเท็จจริงหรือไม่ หรือเป็นแค่เพียงข้อมูลด้านเดียวเพื่อโฆษณาชวนเชื่อ หรือเพียงเพื่อหาพวกเท่านั้น สำหรับการกระทำของกลุ่มจัดตั้งหัวคะแนน ฯลฯ ที่ตั้งใจปล่อยข้อมูลเท็จเพื่อทำลายเสียงสนับสนุนของนักการเมืองฝ่ายตรงข้าม เพื่อให้ได้มาซึ่งเสียงสนับสนุนฝ่ายตน หรือเพื่อบิดเบือนการตัดสินใจของประชาชนให้ไปในทิศทางหนึ่งทิศทางใดตามที่ตนต้องการนั้น นับว่าเป็นเรื่องค่อนข้างอันตรายต่อกระบวนการทางประชาธิปไตยซึ่งหลาย ๆ ประเทศต่างเป็นกังวล รัฐก็อาจมีมาตรการบางอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อกำกับจัดการการแพร่กระจายดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง หรือในช่วงเวลาที่ประชาชนจำเป็นต้องใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจร่วมกัน

อนึ่ง ดังที่ผู้วิจัยแสดงไว้ในหลาย ๆ ที่ของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ารัฐควรมีอารมณ์ขัน ใจกว้างยอมรับฟัง และไม่ควรรอยุ้งยิ่งที่จะถือให้เป็นความผิดใด ๆ หรือใช้มาตรการกดปราบอย่างเข้มงวดกับการเสียดสีที่ดี หรือการล้อเลียนที่ดีเพื่อวิพากษ์วิจารณ์กฎหมาย นโยบาย พฤติกรรมของบุคคลสาธารณะ หรือการกระทำที่ไม่ชอบธรรมของผู้ใช้อำนาจรัฐ¹³⁵ ซึ่งเป็นกรณีที่มีเป้าหมายทางการเมืองเช่นกัน นอกเหนือจากการให้ความบันเทิง เพราะถือเป็นยุทธวิธีของประชาชนที่กระตือรือร้น (Active Citizen) ในการแสดงความคิดเห็นและพยายามมีส่วนร่วมกับการเมืองการปกครองแบบอ้อม ๆ เพื่อลดทอนความรุนแรง¹³⁶ และป้องกันการถูกปิดกั้น อีกทั้งคนส่วนใหญ่และวิญญูชนก็สามารถรับรู้ได้ว่าเรื่องราวที่ถูกนำเสนอขึ้นไม่ใช่ข้อเท็จจริงทั้งหมด

3.2.1.5 ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จโดยมีวัตถุประสงค์ในทางร้าย หรือมุ่งที่จะทุจริตหลอกลวงต่าง ๆ ตามที่อธิบายไปแล้วในบทที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่รัฐต้องป้องกันและปราบปรามอย่างเร่งด่วน โดยอาศัยข้อบทกฎหมายที่มีอยู่แล้วในการดำเนินคดีไม่ว่าจะเป็นความผิดฐานฉ้อโกง เผยแพร่ข้อมูลเท็จ หมิ่นประมาท ฯลฯ รวมทั้งใช้มาตรการอื่นใดเพื่อจัดการ เพราะการกระทำของคนเหล่านี้มักสร้างความเสียหายเป็นวงกว้างกระทบต่อสังคมโดยรวม กระทบต่อความเชื่อมั่นทางเศรษฐกิจ และบางครั้งอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตและร่างกายของผู้หลงเชื่อด้วย

3.2.2 การเผยแพร่โดยรัฐ หน่วยงานของรัฐ หรือโดยคนที่รัฐสนับสนุน

ในขณะที่รัฐบาลของนานาประเทศต่างวิตกกังวลกับอันตรายหรือภัยคุกคามที่มีมาจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในหลากหลายรูปแบบบนสื่อออนไลน์ หลายประเทศบัญญัติกฎหมาย ตั้ง

¹³⁵ ตัวอย่างในประเทศไทย เช่น เพจไข่แมวX <https://www.facebook.com/cartooneggcatx/?locale=th_TH> หรือเพจมานีมีแชร์ <https://www.facebook.com/maneehaschair/?locale=th_TH>

¹³⁶ จันทวรรณ ตระกูลผิว, ‘การล้อเลียนในเพจเฟซบุ๊กประเภทเสียดสีการเมือง’ (CRRU Journal of Communication Chiangrai Rajabhat University, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1, 2563) 48.

หน่วยงานเฉพาะกิจ หรือมีมาตรการทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่เข้มงวดในการป้องกันและปราบปรามข้อมูลในลักษณะดังกล่าวที่ไหลบ่ามาจากเอกชนผู้ไม่ประสงค์ดี หรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จโดยมีวัตถุประสงค์ร้าย แต่ภาคประชาสังคม นักสิทธิมนุษยชน หรือองค์กรที่ทำงานเพื่อเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตกลับพบว่าต้นตอของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์จำนวนมากไม่น้อยมาจากรัฐบาล หน่วยงานรัฐ หรือเจ้าหน้าที่รัฐนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีระบบสารสนเทศแบบปิดที่รัฐบาลเป็นผู้ควบคุมการไหลเวียนของข้อมูลและการทำงานของสื่อ ในประเทศที่ใช้ระบอบเผด็จการ หรือที่กระบวนการประชาธิปไตยยังเป็นไปอย่างกระท่อนกระแท่นหรือล้มลุกคลุกคลาน ที่นอกจากรัฐจะมีกลไกที่หลากหลายเพื่อปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นของประชาชน หรือสกัดกั้นเสรีภาพของสื่อมวลชนแล้ว (และสถานการณ์เช่นนี้ยิ่งทำได้ง่าย และดูเหมือนจะชอบธรรมขึ้นเมื่อวาทกรรม “ข่าวปลอม” กลายเป็นกระแสระดับโลก¹³⁷) ยังอาศัยประโยชน์จากสื่อออนไลน์เผยแพร่เรื่องเล่า และข้อมูลข่าวสารอันเป็นเท็จของตนเองเพื่อเป้าหมายในการกุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดไว้ให้นานที่สุด และปรากฏการณ์เหล่านี้มักดำเนินไปควบคู่กับการบังคับใช้กฎหมายหรือมาตรการจัดการข้อมูลเท็จแบบ “เลือกปฏิบัติ” เพราะข้อมูลอะไรก็ตามที่เป็นไปในทางวิพากษ์วิจารณ์ หรือมุ่งโจมตีรัฐบาล ก็มักถูกแปะป้ายหรือนิยามไว้ก่อนว่าเป็น “ข่าวปลอม” หรือ “ข้อมูลเท็จ” ที่กระทบต่อความมั่นคง หรือความสงบเรียบร้อย จำเป็นต้องถูกคัดกรองหรือปิดกั้นไม่ให้เผยแพร่ แต่หากข้อมูลเหล่านั้นเป็นไปในทางสนับสนุนรัฐบาล หรือฝ่ายผู้มีอำนาจ แม้ข้อมูลเหล่านั้นจะมีความจริงบ้างความเท็จบ้าง กระทั่งเป็นความเท็จทั้งหมด ก็จะถูกเพิกเฉย ปล่อยปะละเลยให้แพร่กระจายในโลกออนไลน์ต่อไปได้โดยไม่มีควมผิด

วิธีคิดและมุมมองเช่นนี้ของรัฐ มักสะท้อนออกมาผ่านนโยบาย การออกแบกกฎหมาย และการกำหนดมาตรการ ซึ่งย่อมส่งผลต่ออัตราการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยโดยไม่ต้องสงสัย เพราะในขณะที่ข้อมูลเท็จจากฝั่งรัฐ หรือที่ฝักใฝ่ฝ่ายรัฐจะยังคงเผยแพร่ได้อยู่ต่อไป ประชาชนผู้เห็นต่างก็อาจต่อสู้หรือโต้กลับพฤติกรรมดังกล่าวด้วยข้อมูลเท็จ เสียตสี หรือล้อเลียน ฯลฯ มิพักต้องพูดถึงผู้ประสงค์ร้ายหรือมุ่งหวังแต่ผลประโยชน์ของตนและไม่เคยสนใจสถานการณ์บ้านเมือง หรือการต่อสู้ใด ๆ ทางอุดมการณ์ ก็จะสามารถช่องว่างของการบังคับใช้กฎหมายและมาตรการ เผยแพร่ข้อมูลเท็จของตนต่อไปได้แบบมันนอกสายตาของเจ้าหน้าที่

ตัวอย่างการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จโดยรัฐ หรือได้รับการสนับสนุนจากรัฐที่สำคัญก็คือ การทำปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operations – ต่อไปนี้ในวิถึฉบับนี้จะใช้คำว่า IO) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “ปฏิบัติการทางจิตวิทยา” (Psychological Operations) ทั้งนี้ ศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ ให้นิยามคำว่าปฏิบัติการข่าวสารว่า “การดำเนินการเพื่อมุ่งโจมตีต่อระบบควบคุมบังคับ

¹³⁷ See David Goldberg, ‘Responding to ‘Fake News’: Is There an Alternative to Law and Regulation?’ (Southwestern Law Review 47, 2018) 417 and Andrei Richter, ‘Fake News and Freedom of the Media’ (Journal of International Media & Entertainment Law, vol. 8 no. 1, 2019).

บัญชา และสร้างอิทธิพลต่อกระบวนการตกลงใจของฝ่ายตรงข้าม ในขณะที่ทำการป้องกันระบบควบคุม บังคับบัญชาของฝ่ายเราจากการกระทำในลักษณะเดียวกันของฝ่ายตรงข้าม”¹³⁸ สอดคล้องกับขจรฤทธิ์ นิล กำแหง ที่อธิบายว่าเป็นการสนธิการปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อให้มีอิทธิพล ทำลาย ลดประสิทธิภาพ หรือชิงการ ตกลงใจของฝ่ายตรงข้ามไม่ว่าจะทำโดยมนุษย์ หรือระบบอัตโนมัติก็ตาม ทั้งต้องมีการดำเนินการเพื่อป้องกัน ไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามกระทำต่อฝ่ายเราในลักษณะเดียวกัน¹³⁹

แม้ปัจจุบัน IO จะไม่ได้ถูกใช้เฉพาะในภารกิจทางทหารเท่านั้น เพราะมีการนำไปใช้ในภารกิจอื่น ๆ ด้วยทั้งทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ด้วยเหตุผลข้ออ้างด้านการรักษาความมั่นคงปลอดภัย แต่ต้นกำเนิด ของปฏิบัติการรูปแบบนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการข่าวทางทหาร และหมายเฉพาะการทำกับศัตรูหรือคู่ ชัดแย้งนอกประเทศเท่านั้น¹⁴⁰ เกิดจากการบูรณาการสงครามการควบคุมบังคับบัญชา (Command and Control Warfare – C2W) เข้ากับสงครามข้อมูลข่าวสาร (Information Warfare - IW) โดยกองทัพ สหรัฐอเมริกา และเริ่มใช้ตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 1970¹⁴¹ สำหรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการแพร่กระจาย ของข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อออนไลน์ก็คือ ดูเหมือนว่ารัฐบาลในหลาย ๆ ประเทศจะหันมาใช้ปฏิบัติการ ลักษณะนี้ในการปล่อยเรื่องเท็จหรือบิดเบือนบนสื่อออนไลน์โดยมุ่งหมายในการชี้นำความคิด หรือสนับสนุน รัฐบาล กฎหมาย หรือนโยบายฝ่ายตน ในขณะเดียวกันก็ด้อยค่า สร้างความเกลียดชัง หรือโจมตีพลเมืองของ ตัวเองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลเมืองที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางการปกครอง หรือบรรดานักเคลื่อนไหวฝ่าย ตรงข้าม และนักกิจกรรมเพื่อสิทธิมนุษยชน

เดือนตุลาคมปี ค.ศ. 2020 ฝ่ายความปลอดภัยของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ทวิตเตอร์ หรือ @TwitterSafety เปิดเผยรายงานว่าได้ทำการระงับบัญชีออนไลน์จำนวนทั้งสิ้น 1,594 บัญชี จากผู้ใช้งาน ทวิตเตอร์ใน 5 ประเทศ คือ ประเทศอิหร่าน 104 บัญชี ประเทศรัสเซีย 5 บัญชี ประเทศคิวบา 526 บัญชี ประเทศซาอุดีอาระเบีย 33 บัญชี และประเทศไทย 926 บัญชี เนื่องจากตรวจพบว่าเครือข่ายบัญชีผู้ใช้งาน เหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับปฏิบัติการข่าวสาร (IO) ของรัฐ ทั้งยังมีพฤติกรรมที่ละเมิดนโยบายด้านการป้องกัน การเผยแพร่ข้อมูลเท็จและบิดเบือน หรือชี้นำความเห็นในทวิตเตอร์ด้วย

กล่าวเฉพาะกรณีบัญชีที่ถูกปิดในประเทศไทย ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์ข้อมูลอินเทอร์เน็ตจาก

¹³⁸ ศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, *เอกสารศึกษาเฉพาะกรณี เรื่องการสื่อสารทางยุทธศาสตร์และการ ปฏิบัติการข่าวสาร Strategic Communication: SC Information Operations: IO ของกองทัพไทย: แนวทางการดำเนินงานในอนาคต* (พิมพ์ ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ 2559) 2.

¹³⁹ ขจรฤทธิ์ นิลกำแหง, ‘การปฏิบัติการข่าวสารกับความมั่นคงของชาติ’ (รัฐสารศึกษ ปีที่ 58 ฉบับที่ 8, 2559) 72.

¹⁴⁰ เอกสาร “ปฏิบัติการทางจิตวิทยา” หรือ Psychological Operations ของกองทัพสหรัฐอเมริกา ฉบับลงวันที่ 7 มกราคม ค.ศ. 2010 ระบุว่า กองทัพจะทำปฏิบัติการทางจิตวิทยา โดยกำหนดเป้าหมายเป็นพลเมืองอเมริกัน ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ที่ใด และไม่ได้อยู่ใต้ สถานการณ์ใดไม่ได้ ดู Psychological Operations, ‘Joint Publication 3-13.2’ <<https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf>> accessed 22 April 2023.

¹⁴¹ ศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ (เชิงอรธ 138) 3.

มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดระบุว่า บัญชีที่ถูกปิดไปนั้นเชื่อมโยงกับปฏิบัติการด้านข่าวสารของกองทัพบก (ทบ.) ความเคลื่อนไหวของบัญชีผู้ใช้เหล่านี้เป็นไปในลักษณะของการจัดตั้ง ที่มีส่วนในการกระจายเนื้อหาที่สนับสนุนกองทัพและรัฐบาล และมีพฤติกรรมโจมตีนักการเมืองฝ่ายค้าน โดยในจำนวนทั้งสิ้น 926 บัญชี มีเพียง 455 บัญชีเท่านั้นที่ยังมีการใช้งานอยู่ ส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นใหม่ระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2562 ถึงมกราคม พ.ศ. 2563 และเกือบทั้งหมดหยุดการทวิตไปก่อนวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2563 มีจำนวนข้อความทวิตรวมกันกว่าสองหมื่นข้อความ แต่ก็ไม่มีอิทธิพลมากนัก เพราะบัญชีส่วนใหญ่ไม่มีผู้ติดตาม และข้อความที่ทวิตไม่ได้รับการตอบสนอง กิจกรรมการทวิตของบัญชีเหล่านี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 หัวข้อหลักคือ เหตุการณ์กราดยิงที่จังหวัดนครราชสีมา และการยุบพรรคอนาคตใหม่¹⁴² แม้กองทัพบกจะพยายามออกมาโต้ตอบเรื่องนี้ว่าไม่เป็นความจริง แต่ก็มีน้ำหนักน้อยมาก เนื่องจากรายงานฉบับนี้ของทวิตเตอร์สอดคล้องกับข้อมูล (เอกสารราชการของงบประมาณทำปฏิบัติการข่าวสารโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร หรือกอ.รมน.) ก่อนหน้านี้ที่ วิโรจน์ ลักษณะอดิศร ส.ส. บัญชีรายชื่อของพรรคอนาคตใหม่ในขณะนั้น นำมาเผยแพร่ในสภาเพื่อการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลที่นำโดยประยุทธ์ จันทร์โอชา ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 ซึ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลมีการใช้งบประมาณแผ่นดินเพื่อทำปฏิบัติข่าวสารเผยแพร่ข้อมูลเท็จ และบิดเบือนโจมตี ด้อยค่า สร้างความเกลียดชังต่อประชาชน และนักวิชาการฝ่ายตรงข้าม รวมทั้งนักสิทธิมนุษยชนที่ทำงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จนส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงทั้งต่อสิทธิเสรีภาพ และสวัสดิภาพความปลอดภัยของประชาชน และต่อสถานการณ์ความไม่สงบที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในพื้นที่ดังกล่าว¹⁴³

อนึ่ง การทำ IO หรือปฏิบัติการทางจิตวิทยาที่ประชาชนพลเมืองของตนเองโดยมีเป้าหมายทางการเมืองเช่นนี้ ไม่ได้กระทำในนามของรัฐ เจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานของรัฐโดยตรงเท่านั้น แต่ยังมีประชาชนหรือหน่วยงานเอกชนบางแห่งที่ทำงานในลักษณะนี้ให้กับรัฐบาลแบบรับค่าตอบแทนด้วย งานศึกษาของ Deibert และ Rohozinski¹⁴⁴ แบ่งกลไกทางเทคนิคที่รัฐใช้ควบคุมความคิดเห็นของประชาชน หรือเนื้อหาออนไลน์ที่ไม่พึงประสงค์ของรัฐบาลออกเป็น 3 รูปแบบ รูปแบบแรก คือการใช้โปรแกรมหรือเครื่องมือในการตรวจจับคัดกรอง แล้วปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลอัตโนมัติ รูปแบบที่สอง คือการร้องขออย่างไม่เป็นทางการไปยังผู้ให้บริการเพื่อให้ลบข้อมูลนั้นจากแพลตฟอร์ม ด้วยวิธีการนี้จะทำให้ข้อมูลที่หลุดรอดโปรแกรมตรวจจับถูกลบทิ้งหรือปิดกั้นได้ ส่วนรูปแบบที่สาม ก็คือเทคนิคการสร้างความคิดเห็น หรือวาทกรรมออนไลน์เพื่อต่อสู้

¹⁴² ‘ทวิตเตอร์ระงับการใช้งาน 926 บัญชี ที่เชื่อว่าเป็นเครือข่ายปฏิบัติการ ‘ไอโอ’ ของ ทบ.’ BBC News Thailand (9 ตุลาคม 2020) <<https://www.bbc.com/thai/thailand-54473564>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.

¹⁴³ ‘วิโรจน์ ลักษณะอดิศร แฉปฏิบัติการไอโอ โยง ‘บิ๊กตู่’ ฉะแรงสร้างแตกแยก’ ไทยรัฐออนไลน์ (26 กุมภาพันธ์ 2563) <<https://www.thairath.co.th/news/politic/1780653>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.

¹⁴⁴ Ronald Deibert and Rafal Rohozinski, ‘Liberation vs. control: The future of cyberspace’ (J. Democracy, vol. 21, 2010) 43–57.

กับความคิดเห็นเชิงลบที่มีต่อรัฐบาล โดยวิธีการนี้รัฐบาลจะฝึกฝน หรือว่าจ้างคนจำนวนมากให้เป็น “ผู้ให้ความเห็น” (Commentators) ในคราบของผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตโดยทั่วไปแต่มีภารกิจในการเผยแพร่ข้อมูลที่สนับสนุนฝ่ายรัฐบาล หรือต่อยศ่า โจมตีฝ่ายผู้ต่อต้าน รัฐบาลจีนใช้เทคนิคแบบนี้สามนี้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2005 ในยุคที่ Web 2.0 เริ่มต้นใหม่ ๆ ด้วยการว่าจ้างนักศึกษาและพลเมืองเน็ตในราคา 50 เซ็นต์ต่อการโพสต์หนึ่งครั้ง ซึ่งรู้จักกันในชื่อ “พลพรรค 50 Cent” (50 Cent Party) หรือ “กองทัพ 50 Cent” (50 Cent Army) ซึ่งนอกจากข้อความหรือข้อมูลที่สนับสนุนนโยบายและการบริหารประเทศของพรรคคอมมิวนิสต์จีนแล้ว สำหรับคนที่เป่าหมายโดยเฉพาะเจาะจงก็จะมีปฏิบัติการให้ร้ายป้ายสี หรือทำให้บุคคลนั้นเสียชื่อเสียง¹⁴⁵ จะเห็นได้ว่าปฏิบัติการดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียง หรือเหมือนกับการทำ IO เพียงแต่ทำโดยประชาชนด้วยตนเอง เหล่านี้สอดคล้องกับที่สฤณี อาชวานันทกุล นักเขียน นักแปล ผู้ได้รับผลกระทบจากปฏิบัติการ IO เคยตั้งข้อสังเกตว่าบุคคลที่ทำ IO ในประเทศไทยซึ่งคอยปล่อยข้อมูลข่าวสารเท็จและบิดเบือนเพื่อสนับสนุนรัฐบาลนั้นอาจจำแนกได้เป็นสามกลุ่ม คือ เจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนหรือสื่อมวลชนที่สนับสนุนรัฐบาล (IO จิตอาสา) และบริษัทเอกชนที่รับงานจากรัฐเพื่อสร้างบัญชีออนไลน์ หรือเพจเผยแพร่ข้อมูลเท็จ¹⁴⁶ ทั้งยังตรงกับข้อมูลที่ถูกเปิดเผยโดยคณะก้าวหน้าเมื่อปลายปี พ.ศ. 2563¹⁴⁷ และกรณีประสิทธิ์ เจียวก๊ก ประธานกลุ่มเอ็มกรู๊ป ที่นอกจากถูกตั้งข้อหาในคดีฉ้อโกงนับพันล้านแล้ว ยังถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องพันหรืออยู่เบื้องหลังปฏิบัติการข่าวสารของกองทัพไทยอีกด้วย¹⁴⁸

สถานการณ์ที่รัฐ หรือรัฐบาลเป็นผู้ปล่อยข้อมูลข่าวสารเท็จเสียเองเช่นนี้ ไม่ได้เกิดเฉพาะในสองหรือสามประเทศ หรือห้าประเทศในกรณีที่ทวีเตอร์ปิดบัญชี IO เท่านั้น ผลการวิจัยของสถาบันอินเทอร์เน็ตแห่งมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ดที่เปิดเผยเมื่อปี ค.ศ. 2019 พบหลักฐานว่ารัฐบาล หน่วยงานรัฐ หรือกองทัพไซเบอร์ในอย่างน้อย 70 ประเทศทั่วโลกมีส่วนร่วมในการบิดเบือนข้อมูลในสื่อสังคมออนไลน์ โดยอาศัยประโยชน์จากอัลกอริทึม ระบบไวลล์ โปรแกรมอัตโนมัติ (Bot) เผยแพร่ข้อมูลเท็จเพื่อทำลายชื่อเสียงของฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง ทำลายความคิดเห็นที่เป็นปฏิปักษ์ รวมทั้งแทรกแซงกิจการของรัฐต่างประเทศในบางกรณี โดยนอกจากประเทศใหญ่ ๆ ที่ใช้วิธีการนี้มานานแล้วอย่างประเทศจีน รัสเซีย หรือเกาหลีเหนือ นักวิจัยยังพบว่าพลเมืองในเวียดนามถูกเกณฑ์ให้โพสต์ข้อความสนับสนุนรัฐบาลบนหน้าเพจเฟซบุ๊กของตัวเอง รัฐบาลกัวเตมาลาใช้บัญชีออนไลน์ที่ขโมยมาในการก่อวินหรือแสดงความเห็นปิดปากความเห็น

¹⁴⁵ Kim-Björn Becker, *Internetzensur in China: Aufbau und Grenzen des chinesischen Kontrollsystems*, *Magisterarbeit im Fach Politikwissenschaft an der Universitaet Trier* (Springer Fachmedien GmbH 2011) 154.

¹⁴⁶ สฤณี อาชวานันทกุล (เชิงอรธ 110).

¹⁴⁷ ‘ไอโอ: คณะก้าวหน้าเปิดโปงข้อมูลเครือข่ายปฏิบัติการข่าวสารกองทัพ ด้านเอกชนแฉลงใต้ชี้ข้อมูลบิดเบือน’ BBC News Thailand (1 ธันวาคม 2563) <<https://www.bbc.com/thai/thailand-55145803>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.

¹⁴⁸ วิศรุต สิมพงศพร, ‘สรุปโพสต์เดียวจบ ‘ประสิทธิ์ เจียวก๊ก’ คนตีโดนคดีฉ้อโกงพันล้าน’ Workpointtoday (18 พฤษภาคม 2564) <<https://workpointtoday.com/explainer-ep46/>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.

ของฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล พรรคผู้ปกครองของเอธิโอเปียจ้างคนให้เข้าไปสร้างอิทธิพลต่อการสนทนาในสื่อสังคมออนไลน์ นักศึกษามหาวิทยาลัยถูกคัดเลือกให้สร้างบัญชีปลอมและแบ่งปันมุมมองที่สนับสนุนรัฐบาล อาเซอร์ไบจาน ซิมบับเว และบารห์เรน หรือในระหว่างการสืบสวนเกี่ยวกับการรณรงค์ให้ข้อมูลเท็จในพม่า ก็มีหลักฐานปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ทหารได้รับการฝึกฝนจากเจ้าหน้าที่ของรัสเซียเกี่ยวกับวิธีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น¹⁴⁹

กล่าวโดยสรุป พฤติกรรมการปล่อยข้อมูลเท็จและข่าวลวงโดยรัฐ หรือโดยคนที่รัฐว่าจ้างหรือให้การสนับสนุนนี้ นอกจากจะกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนพลเมืองของตนเองแล้ว ยังเป็นการกระทำที่ขัดต่อความมั่นคงปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยของสังคมเสียเอง เพราะรัฐทำตัวเป็นศัตรูกับประชาชนหรือมองว่าประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นศัตรูของรัฐ แน่نونที่สุดว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น ไม่ใช่เหตุผลที่ทำให้รัฐไม่ต้องค้นหาแนวทางหรือมาตรการในการป้องกันการแพร่กระจายของข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อออนไลน์ เพียงแต่เป็นข้อมูลที่รัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐที่ใช้ปฏิบัติการเช่นนี้อาจต้องยอมรับต่อความไม่เชื่อมั่น ความรู้สึกไม่ไว้วางใจ หรือต่อข้อกังขาของประชาชน ทั้งต้องตอบคำถามให้ได้ว่าจะรับผิดชอบต่อเหตุการณ์เหล่านี้ได้อย่างไร มีการถอดบทเรียน หรือคิดค้นเตรียมมาตรการใดไว้บ้างหรือไม่ ที่จะทำให้การเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จในกรณีนี้ไม่เกิดขึ้นอีกในอนาคต นอกจากนั้น ข้อเท็จจริงที่ว่ารัฐบาลหรือรัฐเองอาจเป็นตัวการหนึ่งในการเผยแพร่ข้อมูลและข่าวสารที่เป็นเท็จและบิดเบือนในสื่อออนไลน์ด้วยนี้ ย่อมเป็นข้อที่ประชาชนทั่วไป ภาคประชาสังคม หรือนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิเสรีภาพพึงระแวดระวังหรือต้องคอยจับตาดูการออกหรือการบังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งมาตรการอื่น ๆ เพื่อจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกและการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง ภายใต้ข้ออ้างเพื่อจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จโดยฉวยใช้ประโยชน์จากกระแส “ข่าวปลอม” เป็นเครื่องมือด้วย ดังที่งานศึกษาเรื่อง “The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world” โดยการสนับสนุนของสภายุโรป ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้โดยสรุปว่า การบิดเบือนข้อมูลนั้นเป็นตัวบ่อนทำลายสิทธิมนุษยชนและองค์ประกอบหลายประการของกระบวนการในระบอบประชาธิปไตยที่ดีก็จริง แต่กฎหมายและมาตรการต่อต้านการแพร่กระจายข้อมูลเท็จเหล่านั้น โดยตัวของมันเองก็อาจส่งผลเสียต่อสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยได้เช่นเดียวกัน¹⁵⁰

¹⁴⁹ See Samantha Bradshaw and Philip N. Howard, ‘The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation’ (Computation Propaganda Research Project, Oxford Internet Institute University of Oxford, 2019).

¹⁵⁰ See Carme Colomina, Héctor Sa'nchez Margalef and Richard Youngs, ‘The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world’ (Study Requested by the DROI subcommittee, European Parliament 2021).

3.3 สถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้สำรวจสถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์มากล่าวไว้โดยสังเขป โดยนับตั้งแต่ ปี ค.ศ. 2016 อันเป็นปีเริ่มต้นของกระแส “ข่าวปลอม” ยุคใหม่ จนถึงปัจจุบันคือ ค.ศ. 2023 ทั้งนี้ ทั้งที่เป็นสถานการณ์สำคัญ ๆ หรือประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อในวงกว้างหรือเป็นข่าวสารระดับโลก และสถานการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

3.3.1 สถานการณ์โลกเกี่ยวกับการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จ

การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จในสื่อออนไลน์นับเนื่องมาตั้งแต่การเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 2016 ต่อด้วยการระบาดของไวรัสโควิด-19 และตามมาด้วยสงครามระหว่างรัสเซียกับยูเครน ทำให้องค์การระหว่างประเทศ ผู้นำของนานาประเทศ นักการเมือง นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนพบแล้วว่าข้อมูลที่เป็นเท็จหรือข่าวสารที่บิดเบือนไม่ได้สร้างปัญหาหรือก่อความเสียหายทางทรัพย์สินหรือชื่อเสียงให้แก่ปัจเจกชนคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หากแต่มันสามารถกระทบสิทธิมนุษยชน เสรีภาพทางความคิด สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ไปจนถึงบรรทัดฐานทางประชาธิปไตยได้ด้วย การแพร่กระจายข้อมูลที่เป็นเท็จในบางสถานการณ์ ไม่เพียงแต่สามารถบิดเบือนการเลือกตั้งที่เสรีและยุติธรรมได้ แต่ยังปลุกระดมความรุนแรงทางดิจิทัล การล่าสังหารและการกดขี่ข่มเหงกันในโลกจริง ดังตัวอย่างที่เราได้เห็นกันแล้วว่า ปี ค.ศ. 2017 ข้อมูลเท็จบน Facebook เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชนกลุ่มน้อยโรฮิงญาครั้งใหม่ในประเทศพม่า¹⁵¹ ในขณะที่ผู้บริสุทธิ์ชาวอินเดีย 2 คนเสียชีวิตเพราะถูกรุมประชาทัณฑ์ เนื่องจากมีคนอื่นเดียเชื่อว่าผู้ตายเกี่ยวข้องกับการลักพาตัวเด็กตามข้อมูลเท็จที่แพร่สะพัดใน WhatsApp เมื่อปี ค.ศ. 2018¹⁵² และในปีเดียวกันข้อมูลเท็จและบิดเบือนที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็วทั้งในสื่อออนไลน์และสื่อทั่วไปในไต้หวันก็ส่งผลทำให้ ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ณ นครโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ตัดสินใจฆ่าตัวตายเนื่องจากอึดอัดและทนรับไม่ไหวต่อข้อมูลเท็จที่กล่าวหาว่าเขาไม่ให้ความช่วยเหลือใด ๆ นักท่องเที่ยวชาวไต้หวันที่ติดพายุได้ฝืนเซปียู่ที่สนามบินคันไซ ในขณะที่รัฐบาลจีนแผ่นดินใหญ่ให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่¹⁵³ และล่าสุดเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 2023 ข้อมูลปลอมในไต้หวันยังเกือบบสร้างปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศไทยด้วย โดยศูนย์ตรวจสอบข้อเท็จจริงไต้หวัน (Taiwan Factcheck Center) ระบุว่าข่าวที่

¹⁵¹ Paul Mozur, “A Genocide Incited on Facebook, With Posts from Myanmar’s Military” New York Times (October 2018) <<https://www.nytimes.com/2018/10/15/technology/myanmar-facebook-genocide.html>> accessed 26 April 2023.

¹⁵² ‘อินเดียรวบมือบรุษผู้บริสุทธิ์จนตาย หลังเชื่อข่าวลวงโซเชียลว่าเป็นแก๊งลักพาตัว’ Workpointtoday (11 มิถุนายน 2561) <<https://workpointtoday.com/หลังเชื่อข่าวลวงโซเชียล/>> สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2566.

¹⁵³ ‘เมื่อข่าวปลอม ๆ ฆ่าคนจริง ๆ’ MGRonline (29 กันยายน 2561) <<https://mgronline.com/columnist/detail/961000097473>> สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2566.

แพร่กระจายในสื่อออนไลน์ซึ่งอ้างเอกสารทางราชการฉบับหนึ่งว่าเป็นเอกสารลับที่กระทรวงกลาโหมไต้หวัน ร่วมมือกับสถาบันอเมริกาในไต้หวัน (American Institute in Taiwan - AIT) สั่งการให้ทหารของตน เผยแพร่ข้อมูลเชิงลบเกี่ยวกับสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในประเทศไทยนั้นเป็นความเท็จ¹⁵⁴

ปี ค.ศ. 2020 ด้วยปริมาณ และอัตราความเร็วของการแพร่กระจายข้อมูลเท็จทั้งในสื่อทั่วไป และใน สื่อสังคมออนไลน์ ในช่วงสถานการณ์การระบาดครั้งใหญ่ของไวรัสโควิด-19 ที่ผู้คนทั่วโลกจำต้องเว้น ระยะห่างทางสังคม (Social distancing) และกักตัวในที่พักอาศัย ที่อยู่ในระดับสูงมากเทียบเท่าหรือแทบจะ แชนจ์หน้าการระบาดของเชื้อไวรัส จนองค์การอนามัยโลก (WHO) ประกาศคำว่า “Infodemic” (Information + Pandemic) ใช้เป็นศัพท์ใหม่สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ข้อมูลเท็จจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับโรคอุบัติใหม่นี้ส่งผลกระทบต่อในเชิงลบอย่างสำคัญต่อความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับความรุนแรงของโรค การป้องกันตัว ไปจนถึงประสิทธิภาพของมาตรการในการควบคุมการแพร่ ระบาดของโรคโดยหน่วยงานด้านสาธารณสุข ระหว่างวันที่ 20 มกราคม ถึง 10 กุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. 2020 ท่ามกลางความกระหายต่อข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ของผู้คน กลับปรากฏว่าข้อความกว่าสองล้าน ข้อความหรือคิดเป็นร้อยละ 7 ของข้อความทั้งหมดที่โพสต์บนทวิตเตอร์ คือ “ทฤษฎีสมคบคิดเกี่ยวกับโควิด- 19” (เช่น เชื้อไวรัสนี้เกิดจากการเพาะเลี้ยงในห้องปฏิบัติการและหลุดออกมาเนื่องจากอุบัติเหตุ, เชื้อไวรัสนี้ คืออาวุธชีวภาพที่มิคนตั้งใจปล่อยออกมา ไปจนถึงว่า โควิด-19 เป็นเรื่องหลอกลวงที่ไม่มีอยู่จริง) ซึ่งมีงาน ศึกษาจำนวนไม่น้อยค้นพบว่าทฤษฎีสมคบคิดเหล่านี้ส่งผลให้คนที่เชื่อ (แม้เป็นเรื่องยากที่จะเชื่อ) เพิกเฉย หรือไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำด้านสุขภาพเพื่อควบคุมโรคและมีพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ อาทิ ไม่สวมหน้ากากอนามัย ไม่ล้างมือ ปฏิเสธการรับวัคซีน ไม่ตรวจหาเชื้อเมื่อมีอาการและยังใช้ชีวิตปะปนแพร่เชื้อสู่บุคคลอื่น ฯลฯ¹⁵⁵ งานวิจัยชิ้นหนึ่งของสถาบันรอยเตอร์เปิดเผยว่าแม้ข้อมูลเท็จหรือข่าวสารผิดพลาดส่วนใหญ่ที่ เกี่ยวกับ โควิด-19 จะมาจากบุคคลธรรมดาผู้ใช้อินเทอร์เน็ตโดยทั่วไป และมาจากบุคคลสาธารณะ หรือคน ดังที่มีความโดดเด่นอื่น ๆ ทั่วโลกคิดเป็นอัตราส่วนเพียงแค่ร้อยละ 20 ของข้อมูลเท็จทั้งหมด (และคิดเป็น ร้อยละ 69 ของการกระทำดังกล่าวบนสื่อสังคมออนไลน์) แต่การมีส่วนร่วมกับข้อมูลที่มาจากคนดังเหล่านั้น ซึ่งในที่นี้หมายถึงมีการนำไปเผยแพร่หรือส่งต่อมีมากกว่าหลายเท่า ตัวอย่างที่ชัดเจนเช่น ประธานาธิบดี Andry Rajoelina ประเทศมาดากัสการ์โพสต์สนับสนุนชาสมุนไพรที่ไม่ผ่านการพิสูจน์เพื่อรักษาโควิด-19 และหนึ่งเดือนก่อนหน้านั้นประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ แนะนำว่ายาฆ่าเชื้อสามารถฆ่าไวรัส โควิด-19 ได้¹⁵⁶

¹⁵⁴ ‘ไต้หวันปฏิเสธข่าวปลอม ร่วมมือสหรัฐฯ ปันโซเซียลแทรกแซงเลือกตั้งไทย’ MGRonline (8 มิถุนายน 2566) <<https://m.mgromline.com/china/detail/9660000052637>> สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2566.

¹⁵⁵ พัฒนกิจ ขอบทำกิจ, ‘ความเชื่อสมคบคิดในภาวะการระบาดระดับโลกของโรคโควิด-19: ที่มา ผลลัพธ์ทางสังคม และแนวทางการรับมือกับความเชื่อสมคบคิด’ (วารสารศิลปศาสตร์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 3, 2565) 515-517.

¹⁵⁶ See Scott J. Brennen, Felix Simon, Philip N. Howard and Rasmus Kleis Nielsen, ‘Types, Sources, and Claims of Covid-19 Misinformation’ (Reuters Institute for the Study of Journalism, 2020).

อย่างเป็นมาหลายทศวรรษที่เมื่อประเทศรัสเซียยกกองกำลังทหารของตนไปรุกรานประเทศอื่น ด้วยศักยภาพด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และประสบการณ์ด้านสายลับและข่าวกรองที่สั่งสมมาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นสหภาพโซเวียต ประเทศรัสเซียไม่ได้ทำสงครามกับประเทศยูเครนแค่ในโลกทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ใช้สงครามข้อมูลข่าวสาร (IW) และปฏิบัติการข่าวสาร (IO) อย่างเข้มข้นด้วย โดยใช้ข้อมูลข่าวสารเท็จและบิดเบือนเป็นอาวุธตั้งแต่ก่อนและระหว่างการบุกโจมตี และภูมิทัศน์ของสื่อสังคมออนไลน์ก็ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในเรื่องนี้ให้กับรัสเซียแบบเท่าทวีคูณ เพราะการออกแบบแพลตฟอร์มและอัลกอริทึมที่สามารถขยายการแพร่กระจายของข้อมูลที่บิดเบือน และอำนวยความสะดวกให้ “เกิดเสียงสะท้อนในห้องแคบ” (Echo Chamber) ที่ส่งเสริมอคติและความลำเอียงด้วยการแยกข้อมูลข่าวสารที่ผู้คนได้เห็นออกจากข้อโต้แย้ง หรือความคิดเห็นที่แตกต่างทั้งหมด ข้อมูลเท็จของรัสเซียเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญนับตั้งแต่เริ่มการรุกรานยูเครนในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2022 และถือเป็นการเพิ่มระดับปฏิบัติการด้านข้อมูลที่มีมาอย่างยาวนานของรัสเซียต่อทั้งยูเครนและระบอบประชาธิปไตย ข้อมูลเท็จส่วนใหญ่มาในรูปแบบของการโฆษณาชวนเชื่อโดยอาศัยการทบทวนและบิดเบือนประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรมในการบุกยึดยูเครน หรือเบี่ยงเบนความสนใจและมองข้ามการรุกรานขนาดใหญ่ของรัสเซีย อาทิ การยืนยันว่าคาบสมุทรไครเมียเป็นของรัสเซียมาโดยตลอดหลังจากการผนวกของมอสโกในปี ค.ศ. 2014 ข้อมูลเท็จที่ไร้หลักฐานเกี่ยวกับการแทรกซึมของกลุ่มนีโอนาซีในรัฐบาลยูเครน การกล่าวหาว่ารัฐบาลยูเครนคุกคามประชากรรัสเซียที่อาศัยในยูเครน และฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวรัสเซียชาติพันธุ์ในยูเครนตะวันออก หรือทฤษฎีสมคบคิดเกี่ยวกับห้องปฏิบัติการอาวุธชีวภาพของยูเครนกับสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ทั้งนี้ ด้วยกลวิธีทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตข้อมูลทุกรูปแบบในปริมาณมาก และเผยแพร่ในสื่อทุกช่องทาง ว่าจ้างผู้มีอิทธิพลทางความคิด รวมทั้ง “Trolls” (เกรียนคีย์บอร์ด) ให้เขียนข้อความก่อกวน กระตุ้นเร้าอารมณ์ แสดงความเห็น และบิดเบือนในวงสนทนา เช่น รัฐบาลสหราชอาณาจักรพบว่าผู้มีอิทธิพลใน TikTok ได้รับค่าจ้างเพื่อขยายการเล่าเรื่องที่ฝักใฝ่รัสเซีย รวมทั้งวิธีการแอบอ้างนักข่าวหรือสำนักข่าว¹⁵⁷ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลรัสเซียได้เปิดบัญชี Twitter จำนวน 75 บัญชี ซึ่งมีผู้ติดตามราว 7.3 ล้านคน ระหว่างวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ถึง 3 มีนาคม ค.ศ. 2022 และได้รับการรีทวีต 35.9 ล้านครั้ง กดไลค์ 29.8 ล้านครั้ง และตอบกลับ 4 ล้านครั้ง ร้อยละ 75 ของทวีตคือข้อมูลบิดเบือนเกี่ยวกับยูเครน เช่น เรื่องเล่าที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับสถานะของยูเครนในฐานะรัฐอธิปไตย ดึงความสนใจไปที่ข้อกล่าวหาอาชญากรรมสงครามจากประเทศอื่น และเผยแพร่ทฤษฎีสมคบคิด¹⁵⁸

¹⁵⁷ See Christopher Paul and Miriam Matthews, ‘The Russian ‘Firehose of Falsehood’ Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It’ RAND Corporation (2016) <<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>> accessed 26 April 2023.

¹⁵⁸ Jay Daniel Thompson and Timothy Graham, ‘Russian Government Accounts Are Using a Twitter Loophole to Spread Disinformation’ The Conversation (March 2022) <<http://theconversation.com/russian-government-accounts-are-using-a-twitter-loophole-to-spread-disinformation-178001>> accessed 26 April 2023.

แม้ในระดับนานาชาติ รัฐบาลประเทศต่าง ๆ จะรับรู้อย่างรวดเร็วถึงภัยคุกคามจากการบิดเบือนข้อมูลขนาดใหญ่ของรัสเซีย และตอบสนองเรื่องเล่าเหล่านั้นด้วยข้อมูลที่แท้จริง และการสื่อสารทั้งระดับประเทศและระหว่างประเทศ ดำเนินโครงการตรวจสอบข้อเท็จจริงและหักล้างความเท็จ รวมทั้งจัดให้มีกลไกข้ามองค์กรสำหรับการแบ่งปันข้อมูล และการสนับสนุนทางเทคนิค แต่งานวิจัยที่จัดทำโดย Institut D'études Opinion et Marketing en France et à L'international (IFOP) และเผยแพร่ในปี ค.ศ. 2022 แสดงให้เห็นว่าคนฝรั่งเศสมากกว่าครึ่งเชื่อว่าคำอธิบายเกี่ยวกับสาเหตุของสงครามที่ประชาสัมพันธ์โดยรัฐบาลรัสเซียอย่างน้อยหนึ่งเรื่องเป็นความจริง ทั้งนี้ ผู้ลงคะแนนในงานวิจัยนี้ฝ่ายขวาจัดและซ้ายจัดมีแนวโน้มที่จะเชื่อโฆษณาชวนเชื่อของรัสเซียอย่างมีนัยสำคัญ¹⁵⁹ ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการโฆษณาชวนเชื่อของรัสเซียสามารถเห็นได้ทั่วยุโรป เพราะในขณะที่พลเมืองยุโรปร้อยละ 78 เห็นว่ารัสเซียต้องรับผิดชอบสำหรับการก่อสงครามในยูเครน แต่มีถึงร้อยละ 17 ของพลเมืองยุโรปที่ไม่ได้มองว่ารัสเซียต้องรับผิดชอบต่อเรื่องนี้อย่างชัดเจน ซึ่งตัวเลขนี้แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศด้วย กล่าวคือ บัลแกเรียร้อยละ 46 กรีซร้อยละ 45 สโลวีเนีย 39 และฮังการีร้อยละ 34 เป็นต้น¹⁶⁰ ความสำเร็จของการเผยแพร่ข้อมูลบิดเบือนของรัสเซียอย่างน้อยที่สุดในแง่ของการได้รับความสนใจและเผยแพร่ส่งต่อไปในวงกว้างเกิดขึ้นกับประเทศนอกยุโรปด้วย เช่น สเปน หลายประเทศในตะวันออกกลาง และในทวีปแอฟริกาซึ่งรัสเซียตั้งเป้าหมายในการทำแคมเปญในประเทศเหล่านี้ตั้งแต่แรก โดยเนื้อหาที่เผยแพร่กับประเทศนอกยุโรปเหล่านี้ก็ไปไกลกว่าสงครามรัสเซียยูเครน เพราะมีเนื้อหาที่ดูแคลนหรือโจมตีระบอบประชาธิปไตยต่อต้านฝรั่งเศส ต่อต้านสหประชาชาติ และสนับสนุนรัสเซียด้วย¹⁶¹ จึงกล่าวได้ว่าการโฆษณาชวนเชื่อของรัสเซียในสงครามครั้งนี้ไม่ได้ส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายในการรุกรานยูเครนของรัสเซียเท่านั้น แต่มันอาจทำให้การแบ่งขั้วระหว่างพลเมืองทั่วโลกรุนแรงขึ้น กระทั่งในประเทศที่ระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็งที่สุดก็ตาม

นอกเหนือจากข้อมูลข่าวสารเท็จที่กระทบต่อระบอบประชาธิปไตย การเมืองการปกครอง อำนาจอธิปไตยของประเทศต่าง ๆ หรือความปลอดภัยของมวลมนุษยชาติจากโรคระบาดดังกล่าวมาแล้ว หัวข้อใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่มีข้อมูลเท็จเผยแพร่อยู่ประปรายมาโดยตลอด และอาจมีปริมาณสูงขึ้นแบบก้าวกระโดดเมื่อมีภัยธรรมชาติที่รุนแรงเกิดขึ้นในแห่งใดแห่งหนึ่งบนโลก ก็คือ ข้อมูลเท็จหรือบิดเบือนที่เกี่ยวกับภาวะโลกร้อน หรือการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) เครือข่ายตรวจสอบข้อเท็จจริงหลายสำนักเห็นพ้องกันว่าข้อมูลเท็จในประเด็นนี้เริ่มเพิ่มจำนวนขึ้นอีกครั้งราวกลางปี ค.ศ. 2022 ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากสถานการณ์ โควิด-19 ฝอนคลายลง และผู้คนเริ่มหันมาสนใจเรื่องอื่น ๆ บ้างนอกจากสงครามรัสเซีย

¹⁵⁹ Adam Kowalski, 'Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine: Threats and governance responses' OECD (November 2022) 10 <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/37186bde-en.pdf?expires=1689413549&id=id&accname=guest&checksum=C076DE19F4E764F984B93334928A7FF>> accessed 28 April 2023.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid.

ยูเครน นอกจากนี้ในปีดังกล่าวยังเกิดคลื่นความร้อนหลายแห่งทั้งในสหรัฐอเมริกาและยุโรป นักวิเคราะห์จากมหาวิทยาลัยลอนดอนตรวจสอบพบว่าในปี ค.ศ. 2022 จำนวนการดูวิดีโอที่ใช่แฮชแท็กเกี่ยวกับการปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในแพลตฟอร์ม TikTok เพิ่มขึ้น 4.9 ล้านครั้ง มีการทวีตและรีทวีตข้อความที่ใช่คำทำนองว่าไม่เชื่อเรื่องโลกร้อนหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ 1.1 ล้านครั้ง ซึ่งสูงกว่าปี ค.ศ. 2021 ถึงสองเท่า และขึ้นสูงสุดในเดือนธันวาคมหลังจาก โจ ไบเดน ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาประกาศสนับสนุนร่างกฎหมายเรียกเก็บค่าใช้จ่ายด้านสภาพอากาศ (Climate Spending Bill)¹⁶²

เครือข่ายตรวจสอบข้อเท็จจริงของหน่วยงานสังเกตการณ์สื่อดิจิทัลแห่งยุโรป (European Digital Media Observatory - EDMO) รายงานว่าประเด็นบิดเบือนยอดนิยม 4 เรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับภาวะโลกร้อน¹⁶³ ก็คือ

- 1) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไม่ใช่เรื่องจริง และ/หรือภาวะโลกร้อนไม่ได้เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างข้อมูลที่เผยแพร่ในเรื่องนี้ เช่น คาร์บอนไดออกไซด์ (CO2) ไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ น้ำแข็งในอาร์กติกเพิ่มขึ้นถึงระดับสูงสุดในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา หรือจำนวนผู้เสียชีวิตจากภัยธรรมชาติลดลง ไปจนถึงภาวะโลกร้อนได้หยุดลงในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา
- 2) สื่อดั้งเดิมกระจายความตื่นตระหนกผ่านข่าวเท็จ และ/หรือใช้ภาพที่ปรุงแต่งหลอกลวง โดยผู้เผยแพร่ข้อมูลบิดเบือนจะใช้วิธีรวบรวมข้อมูลในอดีตมาตีความเองอย่างผิด ๆ เพื่อโต้แย้งว่าสิ่งที่สื่อ หรือผู้เชี่ยวชาญเสนอนั้นไม่เป็นความจริง และสถานการณ์ปัจจุบันไม่ได้แตกต่างจากยุคอดีตที่มนุษยชาติเคยประสบมาแล้ว เช่น โต้แย้งว่าอุณหภูมิ 35 องศาเซลเซียสในยุโรปเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติในอดีต เป็นต้น ซึ่งหลายกรณีนำไปสู่ทฤษฎีสมคบคิดทำนองว่าสื่อดั้งเดิมกำลังสร้างความตื่นตระหนกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเพื่อให้ “อำนาจที่ใหญ่กว่า” สามารถควบคุมและกดขี่ผู้คนได้
- 3) พลังงานหมุนเวียน การรีไซเคิล และยานยนต์ไฟฟ้า เป็นเรื่องที่ไร้ประโยชน์หรืออันตราย เช่น ข้อมูลเท็จที่กล่าวว่าประชาชนลำบากแยกขยะไปสุดท้ายก็ถูกนำไปรวมกันอยู่ดี กังหันลมแต่ละต้นปล่อยไมโครพลาสติก 62 กิโลกรัมต่อปีสู่สิ่งแวดล้อม หรือการผลิตแบตเตอรี่สำหรับรถยนต์ไฟฟ้า จำเป็นต้องมีธาตุเพื่อรวบรวมวัตถุดิบ และธาตุจะผลิต CO2 จำนวนมหาศาล เป็นต้น

¹⁶² Roland Lloyd Parry, 'Fake news on climate change surged last year' New Straits Time (February 2023) <<https://www.nst.com.my/opinion/columnists/2023/02/875648/fake-news-climate-change-surged-last-year>> accessed 6 May 2023.

¹⁶³ EDMO, 'Disinformation about climate change – Main narratives in June at the European level' (July 2022) <<https://edmo.eu/2022/07/21/disinformation-about-climate-change-main-narratives-in-june-at-the-european-level/>> accessed 6 May 2023.

- 4) การเคลื่อนไหวประเด็นนี้ของนักกิจกรรมเสแสร้ง และ/หรือโง่เขลา เช่น นำภาพขยะจำนวนมากในสถานที่อื่นมาอธิบายเท็จว่าเป็นภาพถ่ายภายหลังการชุมนุมของนักเคลื่อนไหวเรื่องโลกร้อน รวมทั้งการทำให้การต่อสู้ของ Greta Thunberg เป็นเรื่องโง่เขลาและสุดโต่ง ซึ่งได้รับความนิยมน้อยมากในหลายประเทศ

โดยสรุปแล้ว สารหลักของเรื่องเล่าเหล่านี้เหมือนกันก็คือ คนที่เชื่อในการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และพยายามทำอะไรบางอย่างเพื่อมันเป็นคนโง่ และตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนเชื่อแน่นอนว่าข้อมูลเท็จหรือบิดเบือนในเรื่องนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อความตระหนักรู้ และไม่นำพาต่อปัญหาสภาพอากาศเปลี่ยนแปลง รวมทั้งภัยพิบัติร้ายแรงจำนวนมากที่เกิดขึ้นในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งหมายรวมถึงการไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ชีวิตให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แต่ที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือ ความเชื่อเหล่านี้ทำให้พลังของการเรียกร้องเพื่อให้รัฐบาลของนานาประเทศเอาใจริงเอาจังกับการลดมลภาวะและปล่อยก๊าซที่ส่งผลกระทบต่อภูมิอากาศอ่อนแรงลง และทั้งหมดทั้งมวลก็คือผลประโยชน์ของนายทุนนักธุรกิจหรือผู้เล่นในอุตสาหกรรมหลากหลายชนิดที่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าการหักล้างข้อมูลเท็จหรือบิดเบือนในเรื่องสิ่งแวดล้อมนี้ยากลำบากกว่าหัวข้ออื่น ๆ เพราะเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน เข้าใจยาก ถูกโต้แย้งได้ง่ายเพราะขาดตัวชี้วัดที่ชัดเจนว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากอะไรกันแน่ แม้หลายกรณีผู้คนจะสามารถสัมผัสถึงภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปหากคิดวิเคราะห์ในช่วงชีวิตของตัวเอง แต่ก็อาจไม่แน่ใจกว่ามีสาเหตุมาจากอะไร กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ข้อมูลที่ถูกชี้ว่าเป็นเท็จตามที่กล่าวมาข้างต้นบางเรื่องผู้วิจัยเองก็ยังคงเคยหลงเชื่อ

3.3.2 สถานการณ์การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในประเทศไทย

ไม่แตกต่างจากนานาประเทศทั่วโลก ประเทศไทยเผชิญกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จทุกรูปแบบภายใต้หัวข้อที่หลากหลายในสื่อออนไลน์ หากพิจารณาสถานการณ์โดยเริ่มนับตั้งแต่ปีที่ “ข่าวปลอม” (Fake News) เป็นกระแสระดับโลก ทั้งประเทศไทยเริ่มสำรวจตรวจสอบข้อมูลในสื่อออนไลน์และมีมาตรการบางอย่างเพื่อจัดการกับการแพร่กระจายจนถึงปัจจุบัน อาจสรุปสถานการณ์โดยสังเขป ได้ดังนี้

ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งองค์กรที่ศึกษาเรื่องนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2560 - 2561 สอดคล้องกันว่า ข้อมูลเท็จหรือบิดเบือนส่วนใหญ่ที่มีการเผยแพร่ แบ่งปัน หรือส่งต่อกันในหมู่คนไทยคือ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ¹⁶⁴ อย่างบรรดาวิธีการรักษาโรคร้ายแรงที่ไม่ได้รับการรับรองทางการแพทย์และในความเป็นจริงยังน่าจะส่งผลร้ายต่อสุขภาพร่างกายด้วย ข้อดีหรือข้อเสียในการบริโภคอาหาร ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารหรือพฤติกรรมบางอย่างในชีวิตประจำวันโดยไม่มีหลักฐานหรือข้อยืนยันทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลจำนวนไม่น้อยเป็นการแปลมาจากภาษาต่างประเทศ นอกเหนือจากนี้ก็คือ ข้อมูลเท็จที่อิงอยู่กับเหตุการณ์

¹⁶⁴ ดู นันทิกา หนูสม และวีโรจน์ สุทธิสีมา (เชิงอรรถ 5) 26-28.

สำคัญที่เป็นที่สนใจของประชาชนในช่วงเวลานั้น อาทิ กรณีเด็ก 13 คนติดในถ้ำหลวง จังหวัดเชียงราย หรือประเด็นความขัดแย้งทางการเมือง ทั้งนี้ ในรูปแบบและในแพลตฟอร์มออนไลน์ที่หลากหลาย และมีกรณีที่สำคัญข่าวอาชญากรรมแอบอ้างร่วมด้วย อย่างไรก็ตามข้อมูลที่สร้างความเสียหายอย่างเป็นรูปธรรม และน่ากังวลที่สุดคือข้อมูลที่หวังประโยชน์ในทางทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดในทางที่มิชอบ เช่น หลอกให้โอนเงิน หลอกให้ลงทุน หรือหลอกขายสินค้าและบริการ เป็นต้น¹⁶⁵

ในปี พ.ศ. 2562 เนื่องจากผู้คนรับรู้และตระหนักถึงประเด็นข่าวปลอมมากขึ้น จึงเริ่มมีความระมัดระวังในการเลือกแบ่งปันข้อมูล หรือตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องกระทำผ่านสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำธุรกรรมทางการเงิน ข้อมูลเท็จที่ยังคงถูกเผยแพร่และแบ่งปันในสื่อออนไลน์มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองมากขึ้น และการผลิตเนื้อหาเท็จโดยมุ่งหวังรายได้จากส่วนแบ่งค่าโฆษณาที่อิงอยู่กับยอดผู้เข้าชมในแพลตฟอร์มต่าง ๆ เริ่มขยายตัวในช่วงเวลานี้ ซึ่งมีตั้งแต่เรื่องแปลก ตื่นเต้น เรื่องลึกลับ ผีสาว เพื่อความบันเทิง และจำนวนไม่น้อยเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม ไปจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ¹⁶⁶ ช่วงปี พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นปีที่โรคอุบัติใหม่ โควิด-19 เริ่มแพร่ระบาดไปทั่วโลกจนทำให้ผู้คนเริ่มหวาดกลัว และวิตกกังวล เกิดข้อสงสัยและต้องการข้อมูลเกี่ยวกับโรคในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโอกาสในการติดเชื้อ ความรุนแรงของโรค แนวทางป้องกันตนเอง ยารักษา มาตรการควบคุม ฯลฯ แน่ใจว่าสถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในประเทศไทยเช่นกัน แต่ภายใต้สภาวะที่ภาครัฐไทยไม่มีความพร้อมในการรับมือการแพร่ระบาด นโยบายไม่ชัดเจน การสั่งการสับสนอลหม่าน ให้ข้อมูลไม่ตรงกัน ฯลฯ จนแหล่งข่าวที่เชื่อถือได้อย่างสำนักข่าวหลัก ๆ เองก็ไม่สามารถเสนอข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนได้เพียงพอกับความต้องการที่เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดของประชาชน เกิดสถานการณ์ที่ Golebiewski และ Boyd เรียกว่า “ช่องว่างทางข้อมูล” (data voids) ส่งผลให้ข้อมูลเท็จจำนวนมากซึ่งที่เกิดจากความตั้งใจและไม่ตั้งใจหลอกลวงแทรกตัวขึ้นในแพลตฟอร์มออนไลน์ ในช่วงวิกฤตดังกล่าวข่าวลวงข่าวปลอมที่เกี่ยวข้องกับ โควิด-19 จึงพุ่งขึ้นเป็นเนื้อหาที่จอันดับหนึ่งของทั่วทั้งโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย สุภิญญา กลางณรงค์ ผู้ร่วมก่อตั้ง Cofact-Thailand จำแนกข่าวเท็จข้อมูลปลอมเกี่ยวกับสุขภาพในประเทศไทยที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเป็น 3 ประเภท คือ

- 1) ข่าวหรือข้อมูลที่เกี่ยวกับมาตรการด้านต่าง ๆ ในการจัดการกับโรคระบาดนี้ของภาครัฐ
- 2) ข่าวหรือข้อมูลที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดเพราะความเชื่อส่วนตัวในเรื่องสรรพคุณที่เกินจริงของสมุนไพรไทยในการรักษาโรค หรือกิจกรรมความเชื่อที่ช่วยป้องกันโรคได้ อย่างการไหว้ปลัดขิก หรือแขวนกระเทียมหน้าบ้าน รวมทั้งข้อมูลเท็จหรือบิดเบือนที่ไม่ได้เกิดจากความเชื่อ แต่มีเจตนาหลอกลวงเพื่อขายยา หรือผลิตภัณฑ์เสริมอาหารต่าง ๆ และ

¹⁶⁵ ดู เสาวภาคย์ รัตนพงศ์ (เชิงอรรถ 17) 53-55.

¹⁶⁶ เพิ่งอ้าง.

3) ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลที่ออกมาเพื่อช่วยเหลือเยียวยาประชาชนที่ติดเชื่อ หรือ ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ¹⁶⁷

อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2563 ที่เริ่มมีการจองและฉีดวัคซีนป้องกัน โควิด-19 ข้อมูลเท็จ หรือบิดเบือนเกี่ยวกับคุณภาพของวัคซีน ผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นจากการฉีดวัคซีน ไปจนถึงข้อมูลที่ไม่มีหลักฐานทางการแพทย์รับรองของกลุ่มต่อต้านวัคซีน (The Anti-Vaccination or Anti-Vax) เป็นเรื่องที่น่าสนใจและกังวล เนื่องจากส่งผลต่อมุมมอง ทศนติ และความวิตกกังวลของประชาชน ซึ่งย่อมส่งผลต่อไปยังปริมาณผู้ติดเชื่อ ความร้ายแรงของอาการเมื่อติดเชื่อ และมาตรการควบคุมการระบาดของโรคด้วย นอกจากนี้ กลุ่มอาชญากรไซเบอร์หรือมิจฉาชีพที่สร้างเพจหรือแอปพลิเคชันปลอม แอบอ้างสถาบันด้านสุขภาพต่าง ๆ เพื่อรับจองวัคซีน โดยมุ่งขโมยข้อมูลด้านการเงิน หรือข้อมูลส่วนบุคคลต่าง ๆ (โควิด-19 Vaccine Scam) ก็เพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงนี้เช่นกัน¹⁶⁸

เป็นที่ทราบกันดีว่าแม้ล่วงเข้าสู่ปี พ.ศ. 2564 แล้วแต่สถานการณ์ โควิด-19 ในประเทศไทยยังคงอยู่ในภาวะตึงเครียด นอกเหนือจากข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับวัคซีนซึ่งสืบเนื่องจากปี พ.ศ. 2563 แล้ว ข้อมูลจากงานวิจัยของสถาบันเซนจ์ฟิวชัน (Change Fusion) หนึ่งในองค์กรเครือข่าย Cofact-Thailand ที่สำรวจข้อมูลเท็จตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2563 ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2564 พบว่าส่วนใหญ่ยังเป็นข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับสมุนไพรรักษาและวิธีการแบบไทย ๆ ในการต้านเชื่อ โควิด-19 ที่ไม่มีหลักฐานทางการแพทย์รองรับ โดยหลายกรณีมีการอ้างอิงว่าเป็นข้อมูลจากกระทรวงสาธารณสุขด้วย เช่น สมุนไพรฟ้าทลายโจร มะนาวโซดา ยีนตากแดดฆ่าเชื้อโควิด เป็นต้น ที่น่าสนใจคือข้อมูลเท็จเหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกส่งต่อและแพร่กระจายอยู่ในกลุ่มสนทนาแบบปิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มในแอปพลิเคชันไลน์ (Line) ซึ่งได้รับความนิยมในประเทศไทย จึงทำให้ค่อนข้างยากในการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงให้ได้ภายในเวลาที่รวดเร็ว¹⁶⁹ ส่วนข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับสุขภาพทั่ว ๆ ไปยังคงเหนียวแน่นในพื้นที่สื่อออนไลน์ของประชาชนคนไทย รองลงมาก็คือข้อมูลเท็จในประเด็นทางการเมือง¹⁷⁰ ต้นปี พ.ศ. 2566 กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (ดีอีเอส)

¹⁶⁷ ธนก บังผล, 'เช็คระแสข่าวปลอม 2564 'เศรษฐกิจ-การเมือง' ดันเข้าสู่ Cyber Crime' HFocus (15 ธันวาคม 2564) <<https://www.hfocus.org/content/2020/12/20610>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.

¹⁶⁸ Katie Donegan, 'Coronavirus phishing scams increase amid pandemic's spread' Techtarger (March 2020) <<https://www.techtarger.com/searchsecurity/feature/Coronavirus-phishing-scams-increase-amid-pandemics-spread>> accessed 22 April 2023 and Brooke Henderson, 'Covid-19 Vaccine Scams Grow, Leveraging Confusion About How to Get the Shot' Wall Street Journal (February 2021) <<https://www.wsj.com/articles/covid-19-vaccine-scams-grow-leveraging-confusion-about-how-to-get-the-shot-11614076200>> accessed 22 April 2023.

¹⁶⁹ 'งานวิจัยพบ 'ข่าวลวง' เสี่ยงระบาดหนักใน 'กลุ่มปิด' เน้นแพลตฟอร์มทวิตเตอร์-โซเชียลมีเดีย-สร้างอาสาสมัครตรวจสอบ' Cofact.org (27 พฤษภาคม 2564) <<https://blog.cofact.org/cofact-press-may-27-21/>> สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566.

¹⁷⁰ '2564 ปีแห่งข่าวลวงโควิด คลัสเตอร์ใหญ่ 'ไลน์กลุ่ม' ต้นทางทำคนตื่นกลัว' สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (28 ธันวาคม 2564) <<https://tja.or.th/view/news/1337760>> สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566.

รายงานภาพรวมผลการดำเนินการของศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ระหว่างวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2565 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2565 จากการรับแจ้งเบาะแส รวมทั้งสอดส่องติดตามการสนทนาในสื่อออนไลน์เอง พบว่ามีข้อมูลที่ต้องคัดกรองจำนวน 517,965,417 เรื่อง และภายหลังคัดกรองแล้วพบข้อมูลที่ต้องดำเนินการตรวจสอบความจริง 14,859 เรื่อง แบ่งเป็น เรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายรัฐ 3,772 เรื่อง สุขภาพ 2,344 เรื่อง เศรษฐกิจ 634 เรื่อง และภัยพิบัติ 450 เรื่อง¹⁷¹

3.4 ผลกระทบที่เกิดจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

อันที่จริงแล้ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จนั้น ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในยุคสมัยใด หรือในระบบการสื่อสารประเภทใดก็มีลักษณะไม่แตกต่างกัน แต่ด้วยธรรมชาติ และศักยภาพของสื่อออนไลน์ มันได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของความร้ายแรง ความลึกซึ้ง ความรวดเร็ว และความกว้างขวางของผลกระทบ จนเป็นเหตุผลให้นานาประเทศต่างเริ่มหามาตรการมาป้องกันและปราบปรามการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว โดยอาจสรุปผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแพร่กระจายในโลกออนไลน์ได้ดังนี้

3.4.1 ผลกระทบต่อปัจเจกบุคคล

ผลกระทบต่อปัจเจกชนในที่นี้ หมายรวมความเสียหายรูปธรรมที่อาจเกิดขึ้นได้ในทุก ๆ รูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียทรัพย์สินจากการถูกหลอกให้หลงเชื่อและซื้อสินค้าและบริการที่ไม่มีอยู่จริง หรือถูกหลอกให้ร่วมลงทุนในธุรกิจที่ไม่ได้รับผลประโยชน์หรือค่าตอบแทนจริง ถูกหลอกให้ส่งมอบข้อมูลส่วนบุคคลที่สำคัญ (Phishing) ซึ่งจะถูกระบุทำผิดใช้ข้อมูลเหล่านั้นไปเพื่อการต่าง ๆ อย่างการแอบอ้างหลอกหลวงคนอื่นต่อไป นำไปทำธุรกรรมทางการเงิน หรือถอนเงินออกจากบัญชีของเหยื่อ ฯลฯ ความเสียหายต่อชื่อเสียงเกียรติยศ กรณีที่มีบุคคลอื่นหลงเชื่อข้อมูลข่าวสารเท็จที่กล่าวร้ายใส่ความ หรือเพราะถูกแอบอ้างไปกระทำการที่ผิดต่อกฎหมาย รวมทั้งความเสียหายต่อชีวิตร่างกาย และความปลอดภัยของสุขภาพจากการหลงเชื่อข้อมูลข่าวสารเท็จในสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ หรือความเชื่อผิด ๆ ที่ไม่ได้รับการยืนยันทางการแพทย์ว่าสามารถทำให้หายจากโรคร้ายหรือความเจ็บป่วยได้¹⁷² สำหรับความเสียหายต่อความรู้สึก สร้างความหงุดหงิด หรือหวาดระแวงก็สามารถเกิดขึ้นได้กับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จเช่นกัน เพียงแต่ความเสียหายในลักษณะดังกล่าวไม่ได้เป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นได้กับผู้รับสารประเภทนี้ทุกคน หรือหากพิจารณาในแง่ของกฎหมายแล้ว ในหลาย ๆ ประเทศก็อาจยังไม่ได้ให้ความคุ้มครอง

¹⁷¹ ‘ดีอีเอส เปิดสถิติเฟคนิวส์ ปี 2565 พบข่าวปลอมนโยบายภาครัฐครองแชมป์สูงสุด’ Mdes.go.th (2 มกราคม 2566) <<https://www.mdes.go.th/news/detail/6383--ดีอีเอส-เปิดสถิติ-เฟคนิวส์-ปี-2565-พบข่าวปลอมนโยบายภาครัฐครองแชมป์สูงสุด>> สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2566.

¹⁷² ดู สฤณี อาชวานันทกุล, ‘โครงการวิจัยผลกระทบทางสังคมของข่าวปลอม: กรณีศึกษาช่วงโควิด-19’ ป่าสาละ (15 พฤษภาคม 2565) <<http://www.salforest.com/knowledge/โควิด-19-fakenews>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.

3.4.2 ผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในกรณีที่สำคัญ ๆ มักไม่ได้ส่งผลกระทบต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงบุคคลเดียวเท่านั้น แต่ยังสามารถส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในภาพรวมด้วย เนื่องจากโดยปกติแล้วข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏในรูปของข่าว ย่อมมีอิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีคิดของผู้รับข่าวเหล่านั้นอย่างมีอาจปฏิเสธได้¹⁷³ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ในช่วงที่ประเทศหรือสังคมนั้นกำลังมีวิกฤติ หรือช่วงเวลาที่ผู้คนมีความอ่อนไหวสูงต่อการถูกระตุ้นเร้าให้ตัดสินใจไปในทางใดทางหนึ่ง อย่างข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่ในช่วงการระบาดของ โควิด-19 ที่นอกจากจะสร้างความตื่นตระหนกต่อความรุนแรงของโรคในช่วงแรก ๆ ได้แล้ว ยังมีปัญหาเกี่ยวพันสืบเนื่องอีกจำนวนมาก อาทิ ถูกหลอกลวงว่าจะมีการแจกจ่าย หรือให้จองวัคซีนที่ไม่มีอยู่จริง ความกลัวการฉีดวัคซีนเพราะได้รับข้อมูลว่ามีผลข้างเคียงที่รุนแรงเกินจริง ไปจนถึงทฤษฎีสมคบคิดที่ทำให้คนจำนวนหนึ่งเชื่อว่าโรคโควิดไม่มีอยู่จริงจนไม่นำพาต่อการป้องกันตนเองหรือญาติมิตรจากการติดโรค ข่าวเท็จบางประเภทอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในวงกว้าง แบ่งฝักแบ่งฝ่าย กดเหยียด สร้างความเกลียดชังต่อคนที่มีอัตลักษณ์ ศาสนา หรืออุดมการณ์ความเชื่อที่แตกต่างจากตน และข้อมูลข่าวสารเท็จบางเรื่องก็ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในระดับมหภาคได้ อย่างการสร้างข่าวร้ายหรือข่าวดีเพื่อปั่นราคาหุ้น หรือก่อให้เกิดผลในการตัดสินใจของนักลงทุนในประเทศ เป็นต้น

3.4.3 ผลกระทบต่อเสรีภาพสื่อ หรือความน่าเชื่อถือของสื่อมวลชน

ดังกล่าวไปแล้วว่า ด้วยกระแสวาทกรรมเรื่อง “ข่าวปลอม” (Fake News) ในช่วงที่ผ่านมา ทำให้คำคำนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการลดทอนความน่าเชื่อถือของสำนักข่าว หรือนักสื่อสารมวลชนที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับผู้ปล่อยข่าว ข้อมูลข่าวสารเท็จได้สร้างความเสียหายต่อชื่อเสียง ภาพลักษณ์ และความน่าเชื่อถือของสำนักข่าว หลายสำนักข่าวตกเป็นเหยื่อของการถูกแอบอ้างว่าเนื้อหาข่าวที่ไม่มีคุณภาพที่กำลังเผยแพร่อยู่ถูกผลิตออกมาจากสำนักข่าวดังกล่าว ซึ่งนอกจากสร้างความสับสนให้กับผู้อ่านข่าวแล้ว ยังกระทบต่อความเชื่อมั่นในคุณภาพข่าวของสำนักข่าวนั้นในอนาคตด้วย กระแส “ข่าวปลอม” ยังนำมาซึ่งการตีความเรื่องนี้อย่างกว้างขวาง กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลในบางลักษณะที่แม้ผู้กระทำจะไม่มีเจตนา หลอกลวงให้ผู้อื่นหลงเชื่ออย่างการรายงานข่าวที่เกิดจากความผิดพลาด (Mistake in Reporting) โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสำนักข่าวมีอาชีพเข้าข่ายเป็นการเผยแพร่ข่าวปลอมด้วย จนอาจส่งผลทำให้ประเทศที่ไม่นำพาต่อเสรีภาพสื่ออยู่แล้วฉวยใช้เรื่องนี้เป็นเครื่องมือในการตรากฎหมาย หรือออกมาตรการที่เข้มงวดขึ้นเพื่อสกัดกั้นการนำเสนอข่าวอย่างเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เสนอโดยนักข่าว หรือสำนักข่าวที่คอยตรวจสอบการทำงานของรัฐ

¹⁷³ เสาวภาคย์ รันตพงศ์ (เชิงอรธร 17) 85.

3.4.4 ผลกระทบต่อการเมืองการปกครอง และกระบวนการประชาธิปไตย

กล่าวได้ว่า กระแสข่าวปลอมยุคใหม่ ที่ทำให้นานาประเทศตื่นตัวอย่างมากเป็นเหตุผลที่เกี่ยวกับการแทรกแซงทางการเมือง และการรบกวนความบริสุทธิ์ในการตัดสินใจของประชาชนพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แม้ประเทศรัสเซียจะใช้แนวทางในการปล่อยข่าวลวง โฆษณาชวนเชื่อที่บิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อแทรกแซงการเมืองของประเทศเอกราชที่แยกตัวจากสหภาพโซเวียตมานานนับศตวรรษ แต่ปัญหานี้ก็ยังไม่ใช่ปัญหาที่ประเทศอื่น ๆ จะหันมาสนใจอย่างจริงจังนัก เมื่อเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเมื่อปี 2016 ซึ่งเป็นจุดกำเนิดของวาทกรรม “ข่าวปลอม” เนื่องจากข้อมูลข่าวสารเท็จดังกล่าวส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชนผู้ใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือลงประชามติจนอาจเป็นการบิดเบือนเจตจำนงที่แท้จริงของพวกเขา จากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในช่วงสามเดือนสุดท้ายของการหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดี BuzzFeed News พบว่าข้อมูลเท็จเกี่ยวกับการเลือกตั้งที่เผยแพร่ในแพลตฟอร์ม Facebook สร้างการมีส่วนร่วมมากกว่าข่าวเด่นจากสำนักข่าวใหญ่ ๆ อย่าง New York Times, Washington Post, NBC News และอื่น ๆ ข่าวเท็จที่คนสนใจมากที่สุด 20 เรื่องมีการปฏิสัมพันธ์หรือแบ่งปันให้แก่กันสูงถึง 8.7 ล้านครั้งซึ่งมากกว่าการปฏิสัมพันธ์กับข้อมูลจริง 20 เรื่องเด่นจากเว็บไซต์ข่าวหลักที่มีเพียง 7.3 ล้านครั้งเท่านั้น และในบรรดาข่าวเท็จที่เกี่ยวกับผู้สมัครที่มีประสิทธิภาพสูงสุด 20 เรื่องทั้งหมดล้วนมีเนื้อหาสนับสนุนโดนัลด์ ทรัมป์ หรือไม่ก็ต่อต้าน ฮิลลารี คลินตัน และมีบางเรื่องที่สนับสนุนอย่างโจ่งแจ้ง ข้อมูลเท็จที่โด่งดังและสร้างความเข้าใจผิดได้มากที่สุด 2 เรื่อง คือ เรื่องที่มีการกล่าวอ้างว่า คลินตันขายอาวุธให้กลุ่มผู้ก่อการร้าย ISIS และเรื่องอ้างว่าพระสันตะปาปาสนับสนุนและรับรองทรัมป์¹⁷⁴

¹⁷⁴ Craig Silverman, ‘This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook’ BuzzFeed News (17 November 2016) <<https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook#.emA15rzd0>> accessed 22 April 2023.

บทที่ 4

มาตรการในการจัดการข้อมูลข่าวสารเท็จบนสื่อออนไลน์

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในโลกออนไลน์ดังกล่าวในบทก่อน ทำให้นานาประเทศต่างสร้างมาตรการต่าง ๆ มาจัดการแก้ไขสถานการณ์เหล่านั้น เพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งต่อประชาชน สังคม และรัฐ และแน่นอนว่าหลายประเทศมิได้ใช้มาตรการใดมาตรการหนึ่งเพียงมาตรการเดียวเพื่อจัดการปัญหานี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งมาตรการที่ถูกออกแบบมาเพื่อแก้ไขปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จบนสื่อออนไลน์ออกเป็น 4 มาตรการใหญ่ ๆ คือ มาตรการทางกฎหมาย มาตรการทางวิชาชีพ มาตรการทางเทคโนโลยี และมาตรการทางสังคม อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยฉบับนี้จะมุ่งเน้นศึกษาลงรายละเอียดในส่วนของมาตรการทางกฎหมายเป็นหลักเพื่อนำมาทบทวนปฏิบัติเหล่านั้นมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายที่ใช้อยู่ในประเทศไทย และจัดทำเป็นข้อเสนอแนะในบทต่อไป ส่วนมาตรการอื่น ๆ จะได้กล่าวถึงไว้พอสังเขป

4.1 มาตรการทางกฎหมาย

ปัจจุบันมีข้อค้นพบว่าหลายประเทศเลือกใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จในโลกออนไลน์ ทั้งนี้ไม่ว่าจะด้วยวิธีการตีความกฎหมายฉบับที่ใช้บังคับอยู่แล้วให้ครอบคลุมไปถึงการเผยแพร่ข้อมูลเท็จด้วยเพื่อดำเนินคดีกับผู้เผยแพร่ในความผิดฐานต่าง ๆ ในทางแพ่งหรือทางอาญา หรือเพื่อให้สามารถบังคับใช้มาตรการอื่นใดที่กฎหมายให้อำนาจไว้แล้วกับข้อมูลข่าวสารเท็จเหล่านั้น เช่น การระงับการทำให้แพร่หลาย การปิดกั้นช่องทางการเข้าถึง หรือการกำหนดภาระหน้าที่แก่ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ให้ต้องสอดส่องดูแล หรือให้ข้อมูลกับภาครัฐ รวมทั้งอาจต้องรับผิดชอบกับผู้เผยแพร่ด้วยในบางกรณี โดยกลุ่มประเทศที่ใช้แนวทางนี้ เช่น ประเทศจีน ประเทศออสเตรเลีย ประเทศแคนาดา ในขณะที่บางประเทศเลือกแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติเฉพาะในกฎหมายที่มีอยู่แล้วของตน เช่น ประเทศตุรกี ประเทศไต้หวัน และบางประเทศก็ตัดสินใจ หรือมีความพยายามในการบัญญัติกฎหมายใหม่ขึ้นใช้เป็นการเฉพาะเพื่อกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารที่ผิดปกตินี้ในโลกออนไลน์ เช่น ประเทศสิงคโปร์ ประเทศมาเลเซีย ประเทศเยอรมนี และอีกหลายประเทศในตะวันออกกลาง นอกจากนี้ยังมีอีกบางประเทศด้วยที่ใช้วิธีการบัญญัติกฎหมายเพื่อควบคุม หรือห้ามปรามการเผยแพร่ข้อมูลเท็จเฉพาะในบางช่วงเวลา หรือในบางสถานการณ์ที่มีความอ่อนไหวหรือเปราะบางเป็นพิเศษ เช่นกรณีในประเทศฝรั่งเศส ออกกฎหมายควบคุมการแพร่ข้อมูลเท็จเฉพาะในช่วงหาเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น จะเห็นได้ว่าประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ มีทั้งกลุ่มประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งให้ความสำคัญอย่างมากกับเสรีภาพของประชาชนในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพในการแสดงออก และสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และ

กลุ่มประเทศที่ไม่ได้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย หรือที่กระบวนการทางประชาธิปไตยยังค่อนข้างมีปัญหาที่โดยทั่วไปแล้วผลกระทบต่อรัฐ รัฐบาล ความมั่นคง หรือความสงบเรียบร้อยจะถูกหยิบยกขึ้นกล่าวอ้างเหนือสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ดังที่ผู้วิจัยกล่าวถึงไว้แล้วในบทก่อนหน้านี้ว่ามีประเทศจำนวนไม่น้อยเลยที่อาศัยกระแส “ข่าวปลอม” ในการออกกฎหมาย หรือบังคับใช้เพื่อสกัดกั้นเสรีภาพในการแสดงความเห็นของประชาชน อย่างไรก็ตาม ในงานศึกษาระดับนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษากฎหมายเฉพาะของบางประเทศเท่านั้น โดยพยายามเลือกศึกษาประเทศให้กระจายไปในทุก ๆ กลุ่ม เพื่อจะนำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับกฎหมายของประเทศไทยต่อไป ดังนี้

4.1.1 ประเทศเยอรมนี

สืบเนื่องจากที่ประเทศเยอรมนีเปิดรับผู้ลี้ภัยจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากภูมิภาคตะวันออกกลางเมื่อต้นปี ค.ศ. 2015 จนเกิดกระแสต่อต้านรุนแรงขึ้นจากฝ่ายขวาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมในประเทศ โซเซียลมีเดียในช่วงนั้นจึงกลายเป็นสมรภูมิในการประท้วง และเผยแพร่ข้อความข่มขู่ปลุกปั่น รวมทั้งแสดงคำพูดที่สร้างความเกลียดชังต่อกลุ่มผู้อพยพ (Hate Speech) รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมในยุคนั้นจึงจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจขึ้นเพื่อศึกษาและหาแนวทางแก้ไขการแพร่ระบาดของข้อความลักษณะดังกล่าว คณะทำงานฯ จัดการประชุมร่วมกับตัวแทนผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์รายใหญ่ ๆ อย่าง Google Facebook และ Twitter รวมทั้งภาคประชาสังคมถึง 6 ครั้ง โดยรัฐบาลแสดงให้เห็นว่าจะเร่งหามาตรการเพื่อรับมือกับการสร้างความเกลียดชังในโลกออนไลน์ และปรับปรุงระบบการดำเนินคดีกับอาชญากรรม ความเกลียดชังที่อาจเกิดเพิ่มขึ้นในสังคม ในขณะที่บริษัทเทคโนโลยีก็สัญญาว่าจะสร้างเครื่องมือที่ใช้งานง่าย และลบเนื้อหาที่ผิดกฎหมายส่วนใหญ่จากพื้นที่ออนไลน์ให้ได้ภายใน 24 ชั่วโมงหลังมีการแจ้งเตือน¹⁷⁵ อย่างไรก็ตาม เยอรมนีไม่คิดว่าแค่เพียงเครื่องมือทางเทคโนโลยีจะช่วยแก้ปัญหาทั้งหมดได้ จำเป็นต้องมีเครื่องมือทางกฎหมายมาบังคับใช้กับเรื่องนี้โดยเฉพาะด้วย ดังนั้น ร่างรัฐบัญญัติเพื่อปรับปรุงการบังคับใช้กฎหมายในเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken oder Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz - NetzDG)¹⁷⁶ จึงถูกนำเสนอต่อรัฐสภาในวันที่ 27 มีนาคม ค.ศ. 2017 และภายหลังจากผ่านการอภิปรายและปรับแก้ประเด็นสำคัญบางประเด็น ร่างนี้ก็ผ่านการอนุมัติจากรัฐสภาในอีกห้าเดือนต่อมาท่ามกลางกระแสคัดค้านจากหลากหลายฝ่ายไม่เพียงแต่กลุ่มเป้าหมายของกฎหมายฉบับนี้อย่าง Facebook Google หรือ Twitter เท่านั้น กระแสคัดค้านยังมาจากภาควิชาการ และภาคประชาสังคมส่วนใหญ่ด้วย

¹⁷⁵ William Echikson and Olivia Knodt, ‘Germany’s NetzDG: A key test for combatting online hate’ (Research Report no. 9, November 2018) 4-5.

¹⁷⁶ BGBl. I S. 3352.

NetzDG มีผลใช้บังคับจริงวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 2018 ซึ่งต่อมามีการแก้ไขเพิ่มเติมอีกหลายครั้ง โดยครั้งล่าสุดคือการแก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปี ค.ศ. 2022¹⁷⁷ อนึ่ง ในขณะที่ความมุ่งหมายหลักของรัฐสภาเยอรมัน คือการตรากฎหมายนี้ขึ้นมาควบคุมข้อความที่สร้างความเกลียดชังในสื่อออนไลน์ (Anti-Hate-Speech-Gesetz) แต่คนทั่วไป สื่อและสาธารณชนทั้งในและนอกประเทศเยอรมนีต่างรู้จัก หรือมักกล่าวถึงกฎหมายฉบับนี้ว่ามุ่งหมายจัดการกับข้อความสร้างความเกลียดชัง และข้อมูลเท็จ¹⁷⁸ อย่างไรก็ตาม ความจริงแล้ว เนื้อหาที่กฎหมายฉบับนี้กำหนดว่าอาจต้องถูกลบออกจากเครือข่ายสังคมออนไลน์นั้น นอกจากข้อความที่สร้างความเกลียดชัง ซึ่งหมายรวมทั้งข้อมูลจริงและข้อมูลเท็จแล้ว ยังครอบคลุมเนื้อหาอีกกว่า 20 ลักษณะ ซึ่งล้วนเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาเยอรมัน (Strafgesetzbuch) ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นความผิดร้ายแรง มีอัตราโทษสูงอย่างการเผยแพร่ข้อมูล สัญลักษณ์ หรือโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ลัทธิความเชื่อที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ (เช่น สัญลักษณ์นาซี นีโอนาซี ลัทธินิยมชาวยิว ชัยจัด ฯลฯ) ก่อการร้าย หรือก่อตั้งองค์กรก่อการร้าย กบฏหรือกระทบต่อความปลอดภัยสาธารณะ เนื้อหาที่กระทบสันติภาพและความสงบสุขของประชาชน เชิญชวนหรือสนับสนุนให้ทำความผิดอาญา ภาพลามกอนาจารเด็ก ภาพการใช้ความรุนแรงทางเพศ หรือการร่วมเพศกับสัตว์ ภาพการกระทำอันตรายโหดร้ายไร้มนุษยธรรมต่อมนุษย์ หรือการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไปจนถึงการล่องละเมิดต่อปัจเจกบุคคลโดยเฉพาะเจาะจงอย่างการละเมิดพื้นที่ส่วนบุคคลด้วยการบันทึกและแสดงภาพถ่าย และการหมิ่นประมาท หรือการดูหมิ่น¹⁷⁹ กล่าวเฉพาะในประเด็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ แม้ NetzDG จะไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องนี้โดยตรง แต่หากข้อมูลเท็จที่ถูกเผยแพร่ นั้นมีเนื้อหาที่เข้าข่ายเป็นความผิดตามมาตราใดมาตราหนึ่งของประมวลกฎหมายอาญาเยอรมัน และในฐานะความผิดที่อยู่ภายใต้บังคับของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ มาตราการต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ใน NetzDG ย่อมถูกนำมาบังคับใช้กับข้อมูลเท็จเหล่านั้นด้วย และจนถึงปัจจุบัน NetzDG ก็นับเป็นกฎหมายระดับสหพันธรัฐฉบับเดียวของประเทศเยอรมนีที่กำหนดมาตรการในการคัดกรองข้อมูลหรือเนื้อหาผิดปกติที่ถูกเผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์โดยตรง

ด้วยเหตุผล (ที่ให้ไว้โดยฝ่ายผู้ออกกฎหมาย) เพื่อไม่ให้กฎหมายฉบับนี้ขัดขวางหรือส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของบริษัทที่เพิ่งเริ่มต้นทำธุรกิจ (Start-Up-Unternehmen) ด้านนี้ เครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ตก

¹⁷⁷ BGBl. I S. 1182.

¹⁷⁸ See Kosma Złotowski, ‘German law against online hate speech and fake news, and the Commission’s view’ (European Parliament, January 2018) <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2018-000206_EN.html> accessed 2 May 2023 and ‘What to know about Germany’s fake-news crackdown’ Digiday (March 2017) <<https://digiday.com/media/germanys-proposed-hate-crime-law/>> accessed 2 May 2023.

¹⁷⁹ Anwendungsbereich (NetzDG), artikel 1.

“[...] (3) Rechtswidrige Inhalte sind Inhalte im Sinne des Absatzes 1, die den Tatbestand der §§ 86, 86a, 89a, 91, 100a, 111, 126, 129 bis 129b, 130, 131, 140, 166, 184b, 185 bis 187, 189, 201a, 241 oder 269 des Strafgesetzbuchs erfüllen und nicht gerechtfertigt sind”.

อยู่ในบังคับของ NetzDG จึงหมายเฉพาะเครือข่ายขนาดใหญ่ที่มีคนในประเทศเยอรมนีลงทะเบียนใช้งาน ตั้งแต่ 2 ล้านคนขึ้นไปเท่านั้น¹⁸⁰ ซึ่งแน่นอนว่าเครือข่ายสังคมออนไลน์อย่าง Facebook, Twitter หรือ YouTube ย่อมเป็นจุดสนใจหลักของรัฐบัญญัติ แต่ก็มีความโน้มเอียงว่าเยอรมนีน่าจะมุ่งหมายใช้บังคับกับ Reddit, Tumblr และเครือข่ายสังคมรัสเซีย VK รวมทั้งเว็บไซต์อื่น ๆ เช่น Vimeo และ Flickr ด้วย นอกจากนี้ โดยผลของการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐบัญญัติฉบับนี้ ในปี ค.ศ. 2022 ยังได้เพิ่มการบังคับใช้กับผู้ให้บริการแพลตฟอร์มแบ่งปันวิดีโอ (Videosharingplattform-Diensten) ที่มีผู้ใช้ในเยอรมนีลงทะเบียนไม่น้อยกว่า 2 ล้านคนด้วย เว้นแต่ผู้ให้บริการที่มีสำนักงานใหญ่อยู่ในประเทศเยอรมนีเองที่แม้จะมีผู้ใช้บริการน้อยกว่า 2 ล้านคนก็ต้องตกอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายฉบับนี้¹⁸¹ อย่างไรก็ตาม กฎหมายไม่ใช้บังคับกับผู้ให้บริการไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ บริการส่งข้อความอัตโนมัติ แพลตฟอร์มซึ่งมีบรรณาธิการข่าวดูแลและรับผิดชอบ เครือข่ายด้านอาชีพหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ รวมทั้งบริการเกมหรือการขายสินค้าออนไลน์¹⁸²

มาตรา 2 แห่ง NetzDG กำหนดให้ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับคำร้องเรียนเกี่ยวกับเนื้อหาที่ผิดกฎหมาย (Eine Beschwerde über rechtswidrige Inhalte) มากกว่า 100 เรื่องต่อปี ต้องจัดทำรายงานเป็นภาษาเยอรมันเกี่ยวกับการจัดการกับเรื่องร้องเรียนนั้นๆ ครอบคลุมหกเดือน เพื่อเผยแพร่ในราชกิจจานุเบกษา (Bundesanzeiger) และในเว็บเพจของตน โดยต้องมีรายละเอียดของรายงานตามที่กฎหมายกำหนด และรายงานที่เผยแพร่ในแพลตฟอร์มหรือเว็บเพจของผู้ให้บริการนี้จะต้องเป็นที่จดจำได้ง่าย ประชาชนเข้าถึงได้โดยตรง และพร้อมใช้งานตลอดเวลา¹⁸³ โดยคำร้องเรียนเกี่ยวกับเนื้อหาที่ผิดกฎหมายตามมาตรานี้หมายถึง คำร้องเรียนที่มีการกล่าวอ้างถึงเนื้อหาที่ผิดกฎหมายอย่างชัดเจน และขอให้ผู้ให้บริการลบหรือปิดกั้นการเข้าถึงเนื้อหานั้นด้วย¹⁸⁴ สำหรับเนื้อหาที่ต้องมีในรายงานนั้น อาทิ คำอธิบายทั่วไปเกี่ยวกับความพยายามของผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ในการป้องกันอาชญากรรมบนแพลตฟอร์ม กลไกการรับเรื่องร้องเรียน หลักเกณฑ์การตัดสินใจในการลบและปิดกั้นเนื้อหาที่ผิดกฎหมาย ขั้นตอนการตรวจสอบ จำนวนการร้องเรียนที่ได้รับในระหว่างระยะเวลาการรายงาน โดยแบ่งตามหน่วยงานหรือกลุ่มผู้ร้อง และตามเหตุผลของการร้องเรียน หรือมาตรการแจ้งผู้ร้องเรียนและผู้ใช้ที่จัดเก็บเนื้อหาที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจเกี่ยวกับการร้องเรียน เป็นต้น¹⁸⁵

สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ คือ

¹⁸⁰ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 1 (2).

¹⁸¹ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 3d-3f.

¹⁸² Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 1 (1).

¹⁸³ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 2 (1).

¹⁸⁴ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 1 (4).

¹⁸⁵ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 2 (2).

- (1) กำหนดให้ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์มีหน้าที่ปิดกั้นช่องทางการเข้าถึง หรือลบข้อความ ที่เห็นได้ชัดว่าผิดกฎหมาย (Offensichtlich rechtswidrig) ออกจากพื้นที่ให้บริการของตน ภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่ได้รับการร้องเรียนว่ามีเนื้อหาดังกล่าวเผยแพร่อยู่ เว้นแต่กรณีที่มีความยุ่งยากซับซ้อน และไม่สามารถดำเนินการได้ภายใน 24 ชั่วโมง สามารถขอขยาย ระยะเวลากับหน่วยงานบังคับใช้กฎหมายที่รับผิดชอบได้¹⁸⁶ สำหรับข้อร้องเรียนต่อข้อความที่ผู้ ร้องอ้างว่าผิดกฎหมายนั้นผู้ให้บริการมีหน้าที่ปิดกั้นช่องทางการเข้าถึง หรือลบข้อความนั้นโดย ไม่ชักช้า ซึ่งโดยทั่วไปคือภายใน 7 วันนับแต่ได้รับแจ้ง แต่ระยะเวลาอาจมากกว่านั้นได้ขึ้นอยู่กับ ความยุ่งยากซับซ้อนของข้อความ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าข้อความนั้นเป็นความเท็จ หรือ จำเป็นต้องพิจารณาร่วมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งผู้ให้บริการอาจเปิดโอกาสให้ผู้ชี้แสดง ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อร้องเรียนดังกล่าวก่อนตัดสินใจได้¹⁸⁷ ทั้งนี้ กฎหมายยังกำหนดด้วยว่าผู้ ให้บริการต้องแจ้งผลการตัดสินใจแก่ผู้ร้องเรียนให้ทราบทันที และผู้ได้รับผลกระทบจากเนื้อหา เหล่านั้นมีสิทธิรับรู้จากผู้ให้บริการด้วยว่าใครเป็นผู้เผยแพร่ข้อความดังกล่าว เพื่อใช้เป็นข้อมูล ในการดำเนินคดีต่อไป ซึ่งหากเป็นกรณีที่ผู้ให้บริการเลือกใช้วิธีการลบเนื้อหา ไม่ใช่แค่ปิดกั้น ผู้ ให้บริการต้องเก็บเนื้อหาที่ลบบนไว้เป็นหลักฐานเป็นเวลาอย่างน้อย 10 สัปดาห์
- (2) เพื่อสนับสนุนการดำเนินคดีอาญาที่เกิดขึ้นในเครือข่ายสังคมออนไลน์ ในกรณีที่ผู้ให้บริการ เครือข่ายสังคมออนไลน์ตัดสินใจลบ หรือปิดกั้นเนื้อหาที่ถูกร้องเรียนเข้ามาแล้ว ผู้ให้บริการนั้น มีหน้าที่ต้องตรวจสอบทันทีว่ามีข้อบ่งชี้ว่าเป็นรูปธรรมหรือไม่ว่าเนื้อหานั้นเป็นความผิด อาญาบางฐานตามที่ระบุในรัฐบัญญัตินี้ หากเข้าเงื่อนไขต้องรับรายงานความผิด พร้อมกับ ข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิด กล่าวคือ เนื้อหาที่เป็นความผิด เวลาที่เนื้อหานั้นถูกเผยแพร่ (ถ้า มี) และข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้สร้างเนื้อหานั้น เช่น ชื่อผู้ใช้ ไอพีแอดเดรส เวลาที่เข้าใช้ เป็นต้น ต่อ สำนักงานตำรวจอาชญากรรมแห่งสหพันธรัฐ (Federal Criminal Police Office - BKA)

ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มรายโตฝ่าฝืนบทบัญญัติต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ ปฏิบัติไม่ ถูกต้องครบถ้วน หรือไม่ดำเนินการภายในเวลาที่กำหนดไม่ว่าจะโดยเจตนา หรือประมาทเล็กน้อย อาจมีโทษ ปรับไม่เกิน 5 ล้านยูโร¹⁸⁸ และเพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประเทศเยอรมนียัง เปิดเว็บไซต์ตำรวจสื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางให้ประชาชนโทรแจ้งเบาะแส หรือรายงานกรณีที่มีการถอด ข้อความเกิดขึ้นล่าช้าเกินไป หรือไม่อยู่ในเวลาที่เหมาะสม ตลอดจนกำหนดให้บริษัทผู้ให้บริการเครือข่าย สังคมออนไลน์มีหน้าที่ต้องแต่งตั้งผู้รับผิดชอบดูแลประสานงานเรื่องนี้ในประเทศเยอรมนี รวมทั้งมีช่องทาง

¹⁸⁶ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 3 (2) 2.

¹⁸⁷ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 3 (2) 3.

¹⁸⁸ Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz, artikel 4 (1) (2).

ในการร้องเรียนอย่างเพียงพอทั้งจากผู้ให้บริการที่ได้รับผลกระทบจากข้อความ และจากเจ้าหน้าที่รัฐ หนึ่ง โดยผลของการแก้ไขเพิ่มเติม NetzDG เมื่อปี ค.ศ. 2021 กฎหมายได้เพิ่มสิทธิในการโต้แย้งการตัดสินใจของผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้ ตามขั้นตอน และกระบวนการที่กฎหมายกำหนด

จะเห็นได้ว่าแม้ NetzDG ไม่มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการดำเนินคดีทางอาญา หรือกำหนดฐานความผิดใดขึ้นมาใหม่ เพื่อเอาผิดกับบุคคลที่เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ หรือที่ทำให้เข้าใจผิดโดยตรง ทั้งรัฐบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้ใช้บังคับกับแพลตฟอร์มที่เสนอเนื้อหาข่าว หรือบทความข่าวที่ผู้ให้บริการต้องรับผิดชอบเอง แต่ NetzDG ก็กำหนดภาระหน้าที่ให้กับผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ไว้ค่อนข้างมาก และบางหน้าที่ก็ส่งผลกระทบต่อข้อมูลของผู้ใช้บริการด้วย กฎหมายฉบับนี้จึงถูกประห้วงคัดค้านจากหลายฝ่ายตั้งแต่กระบวนการเสนอร่างกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาคมอินเทอร์เน็ต นักวิชาการด้านสิทธิเสรีภาพ นักข่าว รวมทั้งนักการเมืองหัวก้าวหน้าว่าน่าจะมีเนื้อหาขัดหรือกระทบกับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (Meinungsfreiheit) ที่รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญเยอรมัน หลายคนกล่าวว่า “กฎหมายฉบับนี้คือหายนะของเสรีภาพในการแสดงออก”¹⁸⁹ การที่รัฐมอบอำนาจ “การบังคับใช้กฎหมาย” (Rechtsdurchsetzung) ให้กับเอกชน หรือกล่าวอีกอย่าง ก็คือ ผู้ให้บริการหรือบริษัทขนาดใหญ่ด้านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ทั้ง ๆ ที่อำนาจเหล่านี้ควรเป็นของตำรวจและศาล ประกอบกับค่าปรับที่มีอัตราสูง และระยะเวลาในการตรวจสอบและดำเนินการลบข้อความค่อนข้างสั้น (24 ชั่วโมง) ได้สร้างข้อกังวลใจให้บรรดาผู้คัดค้านว่า ในที่สุดแล้วผู้ให้บริการและผู้ประกอบการจะไม่ได้ลบข้อความเฉพาะเมื่อตนได้รับแจ้งหรือร้องเรียนเท่านั้น แต่จะชิงลบมันออกไปก่อนโดยการสอดส่องของพวกเขาเอง (Self-Censorship) ในขณะที่ข้อความที่ถูกลบหรือถูกปิดกั้น อาจไม่ได้เป็นความผิดต่อกฎหมายใด ๆ เลย (Overblocking)¹⁹⁰

ปี ค.ศ. 2021 Meta, Twitter (TWTR.N) และ Google ซึ่งเป็นผู้ให้บริการแพลตฟอร์มแบ่งปันวิดีโอ YouTube ดำเนินการฟ้องต่อศาลปกครองเยอรมันว่า NetzDG กำหนดหน้าที่ว่าผู้ให้บริการต้องส่งข้อมูลของผู้ใช้ไปยังหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย ก่อนที่จะมีความชัดเจนว่ามีการก่ออาชญากรรม หรือข้อความนั้นผิดกฎหมายจริงหรือไม่ เป็นการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนผู้บริกรมากเกินไป และบทบัญญัตินี้ไม่เพียงแต่ขัดแย้งกับกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญของเยอรมัน และกฎหมายของยุโรปด้วย¹⁹¹ โดยศาลปกครองชั้นต้นของเยอรมันตัดสินไปเมื่อต้นปี ค.ศ. 2022 ว่า

¹⁸⁹ Julian Heißler, ‘Gegenwind von allen Seiten’ Tagesschau.de (May 2017) <<https://www.tagesschau.de/inland/hasskommentare-gesetz-maas-101.html>> accessed 4 May 2023.

¹⁹⁰ Markus Beckedahl, ‘NetzDG: Fake-Law gegen Hate-Speech’ Netzpolitik (June 2017) <<https://netzpolitik.org/2017/netzdg-fake-law-gegen-hate-speech/>> accessed 4 May 2023.

¹⁹¹ ‘Google takes legal action over Germany’s expanded hate-speech la’ Reuters (July 2021) <<https://www.reuters.com/technology/google-takes-legal-action-over-germanys-expanded-hate-speech-law-2021-07-27/>> accessed 4 May 2023 and ‘Twitter files lawsuit against German online reporting rule’ Reuters (February, 2021) <<https://www.reuters.com/technology/twitter-files-lawsuit-against-german-online-reporting-rule-2022-01-31/>> accessed 4 May 2023.

บทบัญญัติซึ่งอนุญาตให้ส่งข้อมูลของผู้ใช้ไปยังตำรวจก่อนที่จะชัดเจนว่ามีการก่ออาชญากรรม ละเมิดกฎหมายของสหภาพยุโรป¹⁹²

4.1.2 ประเทศสิงคโปร์

คณะกรรมการเพื่อศึกษาผลกระทบ และเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จ เคยจัดทำรายงานฉบับหนึ่งเสนอต่อรัฐสภาสิงคโปร์ แสดงให้เห็นว่าการแพร่กระจายของข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ได้สร้างผลกระทบต่อสังคมสิงคโปร์ซึ่งมีความหลากหลายทางด้านศาสนาและเชื้อชาติอย่างมีนัยสำคัญ¹⁹³ ทั้งได้เสนอมาตรการแก้ไขปัญหาดังกล่าวไว้หลายมิติผสมผสานกันทั้งมาตรการทางนโยบายผ่านฝ่ายบริหาร มาตรการทางสังคมอย่างการสร้างความตระหนักรู้ถึงผลกระทบในการสร้าง หรือส่งต่อข่าวสารเท็จให้กับประชาชน¹⁹⁴ รวมทั้งมาตรการทางเทคโนโลยีอย่างเครื่องมือกรองข่าว หรือการตรวจจับการใช้อินเทอร์เน็ตในทางที่ผิดของผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ อย่างไรก็ตาม มาตรการที่สิงคโปร์ให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ คือมาตรการจัดการควบคุมโดยกฎหมาย รัฐสภาสิงคโปร์จึงได้บัญญัติกฎหมายขึ้นใช้เป็นการเฉพาะเจาะจงเพื่อควบคุมข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่อยู่บนอินเทอร์เน็ตในปี ค.ศ. 2019

The Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act 2019 (ต่อไปในรายงานฉบับนี้จะใช้คำว่า POFMA) หรือกฎหมายป้องกันความเท็จและการบิดเบือนออนไลน์ ถูกตราขึ้นในเดือนพฤษภาคม และมีผลใช้บังคับในวันที่ 2 ตุลาคม ปี ค.ศ. 2019 ประกอบด้วยเนื้อหาทั้งที่เป็นส่วนสารบัญญัติเพื่อกำหนดฐานความผิด และส่วนวิธีสบัญญัติที่กำหนดกระบวนการดำเนินคดี และอำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงาน รวมทั้งส่วนที่กำหนดภาระหน้าที่ให้กับผู้เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารบนสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ให้บริการแพลตฟอร์มต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ในกฎหมายยังมีข้อกำหนดเพื่อใช้ในวงสถานการณ์ที่มีความเปราะบางต่อการรับข้อมูลข่าวสารอย่างยิ่งอย่างช่วงของการเลือกตั้งประธานาธิบดีสมาชิกรัฐสภา หรือการลงประชามติ เป็นต้น ทั้งนี้ ภายใต้หลักการและเหตุผลที่ระบุว่า

“กฎหมายฉบับนี้มีขึ้นเพื่อป้องกันการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ในสิงคโปร์ด้วยข้อความอันเป็นเท็จ เพื่อระงับการสนับสนุนและต่อต้านผลกระทบของการสื่อสารดังกล่าว เพื่อป้องกันการใช้บัญชีออนไลน์สนับสนุนการสื่อสารดังกล่าวและการบิดเบือนข้อมูล เพื่อให้สามารถใช้มาตรการเพิ่มความโปร่งใสของการโฆษณาทางการเมือง และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในสื่อออนไลน์”

¹⁹² ‘German court rules against online hate-speech law’ Reuters (March 2 0 2 2) <<https://www.reuters.com/world/europe/german-court-rules-against-online-hate-speech-law-2022-03-01/>> accessed 5 May 2023.

¹⁹³ Report of the select committee on Deliberate online falsehoods – cause, Consequences and countermeasures

¹⁹⁴ สิงคโปร์ทำแคมเปญรณรงค์เพื่อสร้างความตระหนักต่อการเผยแพร่ หรือส่งต่อข้อมูลข่าวสารเท็จให้กับประชาชน ภายใต้ชื่อ “Just be S.U.R.E” (S = Source, U = Understand, R = Research และ E = Evaluate) ดู Gov.sg, ‘Singapore’s fight against Fake News: What you can do’ <<https://www.gov.sg/news/content/singaporefight-against-fake-news>> accessed 5 May 2023.

มาตรา 2 แห่ง POFMA กำหนดคำนิยามที่ใช้ในกฎหมายฉบับนี้ไว้หลายคำ อาทิ “Bot” ซึ่งหมายถึง โปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่ถูกพัฒนาขึ้น หรือดัดแปลงเพื่อวัตถุประสงค์ในการเรียกใช้งานแบบอัตโนมัติ หรือ “statement” ซึ่งหมายถึง ถ้อยคำใด ๆ (รวมถึงคำย่อและคำขึ้นต้น) ตัวเลข รูปภาพ (เคลื่อนไหวหรืออื่น ๆ) เสียง สัญลักษณ์ หรือสิ่งแทนความหมายอื่น ๆ หรือการรวมกันของสิ่งเหล่านี้ แต่คำนิยามที่น่าสนใจและมีความสำคัญอย่างยิ่งก็คือ

(a) ข้อความที่เป็นข้อเท็จจริง (a statement of fact) หมายถึง ข้อความซึ่งเมื่อวิญญูชนได้เห็น ได้ยิน หรือรับรู้ด้วยวิธีการอื่นใดแล้วเห็นว่าเป็นการแสดงข้อเท็จจริง และ

(b) ข้อความจะเป็นเท็จ ถ้ามันเป็นข้อความที่ไม่ถูกต้อง (false) หรือทำให้เข้าใจผิด (misleading) ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน และไม่ว่าจะโดยตัวของมันเอง หรือโดยบริบทที่มันไปปรากฏอยู่¹⁹⁵

ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นในเบื้องต้นว่ากฎหมายของสิงคโปร์นั้นมีความชัดเจนว่าจะบังคับใช้กับข้อความหรือข้อมูลที่แสดง “ข้อเท็จจริง” ที่สามารถถูกตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงได้เท่านั้น ไม่หมายรวมถึงข้อความที่แสดงเพียง “ความคิดเห็น” ของบุคคล อย่างไรก็ตาม ข้อความเท็จที่ตกอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายฉบับนี้ครอบคลุมกรณีค่อนข้างกว้างขวาง เพราะหมายถึงทั้งข้อความที่ไม่ถูกต้อง ผิดพลาดคลาดเคลื่อน หรือทำให้เข้าใจผิดได้ ไม่ว่าลักษณะเช่นนี้จะเกิดขึ้นจากเนื้อหาของข้อความนั่นเอง หรือโดยบริบทก็ตาม ซึ่งย่อมหมายความว่า แม้ข้อความนั้นจะแสดงข้อเท็จจริงที่เป็นความจริง แต่ถ้ามันถูกนำเสนอในบริบทที่ทำให้ผู้ได้รับข้อความเกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ ก็ตกอยู่ในบังคับของกฎหมายฉบับนี้ อนึ่ง หากพิจารณาความหมายของคำว่า “การสื่อสาร” (Communicate) ที่ระบุอยู่ในมาตรา 3 จะพบว่า แม้ชื่อกฎหมายฉบับนี้อาจทำให้เข้าใจได้ว่าสิงคโปร์มุ่งหมายที่จะควบคุมข้อมูลเท็จที่ถูกเผยแพร่หรือสื่อสารในอินเทอร์เน็ต (แอปพลิเคชัน แพลตฟอร์ม หรือบริการออนไลน์ประเภทต่าง ๆ) ที่ทำให้ผู้ใช้ปลายทางในสิงคโปร์เข้าถึงได้เท่านั้น แต่ความจริงแล้วกฎหมายฉบับนี้บังคับใช้ครอบคลุมไปถึงการสื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จผ่านระบบ MMS หรือ SMS ด้วย¹⁹⁶ (“MMS” หมายถึง ระบบที่ช่วยให้สามารถรับส่งข้อความมัลติมีเดียผ่านเครือข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ได้ และ “SMS” หมายถึงระบบที่ช่วยให้สามารถส่งข้อความผ่านเครือข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ได้)¹⁹⁷

สำหรับบทกำหนดฐานความผิดซึ่งอยู่ในหมวดสอง (Part 2) ของกฎหมายนั้น ปรากฏในมาตรา 7 การสื่อสารข้อความอันเป็นเท็จในสิงคโปร์ (Communication of false statements of fact in Singapore) ซึ่งกำหนดห้ามบุคคลกระทำการใดไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์ เพื่อการสื่อสารข้อมูลต่อไปนี้ในสิงคโปร์ (หมายถึง การสื่อสารที่ทำให้ผู้ใช้ปลายทางที่อยู่ในสิงคโปร์เข้าถึงได้ - ผู้วิจัย) โดยรู้อยู่แล้วหรือควรรู้

¹⁹⁵ POFMA, section 2.

¹⁹⁶ POFMA, section 3.

¹⁹⁷ POFMA, section 2.

ว่า (a) เป็นข้อมูลเท็จ (a false statement of fact) และ (b) การสื่อสารดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้;

- 1) เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของสิงคโปร์ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสิงคโปร์
- 2) เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบสุขของประชาชน หรือการเงินสาธารณะ
- 3) เป็นอันตรายต่อสัมพันธ์ไมตรีของสิงคโปร์กับนานาประเทศ
- 4) สร้างอิทธิพลต่อผลการเลือกตั้งประธานาธิบดี การเลือกตั้งทั่วไปสมาชิกวุฒิสภา การเลือกตั้งซ่อมสมาชิกวุฒิสภา หรือการลงประชามติ
- 5) เป็นการปลุกกระตือรือร้นความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ ความเกลียดชัง หรือความเคียดแค้นระหว่างกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่าง หรือ
- 6) ลดทอนความเชื่อมั่นของประชาชนในการการปฏิบัติหน้าที่ หรือการงานใด ๆ ของหรือในอำนาจของรัฐบาล องค์กรรัฐ คณะกรรมการตามกฎหมาย หรือส่วนหนึ่งของรัฐบาล องค์กรของรัฐหรือคณะกรรมการตามกฎหมาย¹⁹⁸

ทั้งนี้ บุคคลธรรมดาที่ฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าว ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 50,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ หรือจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ ส่วนในกรณีอื่น ๆ เช่นนิติบุคคล ระวางโทษปรับไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์¹⁹⁹ นอกจากนี้ หากการกระทำความผิดดังกล่าวกระทำโดยใช้บัญชีออนไลน์ปลอม (“บัญชีออนไลน์” หมายถึง บัญชีที่สร้างขึ้นโดยผู้ให้บริการที่เป็นตัวกลางอินเทอร์เน็ต สำหรับใช้บริการอินเทอร์เน็ต²⁰⁰) หรือโดยใช้โปรแกรมอัตโนมัติ (Bot) เพื่อประโยชน์ในการเร่งการสื่อสารข้อความเท็จ ต้องระวางโทษปรับเพิ่มขึ้นเป็นไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ หรือจำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับสำหรับบุคคลธรรมดา และปรับไม่เกิน 1,000,000 ดอลลาร์สิงคโปร์สำหรับนิติบุคคล²⁰¹

นอกจากความผิดสำหรับผู้สื่อสารหรือผู้เผยแพร่ข้อความเท็จด้วยตนเองแล้ว POFMA ยังกำหนดความรับผิดไว้สำหรับบรรดาบุคคล หรือองค์กรที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง หรืออยู่แวดล้อมการสื่อสารข้อความเท็จด้วย กล่าวคือ ความผิดฐานผู้พัฒนาหรือดัดแปลงโปรแกรมทำงานอัตโนมัติเพื่อสื่อสารข้อมูลเท็จ (Making or altering bots for communication of false statements of fact) ในมาตรา 8 และความผิดฐานให้บริการการสื่อสารข้อมูลเท็จ (Providing services for communication of false statements of fact) ตามมาตรา 9 โดย มาตรา 8 เป็นบทที่กำหนดห้ามบุคคลใดไม่ว่าจะอยู่ในหรือนอก

¹⁹⁸ POFMA, section 7 (1).

¹⁹⁹ POFMA, section 7 (2).

²⁰⁰ POFMA, section 2.

²⁰¹ POFMA, section 7 (3).

สิงคโปร์พัฒนาหรือดัดแปลงโปรแกรมทำงานอัตโนมัติหรือบอท เพื่อวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดดังนี้

- 1) สื่อสารข้อมูลเท็จในสิงคโปร์โดยใช้บอท หรือ
- 2) ทำให้บุคคลอื่นสามารถใช้บอทสื่อสารข้อมูลเท็จในสิงคโปร์ได้

บุคคลธรรมดาที่ฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าว ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 30,000 ดอลลาร์สิงคโปร์หรือจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ และโทษปรับไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์สำหรับนิติบุคคล²⁰² และถ้าการสื่อสารข้อมูลเท็จด้วยความช่วยเหลือของบอทนี้ก่อให้เกิดผลกระทบ หรืออันตรายอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ระบุไว้ในมาตรา 7 (1) อัตราส่วนโทษทั้งปรับและจำคุกสำหรับผู้สร้างหรือดัดแปลงบอทนี้ก็เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเท่า²⁰³

ในส่วนของผู้ให้บริการนั้น มาตรา 9 กำหนดว่าบุคคลไม่ว่าจะอยู่ในหรือนอกสิงคโปร์ เรียกร้อง รับหรือตกลงที่จะรับเงินหรือประโยชน์อื่นใดเพื่อเป็นการจูงใจ หรือเป็นรางวัล สำหรับการให้บริการใด ๆ โดยรู้อยู่แล้วว่าการให้บริการนั้นเป็น หรือจะถูกใช้เป็นช่องทางเพื่อการสื่อสารข้อมูลเท็จในสิงคโปร์ จะต้องมีความรับผิดชอบเมื่อมีการสื่อสารข้อมูลเท็จเกิดขึ้นจริงอย่างน้อยหนึ่งครั้งผ่านบริการดังกล่าว โดยหากเป็นบุคคลธรรมดาต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 30,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ หรือจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ และระวางโทษปรับไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์กรณีของนิติบุคคล²⁰⁴ และเช่นเดียวกับมาตรา 8 (3) หากการสื่อสารข้อมูลเท็จผ่านบริการนี้ก่อให้เกิดอันตรายข้อใดข้อหนึ่งตามที่ระบุไว้ในมาตรา 7 (1) อัตราส่วนโทษทั้งปรับและจำคุกก็จะเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเท่า²⁰⁵

อนึ่ง ในหมวด 5 ของ POFMA ว่าด้วยการ “ประกาศพื้นที่ออนไลน์” (Declaration of Online Location) ยังปรากฏฐานความผิดเกี่ยวกับการสนับสนุนการสื่อสารข้อมูลเท็จอยู่ในมาตรา 38 อีกด้วย ซึ่งระบุห้ามบุคคลใดใช้จ่าย หรือใช้ทรัพย์สินใด ๆ ไม่ว่าจะในหรือนอกประเทศสิงคโปร์ โดยรู้ หรือมีเหตุผลให้เชื่อได้ว่าค่าใช้จ่ายนั้นช่วยเหลือ หรือส่งเสริมการสื่อสารข้อมูลเท็จในสิงคโปร์ในสถานที่ออนไลน์ที่มีการประกาศ ผู้ฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าว ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 40,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ หรือจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับสำหรับบุคคลธรรมดา แต่ถ้าเป็นนิติบุคคลระวางโทษปรับไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์²⁰⁶

ดังกล่าวไปตอนต้นแล้วว่า POFMA ไม่ได้มีแต่ส่วนของสารบัญญัติเท่านั้น หากแต่มีส่วนของวิธีสบัญญัติที่กำหนดมาตรการเพื่อการจัดการกับข้อมูลเท็จที่ถูกสื่อสารในสิงคโปร์แล้วด้วย ซึ่งกำหนดอยู่ในหมวดสาม (Part 3) ของกฎหมาย ทั้งนี้ รัฐมนตรีคนใดคนหนึ่งอาจสั่งให้หน่วยงานที่มีอำนาจออกคำสั่งตามที่

²⁰² POFMA, section 8 (1), (2).

²⁰³ POFMA, section 8 (3).

²⁰⁴ POFMA, section 9 (1), (2).

²⁰⁵ POFMA, section 9 (3).

²⁰⁶ POFMA, section 38.

บัญญัติในหมวด 3 ได้หากเข้าเงื่อนไข

a) ข้อมูลเท็จถูกสื่อสารออกไปแล้วหรือกำลังจะถูกสื่อสารออกไปในสิงคโปร์ และ

b) รัฐมนตรีเห็นว่าการออกคำสั่งนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะ

อนึ่ง มาตรการต่าง ๆ ที่อยู่ในหมวด 3 นี้ รัฐมนตรียังอาจสั่งให้หน่วยงานที่มีอำนาจออกคำสั่งได้ แม้ว่าการสื่อสารข้อมูลเท็จนั้นจะได้รับการแก้ไข หรือยุติการสื่อสารในสิงคโปร์ไปแล้วก็ตาม²⁰⁷ โดยลักษณะของการออกคำสั่งตามหมวดนี้ คือ

a) อาจออกให้แก่บุคคลไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในหรือนอกประเทศสิงคโปร์

b) อาจกำหนดให้บุคคลที่ได้รับคำสั่งกระทำการในหรือนอกประเทศสิงคโปร์ก็ได้

c) ในคำสั่งจะต้องระบุรายละเอียดของข้อความหรือข้อมูลเท็จที่ถูกสื่อสารอย่างชัดเจนและเพียงพอ

d) คำสั่งต้องเป็นไปตามรูปแบบ ลักษณะ หรือข้อกำหนดอื่น ๆ ตามที่กำหนด (ถ้ามี)

e) คำสั่งจะมีผลใช้บังคับจนถึงวันที่สิ้นอายุ (ถ้ามี) หรือถูกยกเลิกตามมาตรา 17 หรือ 19 และ

f) บุคคลผู้ถูกออกคำสั่งตามหมวดนี้เป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติตามคำสั่งทั้งหมด²⁰⁸

โดยมาตรการขั้นต่ำที่กำหนดไว้สำหรับบุคคลผู้สื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จ มีอยู่ 2 มาตรการด้วยกัน ดังนี้

(1) มาตรา 11 คำสั่งให้ดำเนินการแก้ไข (Correction Direction) คือการสั่งให้บุคคลที่สื่อสารข้อมูลเท็จ ต้องดำเนินการสื่อสารในสิงคโปร์ ไปยังบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เฉพาะเจาะจง (ถ้ามี) ตามรูปแบบ ลักษณะ และเวลาที่กำหนดซึ่งคำสั่งแก้ไข (Correction Notice) ซึ่งต้องระบุข้อความใดข้อความหนึ่ง หรือทั้งสองข้อความต่อไปนี้ คือ

a) ข้อมูลที่ตนเคยสื่อสารออกไปนั้นเป็นความเท็จ หรือระบุถึงเนื้อหาที่เป็นความเท็จในข้อมูลนั้น

b) ข้อมูลที่เป็นความจริง หรืออ้างอิงถึงแหล่งที่สามารถสืบค้นข้อมูลจริงนั้นได้ หรือทั้งสองอย่าง ทั้งนี้ หน่วยงานผู้มีอำนาจอาจสั่งให้บุคคลผู้ได้รับคำสั่งแก้ไขนี้ต้องดำเนินการในพื้นที่ออนไลน์ที่เฉพาะเจาะจง (“Online location” หมายถึง เว็บไซต์ เว็บเพจ ห้องสนทนาหรือฟอรัม หรือสิ่งอื่นใดที่มีที่อยู่บนคอมพิวเตอร์ และสามารถมองเห็น ได้ยิน หรือรับรู้โดยวิธีการใด ๆ บนอินเทอร์เน็ต²⁰⁹) ก็ได้

นอกจากนี้ หน่วยงานผู้มีอำนาจอาจสั่งบุคคลดังกล่าวให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างนี้ ได้อีก คือ

a) ติดคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จ ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลเท็จและข้อความที่มีสาระคล้ายคลึงกันไว้กับสำเนาข้อมูลเท็จทุกชิ้นที่มีการสื่อสารต่อไปโดยบุคคลอื่น

²⁰⁷ POFMA, section 10 (1), (2).

²⁰⁸ POFMA, section 13.

²⁰⁹ POFMA, section 2.

b) ลงประกาศแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จในรูปแบบที่กำหนดในหนังสือพิมพ์ที่เฉพาะเจาะจง หรือในสิ่งพิมพ์อื่นใดที่เผยแพร่ในสิงคโปร์

โดยคำสั่งให้ดำเนินการแก้ไขข้อมูลเท็จตามมาตรา 11 อาจออกให้แก่บุคคลผู้สื่อสารข้อมูลเท็จนั้น แม้บุคคลดังกล่าวจะไม่รู้ หรือไม่มีเหตุให้เชื่อได้ว่าข้อมูลที่ตนสื่อสารออกไปเป็นเท็จก็ได้²¹⁰

(2) **มาตรา 12 คำสั่งหยุดการสื่อสาร (Stop Communication Direction)** คือคำสั่งที่ออกให้กับบุคคลที่สื่อสารข้อมูลเท็จในสิงคโปร์ให้ยุติการสื่อสารข้อมูลเท็จนั้น รวมทั้งข้อมูลที่คล้ายคลึงกันอย่างมากในสิงคโปร์ภายในเวลาที่กำหนด โดยอาจสั่งให้บุคคลนั้นดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างต่อไปนี้ได้ด้วยก็ได้

a) แถลงการแก้ไขข้อมูลเท็จ (Correction Notice) ไปยังบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เฉพาะเจาะจง (ถ้ามี) ตามรูปแบบ ลักษณะ และเวลาที่กำหนด

b) ลงประกาศแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จในรูปแบบที่กำหนดในหนังสือพิมพ์ที่เฉพาะเจาะจง หรือในสิ่งพิมพ์อื่นใดที่เผยแพร่ในสิงคโปร์

และเช่นเดียวกับคำสั่งตามมาตรา 11 หน่วยงานผู้มีอำนาจอาจออกคำสั่งนี้ให้แก่บุคคลผู้สื่อสารข้อมูลเท็จนั้น แม้บุคคลดังกล่าวจะไม่รู้ หรือไม่มีเหตุให้เชื่อได้ว่าข้อมูลที่ตนสื่อสารออกไปเป็นเท็จก็ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อได้มีการออกคำสั่งตามมาตรา 11 แล้ว หน่วยงานที่มีอำนาจต้องลงประกาศคำสั่งในราชกิจจานุเบกษา (Gazette) ทันทีที่สามารถดำเนินการได้ แต่การไม่ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา หากทำให้คำสั่งนี้สิ้นผลไปไม่²¹¹

หากบุคคลผู้ได้รับคำสั่งตามหมวด 3 ผ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามไม่ว่าในหรือนอกประเทศสิงคโปร์โดยปราศจากเหตุผลอันควร มีความผิดและต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 20,000 ดอลลาร์สิงคโปร์หรือจำคุกไม่เกิน 12 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับในกรณีของบุคคลธรรมดา และระวางโทษปรับไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์สำหรับนิติบุคคล อย่างไรก็ตาม กรณีจะไม่ถือเป็นกรณีฝ่าฝืนคำสั่ง หากการไม่ปฏิบัติตามนั้นเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย หลักนิติธรรม สัญญา หรือหลักปฏิบัติทางวิชาชีพที่มีเงื่อนไขหรือข้อจำกัดว่าห้ามปฏิบัติตามคำสั่งนั้น หรือเป็นกรณีที่ผู้ได้รับคำสั่งดำเนินการยื่นคำร้องตามมาตรา 19 เพื่อขอให้เปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกคำสั่งดังกล่าว หรือได้ยื่นอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อศาลสูงแล้ว²¹²

นอกเหนือจากมาตรการเบื้องต้นที่ออกเป็นคำสั่งตามมาตรา 11 และ 12 ดังกล่าวข้างต้นแล้ว กฎหมายสิงคโปร์ฉบับนี้ยังกำหนดมาตรการขั้นต่อไป เพื่อใช้กับกรณีที่บุคคลผู้ได้รับคำสั่งฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามคำสั่งอีกด้วยตามมาตรา 16 ซึ่งกำหนดว่า ในกรณีที่ผู้ได้รับคำสั่งตามหมวด 3 ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ทั้งยังมี

²¹⁰ POFMA, section 11.

²¹¹ POFMA, section 12.

²¹² POFMA, section 15.

การสื่อสารข้อมูลเท็จนั้นต่อไปในสิงคโปร์ผ่านพื้นที่ให้บริการออนไลน์ หากรัฐมนตรีเห็นว่าผู้ใช้บริการในสิงคโปร์ใช้บริการของผู้ให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (internet access service provider) รายใดรายหนึ่งเพื่อเข้าถึงพื้นที่ออนไลน์ที่มีการเผยแพร่หรือสื่อสารข้อมูลเท็จนั้น รัฐมนตรีอาจสั่งการให้หน่วยงานพัฒนาและกำกับดูแลสื่อ (Info-communications Media Development Authority - IMDA) ของสิงคโปร์ออกคำสั่งปิดกั้นการเข้าถึง (Access Blocking) ไปยังผู้ให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตรายนั้น เพื่อให้ใช้มาตรการที่เหมาะสมระงับ หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลเท็จดังกล่าวจากผู้ให้บริการในสิงคโปร์ก็ได้ ผู้ให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งนี้ มีความผิดและต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 20,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ต่อวัน จนกว่าจะปฏิบัติตามคำสั่ง แต่รวมกันต้องไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์²¹³

POFMA ไม่ได้มีเพียงฐานความผิด และมาตรการหรือคำสั่งที่ใช้กับผู้สื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จโดยตรงเท่านั้น หากแต่ยังมีมาตรการที่ใช้กับผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่มีข้อมูลเท็จเผยแพร่อยู่ด้วยซึ่งกำหนดรายละเอียดไว้ในหมวด 4 คำสั่งสำหรับผู้ให้บริการที่เป็นตัวกลางอินเทอร์เน็ต และผู้ให้บริการสื่อสารมวลชน (Directions to Internet Intermediaries and Providers of Mass Media Services) สำหรับเงื่อนไขลักษณะ รวมถึงผู้มีอำนาจในการออกคำสั่งกฎหมายบัญญัติไว้เช่นเดียวกับความในหมวด 3 โดยมีประเภทของคำสั่งดังนี้

(1) มาตรา 21 คำสั่งให้แก้ไขข้อมูลเท็จแบบเจาะจงเป้าหมาย (Targeted Correction Direction) คือคำสั่งที่ออกให้แก่ผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางบนอินเทอร์เน็ต (internet intermediary เช่น ผู้ให้บริการจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ ผู้ให้บริการเครื่องมือสืบค้น ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น) ซึ่งพื้นที่ที่ให้บริการอยู่นั้นมีการสื่อสารข้อมูลเท็จ และผู้ใช้บริการทุกคนในสิงคโปร์สามารถเข้าถึงเนื้อหา นั้นได้ ให้ต้องออกคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จ (Correction Notice) ซึ่งระบุข้อความใดข้อความหนึ่ง หรือทั้งสองข้อความต่อไปนี้

a) ข้อมูลที่ตนเคยสื่อสารออกไปนั้นเป็นความเท็จ หรือระบุถึงเนื้อหาที่เป็นความเท็จในข้อมูลนั้น

b) ข้อมูลที่เป็นความจริง หรืออ้างอิงถึงแหล่งที่สามารถสืบค้นข้อมูลจริงนั้นได้ หรือทั้งสองอย่าง

และในการออกคำสั่งตามมาตรา 21 นี้ หน่วยงานผู้มีอำนาจอาจสั่งให้ตัวกลางดังกล่าวดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างดังต่อไปนี้เพิ่มเติมด้วยก็ได้

a) แจ้งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จกับผู้ให้บริการทุกคนในสิงคโปร์ที่สามารถเข้าถึงสำเนาข้อมูลเท็จได้ ผ่านการใช้บริการของตัวกลางอินเทอร์เน็ตผู้รับคำสั่งภายในระยะเวลาที่กำหนด

b) แจ้งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จด้วยวิธีการใด ๆ หรือภายในเวลาที่กำหนดแก่ผู้ใช้บริการทุกคนในสิงคโปร์ที่ได้เข้าถึงข้อมูลเท็จ หรือสำเนาข้อมูลเท็จดังกล่าวผ่านการให้บริการของตน หรือ

c) หากผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตปิดกั้นไม่ให้ผู้ใช้บริการปลายทางในสิงคโปร์

²¹³ POFMA, section 16.

เข้าถึงข้อมูลเท็จภายหลังเวลาที่มีการออกคำสั่ง และก่อนที่คำสั่งนั้นจะสิ้นสุดตามเวลา ถูกเพิกถอน หรือถูกยกเลิก ให้แจ้งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จแก่ผู้ใช้บริการที่เฉพาะเจาะจงในลิงค์โปรต์ด้วยวิธีการของผู้ให้บริการที่เป็นตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตนั้น²¹⁴

(2) **มาตรา 22 คำสั่งปิดกั้นการใช้งาน (Disabling Direction)** เป็นคำสั่งที่ออกให้กับผู้ให้บริการ ในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตเช่นเดียวกัน เพื่อให้ปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลเท็จที่ได้สื่อสารหรือกำลังสื่อสาร อยู่ในการบริการสื่อกลางดังกล่าวของผู้ใช้บริการปลายทางในลิงค์โปรต์ ทั้งนี้ ภายในระยะเวลาที่กำหนด โดยในการออกคำสั่งตามมาตรา นี้ อาจสั่งให้ผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางอินเทอร์เน็ตดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างดังต่อไปนี้ด้วยก็ได้

a) ปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลเท็จที่มีการสื่อสารโดยหรือผ่านผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตจากผู้ให้บริการปลายทางในลิงค์โปรต์

b) แจ้งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จแก่ผู้ใช้บริการปลายทางที่เฉพาะเจาะจงในลิงค์โปรต์

และเมื่อออกคำสั่งตามมาตรา นี้แล้ว หน่วยงานที่มีอำนาจต้องลงประกาศคำสั่งดังกล่าวในราชกิจจานุเบกษาทันทีที่สามารถดำเนินการได้ แต่การไม่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาทำให้คำสั่งนี้สิ้นสุดไปไม่²¹⁵

(3) **มาตรา 23 คำสั่งให้แก้ไขข้อมูลเท็จแบบทั่วไป (General Correction Direction)** คือคำสั่งที่จะออกให้กับบุคคลหนึ่งบุคคลใดดังนี้ คือ ผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตที่กำหนด, ผู้ถือใบอนุญาตที่กำหนดตามมาตรา 21 แห่งรัฐบัญญัติหนังสือพิมพ์และการพิมพ์, ผู้ได้รับใบอนุญาตตามความหมายของมาตรา 2 (1) แห่งรัฐบัญญัติกิจการกระจายเสียง, ผู้ได้รับใบอนุญาตตามมาตรา 5 แห่งรัฐบัญญัติโทรคมนาคม หรือบุคคลอื่นใดตามที่กำหนด ทั้งนี้ หากเป็นคำสั่งที่ออกให้แก่ผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ต ก็ให้ผู้นั้นแจ้งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จไปยังผู้ใช้บริการปลายทางทุกคนซึ่งใช้บริการสื่อกลางทางอินเทอร์เน็ตในลิงค์โปรต์ โดยวิธีการของการให้บริการสื่อกลางดังกล่าวภายในเวลาที่กำหนด หรือแจ้งไปยังผู้ใช้บริการที่ได้รับระบุเจาะจงไว้ ถ้าเป็นคำสั่งที่ออกให้แก่ผู้ถือใบอนุญาตที่กำหนดตามมาตรา 21 แห่งรัฐบัญญัติหนังสือพิมพ์และการพิมพ์ ก็ให้ประกาศคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จในหนังสือพิมพ์หรือสิ่งพิมพ์ที่ระบุไว้ภายในเวลาที่กำหนด แต่ถ้าคำสั่งนั้นออกให้แก่ผู้ได้รับใบอนุญาตตามความหมายของมาตรา 2 (1) แห่งรัฐบัญญัติกิจการกระจายเสียง ก็ให้ออกอากาศคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จภายในเวลาที่กำหนด และแน่นอนว่าถ้าคำสั่งนี้ออกให้แก่ผู้ได้รับใบอนุญาตตามมาตรา 5 แห่งรัฐบัญญัติโทรคมนาคม ก็ให้ส่งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จผ่านบริการโทรคมนาคมที่จัดไว้ให้แก่ผู้ใช้ปลายทางทุกคนที่ให้บริการนั้น หรือแก่ผู้ใช้ปลายทางที่กำหนด และหากเป็นคำสั่งที่ออกให้กับบุคคลอื่นใดตามที่กำหนด ก็ให้บุคคลนั้นแจ้งคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จแก่บุคคลที่

²¹⁴ POFMA, section 21.

²¹⁵ POFMA, section 22.

เฉพาะเจาะจง หรือแก่บุคคลที่ระบุ ด้วยวิธีการและตามเวลาที่กำหนด²¹⁶

กล่าวโดยสรุปสำหรับคำสั่งตามมาตรา 23 นี้ก็คือ คำแถลงเพื่อแก้ไขข้อมูลเท็จนั้นให้บอกแจ้งแก่ผู้ใช้บริการตามวิธีการ หรือลักษณะของบริการที่ผู้ได้รับคำสั่งให้บริการแก่ผู้ใช้บริการของเขานั้นเอง

ในกรณีที่บุคคลผู้ได้รับคำสั่งตามมาตรา 4 นี้ไม่ปฏิบัติตามไม่ว่าในหรือนอกประเทศสิงคโปร์โดยปราศจากเหตุผลอันควร มีความผิดและต้องระวางโทษเช่นเดียวกับบุคคลผู้รับคำสั่งในหมวด 3 โดยให้ปรับไม่เกิน 20,000 ดอลลาร์สิงคโปร์หรือจำคุกไม่เกิน 12 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับในกรณีของบุคคลธรรมดา และระวางโทษปรับไม่เกิน 1,000,000 ดอลลาร์สิงคโปร์สำหรับนิติบุคคล และหากเป็นการกระทำผิดต่อเนื่อง จะถูกปรับอีกไม่เกิน 100,000 ดอลลาร์สิงคโปร์สำหรับทุก ๆ วัน หรือบางส่วนของวันที่การกระทำ ความผิดยังคงดำเนินต่อไป²¹⁷ และสอดคล้องกับหมวด 3 POFMA กำหนดให้มีคำสั่งปิดกั้นการเข้าถึง (Access Blocking) ในระดับของผู้ให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (internet access service provider) ได้ เมื่อบุคคลผู้ได้รับคำสั่งตามมาตรา 4 ไม่ยอมปฏิบัติตาม ทั้งยังมีการสื่อสารข้อมูลเท็จนั้นในสิงคโปร์ผ่านพื้นที่ให้บริการออนไลน์ต่อไป โดยให้รัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการให้หน่วยงานพัฒนาและกำกับดูแลสื่อ (IMDA) ของสิงคโปร์ออกคำสั่งปิดกั้นการเข้าถึง ไปยังผู้ให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต หากผู้ให้บริการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตนั้นไม่ปฏิบัติตาม ก็ต้องมีความผิด และระวางโทษปรับไม่เกิน 20,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ต่อวัน จนกว่าจะปฏิบัติตามคำสั่ง แต่รวมกันต้องไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์²¹⁸

นอกเหนือจากคำสั่งต่าง ๆ ที่ออกให้บรรดาบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จในสิงคโปร์ ทั้งสองหมวดข้างต้นแล้ว POFMA ยังออกแบบมาตรการที่น่าสนใจอีกอย่างน้อย 2 เรื่องคือ การประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์ (ว่ามีข้อมูลเท็จเผยแพร่อยู่-ผู้วิจัย) (Declared online Location) ที่กำหนดไว้ในหมวด 5 และคำสั่งจำกัดบัญชีออนไลน์ที่ใช้ในการสื่อสารข้อมูลเท็จ (Account Restriction Direction) ตามมาตรา 40 ซึ่งผู้วิจัยขออธิบายไว้ด้วยดังนี้

(1) การประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์ (Declared online location) ที่อยู่ในหมวด 5 มีเป้าหมายเพื่อกำหนดมาตรการ หรือหน้าที่เฉพาะสำหรับผู้ให้บริการที่ดูแลพื้นที่ออนไลน์ที่ถูกรัฐมนตรีประกาศว่า มันถูกใช้ไปเพื่อการสื่อสารข้อมูลเท็จบ่อยครั้ง ซึ่งในที่นี้หมายถึง มีการสื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จที่แตกต่างกันตั้งแต่สามครั้งขึ้นไป ทั้งยังเป็นข้อมูลที่เคยถูกออกคำสั่งตามมาตรา 3 หรือหมวด 4 แล้ว หรือมีเช่นนั้นก็เป็นพื้นที่ออนไลน์ที่มีข้อมูลเท็จอย่างน้อยสามข้อมูลถูกเผยแพร่หรือสื่อสารเป็นครั้งแรกในสิงคโปร์ภายในระยะเวลา 6 เดือนก่อนที่จะถูกรัฐมนตรีประกาศตามหมวดนี้ โดยหากพื้นที่ออนไลน์ใดถูกประกาศก็จะมีการระบุ URL ชื่อโดเมน หรือตัวระบุเฉพาะเจาะจงอื่น ๆ ของพื้นที่ออนไลน์ และเจ้าของหรือ

²¹⁶ POFMA, section 23.

²¹⁷ POFMA, section 27.

²¹⁸ POFMA, section 28.

ผู้ดำเนินการของพื้นที่ออนไลน์นั้นไม่ว่าจะอยู่ในหรือนอกสิงคโปร์อาจถูกสั่งให้ต้องดำเนินการแจ้งแก่ผู้ใช้บริการปลายทางที่เข้าถึงตำแหน่งออนไลน์นั้นในสิงคโปร์ว่าเป็นพื้นที่ออนไลน์ที่ถูกประกาศโดยรัฐมนตรีตามหมวดนี้แล้ว หากเจ้าของหรือผู้ดำเนินการรายใดฝ่าฝืนคำสั่งจะมีความผิดที่ระวางโทษปรับไม่เกิน 40,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ หรือจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับสำหรับบุคคลธรรมดา และปรับไม่เกิน 500,000 ดอลลาร์สิงคโปร์สำหรับนิติบุคคล การออกประกาศตามหมวดนี้หน่วยงานที่มีอำนาจต้องลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาด้วย²¹⁹

(2) มาตรา 40 เป็นมาตราที่กำหนดให้อำนาจรัฐมนตรีคนใดคนหนึ่งออกคำสั่งจำกัดบัญชีออนไลน์ (Account Restriction Direction) ได้ ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า

- a) บัญชีออนไลน์ที่ระบุถูกสร้างโดยผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ต ประกอบกับ
- b) ในข้อใดข้อหนึ่งดังนี้ (b1) มีข้อมูลเท็จที่ถูกสื่อสารในสิงคโปร์โดยใช้บัญชีออนไลน์ที่ระบุนั้น หรือ (b2) มีพฤติกรรมที่ไม่น่าเชื่อถือดำเนินการโดยใช้บัญชีออนไลน์ที่ระบุนั้น
- c) รัฐมนตรีเห็นควรออกคำสั่งกำหนดให้บัญชีออนไลน์ที่ระบุเป็นบัญชีออนไลน์ปลอมหรือถูกควบคุมโดยบอท และ

d) รัฐมนตรีเห็นว่าการออกคำสั่งนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะ

โดยคำสั่งตามมาตรานี้จะออกให้กับผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตเพื่อดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด หรือทั้งสองอย่าง คือ

- a) ไม่อนุญาตให้ใช้บริการเพื่อสื่อสารข้อมูลใด ๆ ในสิงคโปร์ผ่านบัญชีออนไลน์ที่ระบุจำนวนหนึ่งบัญชีหรือมากกว่านั้น
 - b) ไม่อนุญาตให้บุคคลใดใช้บัญชีออนไลน์ที่ระบุอย่างน้อยหนึ่งบัญชีเพื่อโต้ตอบกับผู้ให้บริการปลายทางของบริการตัวกลางอินเทอร์เน็ตในสิงคโปร์
- ทั้งนี้ คำสั่งจำกัดบัญชีออนไลน์นี้อาจกำหนดให้มีผลได้โดยไม่กำหนดเวลา หรือมีกำหนดเวลาไม่เกิน 3 เดือน สำหรับปัจจัยที่รัฐมนตรีจะนำมาพิจารณาว่าบัญชีออนไลน์บัญชีใดเป็นบัญชีออนไลน์ปลอม หรือถูกควบคุมโดยบอทนั้นประกอบด้วย

- a) ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศหรือดินแดนที่ใช้ในการสร้างบัญชีแตกต่างจากประเทศหรือดินแดนที่เจ้าของบัญชีอ้างว่าเป็นถิ่นที่อยู่หรือไม่
- b) มีรูปแบบของกิจกรรมที่น่าสงสัยที่ดำเนินการโดยใช้บัญชีออนไลน์นั้นหรือไม่
- c) วันที่สร้างบัญชีออนไลน์ และ
- d) ปัจจัยอื่นที่รัฐมนตรีเห็นว่าเกี่ยวข้อง²²⁰

²¹⁹ POFMA, section 32.

²²⁰ POFMA, section 40.

ผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตที่ถูกออกคำสั่งนี้รายใดไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง มีความผิด ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 20,000 ดอลลาร์สิงคโปร์ หรือจำคุกไม่เกิน 12 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับสำหรับ บุคคลธรรมดา แต่ถ้าเป็นนิติบุคคลระวางโทษปรับไม่เกิน 1,000,000 ดอลลาร์สิงคโปร์²²¹

4.1.3 ประเทศฝรั่งเศส

เพื่อป้องกันการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จ รวมทั้งการทำโฆษณาผ่านบริการสื่อสารออนไลน์ โดยมุ่งหมายแทรกแซงกระบวนการทางประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาของการหาเสียง หรือทำแคมเปญเลือกตั้ง รัฐสภาฝรั่งเศสได้ผ่านกฎหมายต่อต้านการบิดเบือนข้อมูล (The ordinary and organic laws on the fight against the manipulation of information) เมื่อปลายปี ค.ศ. 2018 ทั้งนี้รัฐสภาฝรั่งเศสมีความเห็นว่าแม้ผู้เผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จจะมีความผิด และอาจต้องรับโทษทางแพ่ง หรือทางอาญาตามกฎหมายที่มีอยู่แล้วของฝรั่งเศส แต่สิ่งเหล่านี้ยังไม่เพียงพอที่จะป้องกันไม่ให้ข้อมูลอันเป็นเท็จแพร่กระจายไปในสื่อออนไลน์ได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการขัดขวางปฏิบัติการสั่นคลอนระบอบประชาธิปไตยที่มักเกิดขึ้นในช่วงของการเลือกตั้ง จึงควรมีการออกกฎหมายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลัก 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก เป็นเครื่องมือใหม่ในการต่อสู้กับการเผยแพร่ข้อมูลเท็จในช่วงการเลือกตั้งได้ดีขึ้น

ประการที่สอง เพื่อกำหนดข้อผูกมัดด้านความโปร่งใสในการทำงานของแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยในแง่หนึ่งทำให้หน่วยงานของรัฐสามารถตรวจสอบแคมเปญต่าง ๆ ที่มีความเป็นไปได้ในการบ่อนทำลายความบริสุทธิ์ของกระบวนการเลือกตั้ง หรือบงการความคิดเห็นของประชาชนด้วยการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ ส่วนในอีกแง่หนึ่งก็คือ ประชาชนผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ตควรได้รับรู้ว่าใครเป็นผู้สนับสนุนโฆษณา หรือแคมเปญการหาเสียงดังกล่าว ทั้งนี้ผ่านการเปิดเผยข้อมูลของผู้ให้บริการแพลตฟอร์มเหล่านั้นเอง โดยผลของกฎหมายฉบับนี้ย่อมช่วยหนุนเสริมกับบทบัญญัติของกฎหมายทั่วไปที่เกี่ยวกับความโปร่งใสของการให้บริการต่าง ๆ รวมทั้งการขายสินค้าโดยแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อการคุ้มครองผู้บริโภค

ประการที่สาม เพื่อให้ศาลซึ่งเป็นองค์กรที่ได้รับความไว้วางใจ ได้ทำหน้าที่ออกมาตรการในช่วงเลือกตั้งกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น โอสต์ ผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม หรือผู้ให้บริการการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต เพื่อหยุดการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ โดยไม่คำนึงถึงความรับผิดทางกฎหมายของกลุ่มคนเหล่านี้ ทั้งการตัดสินและออกมาตรการก็สามารถดำเนินการได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว

และประการที่สี่ ให้อำนาจใหม่แก่ Conseil Supérieur de l'Audiovisuel (CSA) เพื่อให้สามารถป้องกัน ระวัง หรือยุติการแพร่ภาพกระจายเสียงทางวิทยุโทรทัศน์ที่ควบคุมโดยรัฐต่างประเทศ และเผยแพร่

²²¹ POFMA, section 42.

ข้อมูลที่เป็นเท็จในฝรั่งเศส²²²

กฎหมายให้นิยามของคำว่า “การบิดเบือนข้อมูล” (Information manipulation) ว่าหมายถึง “ข้อกล่าวหาหรือการใส่ความที่ไม่ถูกต้อง หรือข่าวที่เสนอข้อเท็จจริงอันเป็นเท็จ โดยเจตนาให้เกิดผลกระทบต่อความบริสุทธิ์ของการออกเสียงลงคะแนน”²²³ โดยกฎหมายฉบับนี้จะใช้บังคับในช่วงเวลาของการเลือกตั้งทั่วไป ซึ่งนับเริ่มต้นจากวันที่มีประกาศกฤษฎีกาเรียกประชุมผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ไปจนกว่าสิ้นสุดการดำเนินการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (Art 1)

สาระสำคัญของกฎหมายประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

- 1) ผู้พิพากษามีอำนาจดำเนินการไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ ตามที่เหมาะสม และได้สัดส่วน (Proportionality) เพื่อหยุดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จก่อนการเลือกตั้ง ทั้งนี้ตามคำขอโดยเฉพาะเจาะจงที่ยื่นต่อศาลโดยพนักงานอัยการ หรือผู้มีส่วนได้เสีย อย่างกลุ่มการเมือง หน่วยงานของรัฐ หรือบุคคลใดภายในระยะเวลาสามเดือนก่อนวันลงคะแนน ซึ่งผู้พิพากษาจะต้องดำเนินการภายใน 48 ชั่วโมง ภายหลังจากได้รับคำขอ สำหรับความหมายของคำว่า “วิธีการใด ๆ” ในที่นี้หมายถึงการสั่งให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ลบเนื้อหา ปิดกั้นการเข้าถึง ห้ามอัปโหลดข้อมูลเท็จซ้ำได้อีก ไปจนถึงการปิดบัญชีออนไลน์ของผู้ใช้ที่มีการแพร่ข้อมูลเท็จซ้ำ ๆ ซึ่งจะต้องได้รับการประเมินโดยอิสระ และได้สัดส่วน ทั้งต้องคำนึงถึงเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน²²⁴
- 2) เพื่อสร้างความโปร่งใสในการรับเงินสนับสนุนในช่วงเวลาสามเดือนก่อนการเลือกตั้ง กฎหมายกำหนดให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ขนาดใหญ่อย่างเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ หรือยูทูบ ต้องเปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจนและโปร่งใสเกี่ยวกับผู้ให้เงินสนับสนุนในการทำโฆษณาหาเสียง หรือทำแคมเปญต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในแพลตฟอร์มของตน รวมทั้งต้องเปิดเผยจำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุนด้วย (Art 9) การไม่ปฏิบัติตามข้อผูกพันเหล่านี้อาจมีโทษจำคุกหนึ่งปี และปรับ 75,000 ยูโร
- 3) ให้อำนาจ The Higher Audiovisual Council (CSA) ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลการแพร่ภาพกระจายเสียง บริหารจัดการเพื่อให้แน่ใจว่าแพลตฟอร์มรายใหญ่ ๆ ได้ปฏิบัติตามให้เป็นไปตามกฎหมาย นอกจากนี้ ยังมีอำนาจป้องกัน ระวัง หรือห้ามการออกอากาศรายการของสถานีโทรทัศน์ และวิทยุที่ดำเนินงานในประเทศฝรั่งเศสแต่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมหรือ

²²² Assemblée Nationale, ‘Proposition de loi n°799 relative à la lutte contre les fausses informations’ <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/l15b0799_proposition-loi> accessed 5 March 2023.

²²³ Marine Guillaume, ‘Combating the manipulation of information - a French case’ (Hybrid CoE Strategic Analysis, 16 May 2019) 4.

²²⁴ Assemblée Nationale (n 222).

อิทธิพลของรัฐต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ หรือที่เป็นอันตราย ต่อผลประโยชน์พื้นฐานของประเทศฝรั่งเศส อำนาจนี้ยังหมายรวมถึงการเพิกถอนใบอนุญาต ในระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งด้วย

แม้ข้อเสนอร่างกฎหมายทั้งสองฉบับ²²⁵ จะถูกโต้แย้งคัดค้านทั้งในและนอกสภาฝรั่งเศสในหลาย ประเด็น ไม่ว่าจะเป็นการละเมิดเสรีภาพในการแสดงออก กระทบต่อเสรีภาพสื่อมวลชน ความเกินจำเป็น ของกฎหมาย (มีกฎหมายแพ่งและอาญาเอาผิดผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จอยู่แล้ว) ความไม่ได้สัดส่วนของมาตรการ ที่ใช้ รวมทั้งความไม่ชัดเจนของคำจำกัดความข้อมูลที่เป็นเท็จ แต่ในท้ายที่สุดสภารัฐธรรมนูญก็รับรองร่าง กฎหมายทั้งสองฉบับ (โดยคำวินิจฉัยหมายเลข 2018-773 DC และ 2018-774 DC) เนื่องจากเป็นกฎหมาย ที่ใช้เฉพาะในช่วงเวลาเลือกตั้งเท่านั้น โดยมีข้อสงวนเกี่ยวกับการตีความเพื่อรับประกันความสมดุลระหว่าง การจำกัดเสรีภาพในการแสดงออก ความจำเป็นเพื่อการลงคะแนนที่บริสุทธิ์ และหลักความชัดเจนในการ ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง รวมทั้งให้แก้ไขข้อความบางตอนเพื่อกำหนดเป้าหมายการใช้บังคับไปที่การบิดเบือน ข้อมูล (Manipulation of Information) แทนที่จะเป็น “ข่าวปลอม” (Fake News) เพื่อปกป้องไม่ให้เพียง การแสดงความคิดเห็น การเสียดสีล้อเลียน การพูดเกินจริงหรือมีเนื้อหาที่ไม่ถูกต้องบางส่วนต้องตกอยู่ ภายใต้บังคับของกฎหมายฉบับนี้²²⁶

4.1.4 ประเทศตุรกี

ต้นเดือนตุลาคม ปี ค.ศ. 2022 รัฐสภาตุรกีลงมติผ่านร่างกฎหมายแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายการพิมพ์ และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับ “ข้อมูลที่เป็นเท็จหรือทำให้เข้าใจผิด” (The draft amendments to the press law and some other laws introducing a provision on “false or misleading information”)²²⁷ แม้จะมีเสียงคัดค้านจากพรรคฝ่ายค้าน สหรัฐอเมริกา นานาประเทศในยุโรป นัก สื่อสารมวลชน และองค์กรที่ทำงานและสนับสนุนด้านสิทธิก็ตาม²²⁸ เนื่องจากร่างกฎหมายดังกล่าวมีเนื้อหา

²²⁵ Proposed Organic Law Against Manipulation of Information, No. 772 และ Proposed Bill on the Fight Against the Manipulation of Information, No. 799.

²²⁶ Bird & Bird LLP, ‘What does the future hold for French anti fake news laws?’ Lexology (January 2019) <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=2bd6dde0-6e3c-4055-bce5-fcf3a31b868a>> accessed 10 March 2023.

²²⁷ แต่ฝ่ายผู้คัดค้านต่างเรียกว่ากฎหมายฉบับนี้ว่า “กฎหมายเพื่อการปิดกั้น” (Censorship law) หรือ “กฎหมายอันตรายที่ไม่พึงปรารถนา” (Dangerous, dystopian legal), See Article 19, ‘Turkey: Dangerous, dystopian new legal amendments’ (October 2022) <<https://www.article19.org/resources/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments/>> accessed 10 March 2023.

²²⁸ Ibid and Amnesty International Public Statement, ‘Türkiye’s ‘DISINFORMATION LAW’ Tightens government control and curtails freedom of expression’ (October 2022) <<https://www.amnesty.org/en/wpcontent/uploads/2022/10/EUR4461432022ENGLISH.pdf>> accessed 10 March 2023.

และการบัญญัติที่สุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดเสรีภาพของประชาชนและสื่อมวลชน ทั้งนี้ ตามรายงานของ คณะกรรมการปกป้องนักข่าวในนิวยอร์ก ตุรกีเป็นหนึ่งในประเทศที่มีสถิติการจำคุกนักข่าวที่เลวร้ายที่สุดในโลก ในขณะที่ในปีที่ผ่านร่างกฎหมายฉบับนี้ องค์กร “ผู้สื่อข่าวไร้พรมแดน” (Reporters Without Borders) จัดให้ตุรกีอยู่ในอันดับที่ 149 จากทั้งหมด 180 ประเทศทั่วโลกที่มีสภาพแวดล้อมสื่อที่ดีที่สุดต่อเสรีภาพสื่อ (ปี ค.ศ. 2023 ตุรกีตกลงไปลำดับที่ 165)²²⁹ เหตุผลของการออกกฎหมายฉบับนี้ถูกประกาศว่า เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของข้อมูลปลอม ไม่เป็นความจริง ไม่มีมูลความจริง และเป็นเท็จซึ่งออกแบบมาเพื่อสร้างการรับรู้ที่เฉพาะเจาะจง และเพื่อรับรองว่ารัฐจะสามารถเชื่อมโยงบัญชีออนไลน์นิรนามกับบุคคลจริงที่ใช้บัญชีนั้นได้²³⁰ อนึ่ง ผู้วิจัยเห็นว่า ประเทศไทยสมควรได้ศึกษารณนี้ของประเทศตุรกีไว้ด้วย เพื่อเป็นข้อสังเกต ข้อที่พึงระวัง หรือข้อที่ต้องคำนึงถึงหากประเทศไทยประสงค์จะใช้มาตรการทางกฎหมายที่เข้มงวดขึ้นเพื่อควบคุมข้อมูลที่เป็นเท็จในสื่อออนไลน์ อย่างไรก็ตาม ข้อบทต่าง ๆ ของกฎหมายตุรกีฉบับนี้ ผู้วิจัยศึกษาจากฉบับที่เป็นตัวร่างกฎหมายประกอบกับเอกสารการศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เท่านั้น เนื่องจากไม่สามารถสืบค้นกฎหมายฉบับที่ผ่านรัฐสภาของตุรกีได้

กฎหมายมีบทบัญญัติราว 40 มาตรา และส่งผลให้เกิดการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติในกฎหมายของประเทศตุรกีกว่า 20 ฉบับ ที่สำคัญ ๆ ก็คือ กฎหมายสื่อ (The Press Law) เพื่อให้มีผลบังคับใช้ครอบคลุมทั้งเว็บไซต์บริการข่าวออนไลน์ สำนักพิมพ์ และสำนักข่าว, กฎหมายฉบับที่ 5953 ว่าด้วยการกำกับดูแลความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างในวิชาชีพวารสารศาสตร์, กฎหมายว่าด้วยการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์, กฎหมายฉบับที่ 5651 หรือกฎหมายอินเทอร์เน็ต (Internet Law) ที่กำหนดภาระหน้าที่และความรับผิดชอบหลายประการแก่ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ และประมวลกฎหมายอาญาตุรกี (The Turkish Criminal Code) เพื่อให้มีการกำหนดฐานความผิดขึ้นใหม่ชื่อ “การเผยแพร่ข้อมูลสาธารณะที่ทำให้ประชาชนเข้าใจผิด”²³¹ ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าสนใจและเป็นประเด็นที่ทวิภาคีพิจารณา ดังนี้

(1) การกำหนดฐานความผิดใหม่ในประมวลกฎหมายอาญา : มาตรา 29 ของกฎหมายฉบับนี้ กำหนดให้เพิ่มเติม มาตรา 217A ลงในประมวลกฎหมายอาญาตุรกี เป็นฐาน “เผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จสู่สาธารณะ” (Publicly disseminating misleading information) ความว่า

“1) บุคคลใดก็ตามเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จต่อสาธารณะ อันเกี่ยวกับความมั่นคงภายในประเทศ และต่างประเทศ ความสงบเรียบร้อยของประชาชน และสุขภาพโดยทั่วไป โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความ

²²⁹ Reporters Without Borders, ‘Türkiye’ <<https://rsf.org/en/country-t%C3%BCrkiye>> accessed 10 March 2023.

²³⁰ The General Justification of the law, CDL-REF (2022) 038.

²³¹ Council of Europe, European Commission for Democracy through law (Venice Commission), Opinion no.1102/2022, CDL-P (2022) 032, October, 2022: 3.

วิตกกังวล ความหวาดกลัว หรือความตื่นตระหนกแก่สาธารณชน และในลักษณะที่อาจก่อความสงบสุขของประชาชน จะต้องถูกลงโทษ จำคุกหนึ่งถึงสามปี

2) ถ้าความผิดถูกกระทำโดยมีการปกปิดตัวตนที่แท้จริงของผู้กระทำ หรือกระทำในกรอบกิจกรรมขององค์กร ให้เพิ่มโทษตามวรรคหนึ่งขึ้นอีกกึ่งหนึ่ง²³²

อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่ากฎหมายฉบับนี้กำหนดให้นิยามของคำว่า “ข้อมูลอันเป็นเท็จ” และทั้งไม่มีข้อความหรือคำอธิบายในเอกสารใด ๆ ว่าความวิตกกังวล ความหวาดกลัว ความตื่นตระหนก หรือการก่อความสงบสุขของประชาชนตามนัยของข้อบทนี้มีเกณฑ์การพิจารณาอย่างไร ซึ่งย่อมหมายความว่า รัฐสภาตรึงหมายให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ตัดสินเองว่าจะนิยามข้อมูลเท็จ และการกระทำไปโดยเจตนาที่เข้าข่ายมาตรานี้ว่าอย่างไร และเมื่อพิจารณาจากถ้อยคำ และฐานความผิดซึ่งอยู่ในประมวลกฎหมายอาญาแล้ว ความผิดฐานนี้ใช้กับการเผยแพร่ต่อสาธารณะทั้งในพื้นที่ออนไลน์และพื้นที่ทางกายภาพ นอกจากนี้ คำว่ากิจกรรมขององค์กรใน 2) ก็ได้ระบุว่าเป็นองค์กรอาชญากรรม หรือองค์กรที่ทำการเกี่ยวกับสิ่งที่ผิดกฎหมายด้วยหรือไม่

(2) ขยายอำนาจให้กับหน่วยงานเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตุรกี หรือ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (The Information and Communication Technologies Authority, BTK) ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตให้กว้างขวางขึ้น โดยผลของกฎหมายฉบับใหม่ BTK สามารถออกมาตรการลงโทษผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่ฝ่าฝืนคำสั่งศาลที่ให้ปิดกั้น หรือลบเนื้อหาออกจากพื้นที่ออนไลน์ได้ ซึ่งมาตรการที่นำมาใช้ได้มีตั้งแต่การห้ามรับโฆษณาเป็นระยะเวลาสูงสุดถึง 6 เดือน และการลดแบนด์วิดท์ลงร้อยละ 50 ซึ่งจะเพิ่มเป็นร้อยละ 90 หลังจาก 30 วันสำหรับการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งให้ปิดกั้น หรือลบเนื้อหา แน่แน่นอนว่าสภาพเช่นนี้ย่อมเป็นผลทำให้แพลตฟอร์มของบริษัทผู้ให้บริการรายนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ในประเทศตุรกีโดยปริยาย ประธาน BTK ยังมีอำนาจสั่งให้บริษัทผู้ให้บริการจ่ายค่าปรับทางปกครองได้สูงถึงร้อยละ 3 ของมูลค่าการซื้อขายทั่วโลกในปีที่ผ่านมา หากบริษัทผู้ให้บริการนั้นไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดต่าง ๆ ตามกฎหมาย ซึ่งหมายรวมถึงการไม่ยอมส่งมอบข้อมูลเกี่ยวกับระบบข้อมูล อัลกอริทึม กลไกการประมวลผลข้อมูล และวิธีการเชิงพาณิชย์ตามที่ทางการตุรกีร้องขอด้วย²³³

ทั้งนี้ หน่วยงานสารสนเทศและการสื่อสาร (BTK) ของตุรกีนี้ แม้จะเป็นหน่วยงานที่ถูกสื่อสารต่อประชาชนว่าเป็นองค์กรที่ทำงานโดยอิสระ แต่อันที่จริงก็คือหน่วยงานที่ดำเนินการภายใต้กระทรวงคมนาคม ในขณะที่ประธาน และสมาชิกได้รับการแต่งตั้งโดยประธานาธิบดีตุรกี หน่วยงานนี้ยังเคยถูกเปิดเผยเมื่อปี

²³² Ibid.

²³³ Article 19 (n 227).

ค.ศ. 2022 ว่าแอปเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้ใช้บริการด้วย ซึ่งนับเป็นการละเมิดข้อมูลส่วนบุคคลครั้งใหญ่ที่สุดในประเทศตุรกี²³⁴

(3) แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายอินเทอร์เน็ต (กฎหมายหมายเลข 5651) ต่อยอดจากปี ค.ศ. 2020 ที่เคยถูกแก้ไขไปแล้วในหลายประเด็น ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2020 กฎหมายอินเทอร์เน็ตกำหนดให้ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ต้องจัดตั้งสำนักงานตัวแทน หรือมีบุคคลดำเนินงานแทนในประเทศตุรกี ซึ่งตามกฎหมายใหม่กำหนดเพิ่มว่าบุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เป็นตัวแทนของบริษัทโซเชียลมีเดียระหว่างประเทศในประเทศตุรกีต้องเป็นพลเมืองตุรกีและอาศัยอยู่ในประเทศตุรกีเท่านั้น นอกจากนี้ ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่มีผู้ใช้บริการในประเทศตุรกีมากกว่า 10 ล้านคนต่อวัน (แน่นอนว่าหมายถึงบริษัทรายใหญ่อย่างเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ หรือยูทูบ ของกูเกิล เป็นต้น) ต้องจัดตั้งบริษัทสาขา (ไม่ใช่แค่สำนักงานตัวแทน หรือตัวแทนที่เป็นบุคคล) ในประเทศตุรกีด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้สถานะของบริษัทเทคโนโลยีในตุรกีมีความชัดเจนเป็นทางการ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเพิ่มโอกาสให้พวกเขาสามารถถูกดำเนินคดี มีความรับผิดชอบทางอาญา และถูกรัฐบาลตุรกีควบคุมสอดส่องการบริหารและตรวจสอบทางการเงินได้ง่ายขึ้น²³⁵

นอกจากนี้ กฎหมายฉบับใหม่ยังกำหนดว่าผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ต้องส่งมอบข้อมูลผู้ใช้บริการที่ถูกกล่าวหาว่าก่ออาชญากรรม เช่น เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ อาชญากรรมต่อรัฐ หรือความผิดอื่น ๆ ให้ BTK หรือให้แก่อัยการและศาลหากมีการร้องขอระหว่างการสอบสวน (มาตรา 34/16) โดยกำหนดบทลงโทษต่อบริษัทผู้ให้บริการที่ฝ่าฝืนไม่ยอมส่งมอบข้อมูลผู้ใช้ให้ตามคำขอให้รุนแรงขึ้น เช่น ถูกบังคับใช้มาตรการ “การควบคุมปริมาณอินเทอร์เน็ต” ด้วยการลดแบนด์วิดท์ลงได้สูงสุดถึงร้อยละ 90 เป็นต้น

(4) เพิ่มขอบเขตของกฎหมายว่าด้วยการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ให้ครอบคลุมไปถึง “Over The Top (OTT)” ทำให้บริการส่งข้อความและเสียงทางอินเทอร์เน็ตผ่านวิดีโอและเสียง เช่น WhatsApp, Signal และ Telegram ต้องจัดตั้งบริษัทในประเทศตุรกีเพื่อให้มีรายชื่ออย่างเป็นทางการในการลงทะเบียนของรัฐบาล และให้ข้อมูลเป็นระยะเกี่ยวกับข้อมูลการให้บริการ เช่น จำนวนผู้ใช้งาน การโทรด้วยเสียงและวิดีโอ และข้อความโต้ตอบแบบทันที หากฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามอาจมีโทษปรับสูงถึง 30 ล้านลีราตุรกี หรือถูกลดแบนด์วิดท์ลงร้อยละ 95 หรือปิดกั้นการเข้าถึงโดยสิ้นเชิง

²³⁴ Arzu Geybullayeva, ‘Under BTK’s eye: investigation reveals Turkey’s information and communication authority has been collecting private user data for over a year’ Globalvoices (August 2022) <<https://globalvoices.org/2022/08/05/under-btk-s-eye-investigation-reveals-turkeys-information-and-communication-authority-has-been-collecting-private-user-data-for-over-a-year/>> accessed 10 March 2023.

²³⁵ Article 19 (n 227).

(5) **ควบคุมเว็บข่าวออนไลน์มากขึ้น** ผ่านการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายสื่อ (The Press Law) โดยกำหนดให้กฎหมายนี้มีผลบังคับใช้กับเว็บไซต์ข่าวด้วย มีการขยายข้อกำหนดเกี่ยวกับบัตรสื่อมวลชนสำหรับนักข่าวที่ทำงานให้กับเว็บไซต์ข่าวทางอินเทอร์เน็ต ปรับโครงสร้างวิธีการออกบัตรสื่อมวลชนใหม่ รวมทั้งข้อกำหนดใหม่สำหรับการยกเลิกบัตรสื่อมวลชนหากพบว่ามีกรณีละเมิดจรรยาบรรณสื่อ และตัดสินใจไม่ให้สมัครได้ใหม่เป็นระยะเวลาหนึ่ง กฎหมายยังกำหนดให้เว็บไซต์ข่าวออนไลน์ต้องรวบรวมและแสดงข้อมูลติดต่อไว้ที่หน้าหลักเพื่อให้สามารถส่งการแจ้งเตือนทางกฎหมาย เช่น หมายเรียกของศาลทางอิเล็กทรอนิกส์ ได้สะดวก ทั้งยังมีภาระหน้าที่ต้องจัดเก็บเนื้อหาออนไลน์ไว้เป็นเวลาสองปี เป็นต้น²³⁶

4.1.5 ประเทศไต้หวัน/สาธารณรัฐจีน

ไต้หวันเป็นอีกประเทศหนึ่ง ที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จ ทั้งเคยเกิดการแพร่กระจายข้อมูลเท็จในสื่อออนไลน์กรณีใหญ่ ๆ หลายครั้งที่เป็นข่าวดังไปทั่วโลก เช่น ปี ค.ศ. 2018 ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมไทเป ณ นครโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ฆ่าตัวตายเพราะทนรับไม่ไหวต่อข้อมูลเท็จที่กล่าวหาว่าเขาบกร่องในการทำหน้าที่ซึ่งแพร่กระจายอย่างรวดเร็วทั้งในสื่อออนไลน์และสื่อทั่วไปในไต้หวัน หรือปี ค.ศ. 2023 ข้อมูลปลอมเกี่ยวกับเอกสารลับที่สร้างเรื่องว่ากระทรวงกลาโหมไต้หวันร่วมมือกับสถาบันอเมริกาในไต้หวันแทรกแซงการเลือกตั้งในประเทศไทย จนเกือบส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นต้น ตั้งแต่เดือนธันวาคม ค.ศ. 2018 Taiwan Executive Yuan ซึ่งเป็นรัฐบาลบริหารของไต้หวันออกนโยบายต่อต้านการบิดเบือนข้อมูล โดยแบ่งกลยุทธ์ในการต่อสู้กับการแพร่กระจายของข้อมูลที่บิดเบือนออกเป็น 4 ส่วนด้วยกัน²³⁷ คือ

- 1) **การระบุข้อมูลที่บิดเบือน** ซึ่งเกี่ยวข้องกับมาตรการให้ความรู้กับประชาชน และปรับปรุงการรู้เท่าทันสื่อ
- 2) **การหักล้างข้อมูลที่บิดเบือน** ซึ่งหมายถึง กระบวนการชี้แจงข้อเท็จจริงโดยรัฐบาล ซึ่งควรต้องทำอย่างรวดเร็ว และการตั้งศูนย์ตรวจสอบข้อเท็จจริงของไต้หวัน ซึ่งควรเป็นหน่วยงานที่เป็นกลางจัดตั้งขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยในปีเดียวกันนั้นเอง The Taiwan Fact Check Centre ซึ่งเป็นองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรที่ก่อตั้งขึ้นโดย The Quality Journalism Development Association และ The Taiwan Media Watch Education Foundation ก็เปิดตัว และเป็นองค์กรที่จะเลือกข้อมูลจากหลายส่วนในแต่ละวันเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง และเผยแพร่รายงานการตรวจสอบ

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Chih-Chieh Yang, 'Fighting Against Disinformation from Foreign Forces? Or Suppressing Criticism from Domestic Opposition Parties?' (Asia-Pacific journal on Human Rights and the Law, 2023) 45-51.

- 3) การต่อต้านการเผยแพร่ข้อมูลที่บิดเบือน ซึ่งหมายถึงอินเทอร์เน็ตแพลตฟอร์มต้องเข้ามามีส่วนช่วยป้องกันการแพร่กระจายของข้อมูลที่เป็นเท็จ และแก้ไขกฎหมายเพิ่มอำนาจศาลในการสั่งจำกัดการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ และกฎหมายที่กำหนดหน้าที่บางประการให้แก่อีเมล เช่น กำหนดให้สื่อตั้งเดิมดำเนินการตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนรายงานข่าว หรือกำหนดให้สื่อต้องเปิดเผยชื่อของผู้สื่อข่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้ง
- 4) การลงโทษผู้กระทำความผิดในการบิดเบือนข้อมูล ซึ่งได้หันตั้งใจที่จะแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายถึง 13 ฉบับ²³⁸ โดยเกี่ยวข้องกับมาตรการสามเรื่อง คือ มาตรการแก้ไขข้อมูล มาตรการลบหรือปิดกั้นเนื้อหา และมาตรการกำหนดความผิดทางอาญา อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุด ได้หันแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายได้เพียง 5 ฉบับ และอยู่ในมาตรการที่สามเท่านั้น คือการกำหนดให้ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จมีความผิด

ก่อนพิจารณาข้อบทที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมในกฎหมายทั้ง 5 ฉบับ สมควรกล่าวไว้ด้วยว่า รัฐบาลได้หันได้เสนอกรอบในการพิจารณาว่าข้อมูลใดเป็นข้อมูลเท็จที่รัฐต้องมีมาตรการทางกฎหมายเพื่อกำหนดให้ผู้เผยแพร่มีความผิดด้วย ทั้งนี้เพื่อความชัดเจน ไม่กว้างขวางจนเกินไป และจำกัดการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม โดยจะถือเป็นข้อมูลเท็จได้ต้องมีสามองค์ประกอบ คือ

- (1) เป็นเท็จ หรือเป็นข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง
- (2) ผู้เผยแพร่มีเจตนาหรือความประสงค์ร้าย และ
- (3) ข้อมูลนั้นก่อให้เกิดอันตรายต่อสาธารณะ สังคม หรือบุคคล²³⁹

อันที่จริงแล้ว การเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จในได้หันไม่ว่าจะในสื่อประเภทใด ผู้เสียหายสามารถร้องขอให้ยุติการดำเนินคดีกับผู้กระทำด้วยข้อหาหมิ่นประมาท (Defamation) ได้อยู่แล้ว ซึ่งในได้หันเป็นความผิดทั้งทางแพ่งและทางอาญา อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 โดยการตีความของศาลรัฐธรรมนูญ ได้หันที่สนับสนุนเสรีภาพในการแสดงออกและพยายามลดความเป็นอาชญากรรมของความผิดฐานนี้ลง ทำให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องมีข้อต่อสู้เพื่อให้ศาลยกฟ้องได้กว้างขวางขึ้น อย่างการมีเหตุผลเพียงพอที่จะทำให้เชื่อได้ว่าเรื่องที่เผยแพร่ไปนั้นเป็นเรื่องจริง หรือในประเด็นของการพิสูจน์ความไม่มี “เจตนาร้าย” (Actual Malice) ในการเผยแพร่ข้อความนั้น ซึ่งทั้งอัยการและศาลจะพิจารณาภายใต้กรอบ “ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์” กล่าวคือ ตรายใดที่ข้อมูลที่จำเลยเผยแพร่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นทั้งหมด หรือตรายใดที่ส่วนหลักของเรื่องยังเป็นความจริงอยู่ แม้จะมีเนื้อหาบางส่วนถูกสร้างเพิ่มเติม อัยการก็จะไม่ดำเนินคดี เกณฑ์ “ความจริงบางส่วน”

²³⁸ Executive Yuan, ‘Anti-Disinformation Policy Overview’ (2019) 3-4 <file:///C:/Users/User/Downloads/2019%E9%98%B2%E5%88%B6%E5%81%87%E8%A8%8A%E6%81%AF%E6%94%BF%E7%AD%96%E7%B0%A1%E4%BB%8B.pdf> accessed 16 May 2023.

²³⁹ Ibid 3.

(Partially True) นี้ยังจำกัดขอบเขตความรับผิดชอบของจำเลยด้วย เพราะหากจำเลยไม่รู้ว่าเนื้อหานั้นถูกสร้างขึ้นอย่างสมบูรณ์จำเลยก็จะเป็นผู้ที่มีความผิด ส่งผลให้อัยการไต้หวันมีภาระการพิสูจน์ความผิดฐานนี้ค่อนข้างหนัก อัยการไต้หวันจึงมักไม่ดำเนินคดีหมิ่นประมาทในทางอาญากับใคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสื่อมวลชน แม้ว่าผู้เสียหายจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลสาธารณะก็ตาม ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไต้หวันจึงเห็นว่าจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายเพื่อกำหนดความรับผิดชอบทางอาญาสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลเท็จที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคง สาธารณะและความสงบเรียบร้อยของสังคมขึ้นเป็นการเฉพาะ²⁴⁰ สำหรับกฎหมายที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมโดยสภานิติบัญญัติของไต้หวัน และมีผลบังคับใช้ในปี ค.ศ. 2019 ที่มีเป้าหมายเพื่อจัดการกับการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จในสถานการณ์ต่าง ๆ มีดังนี้

(1) รัฐบาลบัญญัติการซื้อขายสินค้าเกษตรในตลาด (Agricultural Products Market Transaction Act) กำหนดให้ผู้มีเจตนาเผยแพร่ข่าวลือ หรือข้อมูลเท็จที่มีผลกระทบต่อราคาสินค้าเกษตรที่ซื้อขายกัน อันอาจนำไปสู่การหยุดชะงักของห่วงโซ่อุปทานและระบบการตลาด ต้องมีโทษปรับทางปกครองตั้งแต่ 60,000 ถึง 300,000 ดอลลาร์ไต้หวัน (NT\$)²⁴¹

ทั้งนี้ สินค้าเกษตร (Agricultural Products) ตามบทบัญญัตินี้หมายถึง ผัก ผลไม้ การประมง และการเกษตรอื่น ๆ ป่าไม้ ประมง การเลี้ยงสัตว์ และผลิตภัณฑ์แปรรูปที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานกลางที่มีอำนาจ (Central Competent Authority - CCA)

การกระทำผิดตามมาตรานี้อาจหมายถึง การแพร่กระจายข่าวลือเกี่ยวกับการกำหนดราคา หรือการเก็บเกี่ยวเพื่อผลักดันราคาของพืชผลบางชนิดให้ขึ้นหรือลง หรือการรายงานข่าวเกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวอันเป็นเท็จ เป็นต้น โดยเหตุผลที่ไต้หวันต้องแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายในเรื่องนี้ ก็เพราะในระยะหลังมาภาคการเกษตรไต้หวันต้องเผชิญกับการโจมตีด้วยข้อมูลเท็จที่แพร่กระจายผ่านช่องทางทั้งภายในและนอกประเทศบ่อยครั้ง อย่างกรณีที่มีผู้ปล่อยข่าวลือจนแพร่ไปทั่วประเทศว่าราคากุ้งและสับปะรดในไต้หวันกำลังตกต่ำ หรือเกิดโรคคหิวแอฟริกาในสุกร เป็นต้น

(2) รัฐบาลบัญญัติการจัดการด้านอาหาร (Food Administration Act) กำหนดให้ ผู้จงใจเผยแพร่ข่าวลือ หรือข้อมูลเท็จที่มีผลกระทบต่อราคาอาหารในท้องตลาด หรือการดำเนินโครงการของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในการผลิต และการตลาดอาหาร ตลอดจนการจัดการซื้อข้าวสาธารณะ การกระทำดังกล่าวที่ทำลายรายได้ของเกษตรกร หรือกระทบต่อสิทธิผู้บริโภค ต้องมีโทษปรับทางปกครองตั้งแต่ 60,000 ถึง 300,000

²⁴⁰ Chih-Chieh Yang (n 237) 52-55.

²⁴¹ Agricultural Products Market Transaction Act, article 6 (2) and 35 (2).

ดอลลาร์ไต้หวัน²⁴² โดยคำว่า “อาหาร” (Food) ตามกฎหมายฉบับนี้หมายถึง ข้าว ข้าวสาลี แป้ง ธัญพืชผสมที่มีข้าวมากกว่าร้อยละ 50 และธัญพืชหายาบางชนิด ตลอดจนผลิตภัณฑ์จากข้าวแปรรูปที่ควบคุมโดยหน่วยงานที่มีอำนาจ²⁴³

(3) **รัฐบัญญัติว่าด้วยความปลอดภัยและสุขอนามัยของอาหาร** (Act Governing Food Safety and Sanitation) กำหนดให้ ผู้ใดเผยแพร่ข่าวลือ หรือข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับความปลอดภัยของอาหาร จนทำให้ประชาชน หรือผู้อื่นได้รับความเสียหาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี กักขัง หรือปรับไม่เกิน 1,000,000 ดอลลาร์ไต้หวัน²⁴⁴ โดยคำว่า “อาหาร” (Food) ตามกฎหมายฉบับนี้หมายถึง ของที่จัดไว้สำหรับรับประทาน ดื่ม หรือเคี้ยว และวัตถุดิบของสินค้าดังกล่าว²⁴⁵ ซึ่งกว้างกว่าคำว่า “อาหาร” ที่กำหนดในรัฐบัญญัติการจัดการด้านอาหารในข้อก่อน ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับความปลอดภัยและสุขอนามัยของอาหารในที่นี้หมายรวมถึงผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับอาหารทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นวัสดุใส่อาหาร วัตถุที่ใช้เจือปนอาหาร และสารช่วยในกระบวนการผลิต ตลอดจนวิตามิน แร่ธาตุ และคุณค่าทางโภชนาการ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ความผิดตามบทบัญญัติที่ถูกระบุนี้ เป็นคนละส่วนกับกรณีการติดฉลากแสดงส่วนประกอบของอาหารเป็นเท็จ หรือการโฆษณาหรือแสดงคุณสมบัติของอาหารเป็นเท็จ เพราะกรณีเหล่านั้น มีมาตราที่กำหนดให้ผู้ผลิตหรือผู้โฆษณามีความผิดในเรื่องนั้น ๆ อยู่แล้ว

(4) **รัฐบัญญัติการป้องกันและคุ้มครองภัยพิบัติ** (The Disaster Prevention and Protection Act) กำหนดให้ ผู้ใดก็ตามที่เผยแพร่ข่าวลือ หรือข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงเกี่ยวกับภัยพิบัติ จนก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี กักขัง หรือปรับไม่เกิน 1,000,000 ดอลลาร์ไต้หวัน²⁴⁶ และหากการกระทำดังกล่าวเป็นเหตุให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุกตั้งแต่เจ็ดปี ถ้าเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายสาหัส ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงสิบปี²⁴⁷ เหตุผลของการแก้ไขเพิ่มเติมก็เพื่อป้องกันความตื่นตระหนกในวงกว้างซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยสาธารณะ หรือสร้างความเสียหายที่แก้ไขไม่ได้ โดยคำว่า “ภัยพิบัติ” (Disaster) ตามกฎหมายฉบับนี้หมายถึง อันตรายที่เกิดจากเหตุใดเหตุหนึ่งไม่ว่าจะเกิดจากธรรมชาติ หรือโดยการกระทำของมนุษย์ ดังนี้ 1) ภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภัยพิบัติ อุทกภัย แผ่นดินไหว ภัยแล้ง น้ำค้างแข็ง เศษหินและดินถล่ม

²⁴² Food Administration Act, article 15-1 and 18-3.

²⁴³ Food Administration Act, article 3.

²⁴⁴ Act Governing Food Safety and Sanitation, article 46-1.

²⁴⁵ Act Governing Food Safety and Sanitation, article 3 (1).

²⁴⁶ Disaster Prevention and Protection Act, article 53 (3).

²⁴⁷ Disaster Prevention and Protection Act, article 53 (4).

ขนาดใหญ่ และภัยจากภูเขาไฟ และ 2) อัคคีภัย การระเบิด ก๊าซสาธารณะ ท่อเชื้อเพลิงและสายส่งไฟฟ้า ขัดข้อง ภัยจากเหมือง ภัยทางอากาศ เรืออัปปาง อุบัติเหตุจลาจลทางบก ไฟป่า ภัยจากสารพิษและสารเคมี ที่เกี่ยวข้อง ภัยชีวภาพ โรคสัตว์และพืช การแผ่รังสี ภัยพิบัติท่อส่งอุตสาหกรรม และภัยพิบัติฝุ่นละออง แขนวลอย²⁴⁸

อนึ่ง กฎหมายฉบับนี้มุ่งหมายบังคับใช้กับการเผยแพร่ข่าวลือหรือข้อมูลเท็จในทุกช่องทางทั้งสื่อ อินเทอร์เน็ต หรือสื่อดั้งเดิม และในทุกรูปแบบทั้งข้อความ ภาพ วิดีโอ รวมทั้งการบิดเบือนหรือยุ่งเกี่ยวกับ สถิติ โพล โฆษณา หรือเหตุการณ์ในอดีตที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นเท็จทั้งหมดหรือบางส่วน

(5) รัฐบัญญัติการควบคุมโรคติดต่อ (Communicable Disease Control Act) กำหนดให้ ผู้เผยแพร่ข่าวลือ หรือข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับภาวะการแพร่ระบาด (Epidemic conditions) ของโรคติดต่อ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 3,000,000 ดอลลาร์ ได้หวัน²⁴⁹ ทั้งนี้คำว่า “ภาวะการแพร่ระบาด” (Epidemic conditions) ในรัฐบัญญัตินี้ หมายความว่าภาวะที่จำนวนผู้ป่วยโรคติดต่อที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเกินกว่าจำนวนที่คาดไว้ หรือเมื่อเกิดการระบาดแบบกลุ่ม²⁵⁰ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่ก่อนมีการแก้ไขเพิ่มเติมมาตรานี้ (มาตรา 63) ในปี ค.ศ. 2019 แล้วที่รัฐบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้สื่อหรือสำนักข่าวต้องดำเนินการแก้ไขข่าว หรือข้อมูลเกี่ยวกับการแพร่ระบาดที่ผิดพลาด ซึ่งบัญญัติอยู่ในมาตรา 9 ความเป็น

“เมื่อการประกาศเกี่ยวกับการระบาดของโรคติดต่อ หรือข้อมูลเกี่ยวกับมาตรการควบคุมโรคที่เผยแพร่ทางสื่อมวลชน ในช่วงที่ศูนย์บัญชาการการแพร่ระบาดกลางมีอยู่นั้นผิดพลาดไม่ตรงกับข้อเท็จจริง และอาจส่งผลที่ไม่พึงประสงค์หรือมีอิทธิพลบางประการต่อโรคโดยรวม ความพยายามในการควบคุมแก้ไข ต้องดำเนินการทันทีเมื่อได้รับแจ้งการแก้ไขจากหน่วยงานที่มีอำนาจ”²⁵¹ และใครก็ตามที่ละเมิดข้อบัญญัติเกี่ยวกับข้อมูลที่ผิดพลาดนี้ต้องระวางโทษปรับตั้งแต่ 100,000 ถึง 1,000,000 ดอลลาร์ได้หวัน²⁵²

มาตรา 63 ใหม่เคยได้ใช้จริงมาหลายกรณีแล้ว ที่สำคัญก็คือ กรณีที่ชายได้หวันคนหนึ่งเขียนในเฟซบุ๊กของเขาว่าไซยาไนด์ (Cyanide) สามารถช่วยต้านไวรัสโควิด-19 ได้²⁵³

²⁴⁸ Disaster Prevention and Protection Act, article 3.

²⁴⁹ Communicable Disease Control Act, article 63.

²⁵⁰ Communicable Disease Control Act, article 4.

²⁵¹ Communicable Disease Control Act, article 9.

²⁵² Communicable Disease Control Act, article 64-1.

²⁵³ ‘Virus Outbreak: CIB finds suspect behind ‘cyanide’ Facebook post’ Taipei Times (February 2020) <<https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2020/02/10/2003730709>> accessed 16 May 2023.

นอกจากรัฐบัญญัติฉบับนี้ซึ่งเป็นกฎหมายทั่วไปเพื่อควบคุมโรคติดต่อแล้ว เดือนกุมภาพันธ์ปี ค.ศ. 2020 ได้หวั่นยังได้ตรากฎหมายพิเศษเพื่อการป้องกัน บรรเทา และฟื้นฟูมาตรการสำหรับโรคปอดชั้นรุนแรงที่มีเชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่ (Special Act for Prevention, Relief and Revitalisation Measures for Severe Pneumonia with Novel Pathogens or Special Covid-19 Act) เพื่อรับมือกับการระบาดของไวรัสโควิด-19 เป็นการเฉพาะด้วย โดยกำหนดให้อำนาจรัฐบาลในการออกมาตรการต่าง ๆ ที่จะใช้ควบคุมการแพร่ระบาด ใช้จ่ายงบประมาณเพื่อการบรรเทาทุกข์ ค่าชดเชย และการกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยมีกำหนดระยะเวลาการบังคับใช้จำกัดจนถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2021 ในกฎหมายพิเศษนี้ได้นำหลักการที่อยู่ในมาตรา 63 ของรัฐบัญญัติการควบคุมโรคติดต่อมาบัญญัติไว้ในมาตรา 14 ด้วย โดยกำหนดให้ผู้เผยแพร่ข่าวลือ หรือข้อมูลเท็จเกี่ยวกับสภาวะการแพร่ระบาดของโรคปอดบวมชนิดรุนแรงด้วยเชื้อโรคชนิดใหม่ จนก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี กักขัง หรือปรับไม่เกิน 3 ล้านดอลลาร์ไต้หวัน²⁵⁴ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการกำหนดให้มีโทษจำคุก หรือกักขังเพิ่มเติมขึ้นมาจากมาตรา 63

อย่างไรก็ตาม ด้วยอุปสรรคในการบังคับใช้กฎหมายที่แก้ไขใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายสามฉบับหลังที่ผู้กระทำความผิดทางอาญา ทำให้กระบวนการดำเนินคดีค่อนข้างยุ่งยาก และต้องกระทำอย่างรอบคอบ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลา (สองฉบับแรกเป็นความผิดที่มีโทษปรับทางปกครองเท่านั้น ซึ่งมีกระบวนการไม่ยุ่งยาก) ในขณะที่การเผยแพร่ข้อมูลเท็จหรือบิดเบือนนั้น ในบางครั้งส่งผลกระทบต่อประชาชนและสังคมในวงกว้างและในเวลาอันรวดเร็ว ในทางปฏิบัติที่ผ่านมารัฐบาลไต้หวันจึงมักเลือกใช้ **รัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคม (The Social Order Maintenance Act)** ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีบทบัญญัติทั่วไปเพื่อจัดการปัญหาในเรื่องนี้มาแล้วมาใช้อยู่บ่อยครั้ง เพราะมีกระบวนการง่ายและรวดเร็วกว่า²⁵⁵ โดย มาตรา 63 แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคม กำหนดให้ ผู้ที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรมใด ๆ ต่อไปนี้ ต้องมีโทษกักขังไม่เกินสามวัน หรือปรับไม่เกิน 30,000 ดอลลาร์ไต้หวันใหม่... (5) การแพร่กระจายข่าวลือในลักษณะเพียงพอที่จะบั่นทอนความสงบเรียบร้อยของประชาชน²⁵⁶

โทษตามกฎหมายฉบับนี้เป็นประเภทที่ได้หวั่นเรียกว่า “มาตรการลงโทษทางปกครองพิเศษ” ซึ่งแตกต่างจากโทษและกระบวนการทางอาญาทั่วไป ผู้บังคับใช้หลักคือ เจ้าหน้าที่ตำรวจ ในแง่ของขั้นตอนและกระบวนการนั้น ตำรวจสามารถลงโทษผู้กระทำผิดได้เอง แต่ในระดับของโทษปรับหรือว่ากล่าวตักเตือนเท่านั้น หากจะมีการบังคับโทษอื่นที่หนักกว่าต้องส่งเรื่องไปยังศาล โดยภายหลังรวบรวมหลักฐานได้เพียงพอ

²⁵⁴ Special Act for Prevention, Relief and Revitalisation Measures for Severe Pneumonia with Novel Pathogens, article 14.

²⁵⁵ Chih-Chieh Yang (n 237) 58.

²⁵⁶ Social Order Maintenance Act, article 63 (5).

แล้วตำรวจจะส่งคดีไปที่ศาลโดยตรงไม่ต้องผ่านอัยการ เพื่อให้ศาลเป็นผู้ออกคำวินิจฉัยและกำหนดบทลงโทษต่อไป จึงเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างรวดเร็วมากเมื่อเทียบกับกระบวนการทางอาญาทั่วไป²⁵⁷

แม้อัตราโทษที่กำหนดไว้สำหรับความผิดฐานนี้จะไม่สูง แต่แน่นอนว่าโดยตัวถ้อยคำในบทบัญญัติเองที่กว้างขวางและคลุมเครือ ประกอบกับการให้อำนาจตำรวจ (ซึ่งตกอยู่ภายใต้การสั่งการของรัฐบาล) เป็นผู้พิจารณาโทษของผู้ต้องสงสัย หรือส่งเรื่องขึ้นสู่ศาลได้โดยตรง การนำข้อบทนี้มาบังคับใช้กับประชาชนจึงถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการ และนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิของไต้หวันอย่างมาก เพราะมันกลายเป็นเครื่องมือในการปิดปากฝ่ายตรงข้ามรัฐบาล และกระทบต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนโดยรวม ซึ่งในทางความเป็นจริง สถานการณ์ก็เป็นเช่นนั้น สถิติที่สำรวจโดย Freedom House แสดงให้เห็นว่า ก่อนหน้าปี ค.ศ. 2018 ตำรวจไต้หวันอาศัยมาตรา 63 (5) ส่งคดีไปยังศาลในแต่ละปีไม่เกิน 20 คดี แต่จำนวนเพิ่มขึ้นถึง 151 คดีในปี ค.ศ. 2019 และเพิ่มเป็นสองเท่าในปี ค.ศ. 2020 คือกว่า 300 คดี²⁵⁸ ทั้งนี้แม้คดีส่วนใหญ่ที่ดำเนินการในปีถัดไป คือ ค.ศ. 2021 จะเป็นข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด-19 แต่ในช่วงปี 2018 ถึง 2020 คดีที่สอบสวนและลงโทษตามมาตราดังกล่าวซึ่งมีมากกว่า 150 คดี เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์ฝ่ายปกครอง 74 คดี ที่เป็นข้อมูลเท็จเกี่ยวกับความรุนแรงและเหตุการณ์ทางสังคม คดีที่เกี่ยวข้องกับโรคระบาด 67 คดี รองลงมาคือคดีวิจารณ์คณะกรรมการเลือกตั้งในเรื่องการจัดการเลือกตั้งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่เป็นธรรม 64 คดี และคดีข้อมูลเท็จเกี่ยวกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง และบุคคลสำคัญทางการเมือง 42 คดี²⁵⁹ จึงค่อนข้างชัดเจนว่า แม้เจตนาของ มาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคมจะต้องการจัดกับกับข่าวลือหรือข้อมูลเท็จที่ส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม ซึ่งความเข้าใจโดยทั่วไปอาจหมายถึง ข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับการระบาดของโรคติดต่อ ภัยพิบัติ ความปลอดภัยด้านอาหารและยา หรือบิดเบือนตลาดเศรษฐกิจการค้า แต่ในความจริงแล้วมันกลับถูกนำมาใช้กับข้อมูลหรือข้อคิดเห็นที่มีลักษณะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล วิจารณ์กต. หรือวิจารณ์บุคคลสำคัญทางการเมืองบางคนด้วย ทั้ง ๆ ที่มันไม่ควรถูกถือว่ากระทบต่อสันติภาพและความสงบสุขของประชาชนได้เลย แม้จะมีข้อเท็จจริงว่าร้อยละ 80 ของคดีที่ขึ้นสู่ศาลภายใต้กฎหมายฉบับนี้ถูกศาลยกฟ้องไปเนื่องจากศาลไต้หวันมีแนวโน้มที่จะรักษาสีทธิและเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนมากกว่า และเห็นว่าการใส่ร้ายผู้นำรัฐบาลก็ดี หรือวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลก็ดี ไม่ได้คุกคามเสถียรภาพทางสังคม หรือความ

²⁵⁷ Chih-Chieh Yang (n 237) 59.

²⁵⁸ Freedom House, 'Freedom on the Net 2022: Taiwan' (2022) <https://freedomhouse.org/country/taiwan/freedom-net/2022#footnote1_9kkjc5q> accessed 17 May 2023.

²⁵⁹ Chih-Chieh Yang (n 237) 60.

ปลอดภัยสาธารณะ²⁶⁰ แต่ผู้ต้องสงสัยหรือถูกดำเนินคดีโดยไม่ชอบธรรมย่อมได้รับความเสียหายในทุกมิติ แล้วนับตั้งแต่ถูกจับกุม มีพิกต้องกล่าวว่าการใช้กฎหมายฉบับนี้ได้ก่อให้เกิดบรรยากาศที่ไม่เป็นมิตรกับระบอบประชาธิปไตยขึ้นอีกด้วย

นอกเหนือจากกฎหมายฉบับต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ยังพบบทบัญญัติได้วันที่ใช้ควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จในประมวลกฎหมายอาญาด้วย ทั้งนี้ตามมาตรา 339-4 (3) ซึ่งเป็นความผิดที่เกี่ยวกับการฉ้อโกง ความว่า

“ผู้กระทำความผิดฐานฉ้อโกงตามมาตรา 339 และมีพฤติการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงเจ็ดปี และอาจมีโทษปรับไม่เกินหนึ่งล้านดอลลาร์ได้ทุกวัน;

(1) กระทำในนามหน่วยงานของรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยไม่มีอำนาจ

(2) กระทำโดยบุคคลตั้งแต่สามคนขึ้นไป

(3) กระทำโดยการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จแก่ประชาชนทั่วไปทางโทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ต หรือสื่ออื่น ๆ

การพยายามกระทำความผิดที่ระบุไว้ในวรรคก่อนมีโทษ”²⁶¹

และล่าสุดต้นปี ค.ศ. 2023 สภานิติบัญญัติได้วันยังได้ผ่านร่างแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาได้วันเพื่อกำหนดให้การสร้าง (และการเผยแพร่) ภาพหรือคลิปวิดีโอที่มีเนื้อหาทางเพศ โดยใช้เทคนิคการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning) เพื่อเลียนแบบพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของปัญญาประดิษฐ์ (Generative AI) ในการปลอมแปลงเสียงและใบหน้าของเหยื่อโดยปราศจากความยินยอม หรือรู้จักกันทั่วไปว่า “Deepfake” เป็นความผิดอาญา และต้องรับโทษจำคุกไม่เกินห้าปี โดยหากทำเพื่อแสวงหากำไรหรือประโยชน์ในทางทรัพย์สินด้วย โทษจำคุกจะสูงขึ้นถึงเจ็ดปี เพราะการกระทำดังกล่าวถือเป็น “ความรุนแรงทางเพศทางดิจิทัล” (Digital Sexual Violence) ร่างแก้ไขฉบับนี้ถูกเสนอขึ้นภายหลังการจับกุม YouTuber ชาวไต้หวันที่สร้างวิดีโอลามกอนาจารที่ปลอมแปลงหน้าของผู้หญิงที่มีชื่อเสียงหลายสิบคน รวมทั้งนักการเมืองบางคนแล้วนำมาขาย²⁶²

²⁶⁰ Chin-en Wu, ‘Taiwan’s Civic Space Threatened by Chinese Misinformation and the Government’s Worrisome Legislative Responses’ EAI (February 2023) <https://www.eai.or.kr/new/en/project/view.asp?intSeq=21695&board=eng_issuebriefing> accessed 19 May 2023.

²⁶¹ Criminal Code of the Republic China, article 339-4.

²⁶² Jason Pan, ‘Bill to curb deepfake pornography clears legislature’ Taipei Times (January 2023) <<https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2023/01/08/2003792190>> accessed 19 May 2023.

4.2 มาตรการทางวิชาชีพด้านการกำกับดูแลตนเอง (Self-Regulation) การกำกับดูแลร่วมกับรัฐ (Co-Regulation) และการทำความร่วมมือหลายฝ่าย

ปฏิเสธไม่ได้ว่าการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อจัดการกับปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์นั้น นอกจากยากที่จะประเมินผล หรือหาตัวชี้วัดได้ว่าช่วยแก้ไขปัญหานี้ได้จริง หรือได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้มาตรการอย่างอื่นแล้ว หากการบังคับใช้กฎหมายไม่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการขจัดข้อมูลอันเป็นเท็จกับการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนได้ รัฐก็อาจต้องประสบกับสถานการณ์ถูกประท้วงคัดค้าน หรือเกิดการต่อต้านจากทั้งภายในและนอกประเทศ นอกจากนี้ การตรากฎหมายใหม่ขึ้นใช้เป็นการเฉพาะก็มีใช้เรื่องง่ายเลย นับตั้งแต่ปัญหาว่าควรให้คำจำกัดความกับข้อมูลอันเป็นเท็จหรือไม่ หรือถ้าจะให้ ครรนิยามว่าอย่างไรจึงจะครอบคลุมข้อมูลที่มีปัญหาจริง ๆ โดยไม่กระทบกับข้อมูลบางอย่างไปด้วย ทั้ง ๆ ที่ข้อมูลนั้นไม่ได้มีลักษณะเป็นภัยคุกคาม ความได้สัดส่วนของบทลงโทษกับความเสียหายเชิงนามธรรม ฯลฯ เหล่านี้ยังไม่นับรวมประเด็นปัญหาความเป็นนิรนามซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะหนึ่งของโลกออนไลน์ หรือปัญหาความไร้พรหมแดนของอินเทอร์เน็ตกับเขตอำนาจอธิปไตยของแต่ละรัฐที่ไม่สามารถเอื้อมมือถือกฎหมายภายในไปบังคับใช้ทั้งกับคนเผยแพร่และข้อมูลเท็จที่มีต้นตอมาจากต่างประเทศได้ เช่นนี้ หลายประเทศที่แม้จะมีความกังวลห่วงใยต่อปัญหาข้อมูลเท็จที่กลายเป็นกระแสโลกแต่ก็เลือกที่จะไว้วางใจดูมิภาวะ และการใช้วิจารณ์ญาณของประชาชนมากกว่าการหันไปบังคับใช้กฎหมายให้เข้มงวดขึ้น หรือปิดกั้นเนื้อหาอย่างกว้างขวาง ผนวกกับการใช้มาตรการเสริมอื่น ๆ ที่สุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนน้อยกว่าเพื่อลดแรงต้านที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างประเทศ หรือการแสวงหาความร่วมมือจากอุตสาหกรรมสื่อออนไลน์เพื่อสร้างเครื่องมือ หรือวางมาตรฐานร่วมกันในการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลบนสื่อ ซึ่งมีกรณีที่เกิดขึ้นจริงและน่าศึกษาโดยสังเขป ดังนี้

4.2.1 หลักจรรยาบรรณที่เข้มงวดขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นเท็จ (The strengthened Code of Practice of Disinformation)²⁶³

ปี ค.ศ. 2022 “หลักจรรยาบรรณที่เข้มงวดขึ้นเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นเท็จ” ได้รับการลงนามและประกาศเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน โดยมีผู้ลงนาม 34 องค์กร ซึ่งมีทั้งบริษัทผู้ประกอบการแพลตฟอร์มออนไลน์ บริษัทเทคโนโลยี สื่อมวลชน ภาคประชาสังคม และองค์กรที่ทำงานด้านสิทธิเสรีภาพ เช่น Meta เจ้าของ Facebook และ Instagram, Google, Youtube, TikTok, Vimeo, Microsoft, Adobe, AI Forensics, Clubhouse, Reporters without Borders, Democracy Reporting International และ European

²⁶³ European Commission, ‘The 2022 Code of Practice on Disinformation’ <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>> accessed 16 March 2023.

Factchecking Standards Network เป็นต้น²⁶⁴ ที่เข้าร่วมในกระบวนการแก้ไข “หลักจรรยาบรรณ” เรื่องเดียวกันนี้ที่เคยประกาศไว้ครั้งแรกในปี ค.ศ. 2018 เพื่อวางมาตรฐานในการกำกับดูแลตนเองในการต่อสู้กับข้อมูลอันเป็นเท็จ สำหรับเป้าหมายเพิ่มเติมของหลักจรรยาบรรณรอบใหม่นี้ก็คือเพื่อตอบรับ “แนวปฏิบัติของคณะกรรมการการยุโรป” (Commission’s Guidance) ที่ออกมาเมื่อปี ค.ศ. 2021 ซึ่งกำหนดข้อผูกพันและมาตรการไว้กว้างขวางขึ้นเพื่อต่อต้านการแพร่กระจายข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อออนไลน์ โดยเอกสารข้อตกลงจรรยาบรรณร่วมกันฉบับนี้เกิดขึ้นโดยความสมัครใจขององค์กรผู้ลงนามเอง และไม่ได้มีคณะกรรมการการยุโรปเป็นผู้รับรอง หลักจรรยาบรรณที่เข้มงวดขึ้นนี้จะใช้เป็นกรอบการกำกับดูแลตนเอง (Self-Regulation) ร่วมกับกฎหมายว่าด้วยความโปร่งใสและการกำหนดเป้าหมายของการโฆษณาทางการเมือง (The legislation on Transparency and Targeting of Political Advertising) และกฎหมายบริการดิจิทัล (The Digital Services Act - DSA) ของคณะกรรมการการยุโรป ทั้งนี้ องค์กรผู้ลงนามมีพันธะสัญญาที่ต้องปฏิบัติตามทั้งสิ้น 44 ข้อ และมาตรการเฉพาะอีก 128 ข้อ ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- (1) **ขจัดข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ** ด้วยการลดแรงจูงใจทางการเงิน หรือการสร้างรายได้จากการเผยแพร่ข้อมูลเท็จ โดยองค์กรผู้ลงนามมุ่งมั่นที่จะใช้มาตรการที่เข้มงวดขึ้นในการหลีกเลี่ยงการลงโฆษณากับข้อมูลที่บิดเบือน เช่นเดียวกับการหลีกเลี่ยงการเผยแพร่โฆษณาที่มีการบิดเบือนข้อมูล โดยหลักจรรยาบรรณนี้ยังกำหนดกรอบความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพกับผู้ประกอบการในภาคโฆษณาด้วย เพื่อให้การดำเนินการร่วมกันในเรื่องนี้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น
- (2) **ความโปร่งใสของโฆษณาทางการเมือง** เนื่องจากโฆษณาทางการเมืองมีอิทธิพลต่อการกำหนดชีวิตสาธารณะ ดังนั้น จึงควรมีการวางมาตรฐานความโปร่งใสที่เข้มงวดขึ้น ช่วยทำให้ผู้ใช้บริการสามารถรับรู้หรือตระหนักได้ง่ายขึ้นว่าโฆษณาใดเป็นโฆษณาทางการเมืองด้วยการติดป้าย หรือสัญลักษณ์แสดงให้ชัดเจน เปิดเผยข้อมูลของผู้สนับสนุนค่าโฆษณาและระยะเวลาในการเผยแพร่ รวมทั้งการสร้างคลังข้อมูลเกี่ยวกับโฆษณาที่มีประสิทธิภาพและสามารถค้นหาโฆษณาทางการเมืองได้
- (3) **ลดพฤติกรรม ช่องทาง หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้าง หรืออำนวยความสะดวกในการแพร่กระจายข้อมูลอันเป็นเท็จ** เช่น บัญชีออนไลน์ปลอม การส่งข้อมูลโดยใช้โปรแกรมอัตโนมัติ (bot) เทคโนโลยีเรียนรู้และปลอมแปลง (Deepfake) ซึ่งองค์กรผู้ลงนามต้องทำงานร่วมมือกันด้วยการสร้างความเข้าใจและแลกเปลี่ยนเทคนิควิธีการ กลยุทธ์การใช้เทคโนโลยีโดย

²⁶⁴ European Commission, ‘Signatories of the 2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation’ (June 2022) <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/signatories-2022-strengthened-code-practice-disinformation>> accessed 6 March 2023.

ผู้มีวัตถุประสงค์ร้าย เพื่อรู้เท่าทันและกำหนดนโยบายเพื่อป้องกันพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่าง ๆ ดังกล่าวของผู้ใช้บริการ

- (4) **เพิ่มศักยภาพให้กับผู้ใช้บริการ** กล่าวคือ ผู้ใช้จะต้องได้รับการปกป้องจากข้อมูลบิดเบือนผ่านเครื่องมือที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทำให้ผู้ใช้รู้เท่าทัน เข้าใจ ระบุข้อมูลที่เป็นเท็จและเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ ผู้ลงนามต้องทำให้มั่นใจได้ว่าจะมีการออกแบบเครื่องมือหรือระบบที่ตรวจสอบคัดกรองที่มีประสิทธิภาพเพื่อจำกัดการแพร่กระจายของข้อมูลที่บิดเบือน
- (5) **เพิ่มขีดความสามารถให้นักวิจัย** ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ควรสนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จ หรือสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในเรื่องนี้ โดยต้องให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลของแพลตฟอร์มได้ง่ายและกว้างขวางขึ้นจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้
- (6) **เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนตรวจสอบข้อเท็จจริง** หลักจรรยาบรรณฉบับใหม่มุ่งมั่นจะขยายระบบการตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ครอบคลุมทุกประเทศสมาชิกสหภาพยุโรป และทุกภาษา และทำให้แน่ใจว่าแพลตฟอร์มต่าง ๆ จะใช้การตรวจสอบข้อเท็จจริงในบริการของตนสม่ำเสมอขึ้น รวมทั้งสร้างหลักประกันว่าจะมีการกระจายเงินทุนบริจาคให้กับองค์กรผู้ตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างยุติธรรม และระบบที่ช่วยให้ผู้ตรวจสอบเข้าถึงข้อมูลที่อำนวยความสะดวกในการทำงานได้ดีขึ้น
- (7) **จัดตั้งศูนย์ความโปร่งใสและคณะทำงานที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้** เพื่อช่วยให้เห็นภาพรวมของการดำเนินการตามมาตรการของจรรยาบรรณนี้ ซึ่งต้องมีการประกาศนโยบายและรายงานผลการดำเนินการตามพันธสัญญาต่อสาธารณะเป็นระยะ คณะทำงานจะทำหน้าที่รักษาหลักจรรยาบรรณ รวมทั้งคอยทบทวนเพื่อปรับปรุงข้อผูกพันให้ทันกับพัฒนาการทางเทคโนโลยี สังคม ตลาด และกฎหมาย
- (8) **กำหนดกรอบการตรวจสอบที่เข้มแข็งและรัดกุม** รวมถึงตัวชี้วัดประสิทธิผลของการนำหลักจรรยาบรรณนี้ไปใช้ทั้งในระดับสหภาพยุโรป และในระดับรัฐสมาชิก ซึ่งจะช่วยให้สามารถวัดผลกระทบโดยรวมของหลักจรรยาบรรณต่อการแพร่กระจายของข้อมูลที่เป็นเท็จได้ ทั้งนี้ องค์กรผู้ลงนามจะจัดทำรายงานพื้นฐานฉบับแรกเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพันธสัญญาเพื่อส่งให้คณะกรรมการในต้นปี ค.ศ. 2023 หลังจากนั้นผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ขนาดใหญ่มาก (Very Large Online Platform – VLOP) ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายบริการดิจิทัล (DSA) ต้องจัดทำรายงานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพทุก ๆ หกเดือน ในขณะที่ผู้ลงนามอื่น ๆ รายงานเป็นรายปี หลักจรรยาบรรณที่เข้มแข็งขึ้นยังมีความมุ่งมั่นที่ชัดเจนในการทำงานเพื่อสร้างตัวบ่งชี้เชิงโครงสร้างด้วย

4.2.2 หลักจรรยาบรรณออสเตรเลียเกี่ยวกับข้อมูลเท็จและข้อมูลที่ผิดพลาด (The Australian Code of Practice on Disinformation and Misinformation)²⁶⁵

หลักปฏิบัติหรือหลักจรรยาบรรณอันเกิดจากความร่วมมือกันระหว่างผู้ให้บริการแพลตฟอร์มสื่อมวลชน รวมทั้งบริษัทเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องในการกำกับดูแลกันเองเพื่อสร้างระบบนิเวศที่ดีสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในระดับสากล หรือระดับภูมิภาคเท่านั้น แต่สามารถเกิดขึ้นในระดับประเทศได้เช่นกัน “หลักจรรยาบรรณออสเตรเลียเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นเท็จและข้อมูลที่ผิดพลาด” ฉบับใหม่ประกาศใช้ในเดือนกุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. 2022 ซึ่งเป็นฉบับที่พัฒนาเพิ่มเติมมาจากฉบับเก่าปี ค.ศ. 2021 หลังจากรัฐบาลออสเตรเลียมีแนวนโยบายและร้องขอในปี ค.ศ. 2019 ให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มดิจิทัล และบริษัทเทคโนโลยีช่วยกันพัฒนาหลักปฏิบัติของตนเอง (a voluntary code of practice) เพื่อลดความเสี่ยงและจัดการข้อมูลที่เป็นเท็จหรือไม่ถูกต้องบนสื่อออนไลน์ซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อชาวออสเตรเลีย ทั้งมีมาตรการหรือเครื่องมือสนับสนุนให้ผู้ให้บริการสามารถระบุข้อมูลข่าวสารที่มีคุณภาพและเชื่อถือได้ หลักจรรยาบรรณฉบับนี้พัฒนาขึ้นโดย The Digital Industry Group Inc. (DIGI) ซึ่งเป็นสมาคมอุตสาหกรรมไม่แสวงหากำไรที่สนับสนุนอุตสาหกรรมดิจิทัลที่ลงทุนด้านความปลอดภัยออนไลน์ ความเป็นส่วนตัว และเศรษฐกิจดิจิทัลในประเทศออสเตรเลีย²⁶⁶ โดยได้รับความช่วยเหลือจาก Center for Media Transition และ First Draft ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีซิดนีย์ ซึ่งเป็นองค์กรระดับโลกที่เชี่ยวชาญในการช่วยเหลือสังคมในการเอาชนะข้อมูลที่เป็นเท็จ มีผู้ลงนามซึ่งเป็นผู้ให้บริการด้านดิจิทัลรายใหญ่อย่าง Apple, Facebook, Google, Twitter, Microsoft, Adobe, Redbubble และ TikTok ทั้งนี้บริษัทที่เข้าร่วมได้ให้คำมั่นที่จะออกรายงานความโปร่งใสประจำปี เกี่ยวกับความพยายามดำเนินการตามหลักจรรยาบรรณดังกล่าวโดยจะเผยแพร่ในเดือนพฤษภาคมของทุกปี ซึ่งได้มีการจัดทำและเผยแพร่ไปแล้วสองปี คือ ประจำปี 2021 และ 2022²⁶⁷

นอกจากนี้ DIGI ยังได้สร้างกลไกในการตรวจสอบการปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณนี้ขึ้นมา 4 ฝ่ายด้วย คือ 1) คณะอนุกรรมการรับเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการละเมิดหลักจรรยาบรรณของผู้ร่วมลงนาม (Complaints Sub-Committee) 2) การตรวจสอบรายงานความโปร่งใสโดยอิสระ (Independent review of transparency reports) เพื่อรับรองความถูกต้องรวมทั้งแนะนำแนวทางการปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณให้แก่ผู้ลงนาม 3) คณะอนุกรรมการบริหาร (Administration Sub-Committee) ซึ่งประกอบด้วยผู้แทน

²⁶⁵ ‘Australian Code of Practice on Disinformation and Misinformation’ DIGI <https://digi.org.au/wp-content/uploads/2022/12/Australian-Code-of-Practice-on-Disinformation-and-Misinformation-FINAL_-_December-222022.docx.pdf> accessed 6 March 2023.

²⁶⁶ The Digital Industry Group Inc. (DIGI) <<https://digi.org.au/about/>>

²⁶⁷ See ‘Transparency Reports’ (DIGI) <<https://digi.org.au/disinformation-code/transparency/>> accessed 6 March 2023.

อิสระ และผู้แทนจากผู้ร่วมลงนามเพื่อตรวจสอบการดำเนินการตามหลักจรรยาบรรณนี้ และ 4) กลุ่มขับเคลื่อนการลงนาม (Signatory Steering Group) เนื่องจากบริษัทเทคโนโลยีดิจิทัลใด ๆ ก็ตามสามารถนำหลักจรรยาบรรณนี้ไปปฏิบัติได้ ไม่ได้จำเพาะว่าต้องร่วมลงนาม หรือต้องเป็นสมาชิกของ DIGI เท่านั้น กลุ่มงานนี้จะทำหน้าที่ช่วยให้บริษัทอื่น ๆ ดังกล่าวมีสิทธิเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเกี่ยวกับหลักจรรยาบรรณหากเขาต้องการนำเสนอแนวทาง

สำหรับพันธสัญญาที่บริษัทผู้ร่วมลงนามต้องปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณนี้ ซึ่งพัฒนาขึ้นโดยยึด The European Union's Code of Practice on Disinformation เป็นแนวทาง คือ²⁶⁸

- 1) ออกมาตรการป้องกันอันตรายจากการแพร่กระจายของข้อมูลที่เป็นเท็จหรือไม่เป็นความจริงบนแพลตฟอร์มของพวกเขา
- 2) ลดการโฆษณาและลดแรงจูงใจในการสร้างรายได้จากการแพร่กระจายของข้อมูลที่เป็นเท็จและบิดเบือน
- 3) ทำงานเพื่อให้มั่นใจในความปลอดภัยและความสมบูรณ์ของบริการและผลิตภัณฑ์ของแพลตฟอร์ม
- 4) เพิ่มอำนาจแก่ผู้ใช้บริการแพลตฟอร์มในการตัดสินใจเลือกรับข้อมูลดิจิทัล และช่วยให้พวกเขาสามารถระบุเนื้อหาที่เป็นเท็จและทำให้เข้าใจผิดได้
- 5) เพิ่มความโปร่งใสเกี่ยวกับการโฆษณาทางการเมือง
- 6) สนับสนุนงานวิจัยที่ทำเพื่อสร้างความเข้าใจของสาธารณชนเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นเท็จและบิดเบือน และ
- 7) ประชาสัมพันธ์ หรือเผยแพร่มาตรการที่ใช้เพื่อต่อสู้กับข้อมูลที่เป็นเท็จและบิดเบือนในแพลตฟอร์มของตน

4.2.3 เครือข่ายการตรวจสอบข้อเท็จจริงระดับนานาชาติ (International Fact-Checking Network - IFCN)

เครือข่ายการตรวจสอบข้อเท็จจริงระดับนานาชาติ (IFCN) เปิดตัวครั้งแรกในปี ค.ศ. 2015 ถือเป็นหน่วยธุรกิจหนึ่งของ Poynter Institute for Media Studies ซึ่งเป็นสถาบันฝึกอบรมด้านการสื่อสารมวลชนที่ไม่แสวงหากำไร และทำงานตรวจสอบข้อมูลในสถานะที่เป็นกลาง ปลอดภัยจากนโยบายและฝักฝ่ายทางการเมือง ในประเทศสหรัฐอเมริกา IFCN ดำเนินการด้วยเงินบริจาคซึ่งมีผู้สนับสนุนรายใหญ่ อาทิ U.S. Department of State, the National Endowment for Democracy, Google, Facebook, มูลนิธิ

²⁶⁸ OECD, 'Voluntary Code of Practice on Misinformation and Disinformation' <<https://www.oecd.org/stories/disinformation-hub/voluntary-code-of-practice-on-misinformation-and-disinformation-1fe0be59/>> accessed 6 March 2023.

Open Society และมูลนิธิ Fritt Ord เป็นต้น²⁶⁹ ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายด้วยการรวบรวมองค์กร หรือชุมชนตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ถูกจัดตั้งขึ้นในแต่ละประเทศและกระจายตัวอยู่ทั่วโลก และคอยสนับสนุนข้อมูลข่าวสารและข้อเท็จจริงเพื่อใช้เป็นทรัพยากรพื้นฐานในการตรวจสอบข้อเท็จจริงให้กับองค์กรท้องถิ่นเหล่านั้น ช่วยฝึกอบรมทักษะที่สำคัญสำหรับการตรวจสอบข้อเท็จจริงผ่านระบบออนไลน์ แลกเปลี่ยนเทคนิคและเครื่องมือที่ใช้เพื่อการตรวจสอบข้อมูล จัดกิจกรรมเผยแพร่องค์ความรู้และประสานความร่วมมือในระดับภูมิภาคและระดับโลก นอกจากนี้ยังสนับสนุนเงินทุนเพื่อช่วยเหลือการทำงานของผู้ตรวจสอบ หรือโครงการพัฒนาโปรแกรม นวัตกรรม หรือวิธีการริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง ทั้งยังจัดทำรายงานสถานการณ์ประจำปี บทความ และจดหมายข่าวประจำสัปดาห์ เพื่อวิเคราะห์คาดการณ์แนวโน้มด้านอุตสาหกรรมข้อมูลข่าวสารในอนาคต ไปจนถึงติดตามและประเมินการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการตรวจสอบข้อเท็จจริงขององค์กรต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบัน IFCN มีองค์กรที่เป็นเครือข่ายมากกว่า 100 ประเทศทั่วโลก²⁷⁰

IFCN พัฒนา “หลักจรรยาบรรณ” (Code of Principle) ไว้ 5 ข้อ²⁷¹ ในปี ค.ศ. 2016 เพื่อใช้เป็นมาตรฐานในตรวจสอบข้อเท็จจริงให้กับองค์กรเครือข่าย รวมทั้งหน่วยงานหรืออาสาสมัครทั่วไปที่จัดตั้งขึ้นในประเทศต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย

- (1) **ยึดมั่นในความเป็นกลาง ไม่มีฝักฝ่ายทางการเมือง และความเป็นธรรม:** หมายความว่า ผู้ตรวจสอบต้องตรวจสอบพยานหลักฐานและตัดสินโดยใช้มาตรฐานที่สูงเท่ากันสำหรับข้อเท็จจริงทุกกรณี ไม่ว่าใครจะเป็นผู้อ้างสิทธิ์ หรือเรียกร้องก็ตาม ไม่มุ่งเน้นตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป ใช้ขั้นตอนในการตรวจสอบที่เหมือนกันกับทุก ๆ ข้อเท็จจริง โดยให้พยานหลักฐานเป็นตัวกำหนดข้อสรุป ทั้งนี้ ผู้ตรวจสอบต้องไม่สนับสนุนพรรคการเมือง นักการเมือง หรือผู้สมัครทางการเมืองใด ไม่สนับสนุนหรือต่อต้านนโยบายหรือจุดยืนใด เว้นแต่จุดยืนด้านความถูกต้องและความโปร่งใส
- (2) **ยึดมั่นในมาตรฐาน และความโปร่งใสของแหล่งข้อมูล:** เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อ่านสามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ด้วยตัวเองอีกครั้ง ผู้ตรวจสอบต้องเปิดเผยรายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งที่มาของพยานหลักฐานที่ใช้ในการตรวจสอบ เว้นแต่ในกรณีที่การเปิดเผยนั้นอาจกระทบกับความปลอดภัยของแหล่งที่มา ก็ให้เปิดเผยรายละเอียดมากที่สุดเท่าที่พอเป็นไปได้ ทั้งนี้ ผู้

²⁶⁹ ‘International Fact-Checking Network Transparency Statement’ Poynter <<https://www.poynter.org/international-fact-checking-network-transparency-statement/>> accessed 6 March 2023.

²⁷⁰ ‘About the International Fact-Checking Network’ Poynter <<https://www.poynter.org/ifcn/about-ifcn/>> accessed 6 March 2023.

²⁷¹ Infocode, ‘The Commitment of the Cod of Principles’ <<https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles>> accessed 6 March 2023.

ตรวจสอบต้องใช้พยานหลักฐานชั้นต้นที่ดีที่สุด (The best primary sources) เว้นแต่ไม่สามารถหาพยานชั้นต้นที่เหมาะสมได้ จึงค่อยใช้พยานหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) และต้องตรวจสอบองค์ประกอบหลักที่ขัดแย้งกับเรื่องที่ตรวจสอบโดยใช้พยานหลักฐานมากกว่าหนึ่งแหล่ง นอกจากนี้ ต้องระบุในการตรวจสอบถึงผลประโยชน์ของแหล่งที่มาของพยานหลักฐาน เพื่อให้ผู้อ่านได้ใช้เหตุผลในการพิจารณาว่าผลประโยชน์นั้นมีอิทธิพลหรือส่งผลต่อความถูกต้องของพยานหลักฐานที่ใช้ตรวจสอบหรือไม่

- (3) **ยึดมั่นในความโปร่งใสของแหล่งทุน และองค์กร:** หมายถึง ผู้ตรวจสอบต้องมีความโปร่งใสเกี่ยวกับแหล่งเงินทุนที่ใช้เพื่อทำงานตรวจสอบนี้ หากได้รับเงินทุนจากองค์กรอื่นต้องแน่ใจว่าผู้ให้ทุนไม่มีอิทธิพลเหนือข้อสรุปในรายงานการตรวจสอบ และต้องแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับภูมิหลังของบุคคลสำคัญทั้งหมดในองค์กร (All Key Figures) รวมทั้งอธิบายโครงสร้างและสถานะทางกฎหมายขององค์กร (เป็นมูลนิธิ สมาคม บริษัท ฯลฯ) โดยหากผู้ตรวจสอบเป็นองค์กรอิสระต้องสร้างเว็บไซต์เป็นของตนเองเพื่อใช้เป็นสื่อในการแสดงข้อมูลต่าง ๆ ดังกล่าวมาต่อผู้อ่าน แต่ถ้าผู้ตรวจสอบเป็นหน่วยงานภายในของสำนักข่าว หรือองค์กรอื่นก็ต้องแสดงสถานะนั้นให้ชัดเจน สำหรับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างองค์กรนั้นต้องแสดงโดยชัดเจนว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมตรวจสอบการตรวจสอบนั้น และมีวิธีการอย่างไร นอกจากนี้องค์กรผู้ตรวจสอบต้องจัดเตรียมช่องทางในสื่อออนไลน์ที่เข้าถึงง่ายเพื่อเปิดให้ผู้ใช้ได้ติดต่อสื่อสารกับทีมตรวจสอบ
- (4) **ยึดมั่นในมาตรฐาน และความโปร่งใสของระเบียบวิธีในการตรวจสอบ:** กล่าวคือ ผู้ตรวจสอบต้องแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบวิธี (Methodology) ที่ใช้ในการคัดเลือก ค้นคว้า เขียน แก้ไข เผยแพร่ และกำหนดความถูกต้องในการตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างโปร่งใสต่อผู้อ่านในช่องทางสื่อสารออนไลน์ของตน ทั้งต้องสนับสนุนให้ผู้อ่านยื่นคำร้องเข้ามาเพื่อตรวจสอบโดยแสดงเงื่อนไขหรือข้อจำกัดบางประการว่าคำร้องนั้นอาจได้รับหรือไม่ได้รับการตรวจสอบก็ได้ โดยการเลือกคำร้องใดขึ้นตรวจสอบต้องพิจารณาจากการเข้าถึงและความสำคัญของข้อร้องเรียนเป็นหลัก และหากเป็นไปได้ควรอธิบายเหตุผลที่เลือกข้อร้องเรียนนั้นขึ้นมาตรวจสอบด้วย นอกจากนี้ ผู้ตรวจสอบต้องใช้พยานหลักฐานที่เชื่อถือได้ทั้งที่สนับสนุนและที่ขัดแย้งกับข้อร้องเรียน ผู้ตรวจสอบสามารถติดต่อกลับไปยังผู้ร้องเรียนเพื่อขอพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้อย่างไรก็ตาม ควรตระหนักว่ามีความเป็นไปได้น้อยสำหรับการร้องเรียนแบบออนไลน์ และหากไม่สามารถติดต่อได้ในเวลาที่เหมาะสม เหตุดังกล่าวต้องไม่เป็นการขัดขวางการตรวจสอบข้อเท็จจริงนั้นต่อไป
- (5) **ยึดมั่นแนวทางการเปิดเผยนโยบายแก้ไขข้อผิดพลาด (Corrections Policy) อย่างชัดแจ้ง:** ซึ่งหมายความว่า องค์กรผู้ตรวจสอบต้องเปิดเผยนโยบายการแก้ไขข้อผิดพลาดบน

เว็บไซต์หรือช่องทางสื่อสารออนไลน์ของตนซึ่งผู้อ่านสามารถเห็นและเข้าถึงได้ง่าย และนโยบายดังกล่าวต้องได้รับการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้ ในนโยบายต้องอธิบายให้ชัดเจน ทั้งสิ่งที่ทำและไม่ทำ วิธีการจัดการข้อผิดพลาดที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ไขข้อผิดพลาดของข้อสรุปผลการตรวจสอบ และข้อเท็จจริงที่ว่าบางข้อร้องเรียนอาจไม่ได้รับการตอบสนอง ในกรณีที่มีหลักฐานน่าเชื่อว่าผู้ตรวจสอบได้ทำผิดพลาดไปและสมควรต้องแก้ไข ผู้ตรวจสอบต้องดำเนินการแก้ไขอย่างเปิดเผยและโปร่งใส และต้องทำเท่าที่ทำได้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ใช้ที่เคยเห็นข้อสรุปการตรวจสอบที่ผิดพลาด จะได้เห็นการแก้ไขและข้อสรุปใหม่ที่ถูกแก้ไขแล้ว และในกรณีที่ผู้ตรวจสอบเป็นสมาชิกเครือข่าย IFCN ควรลงประกาศข้อผิดพลาดและการแก้ไขนั้นในหน้าเว็บไซต์ของตนเอง หรือในหน้าเว็บที่ประกาศว่าเป็นสมาชิกเครือข่าย IFCN แจ้งแก่ผู้ใช้ เพื่อให้ผู้ใช้ที่เชื่อว่าองค์กรผู้ตรวจสอบนั้นละเมิดหลักจรรยาบรรณนี้ของ IFCN สามารถแจ้งเรื่องต่อ IFCN ได้ อนึ่ง หากผู้ตรวจสอบเป็นหน่วยงานภายในของบริษัทสื่อมวลชน เป็นข้อกำหนดเลยว่าบริษัทที่สื่อนั้นต้องเปิดเผยนโยบายแก้ไขข้อผิดพลาดของตนอย่างซื่อสัตย์ เช่นเดียวกัน

4.3 มาตรการทางเทคโนโลยี และระบบตรวจสอบข้อมูลของผู้ให้บริการสื่อออนไลน์

การใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยีเพื่อตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลข่าวสาร หรือช่วยคัดกรองข่าวที่มีความน่าเชื่อถือเพียงพอเบื้องต้นก่อนถูกเผยแพร่ เป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม และบรรดาผู้ประกอบการสื่ออินเทอร์เน็ตต่างหันมาให้ความสนใจคิดค้นและพัฒนาระบบขึ้นเพื่อใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ขนาดใหญ่ (VLOP) ที่มีสมาชิกลงทะเบียนใช้งานจำนวนมากและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วโลกอย่าง Facebook, Tweeter, Youtube และ Google จนทำให้หลายประเทศมีนโยบาย หรือใช้ข้อกำหนดภายในมาบังคับ กัดดัน หรือกำหนดภาระหน้าที่ให้กับผู้ประกอบการเหล่านั้นต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการต้องจัดหาบุคลากร หรือจัดตั้งฝ่ายเฉพาะเพื่อทำหน้าที่ดูแลจัดการข้อมูลข่าวสารเท็จในแพลตฟอร์มของตน (เช่น กฎหมายของประเทศเยอรมนี) ต้องมีระบบตรวจสอบและคัดกรองข้อมูลที่มีประสิทธิภาพไปจนถึงระบบการพิสูจน์และยืนยันตัวตนทางดิจิทัล (เช่น กฎหมายของประเทศไทย) ต้องรายงานจำนวนเรื่องที่ได้รับแจ้งรวมทั้งวิธีการจัดการและแก้ปัญหา (เช่น กฎหมายของประเทศเยอรมนี) ต้องทำระบบแจ้งเตือนข้อมูลเท็จหรือแก้ไขแจ้งความจริงแก่ผู้ใช้บริการ (เช่น กฎหมายของประเทศสิงคโปร์) ไปจนถึงขนาดต้องรายงานข้อมูลและจำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากนายทุน หรือผู้ประสงค์ให้เผยแพร่ข้อมูลเพื่อทำโฆษณาประชาสัมพันธ์ (เช่น กฎหมายของประเทศฝรั่งเศส) โดยที่ผ่านมามีระบบตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารที่พัฒนาและดำเนินการโดยผู้ให้บริการแพลตฟอร์มรายใหญ่ ๆ อาทิ

แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์เฟซบุ๊ก ซึ่งเคยถูกกล่าวหาว่ามีข้อมูลข่าวสารเท็จเผยแพร่อยู่มากที่สุดในโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐในปี ค.ศ. 2016 อันเป็นที่มาของกระแส “ข่าวปลอม” ในเวลาต่อมา สำนักข่าว BBC ยังเคยรายงานข่าวเฟซบุ๊กถูกคาดการณ์ว่ามีผู้ใช้ปลอมถึงราว 83.09 ล้านชื่อ ซึ่งจากข้อมูลของบริษัทระบุว่าร้อยละ 8.7 ของผู้ใช้ที่ยังมีความเคลื่อนไหวอยู่ประมาณ 955 ล้านราย “ไม่ใช่ตัวจริง” ทั้งนี้ แบ่งเป็นโพรไฟล์สำเนาตัวจริงซึ่งหมายถึง ผู้ใช้มีชื่อไว้ นอกเหนือจากบัญชีหลักร้อยละ 4.8 ผู้ใช้ผิดประเภทหรือผู้ใช้ที่สร้างโพรไฟล์ส่วนตัวให้กับธุรกิจ องค์กร หรือสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น สัตว์เลี้ยงราวร้อยละ 2.4 และผู้ใช้ที่ไม่เป็นที่พึงปรารถนาหรือผู้สร้างโพรไฟล์ขึ้นเพื่อส่งข้อความหรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ไม่พึงประสงค์ หรือเนื้อหาอื่น ๆ อีกร้อยละ 1.5²⁷² เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ เฟซบุ๊กจึงร่วมมือกับสำนักข่าว AFP ออกแบบและพัฒนาโปรแกรมตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลข่าวสารทุกประเภทไม่ว่าจะเป็น ข้อความ ข่าวสาร ตัวเชื่อมโยง (ลิงก์) รูปภาพ หรือคลิปวิดีโอที่เผยแพร่แบบเป็น “สาธารณะ” และถูกแจ้งหรือรายงานเข้ามายังแพลตฟอร์ม²⁷³ ทั้งนี้ ภายใต้มาตรฐานที่ผ่านการรับรองจากเครือข่ายการตรวจสอบข้อเท็จจริงระดับนานาชาติ (International Fact-Checking Network) ลักษณะการทำงานของโปรแกรมนี้อาศัยอัลกอริทึม (Algorithm) ในการตรวจเช็คความถูกต้องของเนื้อหาเบื้องต้น เพื่อส่งให้บุคลากรของ AFP ตรวจสอบโดยละเอียดอีกชั้นหนึ่ง หากผลปรากฏว่าเป็นข้อมูลที่น่าจะเป็นเท็จ ระบบจะลดระดับความน่าเชื่อถือ และลดหรือปิดกั้นการมองเห็นข้อมูลนั้นจากผู้ใช้บริการรายอื่น โดยหากพบว่าบัญชีออนไลน์ของผู้ใช้บริการรายใดมีการสร้างหรือแบ่งปันข้อมูลที่เป็เท็จบ่อยครั้ง เบื้องต้นบัญชีออนไลน์นั้นจะถูกห้ามไม่ให้ใช้งานเครื่องมือที่มีคุณลักษณะเด่นหรือที่มีความสามารถพิเศษ (Feature) บางอย่าง เช่น การสร้างรายได้ หรือการโฆษณาของเฟซบุ๊ก หรืออาจถูกปิดการใช้งานชั่วคราวหรือถาวร²⁷⁴ ในฝ่ายของผู้ใช้งานรายอื่น ๆ นั้น โปรแกรมจะมีระบบ “About this Article” แสดงข้อความแจ้งเตือนกำกับข้อมูลที่ถูกประเมินว่าเป็นเท็จ แสดงแหล่งที่มาของข้อมูลนั้นและระดับความน่าเชื่อถือ ประกอบกับข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข่าวอื่น ๆ ที่น่าเชื่อถือกว่าให้กับผู้ใช้บริการเพื่อประกอบการ

²⁷² ‘BBC เผยเฟซบุ๊กมีคนใช้ชื่อปลอมกว่า 85 ล้านชื่อ’ Sanook.com (3 สิงหาคม 2555) <<http://bit.ly/Pu8XZi>> สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566.

²⁷³ Facebook, ‘Tips to Spot False News. Retrieved from’ (2019) <<https://www.facebook.com/help/spot-falsenews>> accessed 9 March 2023.

²⁷⁴ มีรายงานในปี ค.ศ. 2019 ว่าเฟซบุ๊กลบบัญชีออนไลน์ของผู้ใช้จำนวนมากกว่า 294 บัญชี 1,509 เพจ และ 32 กลุ่ม ใน 4 ประเทศ คือ ประเทศรัสเซีย ประเทศยูเครน ประเทศฮอนดูรัส รวมทั้งประเทศไทยซึ่งถูกปิดไป 12 บัญชี และ 10 เพจ ดู ‘เฟซบุ๊ก ลบ 12 บัญชีผู้ใช้ 10 เพจในไทย เชื่อมโยงเครือข่ายข่าวปลอม’ สปริงนิวส์ (26 กรกฎาคม 2019) <<https://www.springnews.co.th/news/534056>> สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566.

ตัดสินใจก่อนที่จะกดแบ่งปัน หรือแชร์ข้อมูลต่อไป ทั้งนี้ เฟซบุ๊กเปิดตัวโปรแกรมดังกล่าวปลายปี พ.ศ. 2559 และมีพันธมิตรกว่า 50 องค์กรทั่วโลกครอบคลุมกว่า 40 ภาษา²⁷⁵

สำหรับความเคลื่อนไหวในเรื่องนี้ของแพลตฟอร์มสร้างสรรค์และแบ่งปันวิดีโอ (Video Platform) ยอดนิยมอย่างยูทูปนั้น ได้มีการปรับปรุงอัลกอริทึมของระบบการแบ่งปันในส่วนของฟีดแนะนำคลิปวิดีโอ (Suggestion) ใหม่ จากที่แต่เดิมจะพิจารณาจาก “ความนิยม” หรือ “จำนวนผู้เข้าชม” เพียงอย่างเดียวโดยไม่สนใจ “เนื้อหา” ว่ามีความถูกต้องแท้จริงหรือไม่ โดยเพิ่มเทคโนโลยี Machine Learning มาทำงานร่วมกับอัลกอริทึม และการตรวจคัดกรองโดยมนุษย์ เพื่อให้สามารถตรวจจับข้อมูลที่มีเนื้อหาที่เป็นเท็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ ทฤษฎีสมคบคิด (Conspiracy Theory) หรือข้อมูลที่อ้างอิงวิทยาศาสตร์อย่างผิด ๆ (Pseudoscience) และไม่แสดงผลในโหมดแนะนำ (แต่ผู้ใช้งานยังสามารถดูได้จากการค้นหาโดยตรงเพราะยูทูปไม่ได้ลบออกจากแพลตฟอร์ม) และพยายามเลือกแสดงวิดีโอที่เกี่ยวกับคำค้นหาของผู้ใช้งานจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ก่อน รวมทั้งให้พื้นที่กับชาวดาวน์ ชาวสำคัญมากขึ้น นอกจากนี้ยังใช้ “Fact Checking” ซึ่งเป็นระบบตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยพันธมิตรที่ได้รับการรับรองจากยูทูป (YouTube’s Verified Fact-checking Partners) มาใช้งานในแพลตฟอร์มด้วย โดยความสามารถสำคัญของระบบนี้ก็คือ การส่งคำแจ้งเตือนกับผู้ใช้งานที่เรียกดูคลิปวิดีโอที่ถูกประเมินโดยระบบแล้วว่าน่าจะเป็นข้อมูลเท็จ อย่างไรก็ตาม แม้ที่ผ่านมายูทูปจะลบคลิปวิดีโอที่ละเมิดนโยบาย หรือระงับบัญชีผู้ใช้ที่เผยแพร่ข้อมูลบางประเภทที่ทำให้เข้าใจผิดหรือหลอกลวงซ้ำ ๆ ไปจำนวนมาก แต่องค์กรความร่วมมือ Fact Checking จำนวนไม่น้อยยังเห็นว่าวิธีการและเครื่องมือของยูทูปไม่เพียงพอ และเรียกร้องให้ใช้มาตรการที่จริงจังและเข้มงวดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อลดความสามารถของผู้เผยแพร่ข้อมูลที่ไม่ต้องในการสร้างรายได้จากเนื้อหา รวมทั้งสร้างระบบที่ชัดเจนและสอดคล้องกันมากขึ้นสำหรับการทำงานร่วมกับองค์กรตรวจสอบข้อเท็จจริง²⁷⁶

ในส่วนของกูเกิล (Google) เจ้าของโปรแกรมสืบค้นข้อมูล (Search Engine) รายใหญ่ และยังเป็นบริษัทแม่ของยูทูปด้วยนั้น แม้จะติดปัญหาที่ไม่สามารถเข้าไปแทรกแซง หรือทำอะไรกับข้อมูลที่อยู่บนเว็บไซต์หรือแพลตฟอร์มต้นทางได้ แต่กูเกิลได้ทำการพัฒนาอัลกอริทึมของระบบ News และ Search Google ให้รับรู้และรวบรวมเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคำหรือหัวข้อที่ผู้ใช้งานกำลังค้นหาอย่างกว้างขวาง แล้วนำข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งที่มาของข้อมูลที่เป็นผลการค้นหานั้นมาแสดงแก่ผู้ใช้เพื่อประกอบการพิจารณาความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลโดยตัวผู้ใช้งานเอง นอกจากนี้กูเกิลยังนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial

²⁷⁵ TCJU, ‘Facebook จับมือ AFP ตรวจสอบข่าวปลอมในไทย’ (22 ตุลาคม 2562) <<https://www.tcijthai.com/news/2019/22/current/9497>> สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566.

²⁷⁶ Clare Duffy, ‘More than 80 fact-checking organizations call out YouTube’s ‘insufficient’ response to misinformation’ CNN Business (January 2022) <<https://edition.cnn.com/2022/01/12/tech/youtube-fact-checkers-letter/index.html>> accessed 5 May 2023.

Intelligence - AI) มาช่วยในการเลือกและคัดกรองข่าวซึ่งรวบรวมจากสำนักข่าวต่าง ๆ ที่เชื่อถือได้มาใช้ในแอปพลิเคชัน “Google News” ด้วย ทั้งนี้ ตั้งแต่กลางปี ค.ศ. 2018 ฟังก์ชันหนึ่งของแอปพลิเคชันนี้ก็คือ “Full Coverage” ที่จะแสดงข่าวที่ผู้ใช้สนใจจากแหล่งข่าวที่โดดเด่นและน่าเชื่อถือ แต่ในมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งอาจไม่ตรงกับมุมมองหรือความเชื่อของผู้สืบค้นก็ได้ เพื่อเป็นข้อมูลที่ใช้จะนำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบและตรวจเช็คความถูกต้อง ทั้งเป็นมาตรการที่มีเป้าหมายเพื่อทำลายหรือลดอคติที่มีต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งมักเกิดจากการได้รับข่าวสารด้านเดียวหรือในมุมมองเดียวมากเกินไป²⁷⁷

อนึ่ง เป็นที่น่าจับตามองว่า สื่อสังคมออนไลน์ทวิตเตอร์ (Twitter) ซึ่งเคยมีการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีแห่งแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา (MIT Media Lab) แสดงให้เห็นว่าทวิตเตอร์เป็นแพลตฟอร์มออนไลน์ที่มีความรวดเร็วในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จที่มีคนเข้าถึงทั่วโลก²⁷⁸ และมีคนอ่านจำนวนมาก ทั้งยังร่วมลงนามความร่วมมือกับสหภาพยุโรปใน Code of Practice on Disinformation เมื่อปี ค.ศ. 2018 จนถึงปัจจุบัน กลับยังไม่มีระบบหรือเครื่องมือทางเทคโนโลยีใหม่ใด ๆ ที่จะนำมาใช้เพื่อกลั่นกรองข้อมูลอันเป็นเท็จในแพลตฟอร์ม นอกจากการเปิดใช้งานระบบติดป้ายกำกับได้ข่าว หรือข้อมูลที่ถูกระบุบนแพลตฟอร์ม (ซึ่งถูกรายงานมาจากผู้ใช้งานในชุมชนทวิตเตอร์นั่นเอง) ให้ผู้ใช้งานได้ทราบว่า เป็นข้อมูลที่มีเนื้อหาที่น่าสงสัย ไม่ถูกต้อง บิดเบือน หรืออาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดได้ อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ทวิตเตอร์ใช้งานมานานแล้วคือ บริการติดป้ายฟ้า หรือ The blue verified badge (แต่เปลี่ยนเป็นสีส้มสำหรับข้อมูลที่เป็เท็จ) ให้กับบัญชีใช้งาน (Account) ของผู้ใช้ที่เป็นบุคคลสาธารณะหรือคนดัง (Celebrity) ในวงการต่าง ๆ เพื่อช่วยยืนยันตัวตนของพวกเขาและรับประกันกับผู้ใช้อยื่น ๆ ว่า ข่าวสาร ความเห็น กิจกรรมต่าง ๆ ของบัญชีเหล่านั้นเป็นของบุคคลสาธารณะนั้นจริง ๆ²⁷⁹ อนึ่ง ภายใต้การนำของ Elon Musk เจ้าของคนใหม่ของแพลตฟอร์มนี้ ซึ่งปลดพนักงานออกหลายพันคนและลดแผนกที่รับผิดชอบดูแลเนื้อหาเพื่อประหยัดงบประมาณ พร้อมกับนโยบายเปลี่ยนทวิตเตอร์ให้เป็นจัตุรัสกลางเมืองดิจิทัลที่ให้ความสำคัญสูงสุดกับเสรีภาพในการแสดงออกของผู้ใช้งาน จากผลการสำรวจเมื่อต้นปี ค.ศ. 2023 พบว่าท่าทีและนโยบายของ Musk ต่อการจัดการกับข้อมูลเท็จเช่นนี้ส่งผลให้มีผู้ใช้งานทวิตเตอร์เข้าถึงหรือเข้าไปมีส่วนร่วมกับข้อมูลเท็จที่ถูกเผยแพร่โดยบัญชีออนไลน์ยอดนิยม (Superspreaders มักเผยแพร่หรือมี

²⁷⁷ ‘To filter out fake news, Google’s news app is using AI’ AFP (May 2018) <<https://www.wionews.com/world/to-filter-out-fake-news-googles-news-app-is-using-ai-138312>> accessed 5 May 2023.

²⁷⁸ Peter Dizikes (n 23).

²⁷⁹ Twitter, ‘About the blue verified badge, Twitter’s policy’ <<https://help.twitter.com/en/managing-your-account/about-twitter-verified-accounts>> accessed 1 June 2023.

ลิงก์เชื่อมโยงไปยังข้อมูลเท็จ) เพิ่มขึ้นจากเดิมก่อนที่เขาจะเข้าสู่กิจการถึงร้อยละ 44²⁸⁰ และสหภาพยุโรปเองก็ต้องออกมาเตือนทวิตเตอร์ว่าให้นำพาและปฏิบัติตามข้อตกลงความร่วมมือที่ลงนามด้วย²⁸¹

4.4 มาตรการทางสังคม และอื่น ๆ

นอกเหนือจากมาตรการทางกฎหมาย มาตรการทางวิชาชีพด้านการกำกับดูแลกันเอง การกำกับดูแลร่วมกับรัฐ หรือมาตรการทางเทคโนโลยีแล้ว ยังมีมาตรการอีกหลากหลายลักษณะที่นานาประเทศต่างเลือกใช้ ทั้งนี้ ทั้งภายใต้การดำเนินการของรัฐอย่างเป็นทางการ หรือภายใต้เครือข่ายความร่วมมือของประชาชน องค์กรภาคประชาสังคม หรือสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นการตั้งหน่วยงาน หรือศูนย์รับแจ้งข้อมูลข่าวสารที่น่าสงสัยเพื่อให้ช่วยตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลเหล่านั้น การจัดโครงการหรือจัดอบรมเพื่อสร้างเสริมให้ประชาชนมี “ความรู้เท่าทันสื่อ” (Media Literacy) และมีทักษะในการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารและแหล่งที่มา เสริมสร้างความตระหนักรู้ในจริยธรรมสื่อสารมวลชนและการทำข่าวอย่างมีความรับผิดชอบให้กับบุคลากรในวงการข่าวรวมทั้งนักข่าวพลเมือง ไปจนถึงการบรรจุประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ในหลักสูตรการศึกษาหรือในแบบเรียน การดำเนินการต่าง ๆ เหล่านี้ มีทั้งภารกิจที่ไม่มีกำหนดระยะเวลาหรือช่วงเวลา กล่าวอีกอย่างก็คือทำตลอดไปเรื่อย ๆ และภารกิจที่มีกำหนดระยะเวลาหรือช่วงเวลาที่แน่นอน อาทิ เฉพาะช่วงที่ประเทศจะมีการเลือกตั้ง หรือมีการทำประชามติ หรือช่วงที่เกิดความวุ่นวายหรือมีความขัดแย้งทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งในรายงานวิจัยฉบับนี้จะหยิบยกมาตรการที่น่าสนใจของในบางประเทศมาอธิบายให้เห็นเป็นตัวอย่าง ดังนี้

4.4.1 “ความรู้เท่าทันสื่อ” ในหลักสูตรการศึกษาของประเทศฟินแลนด์ และประเทศเอสโตเนีย

ฟินแลนด์เปิดตัวหลักสูตรสร้างความรู้เท่าทันสื่อใน ปี ค.ศ. 2016 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอนนักเรียน (ประถม และมัธยม) นักศึกษา นักข่าว ประชาชนทั่วไป รวมทั้งนักการเมืองถึงวิธีการตอบโต้ข้อมูลเท็จที่ออกแบบมาเพื่อสร้างความแตกแยกในประเทศ และเพื่อเตรียมประชาชนทุกวัยให้พร้อมสำหรับภูมิทัศน์ทางดิจิทัลที่ซับซ้อนในปัจจุบันและอนาคต²⁸² หลักสูตรดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการต่อต้านข่าว

²⁸⁰ Seth Smalley, ‘Misinformation ‘superspreader’ engagement increased 44% on Twitter since Musk purchase, study says’ Poynter (March 2023) <<https://www.poynter.org/ifcn/2023/twitter-misinformation-increased-elon-musk/>> accessed 1 June 2023 and Francesca Gillett, ‘Twitter pulls out of voluntary EU disinformation code’ BBC News (May 2023) <<https://www.bbc.com/news/world-europe-65733969>> accessed 1 June 2023.

²⁸¹ ‘EU: Twitter leaves voluntary pact on fighting disinformation’ DW News (May 2023) <<https://www.dw.com/en/eu-twitter-leaves-voluntary-pact-on-fighting-disinformation/a-65751487>> accessed 3 June 2023.

²⁸² Jon Henley, ‘How Finland starts its fight against fake news in primary schools’ The Guardian (January 2020) <<https://www.theguardian.com/world/2020/jan/28/fact-from-fiction-finlands-new-lessons-in-combatingfake-news>> accessed 5 June 2023.

ปลอมที่จัดขึ้นโดยรัฐบาลฟินแลนด์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2014 หรือสองปีก่อนที่รัสเซียจะเข้ามาแทรกแซงการเลือกตั้งในสหรัฐอเมริกา เพราะฟินแลนด์เผชิญกับการโฆษณาชวนเชื่อจากรัสเซียมาโดยตลอด จนพัฒนา กลายเป็นสงครามข้อมูลข่าวสารที่มีการเคลื่อนไหวทางออนไลน์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2014 หลังจากทีรัสเซียผนวก คาบสมุทรไครเมีย สนับสนุนกลุ่มกบฏในภาคตะวันออกของประเทศยูเครน รัสเซียมีกองกำลังก่อวินาศกรรมในสื่อ ออนไลน์ (Trolling) เพิ่มขึ้นอย่างมากในปี ค.ศ. 2015 แนวคิดของรัฐบาลฟินแลนด์เกี่ยวกับการต่อสู้กับ ข้อมูลเท็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อปกป้องประชาธิปไตยของฟินแลนด์ เป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคน ไม่ใช่แค่ ของรัฐบาล อันที่จริง ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 2014 แล้วที่รัฐบาลฟินแลนด์ได้บรรจุการเรียนรู้เท่าทันสื่อเข้าไปในหลักสูตร การเรียน โดยสอนให้เด็กอายุตั้งแต่หกขวบอ่านแหล่งข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ โดยครูจะสนับสนุนให้เด็ก ๆ ประเมินและตรวจสอบข้อเท็จจริงของเว็บไซต์ ให้นักเรียนค้นหาข่าวที่น่าสงสัย และค้นหาแหล่งที่มา ซึ่งจะมี การสอนแทรกอยู่ในทุกสาขาวิชา เช่น ในวิชาคณิตศาสตร์ เด็กจะได้เห็นว่าสถิติถูกบิดเบือนได้ง่ายเพียงใด ใน วิชาศิลปะเด็กจะได้เห็นว่าภาพสามารถเปลี่ยนแปลงเป็นไฟล์ดิจิทัลได้ มีการวิเคราะห์แคมเปญโฆษณาชวน เชื่อในวิชาประวัติศาสตร์ หรือข้อมูลวคซิ่นที่บิดเบือนในวิชาวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

ประเทศฟินแลนด์ยังมีโครงการใหม่ที่ขยายหลักสูตร และการอบรมไปยังกลุ่มประชากรอื่น ๆ ด้วย ซึ่งขับเคลื่อนโดยคณะกรรมการระดับสูง 30 คน ซึ่งเป็นตัวแทนของหน่วยงานต่าง ๆ 20 หน่วยงาน ตั้งแต่ กระทรวงของรัฐไปจนถึงองค์กรสวัสดิการ ตำรวจ หน่วยข่าวกรองและความมั่นคง และมีการฝึกอบรม ข้าราชการ นักข่าว ครู และบรรณารักษ์หลายพันคนในช่วงสามปีที่ผ่านมา ซึ่งฟินแลนด์เชิญผู้เชี่ยวชาญจาก สหรัฐอเมริกามาให้คำแนะนำแก่เจ้าหน้าที่เกี่ยวกับวิธีการรับรู้ข่าวปลอม ทำความเข้าใจว่าทำไมถึงแพร่ ระบาด และพัฒนากลยุทธ์เพื่อต่อสู้กับมัน หลักสูตรเน้นไปที่การให้ผู้เรียนทุกระดับแยกแยะข้อเท็จจริงออก จากเรื่องที่ถูกแต่งขึ้นด้วยการสร้างความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เป็นเหมือนการ ส่งมอบ “เครื่องมือป้องกัน” ให้ประชาชนนำไปใช้เองได้แทนที่จะต้องให้รัฐหรือองค์กรอื่นมาคอยชี้ให้ว่าข่าว ใดจริงข้อมูลใดเท็จ ในแง่ของวิธีการเรียนการสอน ผู้เรียนในหลักสูตรจะถูกจัดแบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ และเลือก หัวข้อที่ตนสนใจเพื่อไปสืบค้นข้อมูลตามหัวข้อนั้น ซึ่งหัวข้อที่ให้เลือกจะเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ๆ เช่น การเลือกตั้งในสหรัฐอเมริกา การลงประชามติในอังกฤษเรื่องการออกจากการ เป็นสมาชิกภาพของสหภาพยุโรป (Brexit) ปัญหาผู้ลี้ภัย การเข้าเป็นสมาชิก NATO สภากฎมอากาศที่ เปลี่ยนแปลง สงครามรัสเซียยูเครน ฯลฯ แนวคิดก็คือสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนเป็นนักสืบดิจิทัล และ จำแนกแยกแยะข้อมูลที่เผยแพร่อยู่อย่างมีวิจารณญาณ แบบฝึกหัดมุ่งให้ค้นหาข้อมูลทุกรูปแบบจากทุก แพลตฟอร์ม ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาหรือที่ถูกอ้างอิง วิเคราะห์สิ่งผิดปกติในการพาดหัวข่าว ข้อมูลเท็จหรือผิดพลาดส่งผลกระทบต่อผู้รับสารอย่างไร รวมไปถึงให้ผู้เขียนลองเขียนสร้างข้อมูลเท็จด้วย ตัวเอง นอกจากนี้โรงเรียนต่าง ๆ ยังร่วมมือกับหน่วยงานตรวจสอบข้อเท็จจริง Faktabaari (FactBar) ของ ฟินแลนด์เพื่อพัฒนา “ชุดเครื่องมือ” ความรู้ทางดิจิทัลสำหรับนักเรียนระดับประถมถึงมัธยมปลายที่เรียนรู้ เกี่ยวกับการเลือกตั้งในสหภาพยุโรปด้วย สำหรับ Faktabaari นั้นเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นโดยองค์กรพัฒนา

เอกชนเพื่อให้บริการตรวจสอบข้อเท็จจริงสำหรับการเลือกตั้งในยุโรปปี ค.ศ. 2014 สำหรับผู้ใหญ่และเด็ก ซึ่งดำเนินการโดยอาสาสมัครและสร้างชุดความรู้สำหรับผู้มีสิทธิเลือกตั้งสำหรับโรงเรียนและประชาชนทั่วไป

จากการจัดอันดับความรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy Index) ให้กับประเทศที่มีศักยภาพสูงสุดใน การต้านทานผลกระทบด้านลบของข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ และความสามารถในการปรับตัวต่อ ปรากฏการณ์หลังความจริง (Post-Truth) ครั้งล่าสุดในปี ค.ศ. 2022 (รวมทั้งอีกสองปีก่อนหน้านี้ด้วย) โดย The European Policies Initiative (EuPI) ขององค์กร Open Society Institute – Sofia (OSIS) ซึ่ง อาศัยตัวชี้วัดในเรื่องคุณภาพการศึกษา เสรีภาพสื่อสารมวลชน และการได้รับความไว้วางใจสูงจากประชาชน ประเทศฟินแลนด์ถูกจัดให้อยู่อันดับ 1 จากทั้งหมด 35 ประเทศในยุโรปที่รวมอยู่ในดัชนี²⁸³ อย่างไรก็ตาม ควรต้องกล่าวด้วยว่าปัจจัยความสำเร็จของประเทศฟินแลนด์ในการต่อสู้กับข้อมูลข่าวสารเท็จนี้ไม่ได้มาจากการจัดตั้งโครงการหรือหลักสูตรรู้เท่าทันสื่อเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันกับเรื่องอื่น ๆ ด้วย ตั้งแต่ฟินแลนด์เป็น ประเทศขนาดเล็ก มีวัฒนธรรมการอ่านหนังสือมายาวนาน ชาวฟินแลนด์ 5.5 ล้านคนยืมหนังสือเกือบ 68 ล้านเล่มต่อปี และรัฐบาลทุ่มเงิน 110 ล้านดอลลาร์ไปกับห้องสมุดประชาชนที่ล้ำสมัย มีคณะกรรมการ ประเมินผลนักเรียนนานาชาติ (PISA) ด้านการอ่านสูงที่สุดในสหภาพยุโรป นอกจากนี้ จากรายงานของ Reuters Institute Digital News ปี ค.ศ. 2022 ฟินแลนด์อยู่ในอันดับต้น ๆ ของชาร์ตความน่าเชื่อถือในการ ทำหน้าที่ และบทบาทของสื่อสารมวลชน ซึ่งย่อมาหมายความว่าประชาชนมีแนวโน้มที่จะหันไปหา แหล่งข่าวทางเลือกลดกว่าประเทศอื่น ๆ นั่นเอง²⁸⁴

การบรรจุกារวิเคราะห์แยกแยะระหว่างข้อมูลเท็จและข่าวสารที่บิดเบือนกับข้อมูลจริงและเชื่อถือได้ ไว้ในหลักสูตรในโรงเรียนนี้ อีกประเทศหนึ่งที่เลือกใช้อย่างจริงจัง และประสบความสำเร็จอย่างมากจน สามารถขึ้นมาอยู่ถึงอันดับสี่รองจากประเทศที่ร่ำรวยกว่าอย่างฟินแลนด์ นอร์เวย์ และเดนมาร์คใน Media Literacy Index 2022²⁸⁵ ก็คือประเทศเอสโตเนีย ซึ่งเป็นอีกหนึ่งประเทศที่ตกเป็นเป้าโจมตีของรัสเซียมา โดยตลอดนับแต่ได้รับเอกราชจากการปกครองของสหภาพโซเวียตในปี ค.ศ. 1991 ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการ โจมตีทางไซเบอร์ (Cyber Warfare) การโจมตีด้วยข้อมูลข่าวสารเท็จ การแทรกแซงทางการเมือง หรือการ โฆษณาชวนเชื่อ ปฏิบัติการโจมตีไซเบอร์ไปยังโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของเอสโตเนียโดยรัสเซีย หลังจากที่ เอสโตเนียย้ายอนุสาวรีย์วีรบุรุษสงครามในเมือง Tallinn ในปี ค.ศ. 2007 ส่งผลทำให้ระบบโทรคมนาคม อินเทอร์เน็ต ไฟฟ้า คมนาคมของเอสโตเนียหยุดทำงาน นับเป็นสงครามไซเบอร์ที่ชัดเจนครั้งแรกของโลก และผลพวงจากการถูกโจมตีครั้งนั้นเอสโตเนียก็ตัดสินใจพัฒนาศักยภาพของตนในเรื่องนี้ โดยมุ่งปกป้อง

²⁸³ OSIS, 'Media Literacy Index 2022 Main Findings and Possible Implications high trust among people' <<https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/534146.pdf>> accessed 4 June 2023.

²⁸⁴ Reuters Institute, 'Digital News Report 2022' (University of Oxford) 50-52 <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf> accessed 5 June 2023.

²⁸⁵ OSIS (n 283).

โครงสร้างพื้นฐานจากการโจมตีในอดีต จนปัจจุบันเอสโตเนียได้กลายเป็นผู้นำด้านความปลอดภัยในโลกไซเบอร์ แต่นอกเหนือจากความสามารถดังกล่าวแล้วเอสโตเนียยังหาวิธีการอื่นในการป้องกันการรุกรานทางดิจิทัลต่อประชาชนด้วย

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2010 โรงเรียนของรัฐในเอสโตเนียจัดให้มีการแทรกหัวข้อที่เกี่ยวกับการรู้เท่าทันข้อมูลไว้ในรายวิชาต่าง ๆ ของชั้นเรียนเด็กเล็กตั้งแต่อนุบาลถึงประถมผ่านมาออกแบบของครูผู้สอนให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก ประกอบกับสื่อการเรียนการสอนที่ผลิตจากเว็บไซต์การศึกษา เช่น การ์ตูน อนิเมชัน (Animation) หรือเกมง่าย ๆ เป็นต้น แต่ในหลักสูตรระดับชั้นมัธยมนักเรียนต้องเรียนวิชา “สื่อและอิทธิพล” เป็นวิชาบังคับถึง 35 ชั่วโมง ซึ่งจะมีเนื้อหาสอนถึงบทบาทของสื่อและสื่อสารมวลชนในสังคม วิธีการทำงานของโซเชียลมีเดีย วิธีการทำงานของ Bots และ Trolls รวมทั้งวิธีป้องกันตนเอง นักเรียนจะได้เรียนรู้ความแตกต่างและแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริงกับความคิดเห็น แหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้และน่าสงสัย และเครื่องมืออื่น ๆ ในการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ และนอกเหนือจากวิชาบังคับแล้วโรงเรียนยังเสนอวิชาเลือกเพิ่มเติมเกี่ยวกับสื่อไว้ในหลักสูตรด้วย สำหรับระดับมหาวิทยาลัยนั้นชั้นเรียนจะถูกออกแบบให้ซับซ้อนขึ้นเพื่อให้สามารถเข้าใจ “ข้อความที่ซับซ้อนและสารที่แอบแฝง” อยู่ในข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้ แม้ในช่วงแรก ๆ จะไม่มีแบบทดสอบระดับชาติหรือเครื่องมือประเมินผลการรับรู้ของนักเรียนนักศึกษาดังกล่าว แต่ต่อมาศูนย์วิจัยดิจิทัลของเอสโตเนีย และสำนักนายกรัฐมนตรีก็จัดทำแบบทดสอบออนไลน์พร้อมคำถาม 20 ข้อเพื่อประเมินทักษะในการตรวจจับข้อมูลที่บิดเบือน โดยใช้ซอฟต์แวร์จากบริษัทรักษาความปลอดภัยทางไซเบอร์ของเอสโตเนียนั่นเอง สำหรับกลุ่มประชาชนผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่สูงอายุซึ่งเป็นโจทย์ท้าทายอย่างมาก รัฐบาลเอสโตเนียพยายามนำเสนอประเด็นเหล่านี้ผ่านการโฆษณา การประกาศบริการสาธารณะ การพูดคุยแบบเปิด และสัปดาห์การรู้เท่าทันสื่อประจำปีเพื่อสร้างความตระหนักรู้ให้เกิดขึ้นทั่วประเทศ²⁸⁶

4.4.2 สำนักงานป้องกันทางจิตวิทยา (Psychological Defence Agency) ประเทศสวีเดน

ด้วยความกังวลว่าจะเกิดการแทรกแซงการเลือกตั้งทั่วไปที่จะเกิดขึ้นในเดือนกันยายน จากรัฐต่างประเทศผ่านการปล่อยข้อมูลที่เป็นเท็จและบิดเบือน ต้นปี ค.ศ. 2022 สวีเดนได้จัดตั้ง “สำนักงานป้องกันทางจิตวิทยา” ขึ้นอย่างเป็นทางการ²⁸⁷ ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐบาลภายใต้กระทรวงกลาโหม มีเป้าหมายเพื่อต่อต้านการให้ข้อมูลเท็จ และการแทรกแซงการเลือกตั้งหรือผลประโยชน์สาธารณะของสวีเดนจากรัฐต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากรัสเซีย จีน และอิหร่าน มีหน้าที่หลักในการทำให้มั่นใจได้ว่าข้อมูล

²⁸⁶ Amy Yee, 'Subjected to repeated disinformation campaigns, the tiny Baltic country of Estonia sees media literacy education as part of its digital-first culture and national security' BBC (January 2022) <<https://www.bbc.com/future/article/20220128-the-country-inoculating-against-disinformation>> accessed 5 June 2023.

²⁸⁷ 'Sweden's new Psychological Defence Agency offers Alternate Model' IPA (January 2022) <<https://information-professionals.org/swedens-new-psychological-defense-agency-offers-alternate-model/>> accessed 5 June 2023.

สาธารณชนที่เป็นข้อเท็จจริงจะสามารถถูกสื่อสารได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพแม้ตกอยู่ภายใต้สภาวะที่ถูกกักกวน โดยจะทำหน้าที่ระบุ วิเคราะห์ ป้องกัน และตอบโต้กิจกรรมที่มีอิทธิพลต่อข้อมูลที่มุ่งร้ายจากต่างประเทศ และการบิดเบือนข้อมูล หรือพยายามเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของประชาชน หรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจในสังคมที่กระทบต่อผลประโยชน์ของสวีเดนโดยตรง นอกจากนี้ จะดำเนินการเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางด้านจิตใจเพื่อให้ประชากรสามารถตรวจจับและต่อต้านการรณรงค์ที่มีอิทธิพลในทางร้าย และข้อมูลที่บิดเบือนได้ หน่วยงานป้องกันทางจิตวิทยาจะทำงานทั้งเชิงป้องกัน และเชิงปฏิบัติทั้งในยามสงบและในยามสงคราม และงานป้องกันดังกล่าวจะแสวงหาการมีส่วนร่วม และความคิดเห็นจากพลเมืองอย่างเต็มที่ตามวิถีประชาธิปไตย²⁸⁸

จะเห็นได้ว่าแม้สำนักงานป้องกันทางจิตวิทยาแห่งสวีเดนจะสังกัดกระทรวงกลาโหม และคูวีเวินเหมือนจะมีภารกิจคล้ายกับหน่วยปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operation) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการทางจิตวิทยา (Psychological Operation) ตามแนวคิดของสหรัฐอเมริกา (ซึ่งประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยรับไปใช้ ดังกล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ของงานวิจัยฉบับนี้) แต่อันที่จริงแล้วทั้งลักษณะการทำงาน และภารกิจแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์กว่า กลยุทธ์และแนวคิดในเรื่องนี้ของสวีเดนวางอยู่บนหลักประชาธิปไตย และการคุ้มครองผู้บริโภค (พลเมืองผู้เสพข่าวสาร) ไม่ใช่ภารกิจด้านความมั่นคงที่มุ่งเน้นในการด้อยค่า ปลอมข้อมูลข่าวสารเท็จ หรือบิดเบือนข้อเท็จจริงเพื่อทำลายการรับรู้หรือสร้างอิทธิพลต่อการตัดสินใจของศัตรู หรือฝ่ายตรงข้ามเสียเอง งานเชิงรุกของสำนักงานฯ คือการให้ข้อมูลที่โปร่งใส แท้จริง และรวดเร็วแม้ในสถานการณ์เปราะบาง ส่วนงานในเชิงรับก็คือการสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ และความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) และแยกแยะความเท็จจริงให้กับประชาชนพลเมืองสวีเดน

แนวทางการทำงานที่น่าสนใจยิ่งของหน่วยงานต่อสู้กับข้อมูลเท็จ และการแทรกแซงทางการเมืองผ่านการปล่อยข่าวสารที่บิดเบือนจากต่างชาตินี้ ก็คือ สวีเดนไม่เพียงแต่ต้องการสร้างการตระหนักรู้มากขึ้นให้กับพลเมืองเท่านั้น แต่ต้องการให้ประชาชนได้ “เรียนรู้ที่จะรับรู้ข้อมูลที่ทำให้เข้าใจผิด”²⁸⁹ ด้วย ซึ่งน่าจะอนุมานได้ว่าสวีเดนไม่ได้ใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการ “ปิดกั้นข้อมูลเท็จ” แต่ต้องการให้ประชาชนใช้วิจารณญาณและตั้งคำถามกับข้อมูลข่าวสารที่บริโภคเหล่านั้นด้วยตนเองไม่ว่าจะเท็จหรือจริง เพราะรัฐบาลเชื่อว่า ด้วยวิธีการแบบนี้เท่านั้นจึงจะทำให้ประชาชนมีภูมิคุ้มกัน และเพิ่มความยืดหยุ่นในการรับมือกับอิทธิพลต่าง ๆ ที่จะมามีกับข้อมูล แนวทางดังกล่าวนอกจากสอดคล้องกับเสรีภาพในการแสดงออกแล้ว ยังอาจ

²⁸⁸ Psychological Defence Agency, Our Mission <<https://www.mpf.se/en/mission/>> accessed 5 June 2023.

²⁸⁹ Psychological Defence Agency, Frequently asked questions <<https://www.mpf.se/en/frequently-asked-questions/>> accessed 5 June 2023.

เป็นการเปลี่ยน “มุมมอง” ที่สำคัญในเรื่องนี้ให้กับคนในประเทศ ลดการอภิปรายเชิงทำลายล้าง หรือการแบ่งขั้วเมื่อมีการพูดถึงปัญหาข้อมูลเท็จ ข่าวสารบิดเบือน และวิธีการจัดการกับการแพร่กระจายของมัน

4.5 มาตรการที่ใช้อยู่ในประเทศไทย

ในส่วนของประเทศไทยนั้น จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ทั้งมาตรการทางกฎหมายทั่วไป และกฎหมายเฉพาะ และมาตรการเสริมอื่น ๆ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.5.1 มาตรการทางกฎหมาย

สำหรับมาตรการทางกฎหมายที่ใช้อยู่ในประเทศไทยเพื่อจัดการหรือควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จนี้ ผู้วิจัยจัดแบ่งวิธีการควบคุมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ การควบคุมด้วยวิธีกำหนดให้ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จต่อสาธารณะมีความผิดตามกฎหมาย และการควบคุมโดยมาตรการอื่นทางกฎหมาย เช่น การกำหนดภาระหน้าที่บางอย่างให้กับผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ การปิดกั้น หรือลบข้อมูลอันเป็นเท็จที่ถูกเผยแพร่แล้วออกจากพื้นที่ให้บริการออนไลน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.5.1.1 การควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยการกำหนดให้เป็นความผิด

หากเราเห็นว่า “การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จต่อสาธารณะ” ควรเป็นการกระทำที่เป็นความผิดต่อกฎหมาย ความผิดในลักษณะนี้ก็ต้องถูกจัดให้อยู่ในกลุ่ม “ความผิดที่เกี่ยวกับเนื้อหา” (Content Crime) ซึ่งปัจจุบันนานาประเทศ รวมทั้งประเทศไทยมี “ความผิดที่เกี่ยวกับเนื้อหา” บัญญัติอยู่มากมายหลายฐาน ความผิดที่ค่อนข้างเป็นที่รู้จักและมีมานานมากแล้วก็คือ การเผยแพร่ภาพลามกอนาจารเด็กและเยาวชน²⁹⁰ (ในบางประเทศการเผยแพร่ภาพลามกอนาจารผู้ใหญ่ก็เป็นความผิดด้วย²⁹¹) การเผยแพร่ข้อความที่สร้าง

²⁹⁰ ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 287/2 “ผู้ใด

(1) เพื่อความประสงค์แห่งการค้า หรือโดยการค้า เพื่อการแจกจ่ายหรือเพื่อการแสดงอวดแก่ประชาชน ทำ ผลิต มีไว้ นำเข้าหรือยังให้นำเข้าในราชอาณาจักร ส่งออกหรือยังให้ส่งออกไปนอกราชอาณาจักร พาไปหรือยังให้พาไปหรือทำให้แพร่หลายโดยประการใด ๆ ซึ่งสื่อลามกอนาจารเด็ก

(2) ประกอบการค้า หรือมีส่วนหรือเข้าเกี่ยวข้องในการค้าเกี่ยวกับสื่อลามกอนาจารเด็ก แจกจ่ายหรือแสดงอวดแก่ประชาชนหรือให้เข้าสื่อลามกอนาจารเด็ก

(3) เพื่อจะช่วยการทำให้แพร่หลาย หรือการค้าสื่อลามกอนาจารเด็กแล้ว โฆษณาหรือโฆษณาโดยประการใด ๆ ว่ามีบุคคลกระทำการอันเป็นความผิดตามมาตรานี้ หรือโฆษณา หรือโฆษณาว่าสื่อลามกอนาจารเด็กดังกล่าวแล้วจะหาได้จากบุคคลใด หรือโดยวิธีใด ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่หกหมื่นบาทถึงสองแสนบาท”

²⁹¹ ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 287 “ผู้ใด

(1) เพื่อความประสงค์แห่งการค้า หรือโดยการค้าเพื่อการแจกจ่ายหรือเพื่อการแสดงอวดแก่ประชาชน ทำ ผลิต มีไว้ นำเข้าหรือยังให้นำเข้าในราชอาณาจักร ส่งออก หรือยังให้ส่งออกไปนอกราชอาณาจักรพาไปหรือยังให้พาไปหรือทำให้แพร่หลายโดยประการใด ๆ ซึ่งเอกสาร

ความเกลียดชัง (Hate Speech²⁹²) และการเผยแพร่ข้อความในลักษณะยั่วยุปลุกปั่นให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย²⁹³ สำหรับการเผยแพร่เนื้อหาที่ไม่เป็นความจริง หรือข้อมูลที่เป็นเท็จนั้นตามที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ยังมีประเทศที่กำหนดให้เป็นความผิดโดยตัวของมันเองแบบเฉพาะเจาะจงไม่มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผยแพร่แบบที่เป็นกระแส “ข่าวปลอม” ในช่วงเกือบสิบปีที่ผ่านมา กล่าวคือ เผยแพร่แล้วอาจส่งผลกระทบต่อเชิง “นามธรรม” อย่างการทำให้ผู้คนตื่นตกใจ หวาดกลัว หรือส่งผลกระทบต่อเจตจำนงหรือการตัดสินใจลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น ในอดีต การทำอะไรที่เกี่ยวกับข้อมูลเท็จจะเป็นความผิดได้ก็ต่อเมื่อการเผยแพร่ นั้นได้สร้างความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็น “รูปธรรม” ขึ้นแล้ว และการกระทำนั้นก็จะเข้าข่ายเป็นความผิดต่อสิ่งที่มันได้สร้างความเสียหายให้ เช่น ถ้าทำให้บุคคลเสียหายต่อเกียรติยศชื่อเสียง หรือ

ภาพเขียน ภาพพิมพ์ ภาพระบายสี สิ่งพิมพ์ รูปภาพ ภาพโฆษณา เครื่องหมาย รูปถ่าย ภาพยนตร์ แถบบันทึกเสียงแถบบันทึกภาพหรือสิ่งอื่นใดอันลามก

(2) ประกอบการค้า หรือมีส่วนหรือเข้าเกี่ยวข้องในการค้าเกี่ยวกับวัตถุหรือสิ่งของ ลามกดังกล่าวแล้ว จำเลยหรือแสดงอวดแก่ประชาชนหรือให้ข่าววัตถุหรือสิ่งของเช่นนั้น

(3) เพื่อจะช่วยให้แพร่หลาย หรือการค้าวัตถุหรือสิ่งของลามกดังกล่าวแล้ว โฆษณาหรือโฆษณาโดยประการใด ๆ ว่ามีบุคคลกระทำการอันเป็นความผิดตามมาตรา นี้ หรือโฆษณาหรือโฆษณาว่าวัตถุหรือสิ่งของลามกดังกล่าวแล้วจะหาได้จากบุคคลใด หรือโดยวิธีใด ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ” หรือ

พ.ร.บ.ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ไทย มาตรา 14 (4) กำหนดไว้เฉพาะสำหรับการเผยแพร่สิ่งลามกอนาจารในระบบคอมพิวเตอร์ ความว่า

“ผู้ใดกระทำความผิดที่ระบุไว้ดังต่อไปนี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ [...]

(4) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ใด ๆ ที่มีลักษณะอันลามก และข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นประชาชนทั่วไปอาจเข้าถึงได้ [...]

²⁹² Information Technology Act อินเดีย มาตรา 66A กำหนดให้ผู้ใดก็ตามที่ส่งข้อความที่มีลักษณะไม่เหมาะสมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ โดยใช้ทรัพยากรคอมพิวเตอร์ หรืออุปกรณ์สื่อสาร มีความผิด “(a) ข้อมูลใด ๆ ที่น่ารังเกียจอย่างยิ่ง หรือมีลักษณะที่เป็นอันตราย หรือ (b) ข้อมูลใด ๆ ที่รู้ว่าเป็นเท็จ แต่เพื่อจุดประสงค์ในการก่อให้เกิดความรำคาญ ความไม่สะดวก อันตราย ชัดขวาง ดูถูก สร้างความเสียหาย ข่มขู่ทางอาญา เป็นปฏิปักษ์ สร้างความเกลียดชัง”

²⁹³ ประมวลกฎหมายอาญาจีน มาตรา 105 วรรคสอง

“การเผยแพร่ ไซข่าวลือ การหมิ่นประมาท หรือวิธีการอื่นใด ที่กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านล้มล้างรัฐบาลระบอบสังคมนิยม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 5 ปี หรือกักขัง อบรม หรือถูกตัดสิทธิทางการเมืองได้ สำหรับผู้กระทำผิดที่มีฐานะเป็นผู้นำ หรือผู้ซึ่งได้กระทำความผิดร้ายแรงยิ่งกว่าจะต้องถูกลงโทษจำคุกตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป” หรือ

ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 116

“ผู้ใดกระทำให้ปรากฏแก่ประชาชนด้วยวาจา หนังสือ หรือวิธีอื่นใดอันมิใช่เป็นการกระทำภายในความมุ่งหมายแห่งรัฐธรรมนูญ หรือมิใช่เพื่อแสดงความคิดเห็นหรือติชมโดยสุจริต

(1) เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกฎหมายแผ่นดินหรือรัฐบาล โดยใช้กำลังข่มขู่หรือใช้กำลังประทุษร้าย

(2) เพื่อให้เกิดความปั่นป่วนหรือกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชนถึงขนาดที่จะก่อความไม่สงบขึ้นในราชอาณาจักร หรือ

(3) เพื่อให้ประชาชนล่วงละเมิดกฎหมายแผ่นดิน

ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี”

ทางทำมาหาได้ก็เป็นความผิดฐานหมิ่นประมาททางอาญา²⁹⁴ และหมิ่นประมาทในทางแพ่ง²⁹⁵ หากทำแล้วได้ไปซึ่งประโยชน์ในทางทรัพย์สินก็เป็นความผิดฐานฉ้อโกง²⁹⁶ ฉ้อโกงประชาชน²⁹⁷ หรือฉ้อโกงคนหางาน²⁹⁸ นอกจากนี้ หากเป็นการแสดงข้อมูล หรือข้อความอันเท็จต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง (ไม่ใช่การเผยแพร่เป็นการทั่วไป หรือต่อสาธารณชน) ก็อาจเป็นความผิดในกลุ่มฐานแจ้งความเท็จตามกฎหมายอาญา²⁹⁹ หรือกฎหมายเฉพาะอื่น ๆ³⁰⁰ เป็นต้น ซึ่งความผิดเหล่านี้ผู้วิจัย

²⁹⁴ ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 326

“ผู้ใดใส่ความผู้อื่นต่อบุคคลที่สาม โดยประการที่น่าจะทำให้ผู้อื่นนั้นเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่นหรือถูกเกลียดชัง ผู้นั้นกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ”

²⁹⁵ ประมวลกฎหมายแพ่งไทย มาตรา 423

“ผู้ใดกล่าวหรือโฆษณาแพรหลายซึ่งข้อความอันฝ่าฝืนต่อความจริง เป็นที่เสียหายแก่ชื่อเสียงหรือเกียรติคุณของบุคคลอื่นก็ดี หรือเป็นที่เสียหายแก่ทางทำมาหาได้หรือทางเจริญของเขาโดยประการอื่นก็ดี ท่านว่าผู้นั้นจะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่เขาเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่การนั้น แม้ทั้งเมื่อตนมิได้รู้ว่าเป็นความไม่จริง แต่หากควรจะได้รู้ได้

ผู้ใดส่งข่าวสารอันตนมิได้รู้ว่าเป็นความไม่จริง หากว่าตนเองหรือผู้รับข่าวสารนั้นมีทางได้เสียโดยชอบในการนั้นด้วยแล้ว ท่านว่าเพียงที่ส่งข่าวสารเช่นนั้นหาทำให้ผู้นั้นต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนไม่”

²⁹⁶ ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 341

“ผู้ใดโดยทุจริต หลอกลวงผู้อื่นด้วยการแสดงข้อความอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อความจริงซึ่งควรบอกให้แจ้ง และโดยการหลอกลวงดังว่านั้นได้ไปซึ่งทรัพย์สินจากผู้ถูกหลอกลวง หรือบุคคลที่สาม หรือทำให้ผู้ถูกหลอกลวงหรือบุคคลที่สาม ทำ ถอน หรือทำลายเอกสารสิทธิ ผู้นั้นกระทำความผิดฐานฉ้อโกง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

²⁹⁷ ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 343

“ถ้าการกระทำความผิดตามมาตรา 341 ได้กระทำด้วยการแสดงข้อความอันเป็นเท็จต่อประชาชน หรือด้วยการปกปิดความจริง ซึ่งควรบอกให้แจ้งแก่ประชาชน ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ...”

²⁹⁸ พระราชบัญญัติจัดหางานและคุ้มครองคนหางาน พ.ศ. 2528 มาตรา 91 ตรี

“ผู้ใดหลอกลวงผู้อื่นว่าสามารถหางาน หรือสามารถส่งไปฝึกงานในต่างประเทศได้ และโดยการหลอกลวงดังว่านั้นได้ไปซึ่งเงินหรือทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดจากผู้ถูกหลอกลวง ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงสิบปี หรือปรับตั้งแต่หกหมื่นบาทถึงสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

²⁹⁹ ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 137

“ผู้ใดแจ้งข้อความอันเป็นเท็จ แก่เจ้าพนักงาน ซึ่งอาจทำให้ ผู้อื่น หรือ ประชาชน เสียหาย ต้องระวางโทษ จำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 1,000 บาท หรือ ทั้งจำทั้งปรับ” หรือ

ประมวลกฎหมายอาญาไทย มาตรา 172

“ผู้ใดแจ้งข้อความอันเป็นเท็จเกี่ยวกับความผิดอาญาแก่พนักงานอัยการ ผู้ว่าคดี พนักงานสอบสวนหรือเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจสืบสวนคดีอาญา ซึ่งอาจทำให้ผู้อื่นหรือประชาชนเสียหาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือปรับไม่เกิน 40,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

³⁰⁰ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 มาตรา 143

“ผู้ใดกระทำการอันเป็นเท็จเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจผิดว่าผู้สมัครผู้ใดกระทำการฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปี หรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท และให้ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้นั้นมีกำหนดห้าปี

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งเป็นการเพื่อจะเกลี้ยให้ผู้สมัครนั้นถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งหรือ สิทธิสมัครรับเลือกตั้ง หรือเพื่อไม่ให้มีการประกาศผลการเลือกตั้ง ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ห้าปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่หนึ่งแสนบาทถึงสองแสนบาท และให้ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งของผู้นั้นมีกำหนดสี่ปี

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งเป็นการแจ้งหรือให้ถ้อยคำต่อคณะกรรมการ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่เจ็ดปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่หนึ่งแสนสี่หมื่นบาทถึงสองแสนบาท และให้ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ของผู้นั้นมีกำหนดสี่ปี ถ้าการกระทำตามวรรคสองหรือวรรคสามเป็นการ

จะไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียดในงานศึกษานี้อีก เนื่องจากเป็นกลุ่มความผิดที่สามารถศึกษาได้จากหนังสือหรือตำรากฎหมายทั่วไปอยู่แล้ว

อย่างไรก็ตาม หากสำรวจตรวจสอบกฎหมายของประเทศไทยจะเห็นว่า อันที่จริงแล้วประเทศไทยมีบทบัญญัติที่กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ ในลักษณะที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายในเชิง “นามธรรม” เป็นความผิดและมีโทษทางอาญามานานกว่า 10 ปีแล้ว ทั้งยังเป็นความผิดอาญาประเภทความผิดที่ไม่ต้องการผลด้วย

พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 (แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. 2560) มาตรา 14 (1) (2) และ (5) บัญญัติว่า

“ผู้ใดกระทำความผิดที่ระบุไว้ดังต่อไปนี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

(1) โดยทุจริต หรือโดยหลอกลวง นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือนหรือปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน หรือข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน อันมิใช่การกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทตามประมวลกฎหมายอาญา

(2) นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ความปลอดภัยสาธารณะ ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นประโยชน์สาธารณะของประเทศ หรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน [...]

(5) เผยแพร่ หรือส่งต่อซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์โดยรู้อยู่แล้วว่าเป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ตาม (1) (2) (3) หรือ (4)”

จากบทบัญญัติดังกล่าวย่อมาหมายความว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นปีที่พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ต่อไปในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่า “พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ”) มีผลใช้บังคับ (ก่อนที่จะเกิดวาทกรรม “ข่าวปลอม”) ประเทศไทยก็กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จหรือบิดเบือนในระบบคอมพิวเตอร์เป็นความผิดแล้ว โดยสามารถแยกอธิบายได้เป็น 3 กรณีดังนี้

(1) การนำเข้าสู่ข้อมูลบิดเบือน ปลอม หรือเท็จในระบบคอมพิวเตอร์ตามมาตรา 14 (1)

มาตรา 14 (1) เป็นบทบัญญัติความผิดอาญาที่ “ไม่ต้องการผล” หมายความว่า หากมีการกระทำต่าง ๆ ที่ครบองค์ประกอบความผิดทางอาญาและพิจารณาอย่างวิญญูชนแล้วเห็นว่า “น่าจะ” ทำให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน ก็เป็นความผิดตามมาตรานี้ได้ อันที่จริง เจตนารมณ์แรกเริ่มของมาตรา 14 (1)

กระทำหรือก่อให้เกิดอันกระทำความเสียหายหรือ ู้เห็นเป็นใจของหัวหน้าพรรคการเมืองหรือคณะกรรมการบริหารพรรคการเมือง ให้ถือว่าพรรคการเมืองนั้น กระทำการอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ตามกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง”

นั้น ผู้บัญญัติกฎหมายต้องการอุดช่องว่างของกฎหมายอาญาที่ว่าด้วยการ “ปลอมแปลงเอกสาร” หรือการทำ “เอกสารเท็จ” ซึ่งตามกฎหมายอาญาทั่วไปบัญญัติให้คำว่า “เอกสาร” หมายเฉพาะ “กระดาษ หรือวัตถุอื่นใดที่มีรูปร่างและจับต้องได้” เท่านั้น³⁰¹ จึงทำให้ไม่สามารถตีความกฎหมายอาญาที่มีอยู่ให้ครอบคลุมถึงการปลอมข้อมูลดิจิทัลได้³⁰² ดังนั้น องค์ประกอบภายนอกของความผิดฐานนี้ที่ว่า นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่ง “ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือน หรือปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน” จึงควรหมายถึง การนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ถูกทำขึ้น “โดยผู้ไม่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะทำข้อมูลนั้น” หรือนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่ง “ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ผู้มิอำนาจตามกฎหมายสร้างไว้ แต่ผู้กระทำความผิดได้แก้ไข เปลี่ยนแปลง หรือทำให้ข้อมูลนั้นผิดความหมายหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม” ซึ่งเป็นความหมายแบบเดียวกับความผิดฐานปลอมแปลงเอกสารตามประมวลกฎหมายอาญานั้นเอง

สำหรับองค์ประกอบภายนอกในส่วนของการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่ง “ข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ” นั้น ที่ถูกต้องแล้วก็ควรใช้วิธีการตีความบนหลักการเดียวกันกับการทำ “เอกสารเท็จ” ตามประมวลกฎหมายอาญาเช่นกัน กล่าวคือ เป็นกรณีที่บุคคลผู้มิอำนาจตามกฎหมายที่จะสร้างข้อมูลนั้นได้สร้างข้อมูลขึ้น แต่ตัวผู้นั้นนั่นเองกลับสร้างโดยบิดเบือนเนื้อหาให้ผิดไปจากความจริงแล้วนำมาส่งต่อหรือเผยแพร่ในระบบคอมพิวเตอร์ นอกจากนี้ โดยถ้อยคำของมาตรา 14 (1) ก็อาจตีความได้เช่นกันว่า หมายรวมถึง กรณีที่บุคคลทั่วไป หรือบุคคลใดก็ตาม (โดยไม่จำเป็นต้องอ้างอำนาจตามกฎหมายในการสร้างข้อมูลใด ๆ) ได้สร้างข้อมูลคอมพิวเตอร์ขึ้นโดยมีเนื้อหา เรื่องราว หรือข้อเท็จจริงที่เป็นความเท็จ หรือขัดต่อความจริง แล้วนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ หรือเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ด้วย

ในส่วนขององค์ประกอบภายในของมาตรา 14 (1) นอกจากผู้กระทำความผิดต้องมีเจตนา คือรู้ว่าเป็นข้อมูลบิดเบือน ปลอม หรือเท็จแล้วประสงค์จะนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์หรือนำมาเผยแพร่ ยังต้องมีมูลเหตุจูงใจ “โดยทุจริต” หรือ “โดยหลอกลวง” อีกด้วยจึงจะมีความผิดตามมาตรานี้ได้ ซึ่งประมวลกฎหมายอาญามาตรา 1 (1) ให้นิยามคำว่า “โดยทุจริต” ว่าหมายถึง “เพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มีควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น” ส่วนคำว่า “โดยหลอกลวง” ไม่ปรากฏคำนิยามในทางกฎหมาย จึงน่าจะตีความอย่างคำสามัญทั่วไปซึ่งมีความหมายกว้าง ไม่จำเป็นที่ผู้กระทำความผิดจะต้องหวังประโยชน์ในสิ่งใด เพียงแต่ต้องการหลอกลวงให้บุคคลอื่นหลงเชื่อว่าข้อมูลนั้นมีเนื้อหาเป็นความจริง หรือเข้าใจผิดไปจากความจริง ก็น่าจะถือว่าผู้กระทำความผิดมีมูลเหตุจูงใจแล้ว

³⁰¹ มาตรา 1 (7) “เอกสาร” หมายความว่า กระดาษ หรือวัตถุอื่นใดซึ่งได้ทำให้ปรากฏความหมายด้วยตัวอักษร ตัวเลข ผังหรือแผนแบบอย่างอื่น จะเป็นโดยวิธีพิมพ์ ถ่ายภาพ หรือวิธีอื่นอันเป็นหลักฐานแห่งความหมายนั้น

³⁰² บันทึกสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาประกอบร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. ... (เรื่องเสร็จที่ 257/2548) 2.

อย่างไรก็ดี มาตรา 14 (1) จำกัดขอบเขตความผิดไว้ด้วยคำว่า “โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน” ดังนั้น เพียงแต่มีวัตถุประสงค์หลอกให้เข้าใจผิด จึงอาจยังเป็นความผิดตามมาตรา 14 (1) ไม่ได้ ถ้าวิญญูชนพิจารณาแล้วเห็นว่าข้อมูลปลอมก็ดี ข้อมูลบิดเบือนก็ดี หรือข้อมูลเท็จก็ดี ที่ถูกนำมาเผยแพร่ในระบบคอมพิวเตอร์นั้น ไม่น่าจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน ซึ่งประเด็นนี้มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง โดยผู้วิจัยเห็นว่า โดยผลของความหมายเช่นนี้ของมาตรา 14 (1) ย่อมสามารถทำให้ ข้อมูลไม่เป็นความจริงที่ถูกทำขึ้นในลักษณะของการเสียดสี หรือล้อเลียน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างความบันเทิง สนุกสนาน หรือเพื่อโต้ตอบ วิพากษ์วิจารณ์นโยบายรัฐ หรือการใช้อำนาจรัฐอย่างไม่ชอบธรรม ไม่เข้าข่ายเป็น ความผิดตามมาตรา 14 (1) เนื่องจาก “วิญญูชน” หรือผู้มีเหตุมีผลย่อมไม่เห็นว่าข้อมูลในลักษณะดังกล่าวเป็นภัยคุกคาม หรือน่าจะทำให้ประชาชนเสียหายได้

ทั้งนี้ จากการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ในช่วงเวลาที่ผ่านมา การกระทำที่เข้าข่ายเป็นความผิดตามมาตรา 14 (1) ได้ ก็ อาทิ การนำเข้าสู่ข้อมูลปลอม หรือข้อมูลเท็จเพื่อหลอกเอาข้อมูลส่วนบุคคลหรือข้อมูลทางการเงินที่เรียกว่า Phishing การลวงให้หลงรักแล้วได้ไปซึ่งประโยชน์ในทางทรัพย์สินที่เรียกว่า Romance Scam และน่าจะหมายรวมถึงการนำเข้าสู่ข้อมูลที่บิดเบือน ปลอม หรือที่เป็นเท็จในลักษณะของการ “แอบอ้าง” เป็นบุคคลอื่นที่เรียกว่าการแอบอ้างออนไลน์ (Online Impersonation) โดยมีวัตถุประสงค์ร้ายต่าง ๆ เช่น หลอกยืมเงิน หลอกให้เอาเงินมาลงทุน รวมทั้งหลอกขายสินค้าและบริการที่ไม่มีอยู่จริง เป็นต้น ซึ่งการกระทำต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อัน ล้วนแล้วแต่เป็นอาชญากรรมไซเบอร์ที่เกิดขึ้นอย่างมากในช่วงการระบาดของไวรัสโควิด-19

(2) การนำเข้าสู่ข้อมูลอันเป็นเท็จในระบบคอมพิวเตอร์ตามมาตรา 14 (2)

องค์ประกอบภายนอกในส่วนของ “การกระทำ” ในความผิดฐานนี้เป็นเช่นเดียวกับมาตรา 14 (1) คือ ผู้กระทำการ “นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์” หรือกล่าวให้ง่ายขึ้น และโดยเฉพาะเจาะจงที่เกี่ยวกับเรื่อง ที่ศึกษานี้ก็คือ การนำข้อมูลคอมพิวเตอร์มาเผยแพร่บนอินเทอร์เน็ตนั่นเอง แต่มีข้อที่ควรทำความเข้าใจใน รายละเอียดเพิ่มเติมก็คือ แม้ “วัตถุประสงค์การกระทำ” ของมาตรา 14 (2) คือ “ข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ” เหมือนกัน แต่เจตนารมณ์ของมาตรา 14 (2) แตกต่างจากมาตรา 14 (1) เนื่องจากไม่ได้มีขึ้นเพื่ออุดช่องว่างความผิดที่เกี่ยวกับเอกสารปลอม หรือเอกสารเท็จ ดังนั้น มาตรา 14 (2) จึงไม่ได้ใช้วิธีการตีความโดยอิงกับความผิดที่เกี่ยวกับเอกสารแบบเดียวกับ (1) ในขณะที่กฎหมายฉบับนี้ก็หาได้ให้คำนิยามของคำดังกล่าวไว้ด้วยไม่ จึงต้องตีความคำนี้อย่างคำทั่วไป ซึ่งในเบื้องต้นหากอ้างอิงตามแนวที่สากลยอมรับ (ตามที่อธิบายไปแล้วในบทที่ 2 ของงานศึกษานี้) ก็ควรต้องหมายถึง ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่มีเนื้อหาที่เป็นเท็จ ไม่ตรงกับความจริง หรือโดยไม่มีฐานของความจริงเลย (Dis-Information) และเมื่อพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ เป็นกฎหมายที่มีโทษอาญาจึงต้องการ “เจตนา” ในการกระทำความผิดด้วย ดังนั้น ย่อมต้องมีข้อเท็จจริงด้วยว่า ผู้นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์นั้นรู้อยู่แล้วว่าข้อมูลเป็นความเท็จ แต่ประสงค์จะนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์

ต่อไป จึงจะมีความผิดตามมาตรานี้ได้ เช่นนี้ หากผู้กระทำไม่รู้ว่าข้อมูลมีเนื้อหาเป็นความเท็จ หรือเชื่อโดยจริง หรือโดยบริสุทธิ์ใจว่าเป็นความจริง ย่อมมีความผิดฐานนี้ไม่ได้ ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว หากมองในแง่ของเจตนา หรือองค์ประกอบภายใน ข้อมูลข่าวสารผิดพลาด (Mis-Information) ซึ่งหมายถึง ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง แต่ผู้นำเข้าข้อมูลนั้นไม่รู้ หรือเชื่อว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแท้จริง จึงย่อมถูกกันออกจากความผิดตามมาตรา นี้ อื่นนี้ แตกต่างจากมาตรา 14 (1) เพราะมาตรา 14 (2) ไม่ต้องการ “มูลเหตุจงใจ” ดังนั้น ไม่ว่าผู้กระทำจะนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลเท็จนั้นโดยมีเป้าประสงค์อย่างไรก็สามารถเข้าข่ายเป็นความผิดตามมาตรานี้ได้ หากวิญญูชนเห็นว่า การนำเข้านั้นน่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ความปลอดภัยสาธารณะ ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นประโยชน์สาธารณะของประเทศ หรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชนได้

อย่างไรก็ตาม มาตรา 14 (2) เป็นหนึ่งในมาตราที่ค่อนข้างมีปัญหาในเรื่องของ “ขอบเขตการบังคับใช้” และถูกวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดว่าถูกรัฐใช้เป็นเครื่องมือเพื่อลดทอนเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน นักวิชาการ และนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชน³⁰³ เพราะใช้ถ้อยคำที่คลุมเครืออย่าง “ต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ” “ความปลอดภัยสาธารณะ” “ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจ” หรือ “ก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน” ซึ่งไม่มีการให้นิยาม หรือกระทั่งมีคู่มือเอกสารอื่นใด อธิบายเพิ่มเติมไว้เลยว่าจะหมายความว่าอย่างไร หรือควรพิจารณาโดยใช้ปัจจัยใด (เป็นปัญหาทำนองเดียวกับรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคม (The Social Order Maintenance Act) ของไต้หวัน หรือกฎหมายในเรื่องนี้ของประเทศตุรกีที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากเช่นกัน) ประชาชนทั่วไปจึงไม่อาจแน่ใจได้เลยว่าเนื้อหาลักษณะใดจึงจะเข้าข่ายเป็นความผิด บทบัญญัติเช่นนี้ย่อมเปิดช่องให้พนักงานเจ้าหน้าที่ใช้ดุลพินิจได้เต็มที่ในการพิจารณาว่าเนื้อหาใดเป็นความผิดหรือไม่ ซึ่งสุ่มเสี่ยงที่จะถูกตีความเกินเลยไป ทั้งยังแปรเปลี่ยนได้ตามยุคสมัย และทัศนคติของผู้ใช้อำนาจปกครองด้วย และหากพิจารณาตามหลักกฎหมายอาญาด้วยแล้ว มาตรา 14 (2) ยังน่าจะขัดหรือแย้งกับหลัก “ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” (Nullum crimen, nulla poena sine lege) ซึ่งหมายความว่า การกระทำใด ๆ จะถือเป็นความผิดอาญาได้ ต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งให้การกระทำนั้นเป็นความผิดในขณะที่มีการกระทำนั้น และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดก็ต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย³⁰⁴ เพราะโดยผลของหลักการพื้นฐานดังกล่าว การบังคับใช้กฎหมายอาญานอกจากไม่อาจใช้ย้อนหลังในทางที่เป็นโทษกับบุคคลตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 2 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ห้ามไม่ให้ใช้จารีตประเพณีหรือกฎเกณฑ์อื่นใดที่ไม่มี ความชัดเจนแน่นอน หรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งห้าม “เทียบเคียง” กฎหมายใกล้เคียงอย่างยิ่ง

³⁰³ Ilaw, ‘พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ 2560: กฎหมายใหม่แต่ยังถูกใช้ปิดปากเหมือนเดิม’ (15 สิงหาคม 2561) <<https://ilaw.or.th/node/4901>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³⁰⁴ หลักการนี้ได้รับการรับรองไว้ ทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 39 วรรคแรก ความว่า “บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำการนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้...” และในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 ความว่า “บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อได้กระทำการ อันกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะกระทำการนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนด โทษไว้และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้น ต้องเป็นโทษที่ บัญญัติไว้ในกฎหมาย...”

(Analogy) ให้เป็นโทษกับบุคคล แล้ว กฎหมายอาญายังต้องบัญญัติความผิดด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อให้ประชาชนอ่านกฎหมายแล้วสามารถรับรู้ได้ว่าสิ่งใดทำได้ และสิ่งใดที่กฎหมายห้ามไม่ให้ทำ ซึ่งหากฝ่าฝืนจะมีความผิด โทษอาญาเป็นโทษที่มีความร้ายแรง และให้ผลจำกัดตัดทอนสิทธิและเสรีภาพของบุคคลโดยตรง รัฐจึงต้องใช้และตีความโดยเคร่งครัดยิ่งกว่าการตีความกฎหมายอื่น ๆ

(3) การเผยแพร่/ส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จตามมาตรา 14 (5)

บทบัญญัติในมาตรา 14 (1) และ (2) ดังกล่าวมาข้างต้นเป็นบทที่ใช้บังคับกับบุคคลผู้สร้าง หรือแม้จะไม่ได้สร้างเอง แต่ได้นำข้อมูลที่เป็นเท็จ บิดเบือน หรือปลอมเหล่านั้นเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ แต่หากบุคคลใดที่ไม่ได้เป็นทั้งผู้สร้างข้อมูลนั้นเอง และไม่ใช่นำเข้าสู่ระบบออนไลน์ด้วย เพียงแต่ได้รับรู้ข้อมูลนั้น หรือพบเห็นข้อมูลนั้นถูกเผยแพร่อยู่ในแพลตฟอร์มออนไลน์ จึงได้นำไปเผยแพร่หรือส่งต่อเพื่อขยายการรับรู้ไปยังบุคคลอื่น ๆ ต่อไป มาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ก็กำหนดให้เป็นความผิดที่ต้องมีโทษไว้เช่นเดียวกัน ดังปรากฏอยู่ในมาตรา 14 (5) ซึ่งในที่นี้สามารถอธิบายได้ว่า การส่งต่อ (Forward) จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ที่ได้รับมาต่อไปยังผู้อื่นก็ดี การแบ่งปัน (Share) ก็ได้ หรือการรีทวีต (Retweet) ก็ได้ ซึ่งข้อความหรือเนื้อหาที่เผยแพร่อยู่ในสื่อสังคมออนไลน์ หรือกระทำการทำซ้ำ (Copy) ข้อมูลเหล่านั้นเพื่อนำไปส่งต่อให้เพื่อน หรือคนรู้จักโดยใช้แอปพลิเคชันให้บริการส่งข้อความแบบทันทีทันใด (Instant message) อย่าง WhatsApp ไลน์หรือกลุ่มไลน์ (Line) เมสเซนเจอร์ (Messenger) ในเฟซบุ๊ก (Facebook) ฯลฯ ก็ล้วนแล้วแต่สามารถเข้าข่ายเป็นการกระทำความผิดซึ่งเป็นองค์ประกอบความผิดของมาตรา 14 (5) นี้ได้ทั้งสิ้น อนึ่ง แน่นนอนว่าเมื่อมาตรา 14 เลือกใช้คำว่า “เผยแพร่” ย่อมหมายความว่าต้องเป็นลักษณะของการนำข้อมูลนั้นออกไปกระจายต่อ “สาธารณะ” (ซึ่งมีบุคคลรับรู้มากกว่าหนึ่งคนขึ้นไป และไม่ใช่ว่าแค่ในกลุ่มเพื่อนที่รู้จักกันในวงแคบ ๆ เท่านั้น) แต่สำหรับคำว่า “ส่งต่อ” แล้ว ค่อนข้างไร้ปัญหาในการที่เจ้าพนักงานหรือผู้พิพากษาที่พิจารณาคดีจะตีความ เพราะแม้ส่งข้อความนั้นต่อให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งอีกเพียงบุคคลเดียว ก็เข้าข่ายเป็นความผิดตามมาตรานี้ได้แล้ว (อันที่จริงประเด็นนี้จะเหมือนกับคำว่า “นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์” ที่อยู่ในมาตรา 14 (1) และ (2) ด้วย ซึ่งแตกต่างจากข้อความที่อยู่ในมาตราเดียวกันแต่อยู่ใน (4) คือการเผยแพร่ภาพลามกอนาจาร ที่ต้องเป็นการ “นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ที่ประชาชนทั่วไปอาจเข้าถึงได้” เท่านั้นจึงจะเป็นความผิด) จึงเป็นอันชัดเจนว่า ตามกฎหมายไทยนั้น การเผยแพร่หรือส่งต่อข้อมูลปลอม ข้อมูลอันเป็นเท็จ ข้อมูลที่มีทั้งความจริงความเท็จผสมกันอยู่ ไปยังบุคคลอื่น หรือต่อสาธารณะเป็นความผิด และมีโทษจำคุกได้ถึง 5 ปี

อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกันกับอนุมาตราอื่น ๆ มาตรา 14 (5) เป็นกฎหมายอาญา ดังนั้นบุคคลจะรับผิดชอบได้ก็ต่อเมื่อกระทำไปโดยมีเจตนาเป็นองค์ประกอบภายใน ซึ่งกฎหมายก็บัญญัติไว้แล้วอย่างชัดเจนว่าเผยแพร่หรือส่งต่อโดย “รู้อยู่แล้ว” ว่าเป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ตามที่บัญญัติอยู่ใน (1) (2) (3) และ (4) ดังนั้นเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสารเท็จ ผู้กระทำความผิดตามอนุมาตรานี้อย่างน้อยที่สุดก็ต้องรู้อยู่แล้วว่า

ข้อมูลที่ตนเผยแพร่ หรือส่งต่อออกไปนั้นเป็นข้อมูลปลอม ข้อมูลเท็จ หรือข้อมูลบิดเบือน ที่อาจทำให้เกิดความเสียหายประการหนึ่งประการใดได้ตามที่ระบุใน (1) และ (2) หากเขาไม่รู้หรือเชื่อว่าข้อมูลเหล่านั้นเป็นความจริงย่อม “ขาดเจตนา” และมีความผิดตามมาตรา 77 ไม่ได้

นอกเหนือจากพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ที่มีการกำหนดความผิดให้กับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จในลักษณะที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งในเชิงนามธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว จากการสำรวจกฎหมายไทย ผู้วิจัยพบว่า “พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564” ก็มีบทบัญญัติที่กำหนดให้เพียงการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จเป็นความผิดด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ตามมาตรา 77 ซึ่งบัญญัติอยู่ในหมวด 9 ความผิดและบทกำหนดโทษ ว่า

“ผู้ใดกระทำการ ดังต่อไปนี้...(5) เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่จะออกเสียงประชามติอันเป็นเท็จ... ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ทั้งนี้ ศาลอาจสั่งให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งมีกำหนดไม่เกินห้าปีด้วยก็ได้...”

จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับกฎหมายห้ามเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งของประเทศฝรั่งเศส เพราะจะถูกนำมาบังคับใช้ก็แต่เฉพาะในช่วงเวลาที่มีกรณีให้ประชาชนออกเสียงประชามติต่อร่างกฎหมาย หรือต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่รัฐกำหนดเท่านั้น องค์ประกอบภายนอกในส่วนของ “การกระทำความผิด” ตามมาตรานี้ก็คือ “การเผยแพร่” โดยไม่ได้จำกัดว่าเผยแพร่ด้วยวิธีการหรือผ่านสื่อประเภทใด จึงย่อมหมายถึงการเผยแพร่ในสื่อทุกประเภทซึ่งรวมถึงสื่อออนไลน์ด้วย ในขณะที่ “วัตถุประสงค์ของการกระทำ” นั้นมีความเฉพาะเจาะจงอย่างยิ่งคือ “ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่จะออกเสียงประชามติอันเป็นเท็จ” แม้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้จะมีได้ให้คำจำกัดความไว้ว่าข้อมูลเท็จดังกล่าวหมายถึงอะไร แต่ก็พอตีความได้ว่าเป็นข้อมูลที่แสดงข้อเท็จจริง (ไม่ใช่แค่ความคิดเห็น) เกี่ยวกับเรื่องที่จะออกเสียงประชามติที่ไม่เป็นความจริง ยกตัวอย่างเช่น มีการกำหนดให้ประชาชนออกเสียงประชามติว่าเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบต่อร่างรัฐธรรมนูญที่มีจำนวน 320 มาตรา ซึ่งมี 20 มาตราที่บัญญัติคุ้มครองสิทธิของปวงชนชาวไทย แต่นาย A อาจต้องการให้เกิดความสับสน หรือไม่ต้องการให้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ผ่านประชามติ จึงประกาศกับประชาชนทั่วไปว่าร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีถึง 320 มาตรา แต่ไม่มีเพียงสักมาตราเลยที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพประชาชน มีแต่มาตราที่จ้องจะเอาผิดกับประชาชนเท่านั้น เป็นต้น ทั้งนี้ มีข้อที่ควรตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ด้วยว่า มาตรา 77 เป็นกฎหมายอาญา เนื่องจากมีโทษทางอาญาคือปรับและจำคุก ดังนั้นผู้กระทำผิดจึงต้องมีเจตนา คือรู้ว่าข้อมูลที่ตนเผยแพร่นั้นเป็นเรื่องไม่จริง แต่อนุมาตรานี้ไม่ได้กำหนดว่าผู้กระทำต้องมี “มูลเหตุจูงใจ” อย่างไรด้วยจึงจะมีความผิดได้ ดังนั้น ไม่ว่า นาย A จะเผยแพร่ข้อมูลเท็จนั้นด้วยความมุ่งหมายอย่างไรก็มีความผิดตามมาตรา 77 ได้เสมอ ไม่ว่าจะทำไปเพราะอยากกลั่นแกล้ง คึกคะนอง หรือให้ข้อมูลที่ผิดพลาดเพื่อส่งผลต่อการตัดสินใจของประชาชน ฯลฯ トラบใดที่ นาย A รู้ว่าข้อมูลนั้นเป็นความเท็จ จึงทำให้ขอบเขตการเอาผิดกับบุคคลตามมาตรา 77 ค่อนข้างกว้าง แตกต่างจากกฎหมายของประเทศฝรั่งเศสที่หมายเฉพาะการกระทำที่มุ่งหมายที่จะทำลายความบริสุทธิ์หรือความจริงใจของผลคะแนน

เลือกตั้งของประชาชนเท่านั้นจึงจะเป็นความผิด นอกจากนี้ อาจอธิบายเชิงเปรียบเทียบให้มองเห็นภาพมากขึ้นได้ว่า อนุมาตรา 5 ของมาตรา 77 นี้บัญญัติไว้ในลักษณะเดียวกันกับอนุมาตรา 8 ในมาตราเดียวกัน ที่ว่า

“(8)...ชาย จำหน่าย จ่ายแจก หรือจัดเลี้ยงสุราทุกชนิด ในเขตออกเสียงระหว่างเวลา 18.00 นาฬิกา ของวันก่อนวันออกเสียงหนึ่งวันจนถึงเวลา 18.00 นาฬิกาของวันออกเสียง...”

ซึ่งหมายความว่า ไม่ว่าบุคคลจะขายสุราแก่ผู้อื่นโดยมีจุดประสงค์ใด หรือผู้ขายอาจไม่ได้สนใจการเลือกตั้งเลยด้วยซ้ำ แต่ถ้าขายตามเวลาดังกล่าวก็เป็นความผิดทั้งสิ้น และสองอนุมาตรานี้ (อนุมาตรา 5 และ 8) ก็แตกต่างจากบางอนุมาตราในมาตรา 77 เช่นกันที่มีการกำหนดมูลเหตุจูงใจกำกับไว้ เช่น อนุมาตรา 3 และอนุมาตรา 7 ที่บัญญัติว่า

“...(3) หลอกลวง บังคับ ชูเชิญ หรือใช้อิทธิพลคุกคามเพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิ ออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง หรือเพื่อให้สำคัญผิดในวัน เวลา ที่ออกเสียงหรือวิธีการออกเสียง...”

“... (7) เรียก รับ หรือยอมจะรับเงิน ทรัพย์สิน หรือผลประโยชน์อื่นใดสำหรับตนเองหรือผู้อื่น เพื่อจะไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง...” เป็นต้น

เนื่องจากกำหนดว่า “เพื่อให้สำคัญผิดในวัน เวลา ที่ออกเสียงหรือวิธีการออกเสียง” ในอนุมาตรา 3 และ “เพื่อจะไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ออกเสียง” ในอนุมาตรา 7

อนึ่ง หากสำรวจต่อไปเราอาจพบว่ากรณีของกฎหมายที่เกี่ยวกับการออกเสียงประชามตินี้ พระราชบัญญัติเฉพาะที่ออกมาบังคับใช้กับการทำประชามติต่อร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2559 เท่านั้น อย่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2559 (ซึ่งน่าจะเป็นต้นแบบในการร่างให้กับพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564 ด้วย) ก็เคยกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จในสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นความผิดไว้ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏตามมาตรา 61 วรรคสองว่า

“ผู้ใดดำเนินการเผยแพร่ข้อความ ภาพ เสียง ในสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือในช่องทางอื่นใด ที่ผิดไปจากข้อเท็จจริง หรือมีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว ภัยบาบคาย ปลุกกระดม หรือข่มขู่ โดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียง หรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียง ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย” ซึ่งหมายถึงผู้นั้นกระทำความผิดตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 61 วรรคหนึ่ง (1) กล่าวคือ

“ผู้ใดกระทำการดังต่อไปนี้ (1) ก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย...” และจะมีโทษตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 61 วรรคสาม และวรรคสี่ ที่บัญญัติว่า

“ผู้ใดกระทำการตาม (1) (2) (3) (4) (5) หรือ (6) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท ทั้งนี้ ศาลอาจสั่งให้เพิกถอนสิทธิเลือกตั้งมีกำหนดไม่เกินห้าปีด้วยก็ได้”

ในกรณีการกระทำผิดตาม (1) (2) (3) (4) (5) หรือ (6) เป็นการกระทำผิดของคณะบุคคล ตั้งแต่ห้าคนขึ้นไป ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงสองแสนบาท และให้ศาลสั่งเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งมีกำหนดสิบปี”

เมื่อพิจารณาจากถ้อยคำ จะเห็นได้ว่าแม้พระราชบัญญัติฉบับนี้จะกำหนด “วัตถุประสงค์แห่งการกระทำ” ไว้กว้างกว่าพระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ ปี พ.ศ. 2564 ซึ่งกำหนดว่าเป็น “ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่จะออกเสียงประชามติ” โดยไม่มีการให้คำจำกัดความใด ๆ ไว้กันว่า “ข้อความ ภาพ เสียง... ที่ผิดไปจากข้อเท็จจริง” แต่มาตรา 61 แห่งกฎหมายฉบับนี้ก็กำหนด “มูลเหตุจูงใจ” ในการเผยแพร่กำกับไว้ด้วยทำนองเดียวกับกฎหมายของประเทศฝรั่งเศสว่า “โดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้มีสิทธิออกเสียงไม่ไปใช้สิทธิออกเสียงหรือออกเสียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ออกเสียง ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำการก่อความวุ่นวายเพื่อให้การออกเสียงไม่เป็นไปด้วยความเรียบร้อย” จึงอาจทำให้ขอบเขตการบังคับใช้มีความชัดเจนแน่นอนกว่าเล็กน้อย เพราะนอกจากผู้กระทำต้องมีเจตนาแล้ว จำเป็นต้องมีมูลเหตุจูงใจดังกล่าวด้วยจึงจะมีความผิดตามมาตรานี้ได้ อย่างไรก็ตาม ข้อบทนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากเช่นกันในเวลานั้นว่าออกมาเพื่อลิดรอนเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชน³⁰⁵ ทั้งบทลงโทษก็ถูกตั้งคำถามว่า “ได้สัดส่วน” กับความเสียหายที่เกิดขึ้นหรือไม่ เพราะค่อนข้างรุนแรงทั้งโทษทางอาญาและโทษทางปกครองซึ่งอาจโดนตัดสิทธิการเลือกตั้งได้ยาวนานถึงสิบปี (ทั้ง ๆ ที่การตัดสิทธิดังกล่าวเป็นผลเสียต่อกระบวนการประชาธิปไตยเช่นกัน) ในขณะที่ความเสียหายมีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้บังคับใช้กฎหมาย ปัญหานี้ยังมีפקได้พิจารณาเลยไว้ในห้วงเวลาที่บังคับใช้มาตรานี้เมื่อกลางปี พ.ศ. 2559 (ลงประชามติวันที่ 7 สิงหาคม 2559) รัฐบาล คสช. ขณะนั้นได้ดำเนินคดีกับประชาชนจำนวนมากที่แสดงออกว่าไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้อย่างไม่เป็นธรรม โดยอาศัยข้อความที่บัญญัติไว้กว้างขวางและคลุมเครืออย่าง “ข้อความ ภาพ เสียง ... ที่มีลักษณะรุนแรง ก้าวร้าว หยาดคาย ปลุกกระดม หรือข่มขู่...” ซึ่งมีลักษณะของการลงโทษเพราะเสนอ “ความคิดเห็น” ที่ไม่ถูกใจ มากกว่าลงโทษเพราะเสนอ “ข้อเท็จจริง” ที่เป็นเท็จ จนมีข้อวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากถึงความชอบธรรมในการทำประชามติในครั้งนั้น³⁰⁶

4.5.1.2 การควบคุมด้วยมาตรการอื่น ๆ ทางกฎหมาย

สำหรับกลไกการควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 กรณี คือ

³⁰⁵ Ilaw, ‘10 เหตุผล ประชามติ’ 59 ไม่อาจใช้อำนาจความชอบธรรมให้รัฐธรรมนูญ’ (23 ตุลาคม 2563) <<https://ilaw.or.th/node/5771>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³⁰⁶ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, ‘รัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ แต่ ‘ผู้ต้องหาประชามติ’ กว่า 104 ราย ยังถูกดำเนินคดี’ (7 เมษายน 2560) <<https://tlhr2014.com/archives/3924>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566 และศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, ‘ย้อนดู 4 ปี คดีแจกใบปลิว Vote No ประชามติบางเสาะง ก่อนคำพิพากษา’ (30 ตุลาคม 2563) <<https://tlhr2014.com/archives/22548>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

(1) ควบคุมการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จโดยกำหนดหน้าที่ และความรับผิดชอบแก่ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์นี้ พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ กำหนดไว้สองมาตราด้วยกันคือ มาตรา 15 และมาตรา 26 ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

มาตรา 15 บัญญัติว่า

“ผู้ให้บริการผู้ใดให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา 14 ในระบบคอมพิวเตอร์ที่อยู่ในความควบคุมของตน ระวังโทษเช่นเดียวกับผู้กระทำความผิดตามมาตรา 14

ให้รัฐมนตรีออกประกาศกำหนดขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์ และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นออกจากระบบคอมพิวเตอร์

ถ้าผู้ให้บริการพิสูจน์ได้ว่าตนได้ปฏิบัติตามประกาศของรัฐมนตรีที่ออกตามวรรคสองผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ”

โดยคำว่าผู้ให้บริการในที่นี้ปรากฏความหมายอยู่ใน มาตรา 3 “ผู้ให้บริการ” หมายความว่า

(1) ผู้ให้บริการแก่บุคคลอื่นในการเข้าสู่อินเทอร์เน็ต หรือให้สามารถติดต่อถึงกันโดยประการอื่น โดยผ่านทางระบบคอมพิวเตอร์ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการให้บริการในนามของตนเอง หรือในนามหรือเพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น

(2) ผู้ให้บริการเก็บรักษาข้อมูลคอมพิวเตอร์เพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น”

แม้การให้คำจำกัดความกับคำว่าผู้ให้บริการตามกฎหมายฉบับนี้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ชัดเจน ทั้งจัดแบ่งประเภทไว้ไม่ค่อยสอดคล้องกับความเข้าใจในทางเทคโนโลยีสารสนเทศ³⁰⁷ แต่โดยการใช้การตีความกฎหมายที่ผ่านมาผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ และเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่มีพื้นที่ให้ผู้ให้บริการสามารถสร้าง เผยแพร่ และแบ่งปันข้อมูลของตนเองได้ล้วนตกอยู่ภายใต้ नियามของคำว่าผู้ให้บริการตามอนุมาตราสองนี้ ดังนั้นจึงถูกกำหนดให้มีภาระหน้าที่และความผิดตามมาตรา 15 ได้ มาตรา 15 เป็นบทที่กำหนดทั้งหน้าที่และความรับผิดชอบแก่ผู้ให้บริการ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพบว่าในมาตรา 4 วรรคห้าของ “ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเรื่อง ขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2565” ซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจมาตรา 15 วรรคสอง และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2565 ให้มี

³⁰⁷ ดูสรุปปัญหาบทนิยามของคำว่า “ผู้ให้บริการ” ใน ThaiNetizen, ‘รู้จักหลักการ ‘Notice and Notice’ สำหรับการกำกับเนื้อหาออนไลน์’ (19 พฤษภาคม 2560) <<https://thainetizen.org/2016/05/notice-and-notice-content-regulation/>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

ผลบังคับใช้วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2565 (ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายรายละเอียดในลำดับถัดไป) ยังให้คำจำกัดความของคำว่า “สื่อสังคมออนไลน์” (Social Media) ไว้ด้วยว่า

“สื่อหรือช่องทางในการติดต่อสื่อสาร หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างบุคคลโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet Intermediary) ที่เน้นการสร้างหรือเผยแพร่เนื้อหา ระหว่างผู้ใช้งานด้วยกัน (Creation and Exchange of User-generated Content) หรือสนับสนุนการสื่อสารสองทาง หรือการนำเสนอและเผยแพร่ เนื้อหาในวงกว้างได้ด้วยตนเอง ซึ่งรวมถึงแต่ไม่จำกัดเฉพาะ โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ แอปพลิเคชัน กระดานข่าว เครือข่ายสังคมออนไลน์ สื่อสำหรับการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนเนื้อหา ที่เป็นข้อมูลคอมพิวเตอร์ ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ภาพนิ่ง เสียง วิดีทัศน์ หรือแฟ้มข้อมูล หรือให้บริการ เก็บเนื้อหาที่ข้อมูลบนอินเทอร์เน็ต บล็อก blogs เว็บไซต์ (สำหรับการสร้างและแก้ไขเนื้อหาพร้อมกัน) เกมออนไลน์หรือโลกเสมือนที่มีผู้ใช้งานหลายคน หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือสื่อออนไลน์อื่นในลักษณะ เดียวกันหรือคล้ายคลึงกันที่เปิดให้ใช้งาน เพื่อเป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มบุคคล หรือกับสาธารณะ”

ทั้งยังปรากฏความหมายของ “ผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์” ในบทบัญญัติต่าง ๆ ของประกาศดังกล่าวด้วย จึงย่อมชัดเจนแล้วว่าประเทศไทยมุ่งหมายให้ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ต้องตกอยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 15 ที่ว่าด้วยความรับผิดชอบของผู้ให้บริการด้วยนั่นเอง ทั้งนี้ จากถ้อยคำจะเห็นได้ว่าผู้ให้บริการอาจมีความผิดจากการเผยแพร่ข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จได้ไม่แตกต่างจากผู้ให้บริการซึ่งเป็นผู้สร้าง หรือผู้เผยแพร่ข้อมูลเหล่านั้นเอง และในอัตราโทษที่เท่ากันด้วยคือ จำคุกไม่เกินห้าปีตามมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ หากรัฐหรือโจทก์ผู้ฟ้องคดีพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ว่าผู้ให้บริการนั้น “ให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ” ให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา 14 ในระบบคอมพิวเตอร์ที่อยู่ในความควบคุมของตน ซึ่งย่อมรวมถึงการเผยแพร่ข้อมูลตามมาตรา 14 (1) (2) หรือ (5) แล้วแต่กรณี ที่ผู้วิจัยอธิบายไปแล้ว อย่างไรก็ตาม การบัญญัติกฎหมายเอาผิดตัวกลางทางอินเทอร์เน็ตจากการกระทำของผู้อื่นด้วยโทษที่รุนแรงเช่นนี้ประกอบกับลักษณะความผิดตามมาตรา 14 ที่ยังมีปัญหาในเรื่องความคลุมเครือของถ้อยคำ มาตรา 15 จึงเป็นอีกข้อบ่งชี้หนึ่งที่ถูกวิจารณ์มาโดยตลอดเช่นกันว่าสุ่มเสี่ยงต่อการก่อให้เกิดสถานการณ์ “เซนเซอร์ตัวเอง” (Self-Censorship) หรือกลั่นกรองเนื้อหา ก่อนที่ตนจะถูกดำเนินคดี ซึ่งย่อมกระทบต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในท้ายที่สุด³⁰⁸

สำหรับภาระหน้าที่ในการต้องลบ หรือปิดกั้นเนื้อหาที่เป็นความผิด หรือที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยฉบับนี้ก็คือข้อมูลเท็จ ออกจากพื้นที่ให้บริการออนไลน์ของตนนั้น ในพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ไม่มีบทบัญญัติไว้โดยตรงให้อำนาจเจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานรัฐออกคำสั่งแก่ผู้ให้บริการเพื่อให้ลบหรือปิดกั้นข้อมูล แต่อำนาจนี้ถูกบัญญัติเปิดช่องมากับมาตรา 15 วรรคสองและวรรคสาม อันเป็นบทที่นำเอานโยบาย Notice

³⁰⁸ ดู สวัสดิ์ สุขศรี (เชิงจรธ 44) 469-471.

and Takedown มาใช้ ซึ่งหมายถึง มาตรการกำกับเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ต หรือสื่อออนไลน์ที่ผู้ดูแลรักษาข้อมูลยอมรับที่จะลบข้อมูลในส่วนที่มีการบอกร้างออกจากพื้นที่การให้บริการของตน โดยไม่ต้องตรวจสอบความผิดกฎหมายโดยศาลก่อน โดยพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ กำหนดให้การปฏิบัติตามเงื่อนไขของ Notice and Takedown มีสถานะเป็น “เหตุยกเว้นโทษ” ที่ผู้ให้บริการสามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้เมื่อตนเองถูกฟ้องตามมาตรา 15 วรรคหนึ่ง ปัจจุบันรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้มีอำนาจแจ้งเตือนหลักเกณฑ์และขั้นตอนในการแจ้งเตือน (Notice) ผู้ให้บริการเพื่อให้ลบข้อมูลออกจากระบบคอมพิวเตอร์ (Takedown) ปรากฏอยู่ใน “ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเรื่อง ขั้นตอนการแจ้งเตือนการระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2565” ซึ่งเป็นฉบับที่ออกมายกเลิกประกาศฉบับเดิมในชื่อเดียวกันนี้ที่เคยประกาศไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 ด้วย โดยมีสาระสำคัญทั้งที่มีอยู่เดิม และเพิ่มเติมใหม่ในปี พ.ศ. 2565 โดยสรุปดังนี้

1) กำหนดจำแนกประเภท และลักษณะการให้บริการของ “ผู้ให้บริการและสื่อสังคมออนไลน์” ที่ตกอยู่ภายใต้บังคับของมาตรา 15 ซึ่งหากได้ดำเนินการระงับการทำให้แพร่หลาย หรือนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ (ที่เป็นความผิดตามมาตรา 14) ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ (ตามคำบอกร้าง) ครบถ้วน สามารถยกขึ้นเป็น “เหตุยกเว้นโทษ” ตามมาตรา 15 วรรคสองได้ (ข้อ 5) โดยสื่อสังคมออนไลน์ถูกระบุอยู่ใน ข้อ 5 (5)

2) กำหนดรายละเอียดของขั้นตอนและวิธีการแจ้งและรับการแจ้งเตือน ผู้มีสิทธิแจ้งเตือน และวิธีการระงับหรือนำข้อมูลออกจากระบบคอมพิวเตอร์ (ข้อ 6) ซึ่งผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์ต้องจัดเตรียมระบบรับการแจ้งเตือน แบบฟอร์มข้อร้องเรียนเพื่อการแจ้งเตือนซึ่งต้องมีรายละเอียดต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ชื่อ ที่อยู่ โทรศัพท์ รายละเอียดข้อมูลความผิด และรายละเอียดเกี่ยวกับความเสียหาย เป็นต้น (ข้อ 6 (1))

3) กำหนดว่า “ผู้ใช้บริการหรือบุคคลใด” ก็ได้โดยไม่มีเงื่อนไขว่าต้องเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากข้อมูลนั้นโดยตรง สามารถแจ้งเตือนได้ ด้วยการลงบันทึกประจำวัน หรือแจ้งความร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวนหรือเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อนำหลักฐานการแจ้งความดังกล่าวแนบไปพร้อมกับแบบฟอร์มคำร้องที่ผู้ให้บริการจัดให้มี (ข้อ 6 (2))

4) ประกาศฉบับปี 2565 แตกต่างจาก ประกาศปี 2560 อย่างสำคัญตรงที่มีการเพิ่มเติมหมวด 3 “การระงับการทำให้แพร่หลาย นำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ โดยคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่” (ข้อ 7) ซึ่งย่อมาหมายความว่า กฎหมายไทยได้เพิ่มกลไกการจัดการกับข้อมูลที่ผิดกฎหมายบนอินเทอร์เน็ตด้วยการมอบอำนาจให้เจ้าหน้าที่รัฐ (โดยความเห็นชอบของปลัดกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม หรือรองปลัดกระทรวงที่ได้รับมอบหมาย) สั่งผู้ให้บริการให้ลบ หรือปิดกั้นข้อมูลได้โดยตรง โดยผลของประกาศฉบับนี้นั่นเอง

5) ระยะเวลาที่ผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์ต้องดำเนินการระงับการทำให้แพร่หลาย หรือนำข้อมูลออกจากระบบคอมพิวเตอร์ตามคำแจ้งเตือนนั้น ประกาศฯ กำหนดไว้สองกรณี กรณีที่หนึ่ง คือกรณีที่

ผู้ให้บริการหรือบุคคลใดแจ้งเตือน กำหนดให้ดำเนินโดยทันที หรือโดยรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามความเหมาะสมและขึ้นอยู่กับสภาพของการให้บริการแต่ละประเภท เว้นแต่มีเหตุสุวิสัย แต่ทั้งนี้ “ต้องไม่เกิน 24 ชั่วโมงนับแต่วันที่ได้รับข้อร้องเรียน (ข้อ 6 (3)) กรณีที่สอง คือกรณีที่เจ้าหน้าที่เป็นผู้แจ้งเตือน ต้องดำเนินการตามกำหนดระยะเวลาที่แตกต่างกัน ดังนี้

- เนื้อหาที่มีความผิดตามมาตรา 14 (1) ต้องดำเนินการทันที เว้นแต่มีเหตุจำเป็นแต่ต้องไม่เกิน 7 วัน นับแต่วันที่รับคำสั่ง (ข้อ 8 (3) (ก))
- เนื้อหาที่มีความผิดตามมาตรา 14 (2) และ (3) ต้องดำเนินการทันที เว้นแต่มีเหตุจำเป็นแต่ต้องไม่เกิน 24 ชั่วโมงนับแต่วันที่รับคำสั่ง (ข้อ 8 (3) (ข))
- เนื้อหาที่มีความผิดตามมาตรา 14 (4) ต้องดำเนินการทันที เว้นแต่มีเหตุจำเป็นแต่ต้องไม่เกิน 3 วันนับแต่วันที่รับคำสั่ง (ข้อ 8 (3) (ค))
- เนื้อหาที่มีความผิดตามมาตรา 14 (4) แต่เป็นภาพลามกอนาจารเด็ก ต้องดำเนินการทันที เว้นแต่มีเหตุจำเป็นแต่ต้องไม่เกิน 24 ชั่วโมงนับแต่วันที่รับคำสั่ง (ข้อ 8 (3) (ค) วรรคสอง)

6) ในหมวด 3 ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ในประกาศฯ ปี 2565 นี้มีส่วนที่ 2 ที่ผู้ให้บริการและสื่อสังคมออนไลน์ หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงสามารถอุทธรณ์เพื่อขอเพิกถอนคำสั่งของเจ้าพนักงานที่สั่งการตามหมวด 3 นี้ได้ (ข้อ 10 - ข้อ 14) อย่างไรก็ตาม มีสิ่งที่ควรตั้งเป็นข้อสังเกตว่า ประกาศฯ ฉบับใหม่นี้กลับยกเลิก “สิทธิในการโต้แย้งการลบข้อมูล” โดยผู้เป็นเจ้าของข้อมูลที่ถูกลบ หรือปิดกั้นนั้นต่อผู้ให้บริการ เพื่อให้ใช้ดุลพินิจยกเลิกการระงับข้อมูลที่ได้รับแจ้งนั้น ซึ่งประกาศในปี 2560 กำหนดไว้ จึงเป็นผลทำให้เจ้าของข้อมูลที่จะไม่เห็นด้วยกับการลบข้อมูลโดยผู้ให้บริการ ไม่มีช่องทางโต้แย้งหรือขอความเป็นธรรมได้อีกต่อไป แต่อาจต้องไปใช้ช่องทางในการอุทธรณ์คำสั่งซึ่งมีเงื่อนไขและกระบวนการยุ่งยากกว่า

7) กำหนดแนวทางการดำเนินคดีไว้ในหมวด 4 โดยผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับคำสั่งของเจ้าหน้าที่แล้ว ไม่ดำเนินการใด ๆ ภายในระยะเวลาที่กำหนด ทั้งไม่ได้อุทธรณ์คำสั่งด้วย พนักงานเจ้าหน้าที่ก็จะรวบรวมพยานหลักฐาน แจ้งความร้องทุกข์เพื่อดำเนินคดีกับผู้ให้บริการนั้นตามมาตรา 15 ประกอบมาตรา 14 ต่อไป รวมทั้งประสานงานกับสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) หรือหน่วยงานกำกับดูแลอื่น เพื่อให้มีคำสั่งระงับการเผยแพร่ข้อมูลที่ผิดกฎหมายนั้นได้ และหากผู้ให้บริการรายใดฝ่าฝืนคำสั่งอย่างต่อเนื่อง พนักงานเจ้าหน้าที่ยังสามารถประสานกับกสทช. หรือหน่วยงานอื่นเพื่อระงับใบอนุญาตได้อีกด้วย (ข้อ 15 - ข้อ 16)

อีกกลไกหนึ่งที่ประเทศไทยใช้เพื่อดึงผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ก็คือ การกำหนดหน้าที่แก่ผู้ให้บริการว่า

ต้องจัดเก็บ “ข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์”³⁰⁹ รวมทั้ง “ข้อมูลผู้ใช้บริการ”³¹⁰ ไว้ตามเวลาที่กฎหมายกำหนด ทั้งนี้เพื่อส่งมอบให้กับพนักงานเจ้าหน้าที่เมื่อถูกร้องขอ ซึ่งบัญญัติไว้ตามมาตรา 26 ความว่า

“ผู้ให้บริการต้องเก็บรักษาข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ไว้ไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันนับแต่วันที่ข้อมูลนั้นเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ แต่ในกรณีจำเป็น พนักงานเจ้าหน้าที่จะสั่งให้ผู้ให้บริการผู้ใดเก็บรักษาข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ไว้เกินเก้าสิบวัน แต่ไม่เกินสองปี เป็นกรณีพิเศษ เฉพาะราย และเฉพาะคราวก็ได้

ผู้ให้บริการจะต้องเก็บรักษาข้อมูลของผู้ใช้บริการเท่าที่จำเป็น เพื่อให้สามารถระบุตัวผู้ใช้บริการนับตั้งแต่เริ่มใช้บริการ และต้องเก็บรักษาไว้เป็นเวลาไม่น้อยกว่าเก้าสิบวัน นับตั้งแต่การใช้บริการสิ้นสุดลง

ความในวรรคหนึ่งจะใช้กับผู้ให้บริการประเภทใด อย่างไร และเมื่อใด ให้เป็นไปตามที่รัฐมนตรีประกาศในราชกิจจานุเบกษา

ผู้ให้บริการผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรานี้ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าแสนบาท”

การเก็บรักษาข้อมูลเหล่านี้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ตามกฎหมาย หากไม่จัดเก็บไว้ มาตรา 26 กำหนดโทษไว้ด้วยว่า “ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าแสนบาท” สำหรับเหตุผลของรัฐที่มีข้อกำหนดหน้าที่ในลักษณะนี้ให้กับผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตก็คือ เพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมออนไลน์ เพราะหากเกิดการกระทำความผิดขึ้น ข้อมูลที่เก็บไว้น่าจะเป็นประโยชน์ หรืออาจช่วยทำให้เจ้าหน้าที่สามารถสืบหาตัวผู้ต้องสงสัยว่าอาจเป็นผู้กระทำความผิด แล้วนำตัวมาฟ้องร้องดำเนินคดีได้

อนึ่ง มีข้อเท็จจริงเพิ่มเติมสำหรับการกำหนดหน้าที่ในลักษณะนี้ว่า ในช่วงที่ผ่านมาหลายประเทศในยุโรปต่างก็ออกกฎหมายภายในประเทศตนกำหนดหน้าที่นี้แก่ผู้ให้บริการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์เช่นเดียวกัน แต่ก็เกิดกรณีที่ถูกประชาชนโต้แย้งคัดค้าน หรือนำเรื่องฟ้องคดีต่อศาลสูงกว่ากฎหมายดังกล่าวขัดกับหลักคุ้มครองความเป็นส่วนตัวจนบางประเทศก็ต้องยกเลิกข้อกำหนดนี้ไป บางประเทศต้องมีการแก้ไขเพื่อไม่ให้ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนจนเกินสมควร³¹¹

กล่าวเฉพาะกลไกของประเทศไทยในเรื่องนี้ นอกจากพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ แล้ว ยังมีประกาศกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเรื่อง หลักเกณฑ์การเก็บรักษาข้อมูลจราจรทาง

³⁰⁹ พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 3 ข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ หมายถึง “ข้อมูลเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารของระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งแสดงถึงแหล่งกำเนิด ต้นทาง ปลายทาง เส้นทาง เวลา วันที่ ปริมาณ ระยะเวลา ชนิดของบริการ หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อสารของระบบคอมพิวเตอร์นั้น”

³¹⁰ คำว่า “ข้อมูลของผู้ใช้บริการ” ไม่มีการให้คำนิยามเอาไว้โดยเฉพาะ คงมีก็แต่นิยามของคำว่า “ผู้ให้บริการ” เท่านั้น ตามมาตรา 3 “ผู้ให้บริการ” หมายความว่า ผู้ให้บริการของผู้ให้บริการ ไม่ว่าต้องเสียค่าบริการหรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถ้อยคำในมาตรา 26 วรรคสองประกอบ ซึ่งกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดเก็บข้อมูลชนิดนี้ไว้เพื่อ “ให้สามารถระบุตัวผู้ใช้บริการ” ได้ ข้อมูลของผู้ใช้บริการจึงย่อมหมายถึง ข้อมูลใด ๆ ที่เกี่ยวกับตัวผู้ใช้บริการ ซึ่งผู้ใช้บริการนั่นเองให้ไว้แก่ผู้ให้บริการในฐานะลูกค้าที่มาใช้บริการ อาทิ ชื่อตัว ชื่อสกุล หมายเลขโทรศัพท์ เลขบัตรประจำตัวประชาชน ที่อยู่ ฯลฯ หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นหรือกำหนดโดยผู้ให้บริการเพื่อประโยชน์แห่งการให้บริการนั้นตั้งแต่มีการตกลงใช้บริการกัน เช่น ชื่อผู้ใช้ (User ID) รหัสผ่าน หรือเลขหมายอื่น ๆ บรรดาที่จะสามารถนำมาระบุตัวผู้ใช้บริการได้

³¹¹ ดู สวัสดิ์ สุขศรี (เชิงจรด 44) 440-448.

คอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการ พ.ศ. 2564 ซึ่งออกมายกเลิกประกาศฉบับเดิมในชื่อเดียวกันที่ประกาศไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เพื่อใช้ประกอบกันด้วย เพราะเป็นประกาศที่กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับประเภทของผู้ให้บริการที่ตกอยู่ใต้บังคับของกฎหมาย และประเภทของข้อมูลที่มีหน้าที่ต้องเก็บ รวมทั้งกระบวนการหรือมาตรฐานที่ต้องใช้เพื่อจัดเก็บและดูแลรักษาข้อมูลดังกล่าวด้วย มีข้อสังเกตว่า ประกาศฉบับนี้น่าจะเป็นต้นแบบของ “ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเรื่อง ขั้นตอนการแจ้งเตือนการระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2565” ที่ผู้วิจัยอธิบายไปแล้วด้วย เนื่องจากมีการเพิ่มเติมนิยามของคำว่า “สื่อสังคมออนไลน์” (Social Media) “ไว้ตั้งแต่ปี 2564 นอกจากนี้ยังบัญญัติเพิ่ม “ผู้ให้บริการโปรแกรมคอมพิวเตอร์ซอฟต์แวร์ เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ แอปพลิเคชันที่ทำให้บุคคลสามารถติดต่อสื่อสารข้อมูลระหว่างกันได้ (Online Application Store)” (ข้อ 5 (1) จ) “ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์” (ข้อ 5 (1) ฉ) “ผู้ให้บริการข้อมูลคอมพิวเตอร์ผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ (Content and Application Service Provider)” (ข้อ 5 (2) ก) และ “ผู้ให้บริการเก็บหรือพักข้อมูลทั้งในรูปแบบชั่วคราวหรือถาวร โดยมีระบบที่บริหารจัดการข้อมูลด้วยอินเทอร์เน็ต เช่น ระบบคลาวด์ (Cloud Computing Service Provider)” (ข้อ 5 (2) ข) เพื่อให้กฎหมายบังคับครอบคลุมไปถึงด้วย ซึ่งในประกาศฯ ปี พ.ศ. 2560 ยังไม่มี ในประกาศฉบับใหม่ปี 2564 ยังกำหนดว่าผู้ให้บริการต้องจัดให้มี “ระบบการพิสูจน์และยืนยันตัวตนทางดิจิทัล” สำหรับผู้ให้บริการทุกคน โดยใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและมาตรฐานขั้นต่ำตามที่ประเทศไทยกำหนด (ข้อ 8)

นอกจากพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ แล้ว นับตั้งแต่วันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2566 เป็นต้นมา ที่มีการประกาศใช้พระราชกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี พ.ศ. 2566 (ต่อไปในวิจัยฉบับนี้จะใช้คำว่า “พระราชกำหนดอาชญากรรมทางเทคโนโลยีฯ”) ยังปรากฏมาตราที่กำหนดภาระหน้าที่อีกบางประการแก่ผู้ให้บริการ และผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เมื่อมีการกระทำความผิดตามพระราชกำหนดดังกล่าวเกิดขึ้นด้วย แม้พระราชกำหนดอาชญากรรมทางเทคโนโลยีฯ จะมีเจตนารมณ์เพื่อแก้ไขปัญหาการฟอกเงินอิเล็กทรอนิกส์ และการใช้บัตรหรือบัญชีเงินอิเล็กทรอนิกส์ของบุคคลอื่นในกระบวนการหลอกลวงประชาชน เพื่อปิดบังอำพรางการกระทำความผิดและตัวผู้กระทำความผิด (รู้จักกันทั่วไปในชื่อ “บัญชีม้า”) โดยเฉพาะก็ตาม แต่ในกฎหมายก็มีบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาวิจัยฉบับนี้อยู่ด้วย เนื่องจากมาตรา 3 แห่งพระราชกำหนดให้นิยามคำว่า “อาชญากรรมทางเทคโนโลยี” ว่าหมายถึง

“การกระทำหรือพยายามกระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ เพื่อฉ้อโกง กรรโชก หรือรีดเอาทรัพย์สิน บุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือโดยประการที่น่าจะทำให้บุคคลอื่นเสียหาย หรือกระทำความผิดฐานฉ้อโกง กรรโชก หรือรีดเอาทรัพย์สิน โดยใช้ระบบคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือ”

จึงยอมทำให้ลักษณะความผิดตามมาตรา 14 (1) อันเป็นการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือน ปลอม หรือเท็จโดยผู้กระทำความผิดมุ่งใจ “โดยทุจริต” ตกอยู่ภายใต้บังคับ

ของกฎหมายฉบับนี้ สำหรับภาระหน้าที่ของผู้ให้บริการที่เกี่ยวข้องปรากฏอยู่ใน มาตรา 4 และ 5 ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ตามมาตรา 4 วรรคสอง กำหนดให้ผู้ให้บริการเครือข่ายโทรศัพท์ ผู้ให้บริการโทรคมนาคมอื่น ๆ หรือผู้ให้บริการอื่นที่เกี่ยวข้อง (ซึ่งในที่นี้ย่อมหมายรวมถึงผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ได้ - ผู้วิจัย) มีหน้าที่เปิดเผย หรือแลกเปลี่ยน “ข้อมูลการให้บริการ” ที่เกี่ยวข้องระหว่างกันผ่านระบบ หรือกระบวนการเปิดเผย หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลที่กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม และสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเห็นชอบร่วมกัน ทั้งผู้ให้บริการยังต้องแจ้งการเปิดเผยนั้นให้กับสำนักงานตำรวจแห่งชาติ หรือกรมสอบสวนคดีพิเศษ แล้วแต่กรณี และสำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินทราบโดยทันทีด้วย ตามมาตรา 4 วรรคสาม

นอกเหนือจาก “ข้อมูลการให้บริการ” แล้ว ในกรณีที่สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กรมสอบสวนคดีพิเศษ หรือสำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินจำเป็นต้องทราบ “ข้อมูลการลงทะเบียนผู้ใช้งาน” หรือ “ข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์” หน่วยงานรัฐเหล่านี้ยังมีอำนาจสั่งให้บรรดาผู้ให้บริการที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดซึ่งมีเหตุสงสัยว่าเกิด หรือกำลังจะเกิดขึ้น ส่งมอบข้อมูลดังกล่าวเท่าที่จำเป็นให้ภายในระยะเวลาที่กำหนดได้ด้วยตามมาตรา 5 ทั้งนี้ ภายใต้เหตุผลเพื่อรัฐจะได้ใช้ข้อมูลเหล่านั้นสนับสนุนการดำเนินการทั้งป้องกันและปราบปรามการกระทำความผิดตามพระราชกำหนดฉบับนี้ต่อไป ซึ่งหมายความรวมทั้งการสืบหาตัว และจับกุมผู้ต้องสงสัยว่ากระทำความผิดมาดำเนินคดี และการระงับการทำธุรกรรมโดยสถาบันการเงิน (ซึ่งหมายถึงธนาคารพาณิชย์ หรือสถาบันการเงินของรัฐที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย) หรือผู้ประกอบการธุรกิจตามกฎหมายว่าด้วยระบบการชำระเงิน

กล่าวโดยสรุป ตามกฎหมายไทยในปัจจุบันนั้น นอกจากกลไกในการกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จในสื่อออนไลน์เป็นความผิดแล้ว ซึ่งผู้เข้ามารับผิดได้มีทั้งตัวผู้ใช้บริการสื่อออนไลน์ที่สร้าง เผยแพร่ หรือส่งต่อข้อมูลข่าวสารเท็จนั่นเอง และผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่ข้อมูลข่าวสารเท็จนั้นถูกเผยแพร่อยู่ในพื้นที่ให้บริการของตน ยังมีบทบัญญัติที่ให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่ ผู้ได้รับความเสียหายจากข้อมูลเท็จนั้น ไปจนถึงผู้ใช้บริการทั่วไปที่พบเห็น แจ้งเตือนแก่ผู้ให้บริการให้ปิดกั้น หรือลบข้อมูลอันเป็นเท็จเหล่านั้นออกไปจากสื่อออนไลน์ได้ และเพื่อประโยชน์ในการติดตามหาตัวผู้กระทำความผิด รวมทั้งป้องกันความผิดที่อาจเกิดขึ้น ภายใต้พยานหลักฐานอันสมควร ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ยังมีหน้าที่ตามกฎหมายต้องจัดเก็บข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ และข้อมูลเกี่ยวกับตัวผู้ใช้บริการไว้เพื่อเปิดเผย หรือส่งมอบให้แก่พนักงานเจ้าหน้าที่อีกด้วย

(2) ควบคุมการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จผ่านคำสั่งศาลให้ระงับการทำให้แพร่หลาย

มาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ(แก้ไขเพิ่มเติมปี 2560) บัญญัติว่า

“ในกรณีที่มีการทำให้แพร่หลายซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ ดังต่อไปนี้ พนักงานเจ้าหน้าที่โดยได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรีอาจยื่นคำร้องพร้อมแสดงพยานหลักฐานต่อศาลที่มีเขตอำนาจขอให้มีการระงับการทำให้แพร่หลายหรือลบข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นออกจากระบบคอมพิวเตอร์ได้

(1) ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่เป็นความผิดตามพระราชบัญญัตินี้

(2) ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่อาจกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรตามที่กำหนดไว้ในภาค 2 ลักษณะ 1 หรือลักษณะ 1/1 แห่งประมวลกฎหมายอาญา

(3) ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่เป็นความผิดอาญาตามกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา หรือกฎหมายอื่นซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นมีลักษณะขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายนั้น หรือพนักงานสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้ร้องขอ

ในกรณีที่มีการทำให้แพร่หลายซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่มีลักษณะขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน รัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการกฤษฎีกาของข้อมูลคอมพิวเตอร์จะมอบหมายให้พนักงานเจ้าหน้าที่ยื่นคำร้องพร้อมแสดงพยานหลักฐานต่อศาลที่มีเขตอำนาจขอให้มีคำสั่งระงับการทำให้แพร่หลายหรือลบซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นออกจากระบบคอมพิวเตอร์ได้ ทั้งนี้ ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการที่มีอำนาจดำเนินการพิจารณาทางปกครองตามกฎหมายว่าด้วยวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองมาใช้บังคับกับการประชุมของคณะกรรมการกฤษฎีกาของข้อมูลคอมพิวเตอร์โดยอนุโลม...”

จากบทบัญญัติดังกล่าวย่อมเป็นที่ชัดเจนว่า ตามกฎหมายของประเทศไทยนั้น นอกเหนือจากการปิดกั้น และการลบข้อมูลที่ผิดต่อกฎหมาย ในที่นี้ก็คือ ข้อมูลปลอม ข้อมูลเท็จ และข้อมูลบิดเบือนตามมาตรา 14 (1) (2) หรือ (5) ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ โดยวิธีการแจ้งเตือน หรือสั่งการไปยังผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ตามมาตรา 15 วรรคสองและวรรคสามประกอบกับหลักการ Notice and Takedown แล้ว ในกรณีที่พนักงานเจ้าหน้าที่พบเห็น หรือได้รับแจ้งว่ามีข้อมูลเท็จเผยแพร่อยู่บนแพลตฟอร์มออนไลน์ ยังสามารถใช้กลไกตามมาตรา 20 นี้ โดยความเห็นชอบของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจดิจิทัลยื่นขอให้ศาลมีคำสั่งระงับการทำให้แพร่หลายซึ่งข้อมูลเท็จนั้น ซึ่งหมายรวมถึงการปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลนั้นได้อีกด้วย โดยเมื่อศาลมีคำสั่งแล้วผู้ดำเนินการปิดกั้นอาจเป็นได้ทั้งพนักงานเจ้าหน้าที่นั่นเองในกรณีที่มีเครื่องมือทางเทคโนโลยีเพียงพอที่จะดำเนินการ หรือส่งคำสั่งศาลดังกล่าวไปยังผู้ให้บริการ หรือสื่อออนไลน์ เพื่อให้ปิดกั้นให้แทน ซึ่งกว่าสิบปีภายหลังประกาศใช้พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 20 นี้ก็ถูกบังคับใช้เพื่อปิดกั้นเว็บไซต์ และพื้นที่ออนไลน์ต่าง ๆ ไปในหลักหลายแสนยูอาร์แอล (URL) ยังไม่นับรวมคำสั่งศาลอีกจำนวนไม่น้อยที่อาจถูกปฏิเสธจากผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่อยู่ในต่างประเทศ และไม่ดำเนินการปิดกั้นให้ ทั้งนี้ กระบวนการในการขอคำสั่งศาลในอดีตที่ผ่านมา คือการเป็นคำร้องโดยพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อยื่นไปพร้อมพยานหลักฐานตามสมควรต่อศาลที่มีเขตอำนาจ แล้วดำเนินการพิจารณาไปฝ่ายเดียวโดยไม่ต้องแจ้งไปยังผู้ให้บริการสื่อ เจ้าของข้อมูลหรือพื้นที่ออนไลน์ที่ถูกเจ้าพนักงานร้องขอให้ปิดกั้น กระบวนการโต้แย้งในขั้นตอนนี้ของศาลจึงไม่เคยเกิดขึ้นเลย กระทั่งกลางปี พ.ศ. 2564 ที่มีคำสั่งศาลให้ปิดกั้นคลิบวิดีโอที่รู้จักกัน

ในชื่อ “วัคซีนพระราชทาน” และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบยื่นคำร้องต่อศาลขอให้เพิกถอนคำสั่งปิดกั้นนั้น³¹² จึงได้เกิดแนวปฏิบัติในการพิจารณาคำร้องขอปิดเว็บไซต์ขึ้นใหม่ที่ออกโดยศาลอาญา กำหนดให้มีการไต่สวน 2 ฝ่าย มีกระบวนการและระยะเวลาแจ้งให้ผู้ถูกร้องทราบ และเปิดโอกาสให้มาคัดค้านคำร้องภายใน 7 วัน อีกทั้งการพิจารณาพิสูจนเนื้อหาของข้อมูลที่ถูกร้องก็ให้ตกอยู่กับฝ่ายผู้ร้องด้วย³¹³

แม้มาตรา 20 จะเป็นที่บทบัญญัติหนึ่งที่ถูกวิจารณ์มาโดยตลอดเช่นกันถึงความจำเป็น และความได้ สัดส่วนของการมีอยู่ รวมทั้งปัญหาการถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการปิดกั้นความคิดเห็นของ ประชาชนฝ่ายตรงข้ามรัฐบาล³¹⁴ แต่ควรต้องกล่าวไว้ด้วยว่า กลไกการปิดกั้นการแพร่กระจายของข้อมูลที่ เป็นความผิดโดยคำสั่งศาลนี้เป็นกลไกแรก และเป็นกลไกพื้นฐานที่พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องใช้เสมอ เมื่อ ภาครัฐต้องการปิดกั้นข้อมูลใดข้อมูลหนึ่งที่เผยแพร่บนอินเทอร์เน็ต เพราะการปิดกั้น ข้อมูลนี้ส่งผลกระทบ อย่างมากต่อเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน กระบวนการจึงต้องถูกออกแบบมาให้มีองค์กร ศาลเข้ามาตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ จนกระทั่งมีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติฉบับนี้ใน หลายมาตรา ทั้งมาตรา 20 นี้เอง มาตรา 14 โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรา 15 ดังที่ผู้วิจัยได้อธิบายไปแล้วใน หัวข้อก่อน ซึ่งมีการนำหลักการ Notice and Takedown เข้ามาใช้ และถูกเปลี่ยนร่างแปรรูปไป จน กลายเป็นว่า ปัจจุบัน พนักงานเจ้าหน้าที่สามารถสั่งการไปยังผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ ให้ลบ หรือปิดกั้นข้อมูลได้เองโดยตรงโดยไม่ต้องใช้กระบวนการทางศาล ในขณะที่ผู้ให้บริการเองก็ถูกกดดัน ให้ต้องทำตามคำสั่งนั้นโดยปริยาย เพราะมิเช่นนั้นก็อาจต้องมีความรับผิดชอบต่อข้อมูลเหล่านั้นไปด้วยตาม มาตรา 15 วรรคแรก จึงย่อมมีความเป็นไปได้อย่างมาก หรือคาดหมายได้ว่าต่อไปในอนาคตรัฐโดยผ่านทาง เจ้าพนักงานจะเลือกใช้กลไกตามมาตรา 15 ในการปิดกั้น หรือลบเนื้อหาออกจากสื่อออนไลน์ แทนที่จะใช้ มาตรา 20 ซึ่งมีกระบวนการยุ่งยากมากกว่า

อนึ่ง นอกเหนือจากมาตรา 20 ซึ่งเป็นมาตรการทางกฎหมายที่ใช้ในสถานการณ์ปกติทั่วไป เพื่อ จัดการควบคุมการแพร่กระจายของข้อมูลที่เป็นความผิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในที่นี้ก็คือ ข้อมูลปลอม ข้อมูล เท็จ หรือข้อมูลบิดเบือนแล้ว ในสถานการณ์ไม่ปกติ หรือในช่วงเวลาที่มีความเปราะบางหรืออ่อนไหวสูงใน การรับข้อมูลข่าวสาร ประเทศไทยก็มีกฎหมายเฉพาะอีกบางฉบับที่เข้มงวดขึ้นสำหรับการปิดกั้น คัดกรอง ข้อมูลที่จะถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะด้วยเช่นกัน ซึ่งผู้วิจัยขอกกล่าวถึงในงานศึกษาฉบับนี้ด้วยพอสังเขป ดังนี้

³¹² Ilaw, ‘ศาลอาญากลับคำสั่ง ไม่ให้บล็อก คลิป ‘วัคซีนพระราชทาน’ ของคณะก้าวหน้า’ (9 กุมภาพันธ์ 2564) <https://freedom.ilaw.or.th/en/node/881>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³¹³ Isranews, ‘ปิดสื่อทำไมได้! ศาลอาญาวางแนวปฏิบัติ ‘ดีอีเอส’ ขอปิดเว็บ-ภาระพิสูจนอยู่ที่ผู้ร้อง’ (26 กรกฎาคม 2564) <<https://www.isranews.org/article/isranews/100860-invesisra-195.html>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³¹⁴ ดู สวัสดิ์ สุขศรี (เชิงจรด 44) 532-542.

1) พระราชบัญญัติกฏอัยการศึก พ.ศ. 2457: พระราชบัญญัติฉบับนี้มีเจตนารมณ์เพื่อรับรองอำนาจเจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายทหารที่จะเข้ามามีบทบาทในการรักษาความมั่นคงภายในประเทศในช่วงสถานการณ์ไม่สงบ มีศึกสงคราม หรืออยู่ในภาวะวิกฤติกับประเทศ จนต้องจำกัดสิทธิเสรีภาพหลายประการของประชาชนลงเพื่อความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร โดยมี มาตรา 11 (2) และ (3)³¹⁵ บัญญัติว่า

“การห้ามนั้น ให้มีอำนาจที่จะห้ามดังนี้ [...]

(2) ที่จะห้ามออก จำหน่าย จำยหรือแจก ซึ่งหนังสือ สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ ภาพ บท หรือคำประพันธ์

(3) ที่จะห้ามโฆษณา แสดงมหรสพ รับหรือส่งซึ่งวิทยุ วิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ [...]

จะเห็นได้ว่าอำนาจในการสั่งห้ามตามมาตรา 11 (2) และ (3) ในกฏอัยการศึก ไม่ได้กำหนด “เงื่อนไขการใช้อำนาจ” ไว้ จึงเท่ากับเป็นอำนาจโดยเด็ดขาดของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบปฏิบัติการให้เป็นไปตามกฎหมายนี้ว่าเห็นควรสั่งห้ามสิ่งใดบ้าง โดยไม่ต้องให้เหตุผลใด ๆ ต่อประชาชน ทั้งนี้ แม้ในมาตรา 11 (2) และ (3) จะไม่มีถ้อยคำใดที่กล่าวถึง “สื่อออนไลน์” หรือ “อินเทอร์เน็ต” กระทั่งถ้อยคำกว้าง ๆ อย่าง “สื่ออื่นใด” ไร้เลย ซึ่งย่อมเป็นไปได้อยู่แล้วที่จะกล่าวถึงได้ เนื่องจากเป็นกฎหมายที่บัญญัติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2457 แต่ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งที่ประกาศใช้กฏอัยการศึกก่อนทำรัฐประหารครั้งล่าสุดในปี พ.ศ. 2557 หน่วยงานผู้มีอำนาจปฏิบัติการให้เป็นไปตามกฏอัยการศึกก็ตีความให้ครอบคลุมไปถึงสื่อออนไลน์ด้วย³¹⁶

2) พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548: ประกาศใช้วันที่ 16 กรกฎาคม 2548 ในสมัยที่ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อยกเลิกพระราชบัญญัติสถานการณ์ฉุกเฉิน 2495 กำหนดขึ้นโดยเหตุผลหลายประการ แต่หลัก ๆ ก็คือ 1) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันและปราบปรามสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐให้ยุติโดยเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุติเหตุการณ์ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และ 2) เพื่อรวบรวมอำนาจที่กระจัดกระจายอยู่ตามกฎหมายที่เกี่ยวกับความมั่นคงฉบับต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ อาทิ กฏอัยการศึก ประมวลกฎหมายอาญา และวิธีพิจารณาความอาญา หรือพระราชบัญญัติสอบสวนคดีพิเศษ โดยมี มาตรา 9 (3) บัญญัติว่า “ในกรณีที่มีความจำเป็นเพื่อแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉิน ให้ยุติลงได้โดยเร็ว หรือป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงมากขึ้น ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจตามข้อกำหนด ดังต่อไปนี้ [...]

³¹⁵ มาตรา 11 แก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 303 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515.

³¹⁶ Isaranews, ‘ผบ.ทบ.ประกาศกฏอัยการศึกทั่วประเทศ! ยุบ คอ.ร.ส.-คุมเข้มสื่อหลัก-ออนไลน์’ (20 พฤษภาคม 2557) <<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/29538-martial.html>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

(3) ห้ามการเสนอข่าว การจำหน่าย หรือทำให้แพร่หลายซึ่งหนังสือ สิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่นใดที่มีข้อความอันอาจทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัว หรือเจตนาบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในสถานการณ์ฉุกเฉิน จนกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ หรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ทั้งในเขตพื้นที่ที่ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินหรือทั่วราชอาณาจักร [...]"

แตกต่างจากมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติกฏอัยการศึก เพราะนอกจากมาตรา 9 นี้จะมีถ้อยคำกว้าง ๆ ว่า “สื่ออื่นใด” ที่สามารถตีความไปถึงสื่อออนไลน์ได้แล้ว ยังมีข้อความ “เจตนาบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร ทำให้เกิดความเข้าใจผิด” ปรากฏอยู่ในบทบัญญัติด้วย จึงค่อนข้างชัดเจนว่าประเทศไทยสามารถใช้กฎหมายฉบับนี้เป็นกลไกในการควบคุมจัดการกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในช่วงเวลาที่ประเทศตกอยู่ในสถานการณ์ฉุกเฉิน หรือไม่ปกติได้ ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายความถึงเฉพาะแต่สถานการณ์สงคราม หรือเกิดการชุมนุมประท้วง หรือมีวิกฤติการณ์ทางการเมืองเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสถานการณ์โรคระบาด หรือภัยพิบัติต่าง ๆ ด้วย

นอกจาก มาตรา 9 (3) แล้ว ในกรณีที่รัฐบาลประกาศยกระดับให้ช่วงเวลาใด หรือพื้นที่ใดเป็นสถานการณ์ที่มีความร้ายแรง มาตรา 11 (5) ยังบัญญัติให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจตรวจสอบข้อมูลข่าวสารก่อนเผยแพร่ (Pre-Censorship) ด้วย กล่าวคือ

“ออกคำสั่งตรวจสอบจดหมาย หนังสือ สิ่งพิมพ์ โทรเลข โทรศัพท์ หรือการสื่อสารด้วยวิธีการอื่นใด ตลอดจนการส่งรับ หรือยับยั้งการติดต่อหรือการสื่อสารใด ๆ เพื่อป้องกันหรือระงับเหตุการณ์ร้ายแรง โดยต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการสอบสวนคดีพิเศษ 2 โดยอนุโลม”

และโดยอาศัยอำนาจของพระราชกำหนดฉบับนี้ ในช่วงที่ไวรัสโควิด-19 ระบาด ซึ่งมีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในประเทศไทยหลายรอบและต่อเนื่องยาวนาน รัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชาฯ เคยตราข้อกำหนดฉบับหนึ่งขึ้น คือ “ข้อกำหนด ออกตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 (ฉบับที่ 29)” ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2564 ที่มีเนื้อหาเฉพาะสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลอันเป็นเท็จ และการดำเนินการกับผู้ให้บริการ ดังนี้

ข้อ 1 “ห้ามผู้ใดเสนอข่าว จำหน่าย หรือทำให้แพร่หลายซึ่งหนังสือ สิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่นใดที่มีข้อความอันอาจทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัว หรือเจตนาบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในสถานการณ์ฉุกเฉิน จนกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ หรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ทั้งในเขตพื้นที่ที่ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน”

ข้อ 2 “ในกรณีมีการเผยแพร่ข้อความหรือข่าวสารตามข้อ 1 ในอินเทอร์เน็ต ให้สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (สำนักงานกสทช.) แจ้งผู้รับใบอนุญาตการให้บริการอินเทอร์เน็ตตามกฎหมายว่าด้วยองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ทูกรายทราบ และให้ผู้รับใบอนุญาตดังกล่าวทุกรายมีหน้าที่ตรวจสอบว่าข้อความหรือข่าวสารดังกล่าวมีที่มาจากเลขที่ไอพี (IP

Address) ได้ หากเป็นเลขที่อยู่ไอพี (IP Address) ที่ตนเป็นผู้ให้บริการ ให้แจ้งรายละเอียดตามที่สำนักงาน กสทช. กำหนดให้สำนักงาน กสทช. ทราบ และให้ระงับการให้บริการอินเทอร์เน็ตแก่เลขที่อยู่ไอพี (IP Address) นั้นทันที

ให้สำนักงาน กสทช. ส่งรายละเอียดตามที่ได้รับแจ้งตามวรรคหนึ่งให้แก่สำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยเร็วเพื่อดำเนินคดีต่อไป

ผู้รับใบอนุญาตผู้ใดไม่ปฏิบัติตามวรรคหนึ่ง ให้ถือว่าไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในใบอนุญาต การให้บริการอินเทอร์เน็ต และให้สำนักงาน กสทช. ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป”

ซึ่งต่อมาได้ถูกสื่อมวลชนรวมตัวกันถึง 12 องค์กร คือ The Reporters, VoiceTV, The Standard, The Momentum, The Matter, ประชาไท, Dem All, The People, way magazine, echo, PLUS SEVEN และประชาชนเปียร์ ยื่นฟ้องศาลแพ่งขอให้เพิกถอนข้อกำหนดดังกล่าวในวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2564 เนื่องจากใช้ข้อความที่กว้างขวางเกินไป และจำกัดเสรีภาพในการเสนอข่าวของสื่อมวลชนใน สถานการณ์สำคัญที่ไวรัสโควิด-19 ยังคงระบาดอยู่และประชาชนต้องการข้อมูลข่าวสาร ซึ่งน่าจะขัดกับ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 หลายมาตรา พร้อมกับขอให้ศาลมีคำสั่งคุ้มครองชั่วคราวระงับการบังคับใช้ ข้อกำหนดนี้ไว้ก่อนจนกว่าการพิจารณาคำฟ้องจะเสร็จสิ้น³¹⁷ เป็นผลให้รัฐบาลประกาศยกเลิกข้อกำหนด ดังกล่าวไปเองหลังจากศาลแพ่งมีคำสั่งให้คุ้มครองชั่วคราวตามคำขอของกลุ่มผู้ยื่นเพียงสามวัน³¹⁸

4.5.2 มาตรการเสริมอื่น ๆ

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา นอกเหนือจากมาตรการทางกฎหมายแล้ว ประเทศไทยทั้งโดยหน่วยงาน ภาครัฐ และภาคประชาสังคมต่างก็คิดค้นแนวทาง และสร้างมาตรการเสริมอื่น ๆ เพื่อปกป้องคุ้มครอง ประชาชนคนไทยจากข้อมูลข่าวสารอันเท็จในสื่อออนไลน์เช่นเดียวกับนานาประเทศ กรณีที่สำคัญ ๆ ก็อาทิ ปี พ.ศ. 2560 ด้วยความร่วมมือของสำนักข่าวไทย อสมท. และกองทุนสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ รวมถึง หน่วยงานองค์กรพันธมิตรที่ให้ความสำคัญกับอิทธิพลของข้อมูลบนโลกออนไลน์ ได้จัดตั้ง “ศูนย์ข่าวก่อน แชนร์” เพื่อให้เป็นศูนย์กลางเฝ้าระวังและตรวจสอบข้อมูลในสื่อออนไลน์เพื่อนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องและเป็น จริงแก่ประชาชน ศูนย์ดังกล่าวยังเข้าร่วมกับโครงการ “First Draft Partner Network” ที่ก่อตั้งโดยความ ร่วมมือระหว่างองค์กรสื่อมวลชน และบริษัทเทคโนโลยีชั้นนำของโลก เพื่อรับมือกับข่าวไม่ถูกต้องจากทั่ว โลกด้วย อย่่างไรก็ดี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 มาแล้วที่ อสมท. ผลิตรายการ “ข่าวก่อนแชนร์” เพื่อนำเสนอเนื้อหา

³¹⁷ ‘ฐปนีย์ นำทีมสื่อออนไลน์ฟ้องศาลแพ่ง! เพิกถอนคำสั่ง ‘บิ๊กตู่’ ฉบับที่ 29’ ไทยโพสต์ (2 สิงหาคม 2564) <<https://www.thaipost.net/main/detail/111934>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³¹⁸ ‘พล.อ. ประยุทธ์ลงนามยกเลิกข้อกำหนด 29 ที่ศาลแพ่งสั่งระงับการบังคับใช้หลังตัวแทนสื่อยื่นฟ้อง’ BBC News Thailand (10 สิงหาคม 2564) <<https://www.bbc.com/thai/thailand-58053739>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

ที่ให้ความรู้ หรือแก้ไขความเข้าใจผิดในข้อมูลข่าวสารบางเรื่องของคนไทยผ่านสื่อต่าง ๆ ในหลากหลายรูปแบบทั้งคลิปวิดีโอ สกู๊ปข่าว สารคดีวิทยุ Infographic และบทความ³¹⁹ และเมื่อต้นปี พ.ศ. 2565 ศูนย์ข่าวก่อนแชร์ โดยความร่วมมือกับคณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พัฒนาหลักสูตร ซึ่งมีเนื้อหาบรรยายความรู้เกี่ยวกับ ข่าวปลอม หรือข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ ร่วมกับการฝึกอบรมเตรียมความพร้อมในการรับมือในเรื่องนี้ให้กับอาจารย์ผู้สอน หรือนิสิตนักศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์ วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน ซึ่งอาจจะไปประกอบอาชีพเป็นนักข่าวหรือนักสื่อสารมวลชนต่อไป ร่วมกับการสร้างเครือข่ายนักตรวจสอบข้อเท็จจริง และจัดทำคู่มือการทำงานภายใต้โครงการ Fake News Fighter เพื่อเผยแพร่กับประชาชนผู้สนใจด้วย³²⁰

ต่อมาในราวกลางปี พ.ศ. 2562 โดยการสนับสนุนของสำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), Center for Humanitarian Dialogue (HD) และมูลนิธิ Friedrich Naumann Foundation for Freedom (FNF) ก็ได้มีการจัดตั้งภาคีเครือข่ายพัฒนานวัตกรรมกลไกโคแฟค (Collaborative Fact Checking : CoFact Thailand) ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์³²¹ ซึ่งดำเนินการโดย ChangeFusion และ Opendream ร่วมกับภาคีต่าง ๆ เช่น มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค Wisersight สำนักงานกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ รวมทั้งภาคประชาสังคมในท้องถิ่น ภาควิชาการ และองค์กรสื่อ ทำหน้าที่ร่วมกันสอดส่องเฝ้าระวัง และสกัดกั้นข้อมูลข่าวสารในสื่อออนไลน์ ภายใต้แนวคิด “ทุกคนควรเป็น Fact Checker” หรือตรวจสอบข่าวสารด้วยตัวเอง ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากการรวมตัวกันของภาคประชาสังคมในไต้หวัน ที่เชื่อว่าทุกคนสามารถเป็น Fact Checker ได้ผ่านการใช้เทคโนโลยีภาคพลเมือง (Civic Tech) เชื่อมกับงานเชิงข่าวด้านวารสารศาสตร์ (Journalism) โดยมีกองบรรณาธิการร่วมกับอาสาสมัครคัดกรองข้อมูลเท็จ นอกจากนี้ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2564 ยังมีการจัดตั้ง TJA & Cofact ที่เกิดจากความร่วมมือกันระหว่างสมาคมนักข่าวหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (TJA) กับ COFACT Thailand ตั้งกองบรรณาธิการเฉพาะกิจ และดึงนักข่าวมืออาชีพจากหลากหลายสายข่าวเข้ามาเป็น Fact-Checking ที่แพร่กระจายอยู่ในโซเชียลมีเดียด้วย³²²

³¹⁹ ‘สำนักข่าวไทย อสมท. เปิดตัวศูนย์ข่าวก่อนแชร์ ตรวจสอบข้อมูลออนไลน์แก่ประชาชน’ iT24Hrs (3 เมษายน 2560) <<https://www.it24hrs.com/2017/sure-and-share-check-news/>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³²⁰ ‘คณะวารสารศาสตร์ฯ ธรรมศาสตร์ ร่วมกับ ศูนย์ข่าวก่อนแชร์ อสมท จัดทำคู่มือ ‘Fake News Fighter’ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (9 มีนาคม 2565) <<https://tu.ac.th/thammasat-040365-jc-and-mcot-fake-news-fighter>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³²¹ Cofact.org <<https://blog.cofact.org/category/articles/>>

³²² ‘เปิดตัว TJA&Cofact ดึง “นักข่าว” ร่วมตรวจสอบ Fake news ประเดิม 5 ข่าวปลอม-ข่าวลวง ที่ถูกแชร์วนซ้ำ’ สมาคมนักข่าวหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (1 เมษายน 2564) <<https://tja.or.th/view/news/999585>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

จนกระทั่งในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2562 กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ก็ประกาศจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (Anti Fake News Center Thailand)³²³ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการติดตามตรวจสอบ ข้อมูลเท็จที่เผยแพร่บนสื่อออนไลน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่สามารถสร้างความเสียหายแก่ประชาชนในวงกว้าง ซึ่งประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ด้วยการแจ้งข้อมูลที่ต้องการตรวจสอบผ่านช่องทางหลักของศูนย์ฯ ได้แก่ เว็บไซต์, เพจเฟซบุ๊ก และไลน์ออฟฟิเชียล (Line Official) ซึ่งศูนย์ฯ จะทำหน้าที่รับแจ้งและส่งต่อเรื่องไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะมีกระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงตามมาตรฐานของ “เครือข่ายตรวจสอบข้อเท็จจริงนานาชาติ” (International Fact-Checking Network – IFCN) แล้วแจ้งผลการตรวจสอบกลับมา ทำให้ประชาชนสามารถตรวจสอบเช็คข่าวปลอมได้ทันที ทั้งจะมีการประสานการทำงานร่วมกับศูนย์ปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (ศปอส.ตร) ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติด้วย โดยศูนย์ฯ ได้จัดแบ่งหมวดการแจ้งข่าวปลอมออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกัน คือ 1) กลุ่มข่าวภัยพิบัติ 2) กลุ่มข่าวเศรษฐกิจ การเงินการธนาคาร และหุ้น 3) กลุ่มข่าวผลิตภัณฑ์สุขภาพ วัตถุอันตราย เครื่องสำอาง รวมทั้งสินค้าและบริการที่ผิดกฎหมายอื่น และ 4) กลุ่มข่าวที่เกี่ยวกับนโยบายรัฐ ข่าวสารทางราชการ หรือข่าวที่กระทบสังคม ชัดศีลธรรมอันดี และความมั่นคงในประเทศ และนอกจากบทบาทในการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลข่าวสารแล้ว ศูนย์ฯ นี้ยังมีบทบาทในเชิงส่งเสริมสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ สร้างจิตสำนึก รอบรู้เท่าทันเพื่อให้ประชาชนสามารถปกป้องตนเองจากปัญหาข่าวปลอมได้³²⁴ ทั้ง ยังได้มีการจัดทำคู่มือการใช้งานสำหรับประชาชนในการแจ้งเบาะแสเพื่อตรวจสอบข่าวปลอมช่องทางต่าง ๆ ให้ดาวน์โหลดฟรี³²⁵

4.6 บทวิเคราะห์เปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เปรียบเทียบมาตรการทางกฎหมายที่ใช้อยู่ในประเทศไทยกับกฎหมายของต่างประเทศตามที่ปรากฏในรายงานวิจัยฉบับนี้ โดยแบ่งเป็นประเด็นในการวิเคราะห์ เพื่อให้สอดคล้องกับหัวข้อมาตรการทางกฎหมายของประเทศไทย ดังต่อไปนี้

4.6.1 การกำหนดให้การเผยแพร่ หรือทำให้ข้อมูลข่าวสารเท็จแพร่กระจายเป็นความผิด

จากขอบเขตการศึกษา ในรายงานฉบับนี้ผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงการกำหนดความผิดให้กับการเผยแพร่ข้อมูลเท็จที่ก่อให้เกิดความเสียหายที่เป็นรูปธรรมต่อ “วัตถุ หรือกรรมของการกระทำ” อย่างความเสียหายต่อประโยชน์ในทางทรัพย์สิน หรือต่อเกียรติยศชื่อเสียงอีก เพราะตามกฎหมายอาญาก็ดี หรือกฎหมายแพ่งก็

³²³ ศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม ประเทศไทย <<https://www.antifakenewscenter.com/>>

³²⁴ ‘กระทรวงดิจิทัลฯ เปิดตัวศูนย์ต่อต้านข่าวปลอม (Anti-Fake News Center)’ รัฐบาลไทย (29 ตุลาคม 2562) <<https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/24306>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

³²⁵ คู่มือการใช้งานสำหรับประชาชน <<https://www.antifakenewscenter.com/document/คู่มือเล่มประชาชน.pdf>>

ดีของเกือบทุกประเทศทั่วโลกต่างก็กำหนดให้เป็นความผิดอยู่แล้วไม่ว่าความเสียหายเหล่านั้นจะเกิดขึ้นจากการเผยแพร่ข้อมูลจริง ข้อมูลเท็จ ข้อมูลที่บิดเบือน หรือเกิดจากพฤติกรรมอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ความผิดฐานฉ้อโกง หรือความผิดฐานหมิ่นประมาท แต่ผู้วิจัยจะหมายเหตุเฉพาะกฎหมาย หรือข้อบทที่กำหนดให้เพียงแค่การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จต่อสาธารณะในสื่อออนไลน์ก็เป็นความผิดได้แล้วโดยตัวของมันเอง หรือเป็นกรณีที่กำหนดให้ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จซึ่ง “อาจก่อให้เกิด” ความเสียหายทั่ว ๆ ไป หรือความเสียหายเชิงนามธรรมมีความผิดได้ทันที เท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ที่กำหนดให้เรื่องนี้เป็นความผิดที่มีโทษทางอาญาอยู่แล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็ความผิดตามมาตรา 14 (1) (2) หรือ (5) เช่นเดียวกับมาตรา 7 แห่งกฎหมายป้องกันความเท็จและการบิดเบือนออนไลน์ (POFMA) ที่ตราขึ้นในปี ค.ศ. 2019 ของประเทศสิงคโปร์ซึ่งกำหนดห้ามบุคคลกระทำการใดไม่ว่าในหรือนอกสิงคโปร์เพื่อการสื่อสารโดยรู้อยู่แล้วหรือควรรู้ว่าเป็นข้อมูลเท็จ และอาจส่งผลกระทบต่ออย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กฎหมายกำหนดไว้เป็นความผิด เพียงแต่ตาม POFMA บัญญัติ “ผลกระทบ” ที่อาจเกิดจากการสื่อสารข้อมูลเท็จไว้ครอบคลุมหลายเรื่องมากกว่าพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ของไทย และกำหนดอัตราโทษไว้ต่างกันระหว่างกรณีที่บุคคลธรรมดาเป็นผู้กระทำ กับนิติบุคคลเป็นผู้กระทำ นอกจากนี้ POFMA ยังมีบทบัญญัติที่กำหนดความผิดให้บรรดาบุคคลที่อยู่รายล้อมผู้สื่อสารหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จด้วย กล่าวคือ มาตรา 8 ที่กำหนดความรับผิดให้กับผู้พัฒนาหรือดัดแปลงโปรแกรมทำงานอัตโนมัติ (Bot) เพื่อสื่อสารข้อมูลเท็จ มาตรา 9 ที่เอาผิดกับบุคคลผู้ให้บริการช่องทางการสื่อสารข้อมูลเท็จ และมาตรา 38 ที่กำหนดห้ามบุคคลใดใช้จ่ายหรือใช้ทรัพย์สินเพื่อช่วยเหลือหรือส่งเสริมการสื่อสารเท็จ อนึ่ง แม้ตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ของประเทศไทยจะมีมาตรา 13 ที่กำหนดความผิดให้กับผู้จำหน่ายหรือเผยแพร่โปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่จัดทำขึ้นโดยเฉพาะเพื่อใช้ในการกระทำความผิดไว้ก็ตาม³²⁶ แต่มาตรา 13 เป็นเรื่องที่มีมุ่งหมายบังคับกับ “โปรแกรมอันตราย” (Malware) ที่ใช้ในการประกอบอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ตามมาตรา 5 ถึงมาตรา 12 เท่านั้น ไม่ใช่กรณีของโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่สามารถถูกใช้เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการกระทำความผิดที่เกี่ยวกับการเผยแพร่เนื้อหาตามมาตรา 14 แต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจากมาตรา 15 ของพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ก็อาจเห็นว่ากฎหมายไทยมีการบัญญัติความรับผิดไว้สำหรับผู้ให้บริการเช่นกัน แต่ลักษณะของการกระทำที่เป็นความผิดและมีโทษของผู้ให้บริการตามกฎหมายและ POFMA นั้นค่อนข้างแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากมาตรา 9 POFMA กำหนดความผิดและโทษไว้สำหรับพฤติกรรมของตัวผู้ให้บริการเอง กล่าวคือ มีการ

³²⁶ พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 13

“ผู้ใดจำหน่าย หรือเผยแพร่ชุดคำสั่งที่จัดทำขึ้นโดยเฉพาะเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการกระทำความผิดตามมาตรา 5 มาตรา 6 มาตรา 7 มาตรา 8 มาตรา 9 มาตรา 10 หรือมาตรา 11 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดจำหน่าย หรือเผยแพร่ชุดคำสั่งที่จัดทำขึ้นโดยเฉพาะเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการกระทำความผิดตามมาตรา 12 วรรคหนึ่ง หรือวรรคสาม ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสองปีหรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ...”

เรียกร้อง รับ หรือตกลงที่จะรับเงินหรือประโยชน์อื่นใดเพื่อเป็นการจูงใจ หรือเป็นรางวัลสำหรับการให้บริการใด ๆ โดยรู้อยู่แล้วว่าการให้บริการนั้นเป็น หรือจะถูกใช้เป็นช่องทางเพื่อการสื่อสารข้อมูลเท็จในสื่อโซเชียล และมีโทษที่แตกต่างจากตัวผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จ แต่มาตรา 15 ของประเทศไทย กลับผูกเอาความรับผิดของผู้ให้บริการไว้กับการกระทำของผู้นำเข้าหรือเผยแพร่ข้อมูลเท็จตามมาตรา 14 ด้วยถ้อยคำกว้าง ๆ ว่า “ผู้ใดให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ” ซึ่งยอมทำให้ผู้ให้บริการถูกตั้งข้อกล่าวหาได้ง่ายกว่า แม้ผู้ให้บริการอาจมี “เหตุยกเว้นโทษ” ได้หากปฏิบัติตามหลัก Notice and Takedown แต่การต่อสู้คดีทุกคดีย่อมมีต้นทุน และอาจสร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับผู้ให้บริการได้จนนำไปสู่ปัญหาเรื่องการเซ็นเซอร์ตัวเอง (Self Censorship) นอกจากนี้ข้อ 9 ของประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม เรื่อง ขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์ และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2565 ยังมีบทสันนิษฐานว่าผู้ให้บริการมีพฤติกรรมที่เข้าข่าย “ให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ” กับความผิดดังกล่าวด้วยหากไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพนักงานในการต้องลบหรือระงับการทำให้แพร่ซึ่งข้อมูลนั้นดังที่บัญญัติอยู่³²⁷ และอัตราโทษตามมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ยังบัญญัติไว้เท่ากับตัวผู้กระทำความผิดตามมาตรา 14 ด้วย

โดยผลของการแก้ไขกฎหมายหลายฉบับเมื่อปี ค.ศ. 2022 ทำให้ประเทศตุรกีมีบทบัญญัติที่กำหนดความผิดให้กับผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จโดยเฉพาะ ที่สำคัญก็คือ มาตรา 217A ในประมวลกฎหมายอาญาตุรกีซึ่งมีโทษจำคุกถึง 3 ปี และใช้ถ้อยคำที่กว้างขวางเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ของประเทศไทย และ POFMA ของประเทศสิงคโปร์ อย่างคำว่า ข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับความมั่นคง ความสงบเรียบร้อย ความวิตถกกังวล หรือตื่นตระหนกแก่ประชาชน เป็นต้น และต่อประเด็นนี้จะพบว่าปัจจุบัน กฎหมายของประเทศได้หวนอย่างน้อย 6 ฉบับ ก็กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเป็นความผิดด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ตามมาตรา 6 (2) และมาตรา 35 (2) ของรัฐบัญญัติการซื้อขายสินค้าเกษตรในตลาด, มาตรา 15-1 และ 18-3 แห่งรัฐบัญญัติการจัดการด้านอาหาร, มาตรา 46-1 ของรัฐบัญญัติว่าด้วยความปลอดภัยและสุขอนามัยของอาหาร, มาตรา 53 (3) และ (4) แห่งรัฐบัญญัติการป้องกันและคุ้มครองภัยพิบัติ, มาตรา 63 ของรัฐบัญญัติการควบคุมโรคติดต่อ และมาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคม โดยมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า แม้ประเทศได้หวนจะมีข้อบทที่กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเป็นความผิดทางปกครอง หรือความผิดทางอาญาแล้วแต่กรณี ในกฎหมายหลากหลายฉบับ แต่ด้วยเหตุที่ความผิดดังกล่าวเป็นเรื่องที่เฉพาะเจาะจงตามแต่เป้าหมายและเจตจำนงของกฎหมายแต่ละฉบับเหล่านั้น จึงทำให้ฐานความผิดในเรื่องนี้มี “กรอบในการบังคับใช้” ที่ค่อนข้างชัดเจนและแน่นอนกว่าการบัญญัติไว้แต่เพียงกว้าง ๆ

³²⁷ ข้อ 9 ผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์ผู้ใดฝ่าฝืนไม่ดำเนินการตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ตามหมวดนี้อย่างครบถ้วนและภายในระยะเวลาที่กำหนด ให้สันนิษฐานว่าผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์ผู้นั้น ร่วมมือ สนับสนุน หรือยินยอมให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา 15

ว่าการเผยแพร่ข้อมูลเท็จนั้นอาจกระทบต่อความมั่นคง หรือความสงบเรียบร้อย ฯลฯ แบบกฎหมายของประเทศไทย ประเทศสิงคโปร์ หรือประเทศตุรกี อย่างไรก็ตาม ดังเคยอธิบายไปแล้วว่าปัญหาของประเทศไต้หวันในเรื่องนี้ ก็คือ สุดท้ายแล้วผู้บังคับใช้กฎหมายในไต้หวันกลับเลือกที่จะบังคับใช้ความผิดตามมาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคมกับประชาชน แทนที่จะเป็นกฎหมายเฉพาะเรื่อง เนื่องจากกระบวนการบังคับใช้ง่ายและเร็วกว่า ทั้งยังบัญญัติด้วยถ้อยคำที่กว้างขวางกว่า “การแพร่กระจายข่าวลือในลักษณะเพียงพอที่จะบั่นทอนความสงบเรียบร้อยของประชาชน”

ในประเด็นนี้ กฎหมายของประเทศเยอรมนี และประเทศฝรั่งเศสแตกต่างจากประเทศไทย เพราะไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเป็นความผิดโดยตัวของมันเอง รัฐบัญญัติเพื่อปรับปรุงการบังคับใช้กฎหมายในเครือข่ายสังคมออนไลน์ (NetzDG) ของประเทศเยอรมนีบัญญัติขึ้นโดยมุ่งหมายกำหนดหน้าที่ให้แก่ผู้ให้บริการเครือข่ายสังคมออนไลน์ขนาดใหญ่ต้องลบ หรือปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลที่ถูกร้องเรียนเข้าไป และมีเนื้อหาเข้าข่ายเป็นความผิดในฐานต่าง ๆ ซึ่งมีประมวลกฎหมายอาญาเยอรมันกำหนดไว้อยู่แล้ว ทำนองเดียวกับกฎหมายต่อต้านการปิดเบือนข้อมูลของประเทศฝรั่งเศสที่ประกาศใช้ไปเมื่อปี ค.ศ. 2018 ที่มุ่งให้อำนาจผู้พิพากษาดำเนินการตามที่เหมาะสม และได้สัดส่วนเพื่อหยุดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่ก่อนการเลือกตั้ง และกำหนดหน้าที่กับผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ในการต้องเปิดเผยแหล่งเงินทุนสนับสนุนแคมเปญหาเสียงที่ปรากฏอยู่ในแพลตฟอร์มที่ตนให้บริการในช่วงสามเดือนก่อนเลือกตั้งเท่านั้น ส่วนความผิดของผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จเหล่านั้นย่อมเป็นไปตามกฎหมายแพ่งหรืออาญาในเรื่องที่สร้างความเสียหายได้อยู่แล้ว

4.6.2 ลักษณะ และประเภทของข้อมูลเท็จที่ถูกควบคุมตามกฎหมาย

พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ไม่มีการให้นิยามแก่คำว่า “ข้อมูล(คอมพิวเตอร์)อันเป็นเท็จ” “ข้อมูล(คอมพิวเตอร์)ปลอม” หรือ “ข้อมูล(คอมพิวเตอร์)บิดเบือน” แม้ตามบทบัญญัติมาตรา 14 (1) (2) และ (5) จะกำหนดความผิดอาญาให้กับผู้นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวก็ตาม ทั้งผู้บัญญัติยังเลือกที่จะใช้ถ้อยคำกว้าง ๆ อย่างคำว่า “โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน” ในมาตรา 14 (1) และ “โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ความปลอดภัยสาธารณะ ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นประโยชน์สาธารณะของประเทศ หรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน” ในมาตรา 14 (2) เป็นผลให้เจ้าพนักงานผู้บังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งศาลมีดุลพินิจค่อนข้างกว้างในการตีความข้อมูลเท็จที่ถูกนำเข้านั้นว่ามีลักษณะที่น่าจะก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนดหรือไม่ เช่นเดียวกับกฎหมายอาญามาตรา 217A ประมวลกฎหมายอาญาตุรกี ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อน ซึ่งประเทศตุรกีเลือกใช้คำว่า “อันเกี่ยวกับความมั่นคงภายในประเทศและต่างประเทศ ความสงบเรียบร้อยของประชาชน และสุขภาพโดยทั่วไป โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความวิตกกังวล ความหวาดกลัว หรือความตื่นตระหนกแก่สาธารณชน และในลักษณะ

ที่อาจก่อความสงบสุขของประชาชน” โดยไม่มีการให้นิยามแก่คำว่า ข้อมูลอันเป็นเท็จ และไม่มีคำอธิบายใด ๆ เพิ่มเติมเช่นกันว่าอย่างไรคือเกี่ยวกับความมั่นคง หรือความสงบเรียบร้อย หรือมีตัวชี้วัดใดที่จะถือว่าได้สร้างความวิตกกังวล หรือหวาดกลัวแก่สาธารณชนแล้ว นอกจากนี้ คำว่า “กระทำในกรอบกิจกรรมขององค์กร” ในมาตรา 217A (2) ก็ได้มีการระบุด้วยว่า หมายถึงกิจกรรมขององค์กรประเภทใด เช่น องค์กรอาชญากรรม องค์กรที่ทำการเกี่ยวกับสิ่งที่ผิดกฎหมาย หรือองค์กรใดกันแน่ ซึ่งเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้กฎหมายข้อนี้ของประเทศตุรกีถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากทั้งจากภายในและต่างประเทศว่าสุ่มเสี่ยงที่จะถูกใช้ไปเพื่อละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน และสื่อมวลชน

อนึ่ง เป็นที่น่าสนใจว่าแม้มาตรา 7 ของ POFMA แห่งประเทศสิงคโปร์จะกำหนด “ผลกระทบ” จากการแพร่ข้อมูลเท็จไว้ค่อนข้างกว้างขวางเช่นกัน แต่มาตรา 2 POFMA มีการให้นิยามคำว่า “ข้อความที่จะเป็นเท็จ” ไว้ว่าเป็น “ข้อความที่ไม่ถูกต้อง หรือทำให้เข้าใจผิด ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน และไม่ว่าจะโดยตัวของมันเอง หรือโดยบริบทที่มันไปปรากฏอยู่” โดยข้อความเหล่านั้นต้องเป็น “ข้อความที่เป็นข้อเท็จจริง” (a statement of fact) เท่านั้นด้วย ซึ่งตาม POFMA หมายถึง “ข้อความซึ่งเมื่อวิญญูชนได้เห็น ได้ยิน หรือรับรู้ด้วยวิธีการอื่นใดแล้วเห็นว่าเป็นการแสดงข้อเท็จจริง” เช่นนี้ จึงยอมทำให้ข้อความที่แสดงเพียง “ความคิดเห็น” และน่าจะหมายรวมถึงข้อความเสียดสี ล้อเลียน และการวิพากษ์วิจารณ์ด้วย ไม่อาจถูกตีความให้เป็นข้อมูลเท็จและเป็นความผิดตามมาตรา 7 ได้ ซึ่งประเด็นนี้ยังนับว่าคลุมเครืออย่างยิ่งสำหรับการใช้การตีความคำว่าข้อมูลเท็จตามกฎหมายของประเทศไทย³²⁸ อย่างไรก็ตาม จากนิยามดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประเทศสิงคโปร์ถือว่า แม้ข้อความนั้นจะแสดงข้อเท็จจริงที่เป็นความจริง แต่ถ้ามันถูกนำเสนอในบริบทที่ทำให้ผู้ได้รับข้อความเกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ (Mal-Information) ก็ตกอยู่ในบังคับของ POFMA เช่นเดียวกัน ในแง่นี้เองจึงทำให้กฎหมายของสิงคโปร์ใช้กับลักษณะข้อมูลที่กว้างกว่าพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ของประเทศไทย

ในกรณีของประเทศไต้หวันนั้น กฎหมายทั้ง 6 ฉบับซึ่งกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จ หรือบิดเบือนเป็นความผิด ไม่ปรากฏว่าได้มีการให้นิยามกับคำว่าข้อมูลเท็จเอาไว้ แต่รัฐบาลไต้หวันก็มีความพยายามในการวางกรอบการพิจารณาว่าข้อมูลใดเป็นข้อมูลเท็จที่รัฐต้องมีมาตรการทางกฎหมายเพื่อกำหนดให้ผู้เผยแพร่มีความผิดไว้ในเอกสารนโยบายต่อต้านการบิดเบือนข้อมูลด้วย ทั้งนี้ จะถือเป็นข้อมูลเท็จได้ต้องปรากฏว่ามีครบทั้งสามองค์ประกอบ คือ 1) เป็นเท็จ หรือเป็นข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง 2) ผู้เผยแพร่มีเจตนาหรือความประสงค์ร้าย และ 3) ข้อมูลนั้นก่อให้เกิดอันตรายต่อสาธารณะ สังคม หรือบุคคล³²⁹ เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับ “กรอบความเสียหาย” ที่กำหนดไว้ตามกฎหมายแต่ละฉบับ ก็ทำให้ลักษณะและประเภทของข้อมูลที่ถูกควบคุมตามกฎหมายไต้หวันมีความชัดเจนในระดับหนึ่ง เช่น ข้อมูลเท็จที่จะเป็น

³²⁸ ดู ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน (เชิงอรรถ 306).

³²⁹ Executive Yuan (n. 238) 3.

ความผิดตามรัฐบัญญัติการจัดการด้านอาหาร ก็หมายเฉพาะข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคาอาหารในท้องตลาด อาจทำให้รายได้ของเกษตรกรลดลง หรือสามารถกระทบต่อผู้บริโภคได้ ในขณะที่ข้อมูลเท็จตามรัฐบัญญัติการควบคุมโรคติดต่อก็หมายเฉพาะข่าวลือ หรือข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับภาวะการแพร่ระบาดของโรคติดต่อเท่านั้น เป็นต้น คงมีก็แต่ข้อมูลเท็จ หรือข่าวลือตาม มาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคมของไต้หวันเท่านั้นที่มีขอบเขตที่กว้างขวางและคลุมเครือไม่ต่างจากพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ของประเทศไทย หรือกฎหมายอาญาลับแก้ไขของประเทศตุรกี

สำหรับกฎหมายในเรื่องนี้ของประเทศฝรั่งเศส นอกจากจะหมายเฉพาะข้อมูลเท็จ หรือบิดเบือนที่เกี่ยวกับการหาเสียง นโยบายของผู้สมัคร หรือข้อมูลใด ๆ ในช่วงก่อนการเลือกตั้งเท่านั้นแล้ว กฎหมายยังให้นิยามคำว่า “การบิดเบือนข้อมูล” ไว้ด้วยว่า “ข้อกล่าวหาหรือการใส่ความที่ไม่ถูกต้อง หรือข่าวที่เสนอข้อเท็จจริงอันเป็นเท็จ โดยเจตนาให้เกิดผลกระทบต่อความบริสุทธิ์ของการออกเสียงลงคะแนน” ในขณะที่กรอบการใช้การตีความของ NetzDG ของประเทศเยอรมนีก็คือข้อมูล หรือข้อมูลเท็จที่มีเนื้อหาเข้าข่ายเป็นความผิดกฎหมายอาญากว่ายี่สิบฐานอย่างการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ลัทธิที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ (เช่น สัญลักษณ์นาซี นิโโอนาซี ลัทธินิยมชาวจัด ช่ายจัด ฯลฯ) ก่อการร้าย หรือก่อตั้งองค์กรก่อการร้าย กบฏ หรือกระทบต่อความปลอดภัยสาธารณะ เนื้อหาที่กระทบสันติภาพและความสงบสุขของประชาชน หรือเชิญชวนหรือสนับสนุนให้ทำความผิดอาญา เป็นต้น

4.6.3 ภาระหน้าที่ หรือความรับผิดชอบตามกฎหมายของผู้ให้บริการสื่อออนไลน์

มาตรา 15 พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ประกอบกับหลักการแจ้งเตือนและลบออก (Notice and Takedown) ตาม “ประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมเรื่อง ขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับ การทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2565” คือบทบัญญัติของประเทศไทยที่กำหนดว่าผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต รวมทั้งสื่อสังคมออนไลน์ มีหน้าที่ต้องลบข้อมูล หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงเมื่อมีบุคคลใด หรือพนักงานเจ้าหน้าที่แจ้งเตือนถึงข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่มีเนื้อหาเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ซึ่งในที่นี้คือมาตรา 14 (1) (2) หรือ (5) แล้วแต่กรณี โดยหากผู้ให้บริการฝ่าฝืนไม่ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อข้อมูลเท็จที่ได้รับแจ้งแล้ว หรือแม้จะดำเนินการแต่เกินระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด ผู้ให้บริการหรือสื่อสังคมออนไลน์นั้นอาจต้องมีความผิดในฐานะผู้ให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา 14 ได้ซึ่งต้องรับโทษเช่นเดียวกับผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จ นอกจากนี้ ยังมีหน้าที่ต้องเก็บข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ หรือข้อมูลของผู้ใช้บริการไว้ไม่น้อยกว่า 90 วันตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 26 แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ เพื่อส่งมอบแก่เจ้าหน้าที่เมื่อถูกร้องขอ หากฝ่าฝืนหรือไม่ดำเนินการมีความรับผิดชอบและโทษปรับได้ถึงห้าแสนบาท และปัจจุบัน โดยผลของประกาศกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเรื่อง หลักเกณฑ์การเก็บรักษาข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการ พ.ศ. 2564 ผู้ให้บริการยังต้องจัดให้มี

“ระบบการพิสูจน์และยืนยันตัวตนทางดิจิทัล” สำหรับผู้ใช้บริการทุกคน โดยใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและมาตรฐานขั้นต่ำตามที่ประเทศไทยกำหนดด้วย ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบกับ POFMA ของประเทศสิงคโปร์จะพบว่าผู้ให้บริการมีหน้าที่ที่หลากหลายกว่าเพื่อจัดการกับข้อมูลเท็จ โดยมีทั้งหน้าที่ที่เหมือนกับประเทศไทย คือการต้องลบเนื้อหา หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลเท็จจากผู้ให้บริการที่อยู่ในสิงคโปร์ผ่านการออกคำสั่งโดยหน่วยงานพัฒนาและกำกับดูแลสื่อ (Info-Communications Media Development Authority - IMDA) ตามมาตรา 16 หรือมาตรา 22 และหน้าที่ที่แตกต่างออกไป คือ หน้าที่ต้องออกคำสั่งแก้ไขข้อมูลเท็จ (Correction Notice) ตามมาตรา 21 หรือ 23, หน้าที่ต้องดำเนินการแจ้งแก่ผู้ใช้บริการปลายทางว่าพื้นที่ออนไลน์ที่ตนให้บริการอยู่นั้นถูกรัฐมนตรี “ประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์” (Declared online Location) ว่ามันถูกใช้ไปเพื่อการสื่อสารข้อมูลเท็จบ่อยครั้งตามมาตรา 32 และหน้าที่ต้องไม่อนุญาตให้บุคคลใดใช้บริการเพื่อสื่อสารข้อมูลใด ๆ ผ่าน “บัญชีออนไลน์” ที่ถูกรัฐมนตรีออกคำสั่งจำกัด (Account Restriction Direction) เพราะมีการใช้สื่อสารข้อมูลเท็จตามมาตรา 40 ด้วย

หน้าที่ในการลบ หรือปิดกั้นข้อมูลเท็จโดยผู้ให้บริการปรากฏอยู่ในกฎหมายของเยอรมนี และฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน โดยฝรั่งเศสกำหนดให้เป็นอำนาจของผู้พิพากษาดำเนินการไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ ตามที่เหมาะสม และได้สัดส่วน (Proportionality) เพื่อหยุดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จก่อนการเลือกตั้ง ซึ่งหมายรวมถึงการสั่งให้ผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์ลบเนื้อหา ปิดกั้นการเข้าถึง ห้ามอัปโหลดข้อมูลเท็จซ้ำได้อีก ไปจนถึงการปิดบัญชีออนไลน์ของผู้ใช้ที่มีการแพร่ข้อมูลเท็จซ้ำ ๆ นอกจากนี้ ผู้ให้บริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์รายใหญ่ ๆ ยังมีหน้าที่ตามกฎหมายใหม่ของฝรั่งเศสเพิ่มเติมด้วย คือ การต้องเปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจนและโปร่งใสเกี่ยวกับผู้ให้เงินสนับสนุนในการทำโฆษณาหาเสียง หรือทำแคมเปญต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในแพลตฟอร์มของตน รวมทั้งต้องเปิดเผยจำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุน ในขณะที่ตาม NetzDG ของประเทศเยอรมนีนั้น นอกเหนือจากการปิดกั้น หรือลบข้อมูลที่มีเนื้อหาเป็นความผิดออกจากแพลตฟอร์มของตนภายใน 24 ชั่วโมงเมื่อได้รับเรื่องร้องเรียนจากผู้ใช้แล้ว (Notice and Takedown) เพื่อสนับสนุนการดำเนินคดีอาญาที่เกิดขึ้นในเครือข่ายสังคมออนไลน์ ผู้ให้บริการมีหน้าที่ต้องตรวจสอบทันทีว่ามีข้อบ่งชี้ว่าเป็นรูปธรรมหรือไม่ว่าเนื้อหานั้นเป็นความผิดอาญาฐานใดตามที่ระบุในรัฐบัญญัติ หากพบว่าเข้าเงื่อนไขต้องรับรายงานความผิด พร้อมกับข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิด และเกี่ยวกับตัวผู้สร้างเนื้อหานั้นต่อสำนักงานตำรวจอาชญากรรมแห่งสหพันธรัฐ (BKA) ด้วย โดยผู้ให้บริการต้องเก็บเนื้อหาที่ลบนั้นไว้เป็นหลักฐานเป็นเวลาอย่างน้อย 10 สัปดาห์ และมาตรา 2 NetzDG ยังกำหนดให้ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับคำร้องเรียนเกี่ยวกับเนื้อหาที่ผิดกฎหมายมากกว่า 100 เรื่องต่อปี ต้องจัดทำรายงานเป็นภาษาเยอรมันเกี่ยวกับการจัดการกับเรื่องร้องเรียนนั้นๆ ครอบคลุมหกเดือน เพื่อเผยแพร่ในราชกิจจานุเบกษา และในเว็บเพจของตน

ในส่วนของประเทศตุรกีนั้น ศาลสามารถสั่งให้ผู้ให้บริการลบ หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลที่มีเนื้อหาเป็นความผิด หรือข้อมูลเท็จได้ตามกฎหมายอินเทอร์เน็ตอยู่แล้ว แต่โดยผลของการแก้ไขกฎหมาย

หลายฉบับในปี ค.ศ. 2022 ที่ผ่านมาส่งผลเป็นการขยายอำนาจให้หน่วยงานกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตของตุรกีสามารถออกมาตรการลงโทษผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่ฝ่าฝืนคำสั่งศาลในเรื่องนี้ได้ ซึ่งมาตรการที่นำมาใช้ได้มีตั้งแต่การห้ามรับโฆษณาเป็นระยะเวลาสูงสุดถึง 6 เดือน และการลดแบนด์วิดท์ลงได้ถึงร้อยละ 50 ซึ่งจะเพิ่มเป็นร้อยละ 90 หลังจาก 30 วันสำหรับการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งให้ปิดกั้น หรือลบเนื้อหา ทั้งยังอาจถูกสั่งให้จ่ายค่าปรับทางปกครองได้สูงสุดถึงร้อยละ 3 ของมูลค่าการซื้อขายทั่วโลกในปีที่ผ่านมาด้วย

จากข้อมูลการจัดอันดับในประเด็นเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตขององค์กร Freedom House ใต้หวันได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีสภาพแวดล้อมออนไลน์ที่เสรีที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชีย เพราะนอกจากประชาชนจะเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ง่ายในราคาไม่แพงแล้ว ในใต้หวันยังแทบไม่มีการปิดกั้นเว็บไซต์ หรือช่องทางการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต³³⁰ โดยทั่วไปใต้หวันไม่มีกฎหมายกำหนดหน้าที่แก่ผู้ให้บริการที่ต้องคอยปิดกั้นหรือคัดกรองเนื้อหาในเว็บไซต์ หรือแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ และในใต้หวันผู้ให้บริการในฐานะตัวกลางไม่ต้องรับผิดชอบเนื้อหาที่สร้างโดยบุคคลที่สามหรือผู้ใช้บริการ อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ของใต้หวันก็มีข้อกำหนดเกี่ยวกับขั้นตอนการแจ้งเตือนและลบ (Notice and Takedown) ที่ตัวกลางต้องลบเนื้อหาของบุคคลที่สามที่ละเมิดลิขสิทธิ์ และยังมีกฎหมายหลายฉบับที่ห้ามการเผยแพร่เนื้อหาบางประเภทโดยอนุญาตให้รัฐสั่งให้ผู้ให้บริการลบเนื้อหาที่ผิดกฎหมายนั้นได้ เช่น รัฐบัญญัติว่าด้วยเกสซ์กรรม รัฐบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค หรือกฎหมายว่าด้วยการป้องกันและควบคุมโรคติดต่อจากสัตว์ เป็นต้น สมาคมเพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งใต้หวัน (TAHR) เองก็เคยรายงานว่ารัฐบาลเมืองไทเปมีการคัดกรองเนื้อหาบางอย่างในบริการฟรี Wi-Fi เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับการใช้ยาเสพติด ลามกอนาจาร การพนัน และอาวุธ³³¹ โดยทั่วไปการปิดกั้นหรือลบเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตโดยผู้ให้บริการจะเกิดขึ้นผ่านการพิจารณาและมีคำสั่งศาลเท่านั้นโดยการส่งเรื่องไปจากรัฐบาล³³² เช่น มกราคม ปี ค.ศ. 2022 ศาลสั่งให้สมาชิกสภาเมืองลวดีโอ YouTube ที่เผยแพร่ข้อมูลเท็จเกี่ยวกับสมาชิกรัฐบัญญัติออก เป็นต้น อนึ่ง จากรายงานของ Google เหตุผลส่วนใหญ่ที่รัฐบาลใช้เพื่อร้องขอคำสั่งจากศาลมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ การหมิ่นประมาท ลิขสิทธิ์ และความเป็นส่วนตัว

4.6.4 มาตรการจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่แล้ว

สำหรับมาตรการในการจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อออนไลน์ไปแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าเกือบทุกประเทศที่ศึกษาล้วนสอดคล้องกันในเรื่องของการลบ หรือปิดกั้นช่องทางการ

³³⁰ Freedom House (n 258).

³³¹ Ho Ming-Syuan, '2018 Taiwan Internet Transparency Report' Taiwan Association for Human Rights (April 2018) 45-46 <http://transparency.tahr.org.tw/TITR_Report_2018_en.pdf> accessed 20 June 2023.

³³² Ibid.

เข้าถึงข้อมูลเหล่านั้นจากผู้ให้บริการ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการบอกแจ้งไปยังผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต หรือสื่อสังคมออนไลน์ให้ดำเนินการตามหลัก Notice and Takedown ดังกล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อน หรือการออกคำสั่งโดยศาล พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานที่กำกับดูแลอินเทอร์เน็ตไปยังผู้ให้บริการโดยตรง ซึ่งกฎหมายของประเทศไทยเอง นอกเหนือจากมาตรา 15 ก็มีมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ที่เจ้าพนักงานโดยความเห็นชอบจากรัฐมนตรีสามารถร้องขอให้ศาลสั่งระงับการทำให้แพร่หลายซึ่งข้อมูลที่เป็นความผิดตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ได้ เช่นเดียวกับกฎหมายอินเทอร์เน็ตของประเทศตุรกี หรือกฎหมายของประเทศฝรั่งเศสที่ศาลจะมีอำนาจเช่นนี้เฉพาะในช่วงก่อนการเลือกตั้งตามการยื่นคำร้องของประชาชน หรือผู้เกี่ยวข้อง มาตรการจัดการกับความเท็จของข้อมูลที่นำเสนอซึ่งหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทยยังไม่มี ก็คือ การสั่งให้บุคคลผู้สื่อสารข้อมูลเท็จนั้นเองต้องดำเนินการแก้ไข (Correction Direction) ตามมาตรา 11 POFMA ของประเทศสิงคโปร์ ซึ่งในคำสั่งแก้ไขข้อมูลเท็จ (Correction Notice) นั้น ต้องระบุว่าข้อมูลที่ตนเคยสื่อสารออกไปนั้นเป็นความเท็จ หรือระบุถึงเนื้อหาที่เป็นความเท็จในข้อมูลนั้น และ/หรือ ข้อมูลที่เป็นความจริง หรืออ้างอิงถึงแหล่งที่สามารถสืบค้นข้อมูลจริงนั้นได้ โดยหน่วยงานผู้มีอำนาจอาจสั่งให้ดำเนินการในพื้นที่ออนไลน์ที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งหมายถึง เว็บไซต์ เว็บเพจ ห้องสนทนาหรือฟอรัม หรือสิ่งอื่นใดที่อยู่บนอินเทอร์เน็ตก็ได้ ตามกฎหมายฉบับใหม่ของประเทศสิงคโปร์ยังปรากฏอำนาจรัฐตามมาตรา 12 ที่สามารถสั่งให้ผู้สื่อสารข้อมูลเท็จยุติการสื่อสารข้อมูลนั้นต่อไปด้วย นอกจากนี้ ในฝ่ายของผู้ให้บริการก็อาจถูกสั่งให้ออกคำสั่งแก้ไขข้อมูลเท็จได้เช่นกันตามมาตรา 21 หรือ 23 POFMA ทั้งสิงคโปร์ยังมีมาตรการอื่นเพื่อป้องกันการแพร่กระจายข้อมูลเท็จในอนาคตด้วย คือ การให้อำนาจรัฐมนตรี “ประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์” (Declared online Location) ว่าเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้ไปเพื่อการสื่อสารข้อมูลเท็จบ่อยครั้งตามมาตรา 32 หรือการออกคำสั่งจำกัดบัญชีออนไลน์ (Account Restriction Direction) เพื่อไม่ให้บุคคลใดใช้สื่อสารข้อมูลใด ๆ ผ่านบัญชีนั้นได้อีกตามมาตรา 40 POFMA

4.6.5 ความสมดุลระหว่างการจัดการข้อมูลเท็จกับการคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน

เสรีภาพในการแสดงออกไม่ว่าจะเป็นการแสดงข้อเท็จจริงหรือแสดงความคิดเห็น นับเป็นเสรีภาพที่เก่าแก่และมีคุณค่าที่สุด และถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งของรัฐบาลที่มีความชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตยด้วย กฎหมาย นโยบาย หรือการกระทำใด ๆ ของรัฐที่ปิดกั้นการแสดงออกและการมีส่วนร่วมจากประชาชนย่อมขาดความชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพชนิดนี้ยังเป็นเสรีภาพพื้นฐานที่นำไปสู่เสรีภาพอื่น ๆ ที่สำคัญอีกหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็นเสรีภาพในทางวิชาการ เสรีภาพในการชุมนุม และเสรีภาพสื่อ มีความสำคัญทั้งในระดับปัจเจกบุคคล เพราะเป็นสาระสำคัญของสิทธิในการกำหนดตนเอง (Self Determination) การมีเสรีภาพชนิดนี้ย่อมเท่ากับบุคคลสามารถแสดงตัวตน หรือจุดยืนทางความคิดเห็นของตนได้แม้จะแตกต่างจากปทัสถานแห่งสังคมที่อาศัย และในระดับชุมชนหรือประเทศย่อมเป็นเครื่องมือสื่อสารกับผู้มีอำนาจรัฐ สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน อภิปรายแลกเปลี่ยนในประเด็นที่เกี่ยวกับประโยชน์สาธารณะ วิพากษ์วิจารณ์ นโยบายสาธารณะ และชนชั้นผู้ปกครอง

ในระดับสากลเสรีภาพในการแสดงออกได้รับการรับรองไว้กฎหมายระหว่างประเทศที่สำคัญหลายฉบับตั้งแต่ ข้อ 19 แห่งปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights)³³³ ข้อ 10 ของอนุสัญญาสิทธิมนุษยชนยุโรป (The European Convention on Human Rights)³³⁴ หรือข้อ 19 ของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่งและการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights)³³⁵ สำหรับประเทศไทยเสรีภาพในการแสดงออกและเสรีภาพสื่อซึ่งเป็นเสรีภาพที่เกี่ยวข้องกับหัวข้องานวิจัยนี้ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาเนิ่นนาน แต่ฉบับปัจจุบันปี พ.ศ. 2560 ปรากฏอยู่ในมาตรา 34³³⁶ และ 35³³⁷ ตามลำดับ แน่นนอนที่ว่าเสรีภาพทั้งสองเรื่องนี้ไม่ใช่เสรีภาพที่ไร้ขอบเขต หรือไม่อาจมีข้อจำกัดใด ๆ ได้ เพราะการใช้เสรีภาพทั้งสองเรื่องนี้ซึ่งเป็นการแสดงออกภายนอกอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพ หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้อื่นได้เช่นกัน รัฐใน

³³³ ข้อ 19 “บุคคลมีสิทธิในเสรีภาพแห่งความเห็น และการแสดงออก; สิทธินี้รวมถึงเสรีภาพที่จะยึดมั่นในความเป็นโดยปราศจากการแทรกสอดและที่จะแสวงหา, รับ ตลอดจนแจ้งข่าว รวมทั้งความคิดเห็นโดยผ่านสื่อใด ๆ และโดยมีต้องคำนึงถึงเขตแดน”

³³⁴ ข้อ 10 “บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น สิทธินี้ รวมถึงเสรีภาพในความคิดเห็นและสิทธิที่จะได้รับการสื่อสารข้อมูลและความคิด โดยปราศจากการแทรกแซงจากหน่วยงานรัฐ และปราศจากเขตแดน แต่ทั้งนี้ ไม่เป็นการขัดขวางรัฐในการกำหนดหลักการเกี่ยวกับการขออนุญาตแพร่เสียงแพร่ภาพและกิจการภาพยนตร์”

³³⁵ ข้อ 19 “1. บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะถือเอาความเห็นใดก็ได้โดยปราศจากการแทรกสอด

2. บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพแห่งการแสดงออก สิทธินี้รวมถึงเสรีภาพที่จะแสวงหา รับ และกระจายข่าวสาร และความคิดเห็นทุกรูปแบบ โดยไม่คำนึงถึงพรมแดน ทั้งนี้ไม่ว่าด้วยวาจา เป็นลายลักษณ์อักษร หรือการตีพิมพ์ ในรูปของศิลปะ หรือโดยอาศัยสื่อประการอื่นตามที่ประสงค์

3. การใช้สิทธิตามที่บัญญัติในวรรค 2 ของข้อนี้ ต้องเป็นไปโดยมีหน้าที่เป็นพิเศษ และความรับผิดชอบจึงตกอยู่ได้ข้อจำกัดตัดทอนบางเรื่อง แต่ทั้งนี้ต้องบัญญัติไว้ในกฎหมายและจำเป็นแก่

(ก) การเคารพในสิทธิหรือชื่อเสียงของบุคคลอื่น

(ข) การรักษาความมั่นคงของชาติหรือความสงบเรียบร้อย หรือการสาธารณสุข หรือศีลธรรม”

³³⁶ มาตรา 34 “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น

การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันสุขภาพของประชาชน

เสรีภาพทางวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง แต่การใช้เสรีภาพนั้นต้องไม่ขัดต่อ หน้าที่ของปวงชนชาวไทยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และต้องเคารพและไม่ปิดกั้นความเห็นต่างของบุคคลอื่น”

³³⁷ มาตรา 35 “บุคคลซึ่งประกอบวิชาชีพสื่อมวลชนย่อมมีเสรีภาพในการเสนอข่าวสาร หรือการแสดงความคิดเห็นตามจริยธรรมแห่งวิชาชีพ

การสั่งปิดกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นเพื่อลิดรอนเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ การให้นำข่าวสารหรือข้อความใด ๆ ที่ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อมวลชนจัดทำขึ้น ไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนนำไปโฆษณาในหนังสือพิมพ์หรือสื่อใด ๆ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม

เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นต้องเป็นบุคคลสัญชาติไทย การให้เงินหรือทรัพย์สินอื่นเพื่ออุดหนุนกิจการหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน รัฐจะกระทำมิได้ หน่วยงานของรัฐที่ใช้จ่ายเงินหรือทรัพย์สินให้สื่อมวลชนไม่ว่าเพื่อประโยชน์ในการโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์หรือเพื่อการอื่นใดในทำนองเดียวกันต้องเปิดเผยรายละเอียดให้คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินทราบตามระยะเวลาที่กำหนดและประกาศให้ประชาชนทราบด้วย

เจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งปฏิบัติหน้าที่สื่อมวลชนย่อมมีเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง แต่ให้คำนึงถึงวัตถุประสงค์และภารกิจของหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่ด้วย”

ฐานะตัวแทนผู้ใช้อำนาจปกครองจึงสามารถจำกัดหรือควบคุมการใช้เสรีภาพนี้ได้ เพียงแต่ต้องเป็นไปตามหลักสามประการ³³⁸ เพื่อป้องกันไม่ให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจ คือ

1) ต้องบัญญัติเป็นกฎหมาย (Provided by Law) หมายความว่า การจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกต้องกระทำโดยกฎหมายหรือมีกฎหมายรองรับ ซึ่งต้องได้รับการบัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรหรือบัญญัติไว้ในเอกสารที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย โดยเนื้อหาของกฎหมายก็ต้องชัดเจนแน่นอนกำหนดขอบเขตของการใช้ดุลพินิจของผู้บังคับใช้ และหากกฎหมายนั้นเป็นกฎหมายอาญาจะต้องสอดคล้องกับ “หลักไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” ด้วย

2) ต้องเป็นไปภายใต้วัตถุประสงค์ที่ชอบธรรม (Legitimate Aim) รัฐไม่อาจอ้างวัตถุประสงค์อื่นใดที่อยู่นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ (หรือกติการะหว่างประเทศ) ในกรณีของประเทศไทย ก็คือต้องอยู่ภายในกรอบของเหตุผล 4 ประการตามมาตรา 34 วรรคสอง เท่านั้น และ

3) ต้องทำเพียงเท่าที่จำเป็น หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนั้นต้องเป็นไปตาม “หลักแห่งความได้สัดส่วน” (Principle of Proportionality) ซึ่งเป็นหลักสากลที่ถูกคิดค้นขึ้นเพื่อควบคุมการใช้อำนาจตามอำเภอใจของฝ่ายรัฐ³³⁹

จากหลักการข้างต้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในสื่อออนไลน์ก็คือการที่ประชาชน หรือสื่อมวลชนใช้เสรีภาพในการแสดงออก หรือเสรีภาพสื่อ แล้วแต่กรณี จึงต้องได้รับการรับรองคุ้มครองโดยรัฐ และแม้รัฐจะสามารถออกกฎหมายมาเพื่อจำกัดการใช้เสรีภาพนี้ได้ก็ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขและหลักการที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล แต่จากข้อบทในกฎหมาย รวมทั้งกระบวนการตรา และบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จของทุกประเทศที่ศึกษาในงานวิจัยนี้จะเห็นได้ว่าทุกประเทศ ไม่เว้นแม้แต่ประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยค่อนข้างเข้มแข็ง และให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างมากอย่างประเทศเยอรมนี และประเทศฝรั่งเศส หรือประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศอินเทอร์เน็ตเสรีอันดับต้น ๆ ในภูมิภาคเอเชียอย่างประเทศไต้หวัน ก็ยังถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการ นักสื่อสารมวลชน และนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิมนุษยชนว่ากฎหมายที่ออกมาด้วยเหตุผลข้ออ้างเรื่องการจัดการข้อมูลข่าวสารเท็จนั้นยังมีลักษณะสุ่มเสี่ยงที่จะละเมิดเสรีภาพด้านต่าง ๆ ของประชาชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสรีภาพในการแสดงออก และสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากใช้ถ้อยคำคลุมเครือ เปิดโอกาสให้หน่วยงานผู้บังคับใช้กฎหมายใช้ดุลพินิจตีความได้อย่างกว้างขวาง ในขณะที่กำหนดทั้งความผิดให้กับผู้เผยแพร่ต้องรับโทษ และทั้งมาตรการที่รุนแรงอื่น ๆ อย่างการลบเนื้อหา ปิดกั้นการเข้าถึง หรือการยุติการใช้บัญชีออนไลน์ เป็นต้น

³³⁸ วนิตา แสงสารพันธ์, ‘ขอบเขตของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมาย’ (วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน) 26-28.

³³⁹ หลักแห่งความได้สัดส่วนประกอบด้วยหลักเกณฑ์ย่อยสามประการคือ (1) “หลักแห่งความสัมฤทธิ์ผล” คือ หลักที่รัฐต้องเลือกใช้มาตรการที่สามารถดำเนินการให้บรรลุตามเจตนารมณ์ หรือสิ่งที่รัฐธรรมนูญประสงค์จะให้เกิดขึ้น เท่านั้น (2) “หลักแห่งความจำเป็น” ถ้ารัฐมีมาตรการในการจำกัดเสรีภาพของบุคคลหลายมาตรการ รัฐต้องเลือกใช้มาตรการที่กระทบต่อเสรีภาพนั้นให้น้อยที่สุดเท่าที่สามารถบรรลุเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญได้ และ (3) “หลักแห่งความเหมาะสม” ถ้าการใช้มาตรการในการจำกัดเสรีภาพก่อให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนน้อย และไม่คุ้มค่ากับความเสียหายที่จะเกิดแก่เสรีภาพของปัจเจกชน รัฐต้องละเว้นไม่ใช้มาตรการนั้น ดูรายละเอียดใน อีระ สุธีวรารุง, ‘การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรอง’ (วารสารนิติศาสตร์, 2542) 587.

NetzDG ของประเทศเยอรมนีถูกประท้วงคัดค้านจากหลายฝ่ายตั้งแต่กระบวนการเสนอร่างกฎหมายว่าน่าจะมีเนื้อหาขัดหรือกระทบกับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (Meinungsfreiheit) เนื่องจากกำหนดภาระหน้าที่ให้กับผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ไว้ค่อนข้างมาก และบางหน้าที่ก็ส่งผลกระทบต่อข้อมูลของผู้ใช้บริการด้วย การกำหนดค่าปรับไว้ในอัตราสูง ในขณะที่กำหนดระยะเวลาในการตรวจสอบและดำเนินการลบข้อความไว้ค่อนข้างสั้น (24 ชั่วโมง) ได้สร้างข้อกังวลใจให้บรรดาผู้คัดค้านว่าจะทำให้ผู้ให้บริการเหล่านี้ใช้ระบบเซ็นเซอร์ตัวเอง (Self-Censorship) หรือเกิดการปิดกั้นข้อความที่ไม่ได้เป็นปัญหาจริง ๆ ได้ (Overblocking) ส่วนกรณีของประเทศฝรั่งเศสนั้นสภารัฐธรรมนูญก็รับรองร่างกฎหมายทั้งสองฉบับท่ามกลางกระแสคัดค้านทั้งในและนอกสภาฝรั่งเศสในหลายประเด็น ไม่ว่าจะเป็นการละเมิดเสรีภาพในการแสดงออก กระทบต่อเสรีภาพสื่อมวลชน ความเกินจำเป็นของกฎหมาย (มีกฎหมายแพ่งและอาญาเอาผิดผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จอยู่แล้ว) ความไม่ได้สัดส่วนของมาตรการที่ใช้ รวมทั้งความไม่ชัดเจนของคำจำกัดความข้อมูลที่เป็นเท็จ สำหรับปัญหาของประเทศไต้หวันในเรื่องนี้ก็คือ การนำมาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคมมาบังคับใช้กับการจัดการข้อมูลเท็จ เนื่องจากเป็นบทบัญญัติที่ใช้ถ้อยคำกว้างขวางและคลุมเครือ ประกอบกับการให้อำนาจตำรวจเป็นผู้พิจารณาโทษของผู้ต้องสงสัย หรือส่งเรื่องขึ้นสู่ศาลได้โดยตรงโดยไม่ผ่านอัยการ จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักเพราะมันกลายเป็นเครื่องมือในการดำเนินคดี หรือปิดปากฝ่ายตรงข้ามรัฐบาล และกระทบต่อเสรีภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

ในประเด็นปัญหาความสมดุลงระหว่างการจัดการข้อมูลเท็จกับการคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนนี้ ปัจจุบัน กฎหมายของประเทศไทยคงเป็นรองอยู่ที่แต่กฎหมายของประเทศตุรกีเท่านั้น เพราะนับตั้งแต่ ปี ค.ศ. 2022 ที่รัฐสภาตุรกีลงมติผ่านร่างกฎหมายแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายการพิมพ์ และกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับ “ข้อมูลที่เป็นเท็จหรือทำให้เข้าใจผิด” ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากทั่วสารทิศทั้งจากพรรคฝ่ายค้านในสภาตุรกีเอง สหรัฐอเมริกา นานาประเทศในยุโรป นักสื่อสารมวลชน และองค์กรที่ทำงานและสนับสนุนด้านสิทธิ เนื่องจากกฎหมายดังกล่าวมีเนื้อหา และการบัญญัติที่สุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดเสรีภาพของประชาชนและสื่อมวลชนเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม ด้วยข้ออ้างเรื่องการป้องกันการแพร่กระจายของข่าวปลอม เนื่องจากใช้ถ้อยคำที่กว้างขวางและคลุมเครือ มุ่งหมายให้ผู้พิพากษาเป็นผู้ตัดสินได้เองว่าจะนิยามข้อมูลเท็จ และการกระทำไปโดยเจตนาที่เข้าข่ายเป็นความผิดอย่างไร ขยายอำนาจให้กับหน่วยงานเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารตุรกี ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตให้กว้างขวางขึ้น มีอำนาจสั่งให้บริษัทผู้ให้บริการจ่ายค่าปรับทางปกครองได้สูงถึงร้อยละ 3 ของมูลค่าการซื้อขายทั่วโลกในปีที่ผ่านมาหากบริษัทผู้ให้บริการนั้นไม่ปฏิบัติตามคำสั่งปิดกั้นของศาล ทั้งยังมีข้อกำหนดที่อาจทำให้รัฐบาลตุรกีควบคุมสอดส่องการบริหารและตรวจสอบทางการเงิน ของบริษัทเทคโนโลยีทั้งภายในและภายนอกตุรกีได้ง่ายขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เพิ่มโอกาสให้พวกเขาสามารถถูกดำเนินคดีและมีความรับผิดชอบตามกฎหมายตุรกีได้ แม้ในกรณีของประเทศไทยจะยังไม่มีกฎหมาย หรือความพยายามที่จะควบคุมผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ด้วยเหตุผลข้ออ้าง

เรื่องการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จก็ตาม แต่โดยผลของมาตรา 15 ที่กำหนดโทษไว้เทียบเท่ากับโทษของผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จหรือข้อมูลที่ผิดกฎหมาย ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดแล้วว่าจะส่งผลให้ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์เซ็นเซอร์ตัวเอง ซึ่งเชื่อมโยงกับปัญหาความคลุมเครือและตีความได้กว้างขวางของลักษณะความผิดที่บัญญัติอยู่ในมาตรา 14 (1) (2) และ (5) พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ที่ถูกตั้งคำถามเรื่อยมาว่าถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการปิดปากประชาชนที่ถูกมองว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลหรือไม่

POFMA ของสิงคโปร์ได้รับการประกาศใช้ก่อนไวรัสโควิด-19 ระบาด และได้รับคำชมพอสสมควรในการจัดการกับข้อมูลเท็จที่เผยแพร่ควบคู่ไปกับเชื้อโรคนี้ได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งกลายเป็นกฎหมายที่มีอิทธิพลต่อการออกแบบกฎหมายต่อต้านข้อมูลเท็จในประเทศอื่น ๆ เช่น ศรีลังกา หรือไนจีเรียด้วย อย่างไรก็ตามด้วยถ้อยคำที่กว้างขวางคลุมเครือ มีบทบัญญัติขยายอำนาจให้รัฐบาล ประกอบกับประวัติการใช้บังคับรวมทั้งหากพิจารณากฎหมายที่มีอยู่แล้วซึ่งสามารถใช้กับข้อมูลเท็จลักษณะต่าง ๆ ที่เผยแพร่ได้อยู่แล้ว POFMA ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายฝ่ายว่าเป็นกฎหมายที่กินความจำป็น ทั้งมีเป้าหมายทางการเมืองแอบแฝง จนส่งผลกระทบต่อเสรีภาพของประชาชนในการแสดงออก และการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ มีการสำรวจพบว่าตั้งแต่ POFMA มีผลใช้บังคับในปี ค.ศ. 2019 จนถึงค.ศ. 2021 กฎหมายฉบับนี้ถูกใช้ราว 86 ครั้ง โดยใช้กับข้อมูลในสื่อออนไลน์ 81 รายการ แต่มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การระบาดของโควิด - 19 จริง ๆ เพียงครั้งเดียวเท่านั้นคือ 42 รายการ ส่วนกลุ่มที่ตกเป็นเป้าหมายบ่อยที่สุดกลับกลายเป็นนักเคลื่อนไหว หรือนักการเมืองพรรคฝ่ายค้านที่วิพากษ์วิจารณ์พรรครัฐบาล (The People's Action Party - PAP) POFMA ถูกใช้บ่อยที่สุดในเดือนกรกฎาคม ปี ค.ศ. 2020 ซึ่งเป็นช่วงการเลือกตั้งทั่วไปของสิงคโปร์ และหลังจากนั้นระยะเวลาที่เกินเดือนก็ไม่มีการบันทึกการใช้ POFMA อีกเลย แม้ข้อกังวลเกี่ยวกับข้อมูลเท็จในสื่อออนไลน์จะมีอยู่อย่างต่อเนื่องก็ตาม³⁴⁰ มีงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นและมีอยู่ของ POFMA ที่ตอบสนองต่อกระแสข่าวปลอมยุคใหม่นี้ เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเซ็นเซอร์ตัวเอง (Self-Censorship) ของสื่อออนไลน์ในสิงคโปร์ ทั้งนี้ แม้มาตรการที่ถูกใช้ส่วนใหญ่ คือ การให้ผู้ตกเป็นเป้าหมายหรือผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม “แถลงแก้ไขข้อมูลเท็จ” (Correction Notice) ไม่ใช่การดำเนินคดีอาญาหรือสั่งให้ลบหรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึง แต่แรงจูงใจในการเซ็นเซอร์ตัวเองโดยผลของกฎหมายฉบับนี้ไม่ได้อยู่ที่ความกลัวการลงโทษ แต่คือความกลัวเสียความน่าเชื่อถือในมุมมองของสาธารณชน และผลกระทบที่ไม่เป็นทางการอื่น ๆ ต่างหาก และแม้โทษหรือมาตรการของ POFMA จะรุนแรงน้อยกว่าหรือนุ่มนวลกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกฎหมายฉบับอื่นที่คุมเนื้อหาในสื่อ แต่ปัญหาที่ยังคงเหมือนกันในทุก ๆ ฉบับก็คือ ความไม่แน่นอนว่าองค์ประกอบใดในข้อมูลที่เผยแพร่จะถูกรัฐตีความว่าละเมิดกฎหมายเหล่านั้นแล้ว³⁴¹

³⁴⁰ Kai Xiang Teo, 'Civil Society Responses to Singapore's Online 'Fake News' Law' (International Journal of Communication 15, 2021) 4796-4797.

³⁴¹ Ibid 4801-4802.

ตารางเปรียบเทียบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ เพื่อจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์

ประเทศ ประเด็นเปรียบเทียบ	ประเทศเยอรมนี	ประเทศสิงคโปร์	ประเทศฝรั่งเศส	ประเทศตุรกี	ประเทศไต้หวัน	ประเทศไทย
1) กฎหมายเฉพาะเพื่อจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์	Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken 2017 (NetzDG)	The Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act 2019 (POFMA)	The ordinary and organic laws on the fight against the manipulation of information 2018 (บังคับใช้เฉพาะช่วงหาเสียงเลือกตั้ง)	The amendments to the press law and some other laws introducing a provision on “false or misleading information” (แก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับด้วยเหตุผลเพื่อจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จ)	1) The Social Order Maintenance Act 2) Agricultural Products Market Transaction Act 3) Food Administration Act 4) Act Governing Food Safety and Sanitation 5) The Disaster Prevention and Protection Act 6) Communicable Disease Control Act	1) พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 2) พระราชบัญญัติว่าด้วยการออกเสียงประชามติ พ.ศ. 2564
2) บุคคลที่ถูกกำหนดให้มีความผิดได้เมื่อมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จที่ส่งผลกระทบต่อเชิง “นามธรรม” ในสื่อออนไลน์	- ไม่มี - ประเทศเยอรมนีกำหนดให้การกระทำความผิดเกี่ยวกับการเผยแพร่เนื้อหา (Content Crime) ซึ่งหมายรวมถึงการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยความผิด (ทางแพ่ง หรืออาญา) เฉพาะกรณีที่มีการเผยแพร่สร้างผลกระทบที่เป็น “รูปธรรม” เท่านั้น	- ผู้สื่อสารข้อมูลเท็จ (มาตรา 7) - ผู้พัฒนาหรือดัดแปลงโปรแกรมทำงานอัตโนมัติเพื่อสื่อสารข้อมูลเท็จ (มาตรา 8) - ผู้ให้บริการการสื่อสารข้อมูลเท็จ (มาตรา 9) - ผู้สนับสนุนทรัพย์สินใด ๆ เพื่อช่วยเหลือ หรือส่งเสริมการสื่อสารข้อมูลเท็จ (มาตรา 38) -	- ไม่มี - ประเทศฝรั่งเศสกำหนดให้การกระทำความผิดเกี่ยวกับการเผยแพร่เนื้อหา (Content Crime) ซึ่งหมายถึงการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยความผิด (ทางแพ่ง หรืออาญา) เฉพาะกรณีที่มีการเผยแพร่สร้างผลกระทบที่เป็น “รูปธรรม” เท่านั้น	ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จ (มาตรา 217A The Turkish Criminal Code)	ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จ	- ผู้นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งข้อมูลเท็จ (มาตรา 14 (1) (2)) - ผู้เผยแพร่ส่ง หรือต่อข้อมูลเท็จ (มาตรา 14 (5)) - ผู้ให้บริการ (มาตรา 15)

3) การให้นิยามคำว่า “ข้อมูลข่าวสารเท็จ”	ไม่มี	(a) ข้อความที่เป็นข้อเท็จจริง หมายถึง ข้อความซึ่งเมื่อวิญญูชนได้เห็น ได้ยิน หรือรับรู้ด้วยวิธีการอื่นใดแล้วเห็นว่าเป็นการแสดงข้อเท็จจริง และ (b) ข้อความจะเป็นเท็จ ถ้ามันเป็นข้อความที่ไม่ถูกต้อง (false) หรือทำให้เข้าใจผิด (misleading) ทั้งนี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน และไม่ว่าจะโดยตัวของมันเอง หรือโดยบริบทที่มันไปปรากฏอยู่ (มาตรา 2)	“การบิดเบือนข้อมูล” หมายถึง ข้อกล่าวหาหรือการใส่ความที่ไม่ถูกต้อง หรือข่าวที่เสนอข้อเท็จจริงอันเป็นเท็จ โดยเจตนาให้เกิดผลกระทบต่อความบริสุทธิ์ของการออกเสียงลงคะแนน	ไม่มี	กรอบการพิจารณาในเอกสารนโยบาย กำหนดว่าภาระจะถือเป็นข้อมูลเท็จได้ต้องมีสามองค์ประกอบ คือ 1) เป็นเท็จ หรือเป็นข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง 2) ผู้เผยแพร่มีเจตนาหรือความประสงค์ร้าย และ 3) ข้อมูลนั้นก่อให้เกิดอันตรายต่อสาธารณะ สังคม หรือบุคคล	ไม่มี
4) ลักษณะของข้อมูลข่าวสารเท็จที่เข้าข่ายเป็นความผิดตามกฎหมาย	ต้องเป็นข้อมูลข่าวสารเท็จที่มีเนื้อหาเข้าองค์ประกอบความผิดฐานต่าง ๆ ตามประมวลกฎหมายอาญา เยอรมัน อาทิ ก่อการร้าย หรือก่อตั้งองค์กรก่อการร้าย กบฏหรือกระทบต่อความปลอดภัยสาธารณะ เชิญชวนหรือสนับสนุนให้ทำความผิดอาญา ภาพลามกอนาจารเด็ก ภาพการใช้ความรุนแรงทางเพศ หรือการร่วมเพศกับสัตว์ ภาพการกระทำอันทารุณโหดร้ายไร้มนุษยธรรมต่อมนุษย์ หรือการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การละเมิดพื้นที่ส่วนบุคคลด้วยการบันทึกและแสดงภาพถ่าย	อาจส่งผลกระทบต่ออย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ 1) เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของสิงคโปร์ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสิงคโปร์ 2) เป็นอันตรายต่อสุขภาพของประชาชน ความปลอดภัยสาธารณะ ความสงบสุขของประชาชน หรือการเงินสาธารณะของสิงคโปร์กับนานาประเทศ 3) เป็นอันตรายต่อสัมพันธ์ไมตรีของสิงคโปร์กับนานาประเทศ 4) สร้างอิทธิพลต่อผลการเลือกตั้งประธานาธิบดี การเลือกตั้งทั่วไปสมาชิกวุฒิสภา การเลือกตั้งซ่อมสมาชิกวุฒิสภา หรือการลงประชามติ 5) เป็นการปลุกระดมความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ ความเกลียดชัง หรือ	เกิดผลกระทบต่อความบริสุทธิ์ของการออกเสียงลงคะแนน	เกี่ยวกับความมั่นคงภายในประเทศและต่างประเทศ ความสงบเรียบร้อยของประชาชน และสุขภาพโดยทั่วไป โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความวิตกกังวล ความหวาดกลัว หรือความตื่นตระหนกแก่สาธารณชน และในลักษณะที่อาจก่อความสงบสุขของประชาชน (มาตรา 217A)	- ข่าวลือในลักษณะเพียงพอที่จะบั่นทอนความสงบเรียบร้อยของประชาชน - ข้อมูลเท็จที่มีผลกระทบต่อราคาสินค้าเกษตรที่ซื้อขายกัน อันอาจนำไปสู่การหยุดชะงักของการตลาด - ข้อมูลเท็จที่มีผลกระทบต่อราคาอาหารในท้องตลาด หรือการดำเนินโครงการของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในการผลิตและการตลาดอาหาร ตลอดจนการจัดซื้อข้าวสารอาหาร - ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับความปลอดภัยของอาหารจนทำให้ประชาชน หรือผู้อื่นได้รับความเสียหาย	- ข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่บิดเบือนหรือปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน หรือข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน อันมิใช่การกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทตามประมวลกฎหมายอาญา - ข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายต่อการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของประชาชน ความปลอดภัยสาธารณะ ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ หรือโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นประโยชน์สาธารณะของ

	<p>และการหมิ่นประมาท หรือ การดูหมิ่น เป็นต้น</p>	<p>ความเคียดแค้นระหว่างกลุ่ม บุคคลที่มีความแตกต่าง หรือ 6) ลดทอนความเชื่อมั่นของ ประชาชนในการการปฏิบัติหน้าที่ หรือการงานใด ๆ ของหรือใน อำนาจของรัฐบาล องค์กรรัฐ คณะกรรมการตามกฎหมาย หรือ ส่วนหนึ่งของรัฐบาล องค์กรของ รัฐหรือคณะกรรมการตาม กฎหมาย (มาตรา 7)</p>			<p>- ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง เกี่ยวกับภัยพิบัติ จนก่อให้เกิด ความเสียหายแก่ประชาชนหรือ ผู้อื่น - ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับ ภาวะการแพร่ระบาด (Epidemic conditions) ของ โรคติดต่อ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนหรือผู้อื่น</p>	<p>ประเทศ หรือก่อให้เกิดความ ตื่นตระหนกแก่ประชาชน - ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่จะ ออกเสียงประชามติอันเป็น เท็จ</p>
<p>5) ภาระหน้าที่ของผู้ ให้บริการสื่อออนไลน์ในการ จัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จ</p>	<p>- ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์ ที่ได้รับคำร้องเรียนเกี่ยวกับ เนื้อหาผิดกฎหมาย มากกว่า 100 เรื่องต่อปี ต้องทำรายงาน เป็นภาษาเยอรมันเกี่ยวกับการ จัดการกับเรื่องร้องเรียนนั้นทุก รอบหกเดือน เพื่อเผยแพร่ใน ราชกิจจานุเบกษาและในเว็บเพจของตน (มาตรา 2) - ปิดกั้นช่องทางการเข้าถึง หรือลบข้อความที่เห็นได้ชัดว่า ผิดกฎหมายออกจากพื้นที่ ให้บริการของตนภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่ได้รับการ ร้องเรียนว่ามีเนื้อหาดังกล่าว เผยแพร่อยู่ เว้นแต่กรณีที่มี ความยุ่งยากซับซ้อน และไม่สามารถดำเนินการได้ภายใน 24 ชั่วโมง</p>	<p>- แก้ไขข้อมูลข่าวสารเท็จแบบ เจาะจงเป้าหมาย (มาตรา 21) - ปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เท็จ (มาตรา 22) - แก้ไขข้อมูลข่าวสารเท็จแบบ ทั่วไป (มาตรา 23)</p>	<p>ผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม ออนไลน์ขนาดใหญ่ต้อง เปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจนและ โปร่งใสเกี่ยวกับผู้ให้เงิน สนับสนุนในการทำโฆษณา หาระยะ หรือทำแคมเปญ ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ใน แพลตฟอร์มของตน รวมทั้ง ต้องเปิดเผยจำนวนเงินที่ ได้รับการสนับสนุนด้วย</p>			<p>- ลบข้อมูล หรือระงับการทำ ให้แพร่หลาย เมื่อได้รับการ บอกแจ้งจากผู้ใช้ หรือจาก พนักงานเจ้าหน้าที่ (Notice and takedown) (มาตรา 15)</p>

	<p>- หากผู้ให้บริการเลือกใช้วิธีการลบเนื้อหา ไม่ใช่แค่ปิดกั้น ผู้ให้บริการต้องเก็บเนื้อหาที่ลบไว้เป็นหลักฐานเป็นเวลาอย่างน้อย 10 สัปดาห์</p> <p>- ต้องตรวจสอบทันทีว่ามีข้อบ่งชี้ว่าเป็นรูปธรรมหรือไม่ว่าเนื้อหานั้นเป็นความผิดอาญาตามที่ระบุใน NetzDG หากเข้าเงื่อนไขต้องรีบรายงานความผิด พร้อมกับข้อมูลเกี่ยวกับการกระทำผิดไปยังสำนักงานตำรวจอาชญากรรมแห่งสหพันธรัฐ (BKA)</p>					
6) การปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเท็จ	ผู้ให้บริการปิดกั้นเมื่อได้รับแจ้งว่ามีข้อมูลเป็นความผิดตามที่กำหนดใน NetzDG	รัฐมนตรีสามารถออกคำสั่งให้ผู้ให้บริการปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเท็จได้	ผู้พิพากษามีอำนาจดำเนินการไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ ตามที่เหมาะสม และได้สัดส่วน (ซึ่งหมายถึงรวมถึงการปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงด้วย) เพื่อหยุดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จก่อนการเลือกตั้ง ทั้งนี้ตามคำขอโดยเฉพาะเจาะจงที่ยื่นต่อศาลโดยพนักงานอัยการ หรือผู้มีส่วนได้เสีย	- ศาลสามารถสั่งให้ผู้ให้บริการลบ หรือปิดกั้นช่องทางการเข้าถึงข้อมูลที่มีเนื้อหาเป็นความผิด หรือข้อมูลเท็จได้ตามกฎหมายอินเทอร์เน็ต - Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (The Information and Communication Technologies Authority – BTK) ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลอินเทอร์เน็ต สามารถออกมาตรการลงโทษผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ที่ฝ่าฝืนคำสั่งศาลที่ให้ปิดกั้น หรือลบเนื้อหาออกจากพื้นที่ออนไลน์ได้	คำสั่งปิดกั้นต้องออกโดยศาล	ขอคำสั่งศาลให้ระงับการทำให้แพร่หลาย (มาตรา 20)

7) มาตรการทางกฎหมายอื่น ๆ ที่ใช้จัดการข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์	ไม่พบ	<ul style="list-style-type: none"> - สั่งให้ผู้สื่อสารข้อมูลเท็จดำเนินการแก้ไข (มาตรา 11) - สั่งให้ผู้สื่อสารข้อมูลเท็จยุติการสื่อสารข้อมูลเท็จ - ประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์ที่มีการสื่อสารข้อมูลเท็จบ่อยครั้ง (หมวด 5) - สั่งจำกัดหรือห้ามใช้บัญชีออนไลน์ (มาตรา 40) 	ให้อำนาจ The Higher Audiovisual Council (CSA) ซึ่งเป็นหน่วยงานกำกับดูแลการแพร่ภาพกระจายเสียง ในการป้องกันระงับ หรือห้ามการออกอากาศรายการของสถานีโทรทัศน์ และวิทยุที่ดำเนินงานในประเทศฝรั่งเศสแต่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมหรืออิทธิพลของรัฐต่างประเทศ	เพิ่มมาตรการลงโทษผู้ให้บริการที่ฝ่าฝืนคำสั่งศาลในเรื่องนี้ เช่น ห้ามรับโฆษณาเป็นระยะเวลาสูงสุด 6 เดือน ลดแบนด์วิดท์ลงได้ถึงร้อยละ 50 ซึ่งจะเพิ่มเป็นร้อยละ 90 หลังจาก 30 วัน สำหรับการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งให้ปิดกัน หรือลบเนื้อหา และอาจถูกสั่งให้จ่ายค่าปรับทางปกครองได้สูงสุดถึงร้อยละ 3 ของมูลค่าการซื้อขายทั่วโลกในปีที่ผ่านมา	ไม่พบ	ไม่พบ
--	-------	--	--	---	-------	-------

บทที่ 5

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

ผลจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จเกิดขึ้นและอยู่กับการสื่อสารของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคที่ยังไม่มีเทคโนโลยีการพิมพ์ โดยมีผู้คนในหลายชนชั้นเป็นผู้เผยแพร่ ภายใต้อิทธิพลของจิตใจที่แตกต่าง ตั้งแต่เพื่อช่วงชิงอำนาจและการยอมรับ ทำลายคู่แข่งหรือฝ่ายตรงข้าม หวังผลทางการเมืองเหยียดชนชาติ กรณีที่หวังผลในเรื่องทรัพย์สินและรายได้เองก็เริ่มมาตั้งแต่ยุคที่เริ่มมีหนังสือพิมพ์ และรุนแรงขึ้นในยุคสื่อสารมวลชนที่มีการแข่งขันทางธุรกิจระหว่างสำนักข่าวต่าง ๆ อย่างดุเดือด แข่งกันสร้างตำนาน เรื่องเล่าที่เกินจริงเพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้อ่านข่าว ข้อมูลข่าวสารแนวตลกขบขันหยิบเรื่องต่าง ๆ มาล้อเลียนหรือเสียดสีก็ได้รับความนิยมขึ้นผ่านรายการวิทยุและโทรทัศน์ จากนั้นสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ก็มาปรากฏตัวเป็นข้อมูลดิจิทัลในรูปของข้อมูลข่าวสาร รูปภาพ คลิปวิดีโอ ฯลฯ บนพื้นที่ออนไลน์ ในช่วงแรก ๆ ข้อมูลข่าวสารที่มีเนื้อหาไม่เป็นความจริงเหล่านี้อาจไม่ได้สร้างความเสียหายในวงกว้าง หรือรุนแรงมากนัก (แต่ก็มีบางเหตุการณ์เช่นกันที่รุนแรงถึงขนาดและนำไปสู่สงคราม หรือการชนฆ่าผู้อื่นได้) แต่เมื่อเข้าสู่ยุคของระบบและเทคโนโลยีแห่งการ “แบ่งปันข้อมูล” ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสร้างเนื้อหาเองได้ (User Generate Content) โดยอาศัยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ทันสมัย ในราคาจับต้องได้ แล้วอาศัยระบบหรือแพลตฟอร์มต่าง ๆ ในสื่อออนไลน์เพื่อส่งต่อหรือเผยแพร่ ทั้งปริมาณของข้อมูลเท็จ ความรวดเร็วในการแพร่กระจายก็เพิ่มขึ้นแบบก้าวกระโดด ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบใหม่ ๆ ที่อาจไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะเป็นผลมาจากการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จได้ ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบต่อสุขภาพร่างกาย ส่งผลกระทบต่อนโยบายรัฐในการควบคุมโรคระบาด การเพิกเฉยต่อปัญหาอาชญากรรมโลกที่สูงขึ้น ไปจนถึงกรณีที่เกิดจันตภัยหรือความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในการตัดสินใจลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หรือการทำประชามติซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในระบอบประชาธิปไตยถูกบิดเบือน

การมาของกระแส “ข่าวปลอม” (Fake News) ยุคใหม่ที่มีจุดเริ่มมาจากการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 2016 ทำให้ปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ซับซ้อนยิ่งขึ้นไปอีก คำว่า “ข่าวปลอม” (Fake News) มีสภาพไม่ต่างจากคำว่า “ก่อการร้าย” (Terrorism) ในยุคหลังเหตุการณ์ 9/11 ที่นอกจากจะหาคำนิยามหรือขอบเขตที่เป็นเอกภาพไม่ได้แล้ว ยังเป็นคำที่สร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมและมีนัยทางการเมืองสูง คำว่าก่อการร้ายเคยถูกช่วงชิงและใช้แปะป้ายใส่ร้ายฝ่ายตรงข้ามเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้กำลังหรือความรุนแรงเข้าปราบปราม (ไม่ว่าฝ่ายที่ถูกแปะป้ายจะก่อการร้ายจริงหรือไม่) ในขณะที่คำว่าข่าวปลอมก็ถูกฉวยใช้เพื่อแปะป้ายใส่ร้ายฝ่ายตรงข้ามเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักข่าวและสื่อมวลชนที่เสนอข่าวในเชิงที่เป็นปฏิปักษ์กับตน ไม่ว่าข่าวนั้นจะเป็นเรื่องเท็จ เรื่องจริง เป็น

ข้อเท็จจริง หรือเป็นเพียงความคิดเห็น ด้วยเป้าหมายเพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของสื่อมวลชนสำนักนั้นหรือคนกลุ่มนั้นในสายตาของสาธารณชนทั่วไป โดยผลพวงของกระแส “ข่าวปลอม” นอกจากการสร้างหรือเผยแพร่ข้อเท็จจริงโดยเจตนาหรือรู้อยู่แล้วว่าเป็นข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง แล้ว การเผยแพร่ข้อเท็จจริงแต่ในบริบทที่อาจสร้างความเข้าใจผิดได้ การส่งต่อข้อเท็จจริงโดยไม่มีเจตนาหรือต้องการหลอกลวงใคร การเสนอข่าวสารที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนเพราะบกพร่องในการตรวจเช็คแหล่งข่าว การโฆษณาชวนเชื่อ การพาดหัวข่าวหวือหวาแต่ไม่ตรงกับเนื้อหาในเรื่อง ไปจนถึงการทำข่าวเสียดสี ล้อเลียนเพื่อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ เคล้าไปกับการให้ความบันเทิง ก็อาจถูกถือเป็นการแพร่กระจายข่าวปลอม และต้องถูกจำกัดตัดทอน หรือห้ามกระทำการด้วย ความกว้างของขอบเขตและนิยามนี้ ประกอบกับความพรัลเลือนระหว่างการนำเสนอข้อเท็จจริงกับการแสดงความคิดเห็น ได้แปรสภาพกลายเป็นเครื่องมือชั้นดีที่คนมีอำนาจในรัฐบาลต่าง ๆ ในประเทศที่ผู้ปกครองไม่ศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย และไม่เคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชน ใช้เพื่อโจมตีสื่อมวลชนทั้งสื่ออาชีพ และสื่อพลเมือง นักเคลื่อนไหว นักวิชาการ รวมทั้งประชาชน เพื่อควบคุมเนื้อหาในสื่อออนไลน์ และปราบปรามการแสดงความคิดเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์ หรือลดทอนการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านการตราและบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวด กว้างขวาง และคลุมเครือ จนกลับกลายเป็นว่าในขณะที่ข่าวปลอมสามารถบ่อนทำลายองค์ประกอบของกระบวนการประชาธิปไตย แต่กฎหมายและมาตรการต่อต้านข่าวปลอมก็อาจส่งผลเสียต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนซึ่งเป็นส่วนสำคัญของระบอบประชาธิปไตยได้เช่นเดียวกัน และเพื่อทำให้เกิดความชัดเจนไม่สับสนซึ่งจะเป็นผลดีทั้งกับประชาชนพลเมืองผู้ใช้งานสื่อออนไลน์ ผู้บังคับใช้กฎหมาย รวมทั้งต่อการออกแบบมาตรการที่เหมาะสมในการควบคุมจัดการ ผู้วิจัยเห็นว่รัฐต่าง ๆ ควรพยายามให้คำจำกัดความ หรือกำหนดขอบเขตของข้อมูลข่าวสารเท็จที่ต้องการควบคุม ทั้งยังเห็นสอดคล้องกับนักวิชาการ นักสื่อสารมวลชน นักกิจกรรม ฯลฯ ว่าควรหลีกเลี่ยงการเรียกขานข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยคำที่เหมาะสมอย่างคำว่า “ข่าวปลอม” แต่ใช้คำอื่นที่สื่อความหมายถึงลักษณะความผิดปกติของข้อมูลนั้น ๆ ได้ชัดเจนกว่า เช่น ข้อมูลเท็จ ข้อมูลผิดพลาด หรือการให้ข้อเท็จจริงที่เป็นอันตราย สำหรับความหมาย หรือกรอบที่ควรวางแนวทางไว้ผู้วิจัยจะได้เสนอแนะในบทนี้ต่อไป

ในแง่ของความท้าทายในการกำหนดมาตรการเพื่อแก้ปัญหาการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์นั้น นอกจากความยุ่งยากในการกำกับดูแลแพลตฟอร์ม หรือพื้นที่ให้บริการในอินเทอร์เน็ตซึ่งมีความไร้พรมแดน ความเป็นนิรนาม และมีทั้งผู้ใช้ และข้อมูลไหลเวียนอยู่จำนวนมากมายมหาศาล แล้วสถานะและวัตถุประสงค์ที่หลากหลายของผู้ลงมือสร้าง หรือเผยแพร่ส่งต่อข้อมูลข่าวสารเท็จก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่รัฐต้องคำนึงถึง เพราะแตกต่างจากอดีตที่ผู้เผยแพร่มักเป็นผู้มีสถานะ หรือชนชั้นในสังคม หรือมีเช่นนั้นก็เป็นนักข่าว บุคคลสาธารณะที่มีสื่อมวลชนคอยให้พื้นที่ แต่ปัจจุบัน ด้วยสังคมที่ซับซ้อนขึ้น ประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ผู้แพร่กระจายข้อเท็จจริงมีได้ในทุกกลุ่ม และทั้งที่กระทำโดยเจตนาและไม่เจตนา ภายใต้อุบายหลากหลาย ที่หลากหลาย นอกจากมิถุนาชีพที่จงใจเผยแพร่ข้อเท็จจริงโดยมีวัตถุประสงค์ร้ายเพื่อแค้น กลั่นแกล้ง ทุจริตหลอกลวง หรือแสวงหาประโยชน์ในทางใดทางหนึ่งโดยมิชอบ

แล้ว ยังมีประชาชนผู้ใช้สื่อออนไลน์ทั่วไปที่แบ่งปันข้อมูลเท็จเพราะความตื่นตระหนก ขาดประสบการณ์หรือความไม่รู้เท่าทันสื่อ ผู้ทรงอิทธิพลทางความคิด (Influencer) ที่หวังรายได้จากค่าโฆษณาที่อิงอยู่กับยอดผู้ชม โดยไม่สนใจความแท้จริงของเนื้อหา สื่อมวลชนที่อยู่ในสนามแข่งขันสูงจนขาดความรอบคอบในการตรวจเช็คข้อเท็จจริง หรือช่วงชิงเนื้อหาในกระแสโดยไม่ตรวจสอบ นักการเมืองหรือผู้ฝักฝ่ายทางการเมืองที่ต้องการโน้มน้าวประชาชนให้สนับสนุนพวกตน ไปจนถึงหน่วยงานรัฐ หรือเจ้าหน้าที่รัฐเองที่เผยแพร่ข่าวเท็จ ข้อมูลปลอมเพื่อต้อยค่าความคิดเห็นของนักวิชาการ หรือนักกิจกรรมฝ่ายตรงข้ามที่คอยวิพากษ์วิจารณ์การทำงานหรือแนวนโยบายของตน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วรัฐจะออกแบก และใช้มาตรการอย่างไรในการจัดการ ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อกำหนดความผิด และบทลงโทษที่เหมาะสม มีมาตรฐาน และได้สัดส่วน

รัฐจะแก้ไขอย่างไรหากปรากฏข้อเท็จจริงว่า การแพร่กระจายข้อมูลเท็จนั้นไม่ได้เกิดจากความประสงค์หรือพฤติกรรมโดยทั่วไปของมนุษย์ทั้งหมด แต่เป็นเพราะเหตุปัจจัยอื่น อย่างกรณีเกิดการแพร่กระจายเพราะความสามารถของเทคโนโลยีผ่านอัลกอริทึม (Algorithm) ที่ถูกออกแบบมาให้ผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์กลายเป็น “ผู้ต้องแบ่งปันข่าวจนติดเป็นนิสัย” และโดยไม่รู้ตัว หรือกรณีที่เรียกว่า “ช่องว่างทางข้อมูล” ที่รัฐและแหล่งข่าวที่เชื่อถือได้ไม่สามารถผลิตและเสนอข่าวให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชนที่เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดในช่วงบางสถานการณ์ เช่น เกิดสงคราม ความวุ่นวายทางการเมือง ภัยพิบัติ โรคระบาด ฯลฯ จนทำให้ประชาชนต้องหันไปอ่าน และแบ่งปันข่าวสารจากแหล่งข้อมูลอื่นที่รวดเร็วกว่าแม้จะขาดความน่าเชื่อถือเพื่อตอบสนองและแก้ไขความกลัว หรือความวิตกกังวลของตัวเอง ดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่า สถานการณ์ความรุนแรงของการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จถูกตอกย้ำซ้ำเติมอย่างยิ่งด้วยการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ที่ผู้คนทั่วโลกจำเป็นต้องเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) และคนจำนวนมากผูกชีวิต การติดต่อสื่อสาร และกิจกรรมทุกอย่างไว้กับโลกอินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์ที่เชื่อมต่อได้ง่ายจากที่บ้าน ข้อมูลเท็จเกี่ยวกับความร้ายแรงของโรคอุบัติใหม่ ภาวะการแพร่ระบาดที่เกินจริงหรือต่ำกว่าความเป็นจริง วิธีการป้องกันตัวแบบผิด ๆ สมุนไพรพื้นเมืองที่ไร้ข้อมูลทางการแพทย์รองรับ ทฤษฎีสมคบคิดว่าโรคนี้นี้ไม่มีอยู่จริง ประสิทธิภาพและผลข้างเคียงของวัคซีน ไปจนถึงแนวคิดต่อต้านการฉีดวัคซีนด้วยหลักทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกบิดเบือนแพร่กระจายในสื่อออนไลน์อย่างรวดเร็ว คู่ขนานหรือบางครั้งก็แข่งหน้าอัตราการแพร่ระบาดของเชื้อโรค จนเกิดสภาวะที่ถูกเรียกว่า “Infodemic” และมันก็ส่งผลกระทบต่อทั้งชีวิตร่างกาย และสุขภาพของประชาชน รวมทั้งการบังคับใช้มาตรการเพื่อควบคุมการระบาดของโรคด้วย

ปัญหานานัปการเหล่านี้ก็คือตัวขับเคลื่อนให้ในช่วงเวลาที่ผ่านมานานาประเทศต่างมองหามาตรการที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จอย่างเร่งด่วน ทั้งมาตรการทางกฎหมาย การกำกับดูแลตนเองในระหว่างผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ การกำกับดูแลร่วมกันระหว่างรัฐกับผู้ให้บริการ มาตรการทางเทคโนโลยี ระบบคัดกรองข้อมูล มาตรการทางสังคม อย่างการสร้างความรู้เท่าทัน

สื่อ หรือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสื่อ องค์กรภาคประชาสังคม และประชาชนเพื่อตรวจสอบความแท้จริงของข้อมูล เป็นต้น สำหรับมาตรการทางกฎหมายซึ่งเป็นส่วนหลักของรายงานวิจัยนี้ จากการศึกษากฎหมายของ 6 ประเทศคือ ประเทศเยอรมนี ประเทศสิงคโปร์ ประเทศฝรั่งเศส ประเทศตุรกี ประเทศไต้หวัน และประเทศไทย ตามลำดับ ผู้วิจัยพบว่าแม้ทั้งประเทศที่กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเป็นความผิดโดยทั่วไปคือ ประเทศสิงคโปร์ตามมาตรา 7 แห่งกฎหมายป้องกันความเท็จและการบิดเบือนออนไลน์ (POFMA) ประเทศตุรกีตามมาตรา 217A แห่งประมวลกฎหมายอาญา ประเทศไต้หวันตามมาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคม และประเทศไทยตามมาตรา 14 (1) (2) และ (5) พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ซึ่งบทบัญญัติเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ถูกตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ หรือคัดค้านจากประชาชน นักวิชาการ และองค์กรระหว่างประเทศด้านสิทธิเสรีภาพถึงความกว้างขวางและคลุมเครือ ทั้งอาจส่งผลกระทบต่อเสรีภาพของสื่อและของพลเมือง ส่วนกฎหมายที่กำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเป็นความผิดเฉพาะตามกฎหมายเฉพาะเรื่องคือ ประเทศไต้หวัน ที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายถึง 6 ฉบับ เพื่อกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จในเรื่องนั้น ๆ เป็นความผิด อนึ่ง ในบรรดากฎหมายเหล่านี้มีเพียงกฎหมายฉบับใหม่ของประเทศสิงคโปร์เท่านั้นที่กำหนดนิยามให้กับคำว่าข้อมูลเท็จ ในขณะที่ประเทศไต้หวันใช้แนวนโยบาย และสิ่งที่กฎหมายแต่ละฉบับคุ้มครองเป็นกรอบในการพิจารณาว่าข้อมูลเท็จที่เป็นความผิดนั้นครอบคลุมถึงเรื่องใดได้บ้าง ส่วนประเทศไทยและตุรกีไม่ปรากฏว่ามีนิยามหรือกรอบแนวทางใด ๆ ในการใช้การตีความ รัฐบัญญัติเพื่อปรับปรุงการบังคับใช้กฎหมายในเครือข่ายสังคมออนไลน์ของประเทศเยอรมนี และกฎหมายต่อต้านการบิดเบือนข้อมูลในช่วงเลือกตั้งของประเทศฝรั่งเศส บัญญัติไว้แต่เพียงมาตรการจัดการข้อมูลเท็จ (และข้อมูลผิดกฎหมายอื่น ๆ) ในสื่อออนไลน์เท่านั้น ผ่านคำสั่งศาลและการทำหน้าที่ของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต ส่วนความรับผิดชอบของผู้เผยแพร่คงพิจารณาจากบทบัญญัติต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วทั้งตามกฎหมายอาญา และกฎหมายแพ่ง

มาตรการทางกฎหมายที่ทั้ง 6 ประเทศมีเหมือนกันก็คือ การลบหรือปิดกั้นข้อมูลเท็จโดยผู้ให้บริการแพลตฟอร์มผ่านคำสั่งศาล หรือระบบแจ้งเตือนเพื่อลบออก (Notice and Takedown) และตามกฎหมายใหม่ของประเทศสิงคโปร์ยังมีมาตรการจัดการแบบอื่น ๆ เพิ่มเติมด้วยไม่ว่าจะเป็นการออกคำแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จ (Correction Notice) “ประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์” (Declared online Location) และการจำกัดการใช้งานบัญชีออนไลน์ (Account Restriction Direction) ในขณะที่ประเทศเยอรมนีมีข้อกำหนดให้ผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ (รายใหญ่) ต้องจัดทำรายงานข้อร้องเรียน และมาตรการที่ใช้ดำเนินการเป็นภาษาเยอรมันรายงานต่อรัฐด้วยเป็นรายปี สำหรับประเทศฝรั่งเศสนั้น มีการกำหนดหน้าที่ว่าต้องเปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจน และโปร่งใสเกี่ยวกับผู้ให้เงินสนับสนุนในการทำโฆษณา หรือทำแคมเปญต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในแพลตฟอร์มของตน รวมทั้งต้องเปิดเผยจำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุนด้วย ทั้งนี้ เฉพาะในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้งซึ่งเป็นระยะเวลาที่กฎหมายมีผลใช้บังคับ

5.2 ข้อเสนอแนะ

(1) การตรากฎหมายเพื่อกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ในสถานการณ์ทั่วไปเป็นความผิด โดยไม่มีการให้นิยามคำว่าข้อมูลข่าวสารเท็จ หรือไม่มีความพยายามใด ๆ ในการวางกรอบการใช้การตีความ รวมทั้งการเลือกใช้ถ้อยคำที่กล่าวถึง “ผลลัพธ์” ของการเผยแพร่นั้นไว้อย่างกว้างขวางคลุมเครือ เป็นนามธรรม ปลอ่ยให้เกิดการใช้ดุลพินิจอย่างมากแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ไปจนถึงศาล อย่างคำว่า “ที่อาจกระทบต่อความมั่นคง” “ความสงบเรียบร้อย” “สังคม” “เศรษฐกิจ” “ศีลธรรมอันดี” หรือ “ทำให้ประชาชนหวาดกลัว หรือตื่นตระหนก” นั้น นอกจากอาจขัดแย้งกับหลักความชัดเจนแน่นอนในการบัญญัติกฎหมายอาญา (ในกรณีที่มีโทษทางอาญา) จนเกิดความไม่มั่นคงใน “นิติฐานะ” ของประชาชนแล้ว ยังมีถูกเคลือบแคลงสงสัย หรือตั้งคำถามจากนักวิชาการ นักกิจกรรม หรือนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสื่อมวลชนทั้งภายในและภายนอกประเทศว่า รัฐบาลของประเทศนั้น ๆ กำลังฉวยใช้กระแส “ข่าวปลอม” เพื่อสร้างเครื่องมือทางกฎหมายในการจัดการ หรือกดปราบการแสดงความคิดเห็น หรือการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอยู่หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่เป็นเผด็จการ หรือมีพฤติกรรมการใช้อำนาจอย่างเผด็จการ หรือในประเทศที่ระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างระทอนกระแทน เสรีภาพสื่อไม่มีเสถียรภาพ อย่างไรก็ตาม หากประเทศใด และที่นี้คือประเทศไทยเห็นว่า ยังจำเป็นต้องมีกฎหมายเพื่อใช้ควบคุมไปกับมาตรการอื่น ๆ เพื่อจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จด้วย ผู้วิจัยก็มีข้อเสนอแนะเป็นลำดับไป ดังนี้

1.1) พยายามให้นิยาม หรือตีกรอบความหมายของ “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” ให้ชัดเจนเพื่อบัญญัติไว้ในกฎหมาย หรือในเอกสารใด ๆ ที่จะใช้เป็นแนวทางในการตีความหรือบังคับใช้กฎหมายได้ ซึ่งจากข้อความคิด นิยามความหมาย รวมทั้งข้อถกเถียงที่นำเสนอให้เห็นต่อเนื่องมาในรายงานนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่รัฐจะตราหรือใช้กฎหมายกำหนดให้เป็นความผิดซึ่งมีบทลงโทษ หรือใช้มาตรการทางกฎหมายซึ่งเป็นมาตรการเชิงบังคับเพื่อควบคุมจัดการการแพร่กระจายได้ ควรหมายถึง “ข้อเท็จจริง” (Fact) ที่เป็นเท็จ หรือที่ถูกสร้างขึ้นโดยไม่ได้ตั้งอยู่บนความจริงเลย ทั้งตัวผู้สร้างหรือผู้เผยแพร่ส่งต่อรับรู้ถึงความไม่จริงนั้น แต่ก็ยังสร้างหรือเผยแพร่ต่อไป โดยตั้งใจหลอกลวงให้ผู้รับข้อมูลข่าวสารหลงเชื่อว่าข้อเท็จจริงนั้นเป็นความจริง ซึ่งความหมายนี้ย่อมชัดเจนว่าข้อมูลข่าวสารเท็จไม่รวมถึงการแสดงเพียง “ความคิดเห็น” (Opinion) ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และความหมายนี้ก็สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “Dis-Information” ตามที่เคยจำแนก “ความผิดปกติของข้อมูล” ไว้โดย Wardle ผู้อำนวยการองค์กร First Draft

สำหรับกรณีที่ต้องประกอบของข้อมูลข่าวสารใดมีลักษณะบางส่วนเป็นความจริง บางส่วนเป็นความเท็จ ผู้วิจัยเห็นว่า ส่วนที่เป็นความเท็จจำเป็นต้องเป็น “สาระตลึง” หรือ “สาระสำคัญ” ของข้อมูลข่าวสารนั้นที่จะส่งผลทำให้ผู้รับข้อมูลข่าวสารเข้าใจความหมายทั้งหมดของข้อมูลข่าวสารนั้นผิดไปจากความจริงเลย

ที่เดียว ซึ่งกรณีนี้จะใช้คำเรียกว่า “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” หรือ “ข้อมูลข่าวสารบิดเบือน” ก็ได้ อนึ่ง ผู้วิจัยไม่เห็นพ้องด้วยกับการกำหนดให้ “ข้อมูลที่เป็นความจริง” แต่อาจถูกเลือกเฉพาะบางส่วนมานำเสนอ หรือถูกนำมาใช้ในบริบทที่อาจทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดหรือคลาดเคลื่อนได้ รวมอยู่ในนิยามหรือกรอบของ “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” เพราะนอกจากจะหาข้อบ่งชี้ที่ชัดเจนถึง “ความเข้าใจผิด” ของผู้รับสารได้ยากแล้ว ยังทำให้นิยามความหมายของข้อมูลข่าวสารเท็จกว้างขวางเกินไป และสุ่มเสี่ยงต่อการถูกตีความจนละเมิดเสรีภาพของบุคคลได้

อย่างไรก็ตาม กรณีของการใช้ “ข้อมูลที่เป็นความจริง” ของผู้อื่นเพื่อแอบอ้าง หรือทำให้ผู้รับข้อมูลเข้าใจผิดคิดว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลของผู้ใช้ กล่าวคือ ไม่ได้เข้าใจผิดในเนื้อหาของตัวข้อมูล แต่เข้าใจผิดในผู้มีสิทธิ หรือผู้เป็นเจ้าของข้อมูล อาจพิจารณากำหนดให้เป็น “ข้อมูลปลอม” โดยอ้างอิงความหมายเช่นเดียวกับ “เอกสารปลอม” ซึ่งหมายถึง เอกสารที่สร้างขึ้นโดยผู้ทำเอกสารนั้นไม่มีอำนาจ แต่แอบอ้างว่าตนเองมีอำนาจ เพื่อหลอกลวงให้ผู้เห็นเอกสารหลงเชื่อว่าผู้ทำมีอำนาจในการทำเอกสารนั้น ซึ่งการปลอมเอกสารก็เป็นฐานความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา³⁴²

นอกจากคำจำกัดความ หรือกรอบคิดของคำว่าข้อมูลข่าวสารเท็จคืออะไรดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยเสนอให้พิจารณาให้ชัดเจนในเบื้องต้นด้วยว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่เคย หรือมักถูกจัดว่าเป็นประเภทหนึ่งของ “ข่าวปลอม” นั้น ข้อมูลประเภทใดบ้างที่สามารถจัดให้เป็น “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” ตามนิยามข้างต้นได้ และรัฐจำเป็นต้องเข้าควบคุมจัดการด้วยวิธีการทางกฎหมาย สำหรับรายงานวิจัยนี้เพื่อให้สอดคล้องกับนิยามที่ว่าข้อมูลข่าวสารเท็จ ต้องไม่รวมถึง “ความคิดเห็น” (Opinion) เช่นนี้ การ “วิพากษ์วิจารณ์” (Criticize) “เสียดสี” (Satire) หรือ “ล้อเลียน” (Parody) จึงไม่ควรตกอยู่ในขอบข่าย การกระทำต่าง ๆ ดังกล่าวจะก่อให้เกิดความรับผิดชอบได้ก็ต่อเมื่อเกินเลยไปจนส่งผลกระทบต่อความเป็น “รูปธรรม” ต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น เช่น กระทบต่อทรัพย์สิน หรือชื่อเสียงเกียรติยศ ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยก็มีกฎหมายใช้บังคับกับกรณีดังกล่าวได้อยู่แล้ว³⁴³ (ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในลำดับถัดไป) นอกจากนี้ หากพิจารณาในแง่ของระดับความ

³⁴² มาตรา 264 ผู้ใดทำเอกสารปลอมขึ้นทั้งฉบับหรือแต่ส่วนหนึ่งส่วนใด เดิมหรือตัดทอนข้อความ หรือแก้ไขด้วยประการใด ๆ ในเอกสารที่แท้จริง หรือประทับตราปลอม หรือลงลายมือชื่อปลอมในเอกสาร โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นหรือประชาชน ถ้าได้กระทำเพื่อให้ผู้หนึ่งผู้ใดหลงเชื่อว่าเป็นเอกสารที่แท้จริง ผู้นั้นกระทำความผิดฐานปลอมเอกสารต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ผู้ใดกรอกข้อความลงในแผ่นกระดาษหรือวัตถุอื่นใด ซึ่งมีลายมือชื่อของผู้อื่นโดยไม่ได้รับความยินยอม หรือโดยฝ่าฝืนคำสั่งของผู้นั้น ถ้าได้กระทำเพื่อนำเอาเอกสารนั้นไปใช้ในกิจการที่อาจเกิดเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใดหรือประชาชน ให้ถือว่าผู้นั้นปลอมเอกสาร ต้องระวางโทษเช่นเดียวกัน

³⁴³ ในกรณีของการเสียดสี หรือล้อเลียนที่อาจสร้างความเสียหายแก่ผู้อื่น อาจเป็นความผิดตามมาตรา 16 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ได้ ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้ใดนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ที่ประชาชนทั่วไปอาจเข้าถึงได้ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ปรากฏเป็นภาพของผู้อื่น และภาพนั้นเป็นภาพที่เกิดจากการสร้างขึ้น ตัดต่อ เดิม หรือดัดแปลงด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์หรือวิธีการอื่นใด โดยประการที่น่าจะทำให้ผู้นั้นเสียหาย ชื่อเสียง ถูกดูหมิ่นถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีและปรับไม่เกินสองแสนบาท

ร้ายแรงของผลกระทบ ประกอบกับความยากในการกำหนด “ตัวชีวิต” ที่ชัดเจนเพื่อบังคับใช้กฎหมายได้อย่างเป็นธรรม ในกรณีของ “การโฆษณาชวนเชื่อ” (Propaganda) นั้น ตรายบโศกที่ไม่มีการจงใจให้ข้อมูลเท็จเป็นแต่เพียงการเลือกหยิบข้อมูลจริงเฉพาะที่เป็นประโยชน์กับฝ่ายตนเองขึ้นโน้มน้าวจิตใจของประชาชนเท่านั้น ก็ไม่ควรถูกนับให้เป็นข้อมูลข่าวสารเท็จที่ต้องใช้มาตรการทางกฎหมาย³⁴⁴ และการขับเน้นไปที่มาตรการสร้างความรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ให้กับประชาชนน่าจะเหมาะสมกว่า สำหรับข้อมูลไม่ถูกต้องซึ่งเกิดจากความผิดพลาด (Mistakes in Reporting) รวมทั้งเนื้อหาที่ผิดบริบทหรือเชื่อมโยงไม่ถูกต้อง (False Connection) เมื่อพิจารณาถึงเจตนาร้ายก็ดี และระดับของผลกระทบก็ดี ก็ไม่ควรถือเป็น “ข้อมูลข่าวสารเท็จ” ที่ถึงขนาดต้องใช้มาตรการทางกฎหมายปราบปรามเช่นกัน³⁴⁵ แต่ควรใช้มาตรการทางวิชาชีพด้านกำกับดูแลตนเอง (Self-Regulation) หรือการกำกับร่วมกัน (Co-Regulation) มากกว่า โดยรัฐอาจต้องออกแบบวิธีการในการเข้าไปช่วยสนับสนุน หรือให้การรับรองการบังคับใช้ “บทลงโทษทางจริยธรรม” ที่กำหนดขึ้นโดยองค์กรวิชาชีพสื่อสารมวลชนในแขนงนั้น ๆ ให้เกิดขึ้นได้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงโทษด้วยเหตุที่ไม่จัดการ หรือดำเนินการแก้ไขข่าวที่เสนอไปโดยผิดพลาด หรือไม่รับผิดชอบใด ๆ ต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากข่าวนั้น เป็นต้น

ในกรณีของ “ข่าวลือ” แม้ Allport และ Postman จะเสนอไว้ในหนังสือเรื่อง “จิตวิทยาของข่าวลือ” ของพวกเขาว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากข่าวลือมีได้ตั้งแต่ตอบสนองความเพื่อฝันของคนในสังคม ทำให้เกิดความตื่นตระหนก หวาดกลัวหรือวิตกกังวล ไปจนถึงสร้างความขัดแย้งในสังคม³⁴⁶ แต่เมื่อข่าวลือมักเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากการบอกเล่าต่อกันมา จนทำให้ข้อมูลนั้นถูกถ่ายทอดอย่างตลก ๆ หล่น ๆ และเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนในรายละเอียด หรือถูกสอดแทรกด้วยความคิดเห็นของผู้บอกเล่ามาเรื่อย ๆ ทั้งเมื่อพิจารณาประกอบกับวิสัยของมนุษย์ปุถุชน และจิตเจตนาโดยทั่วไปของผู้เผยแพร่ส่งต่อข่าวลือ ที่อาจไม่ได้รับรู้แน่ชัดหรือแน่ใจว่าข่าวนั้นเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องเท็จ ผู้วิจัยก็เห็นว่ารัฐไม่ควรใช้กฎหมายลงโทษผู้คนด้วยเหตุในเรื่องนี้เช่นกัน และควรปล่อยให้ประชาชนได้มีที่ทางในการใช้วิจารณญาณของตนเองบ้างในการคิดพินิจพิเคราะห์ถึงความน่าเชื่อถือของข่าวลือเหล่านั้น แต่แน่นอนว่าคนแรกที่ปล่อย “ข่าวเท็จ” โดยเจตนาด้วยเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง และมันถูกส่งต่อหรือพัฒนาจนกลายเป็น “ข่าวลือ” ย่อมมีความรับผิดชอบต่อข่าว

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อภาพของผู้ตาย และการกระทำนั้น น่าจะทำให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้ตายเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น หรือถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอายผู้กระทำการต้องระวางโทษดังที่บัญญัติไว้ในวรรคหนึ่ง

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง เป็นการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์โดย สุจริตอันเป็นการตีความด้วยความเป็นธรรม ซึ่งบุคคลหรือสิ่งใดอันเป็นวิสัยของประชาชนย่อมกระทำ ผู้กระทำไม่มีความผิด

ความผิดตามวรรคหนึ่งและวรรคสองเป็นความผิดอันยอมความได้

ถ้าผู้เสียหายในความผิดตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสองตายเสียก่อนร้องทุกข์ให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้เสียหาย ร้องทุกข์ได้และให้ถือว่าเป็นผู้เสียหาย”

³⁴⁴ ดูหัวข้อ 2.4.4 ในรายงานวิจัยฉบับนี้.

³⁴⁵ ดูหัวข้อ 2.4.7 และ 2.4.8 ในรายงานวิจัยฉบับนี้.

³⁴⁶ ดูหัวข้อ 2.2 ประวัติศาสตร์ของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จ ในรายงานวิจัยฉบับนี้.

เท็จนั้นได้ สำหรับแนวทางแก้ไขในเรื่องการแพร่กระจายของข่าวลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายบางอย่างในวงกว้าง และในสถานการณ์เปราะบางหรือมีวิกฤติ รัฐอาจต้องกลับมาสำรวจตรวจสอบ “ความเพียงพอ” ของข้อมูลจากภาครัฐ หรือจากแหล่งข่าวที่เชื่อถือได้ เพื่อเติมเต็มหรือตอบสนองให้ทันกับความต้องการในการบริโภคข้อมูลข่าวสารของประชาชนในช่วงเวลานั้นประกอบด้วย เพื่อไม่ให้เกิดสิ่งที่ Golebiewski และ Boyd เรียกว่า “ช่องว่างทางข้อมูล” (data voids) จนทำให้ข่าวเท็จ ข่าวลือแทรกตัวขึ้นมาแทนที่เพื่อชดเชยความต้องการของประชาชนได้

1.2) สํารวจกฎหมาย หรือข้อบทในกฎหมายฉบับต่าง ๆ ที่กำหนดให้การแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารเท็จเป็นความผิดได้อยู่แล้ว เพื่อหลีกเลี่ยงการบัญญัติกฎหมายใหม่ที่ซ้ำซ้อน เพราะจะก่อให้เกิดความสับสนกับทั้งประชาชน และผู้บังคับใช้กฎหมายขึ้นโดยไม่จำเป็น ในกรณีกฎหมายของประเทศไทยนั้น เว้นแต่พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ (ซึ่งจะได้เสนอแนะในรายละเอียดต่อไป) ผู้วิจัยพบว่ามีกฎหมายหลากหลายมาตราที่กำหนดให้การเผยแพร่ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจริง หรือข้อมูลเท็จ ที่สร้างความเสียหายที่เป็น “รูปธรรม” แก่บุคคลอื่นเป็นความผิดเอาไว้แล้ว ไม่ว่าจะเป็ความผิดฐานยั่วยุปลุกปั่น หมิ่นประมาททางอาญาหรือทางแพ่ง ฉ้อโกง ฉ้อโกงประชาชน ฉ้อโกงแรงงาน ลวงขายสินค้า หรือการโฆษณาเท็จเพื่อให้เสียความน่าเชื่อถือทางการค้า ฯลฯ³⁴⁷ รัฐจึงไม่มีความจำเป็นต้องบัญญัติให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จจนเกิดผลเสียต่าง ๆ ดังกล่าวมาเป็นความผิดซ้ำอีก เว้นแต่ กฎหมายเหล่านั้นกำหนด “วัตถุแห่งการกระทำ” ไว้ค่อนข้างชัดเจนว่าต้องเป็นสิ่งที่จับต้องได้อย่างข้อความในกระดาษ หรือเอกสาร ฯลฯ ที่ไม่สามารถตีความให้ครอบคลุมถึง “ข้อมูลดิจิทัล” ได้เท่านั้น ที่อาจต้องนำมาพิจารณาเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมต่อไป

1.3) สําหรับความผิดตามมาตรา 14 (1) และ (2) ของพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้การนำเข้าสู่ระบบ หรือการเผยแพร่ส่งต่อข้อมูลที่เป็นเท็จต่อสาธารณชนในสื่อออนไลน์ในลักษณะที่ “อาจจะ” ก่อให้เกิดความเสียหายเชิงนามธรรมหรือส่งผลกระทบต่อสภาพรวม มีความผิดทางอาญามานานกว่า 10 ปีแล้วท่ามกลางเสียวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดว่าใช้ถ้อยคำที่กว้างขวางคลุมเครือ และถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองบ่อยครั้ง ผู้วิจัยเห็นว่าควรถูกยกเลิกไป แล้วปรับเปลี่ยนไปใช้วิธีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติเรื่องนี้ไว้ในกฎหมายเฉพาะเรื่องแบบที่ทำในประเทศไต้หวันแทน³⁴⁸ ตามเหตุผล และรายละเอียดดังนี้

ในกรณีของมาตรา 14 (1) นั้น หากสืบย้อนกลับไปได้ตั้งแต่พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ มีผลใช้บังคับในปี พ.ศ. 2550 จะพบว่าเคยถูกใช้โดยผิดเจตนารมณ์ ซ้ำซ้อนและลักลั่นกับความผิดฐานหมิ่นประมาท

³⁴⁷ ดูหัวข้อ 4.5.1.1 การควบคุมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จด้วยการกำหนดให้เป็นความผิด ในรายงานวิจัยนี้.

³⁴⁸ ดูหัวข้อ 4.1.5 ประเทศไต้หวัน/สาธารณรัฐจีน ในรายงานวิจัยนี้.

มาก่อน เพราะปัญหาการบัญญัติที่คลุมเครือและตีความได้ จนส่งผลให้มีการแก้ไขมาตรานี้ในปี พ.ศ. 2560 เพื่อไม่ให้ใช้กับความผิดฐานหมิ่นประมาทได้อีกต่อไป³⁴⁹ อย่างไรก็ตาม หลังจากแก้ไขปัญหาเรื่องความซ้ำซ้อนกับความผิดฐานหมิ่นประมาทได้แล้ว ด้วยถ้อยคำทั้งหมดที่ได้รับการแก้ไขนั้น ผู้วิจัยกลับพบว่ามาตรา 14 (1) (ประกอบกับวรรคสอง³⁵⁰) ใหม่ถูกบังคับใช้ซ้ำซ้อนอีกครั้งกับความผิดฐานฉ้อโกง (มาตรา 341) ฐานฉ้อโกงประชาชน (มาตรา 343) รวมทั้งฐานลวงขายสินค้า (มาตรา 271)³⁵¹ แห่งประมวลกฎหมายอาญา ทั้ง ๆ ที่การฉ้อโกงและลวงขายสินค้าในประมวลกฎหมายอาญาดังกล่าว สามารถตีความใช้กับการฉ้อโกงหรือลวงขายสินค้าที่กระทำผ่านสื่อออนไลน์ได้อยู่แล้ว³⁵² ไม่ได้ขัดหรือแย้งกับหลักการทางอาญาแต่อย่างใด ซึ่งความซ้ำซ้อนของกฎหมายเช่นนี้ไม่ควรปรากฏอีกแล้วตามหลักการแห่งมาตรา 77 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560³⁵³ หากยึดตามเจตนารมณ์ดั้งเดิมของมาตรา 14 (1) ที่มุ่งอุดช่องว่างการปลอมแปลงเอกสาร หรือสร้างเอกสารเท็จที่ไม่สามารถตีความให้ครอบคลุมถึง “ข้อมูลดิจิทัล” ได้ หรือต้องการกำหนดความผิดให้กับการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลเท็จโดยผู้กระทำความผิดให้ไปซึ่ง “ข้อมูลส่วนบุคคล” หรือ “ข้อมูลทางการเงิน” ฯลฯ อย่างการ Phishing³⁵⁴ ซึ่งเป็นอาชญากรรมออนไลน์ที่ประเทศไทยไม่มีกฎหมายฉบับอื่นใดที่จะนำมาบังคับใช้ด้วยได้ กรณีเช่นนี้ อย่างน้อยที่สุด มาตรา 14 (1) ก็ควรได้รับการแก้ไขโดยใช้ข้อความที่เฉพาะเจาะจงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แทนที่จะบัญญัติว่า “โดยประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน อันมิใช่การกระทำความผิดฐานหมิ่นประมาทตามประมวลกฎหมายอาญา” ก็ใช้ถ้อยคำให้ชัดเจนกว่าว่า “เพื่อให้ได้ไปซึ่งข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลทางการเงิน หรือข้อมูลดิจิทัลอื่นใด” ก็ไม่ทำให้กฎหมายมาตรานี้ซ้ำซ้อนกับความผิดฐานอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้ว ได้แล้ว หรือมีเช่นนั้นก็ควร

³⁴⁹ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ใน ดู สาวตรี สุขศรี, ศิริพล กุศลศิลป์วุฒิ และ อรพิน ยิงยงพัฒนา, *อาชญากรรมคอมพิวเตอร์: ผลกระทบจากพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และนโยบายของรัฐกับสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น* (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (iLaw) ในมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม 2555) 225-228, 291-295.

³⁵⁰ พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ มาตรา 14 วรรคสอง

“ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่ง (1) มิได้กระทำต่อประชาชน แต่เป็นการกระทำต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้กระทำ ผู้เผยแพร่ หรือส่งต่อซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ดังกล่าวต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และให้เป็นความผิดอันยอมความได้”

³⁵¹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 271

“ผู้ใดขายของโดยหลอกลวงด้วยประการใด ๆ ให้ผู้ซื้อหลงเชื่อในแหล่งกำเนิด สภาพ คุณภาพ หรือปริมาณแห่งของนั้นอันเป็นเหตุให้การกระทำนั้นไม่เป็นความผิดฐานฉ้อโกง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

³⁵² อริยพร โพธิ์ใส, ‘ความผิดฐานฉ้อโกงกับการซื้อขายสินค้าออนไลน์’ (สารพินปัญหากฎหมาย, 2565) 115-124.

³⁵³ ดู ‘มาตรา 77 คืออะไร: การรับฟังความคิดเห็นต่อร่าง พ.ร.บ.ตามมาตรา 77 ของรัฐธรรมนูญ’ (เว็บไซต์รัฐบาล) <https://www.parliament.go.th/section77/survey_about.php> สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2566.

³⁵⁴ ดูหัวข้อ 4.5.1.1 (1) ในรายงานวิจัยนี้.

ยกเลิกมาตรา 14 (1) แล้วนำไปบัญญัติเพิ่มเติมไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 เพื่อให้เป็นเรื่องเฉพาะในกลุ่มเดียวกันก็ได้

สำหรับมาตรา 14 (2) ซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงความกว้างและคลุมเครือในระดับเดียวกัน หรือใกล้เคียงอย่างยิ่งกับมาตรา 217A ประมวลกฎหมายอาญาประเทศตุรกี มาตรา 7 ของ POFMA แห่งประเทศสิงคโปร์ และมาตรา 63 (5) แห่งรัฐบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคมของไต้หวัน ผู้วิจัยเสนอว่าควรถูกยกเลิกไป โดยการแพร่กระจายข้อมูลเท็จที่กระทบต่อความมั่นคงของรัฐนั้น แม้ไม่มีมาตรา 14 (2) ประเทศไทยก็ยังสามารถใช้มาตรา 116 ประมวลกฎหมายอาญาบังคับใช้กับผู้กระทำความผิดได้ อนึ่ง ต่อประเด็นนี้ผู้วิจัยยังไม่ได้กล่าวด้วยซ้ำว่า มาตรา 14 (3) พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ก็เป็นอีกมาตราหนึ่งที่เข้าซ้อนกับฐานความผิดต่าง ๆ ในหมวดความมั่นคงซึ่งหมายรวมทั้งมาตรา 116 และมาตรา 112 ตามประมวลกฎหมายอาญาด้วย ซึ่งขัดกับเจตนารมณ์ของมาตรา 77 แห่งรัฐธรรมนูญเช่นกัน เพราะทั้งสองมาตราดังกล่าวสามารถถูกตีความให้ใช้ได้กับพฤติกรรมและการเสนอข้อความที่เข้าข่ายเป็นความผิดได้อยู่แล้ว ไม่ว่าจะผู้กระทำจะใช้ข้อมูลจริงหรือข้อมูลเท็จ และไม่ว่าจะแสดงข้อมูลนั้นในพื้นที่ทางกายภาพหรือในสื่อออนไลน์ก็ตาม (ปัญหาเรื่องความคลุมเครือ อัตราโทษไม่ได้สัดส่วน และการบังคับใช้ทั้งมาตรา 112 และ 116 ซึ่งจำเป็นต้องถูกแก้ไขครั้งใหญ่ด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงในรายงานวิจัยฉบับนี้) ส่วนผลกระทบในเรื่องอื่น ๆ กล่าวคือ “ความปลอดภัยสาธารณะ ความมั่นคงในทางเศรษฐกิจของประเทศ โครงสร้างพื้นฐานอันเป็นประโยชน์สาธารณะของประเทศ หรือก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่ประชาชน” นั้น เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการตีความอย่างกว้างขวางตามอำเภอใจของผู้บังคับใช้จนก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในนิติฐานะของประชาชน เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการจัดการการแพร่กระจายของข้อมูลเท็จกับการคุ้มครองเสรีภาพของประชาชน รวมทั้งป้องกันข้อโต้แย้งคัดค้านจากประชาชนและนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิเสรีภาพทั้งภายในและภายนอกประเทศ ประเทศไทยควรกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลเท็จเป็นความผิดไว้ในกฎหมายเฉพาะเรื่องทำนองเดียวกับประเทศไต้หวัน ซึ่งผู้วิจัยสำรวจเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาจากสถิติหรือลักษณะข้อมูลเท็จส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยแล้ว พบว่ามีกฎหมายหลายฉบับที่สำคัญและอาจจำเป็นต้องมีความผิดเกี่ยวกับการเผยแพร่ข้อมูลเท็จ ยังไม่มีฐานความผิดที่ครอบคลุมข้อมูลเท็จที่ส่งผลกระทบต่อทั่วไปในเรื่องนั้น ๆ ไร้เลย อาทิ พระราชบัญญัติอาหาร³⁵⁵ พระราชบัญญัติยา³⁵⁶ พระราชบัญญัติ

³⁵⁵ พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 มีบทบัญญัติห้ามการเผยแพร่ข้อมูลเท็จเกี่ยวกับคุณภาพของอาหารตามมาตรา 40 ความว่า “ห้ามมิให้ผู้ใดโฆษณาคุณภาพ ประโยชน์ คุณภาพ หรือสรรพคุณของอาหารอันเป็นเท็จ หรือเป็นการหลอกลวงให้เกิดความหลงเชื่อโดยไม่สมควร” ซึ่งยังไม่ครอบคลุมข้อมูลเท็จที่ไม่ใช่เพื่อการโฆษณา แต่กระทบต่ออาหารในประเด็นอื่น ๆ.

³⁵⁶ พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 มีบทบัญญัติห้ามโฆษณาสรรพคุณยาอันเป็นเท็จปรากฏตามมาตรา 88 (1) และ (2) แต่ยังไม่ครอบคลุมข้อมูลเท็จที่ไม่ใช่เพื่อการโฆษณา และกระทบต่อสุขภาพและยาในประเด็นอื่น ๆ.

ผลิตภัณฑ์สมุนไพร³⁵⁷ พระราชบัญญัติเครื่องสำอาง³⁵⁸ พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์³⁵⁹ กฎหมายควบคุมโรคติดต่อ กฎหมายป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กฎหมายเกี่ยวกับสินค้าเกษตร หรือ เกษตรพันธสัญญา รวมทั้งกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อใช้กับสถานการณ์เฉพาะช่วงเฉพาะเวลา เช่น กฎหมายเลือกตั้ง ลงประชามติ ประชาพิจารณ์ เป็นต้น โดยตัวอย่างการบัญญัติฐานความผิดเฉพาะเรื่อง ก็เช่น

“ผู้ใดโดยเจตนาเผยแพร่ หรือกระทำการใด ๆ เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารเท็จ ข้อมูลที่บิดเบือนความจริงเกี่ยวกับภัยพิบัติหรือสาธารณภัยแพร่กระจาย จนก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษ...” หรือ

“ผู้ใดโดยเจตนาเผยแพร่ หรือกระทำการใด ๆ เพื่อให้ข้อมูลเท็จ ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ข้อมูลที่ไม่มีหลักฐานทางการแพทย์รองรับเกี่ยวกับโรคระบาด ภาวะการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ แพร่กระจาย จนส่งผลให้เกิดความเข้าใจผิด ตื่นตระหนก และสร้างเสียหายแก่ประชาชนหรือผู้อื่น ต้องระวางโทษ...” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้วกฎหมายไทยฉบับใดบ้างที่สมควรมีบทบัญญัติเฉพาะที่กำหนดห้ามเผยแพร่ข้อมูลเท็จที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐ ความจำเป็นต้องกำหนดให้มี ประกอบกับสถานการณ์ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในการบังคับใช้กฎหมายฉบับนั้นด้วยเป็นสำคัญ ซึ่งอาจต้องมีข้อมูลเพิ่มเติม และมีการศึกษาเฉพาะกฎหมายในเรื่องนั้น ๆ ต่อไป แต่ในขั้นนี้ และในขอบเขตการวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าด้วยวิธีการกำหนดให้การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จเฉพาะเป็นเรื่อง ๆ ไปเป็นความผิดตามกฎหมายเฉพาะเรื่องแบบนี้เท่านั้นจึงจะทำให้กฎหมายที่จะใช้จัดการการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จในสื่อออนไลน์ รวมทั้งสื่อดั้งเดิมของประเทศไทยมีกรอบหรือแนวทางในการใช้การตีความที่ชัดเจน เป็นธรรมขึ้น และถูกฉวยใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อปิดปากการแสดงความคิดเห็นของประชาชนฝ่ายตรงข้ามได้ยาก

มีความเป็นไปได้ว่า หลายคนอาจเห็นว่าวิธีการแบบนี้ที่ผู้วิจัยเสนอนั้นค่อนข้างยุ่งยาก ซักช้า หรือต้องเสียเวลาทำงานมาก ทั้งสำรวจกฎหมาย และแก้ไขเพิ่มเติม ไม่เหมือนกับการบัญญัติกฎหมายเพียงมาตราเดียวในกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่ง แล้วบังคับใช้แบบเหมารวมได้ทั้งหมดกับทุกเรื่องอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างมาตรา 14 (1) (2) หรือ (5) แห่งพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ แต่แนวคิดเช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งการเปิดช่องให้มีการใช้ดุลพินิจโดยผู้บังคับใช้กฎหมายได้อย่างกว้างขวางเกินไป ซึ่งสุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิและ

³⁵⁷ พระราชบัญญัติผลิตภัณฑ์สมุนไพร พ.ศ. 2562 มีบทบัญญัติห้ามโฆษณาสรรพคุณผลิตภัณฑ์สมุนไพรอันเป็นเท็จปรากฏตาม มาตรา 74 (1) และ (2) แต่ยังไม่ครอบคลุมข้อมูลเท็จที่ไม่ใช่เพื่อการโฆษณาสรรพคุณ และกระทบต่อสุขภาพและสมุนไพรในประเด็นอื่น ๆ.

³⁵⁸ พระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2558 มีบทบัญญัติห้ามโฆษณาเครื่องสำอางด้วยข้อความเท็จ ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภค หรือสร้างผลเสียหายต่อสังคมตามมาตรา 41 (1) หรือ (2) แต่ยังไม่ครอบคลุมข้อมูลเท็จที่ไม่ใช่เพื่อการโฆษณา และกระทบต่อเครื่องสำอางในประเด็นอื่น ๆ.

³⁵⁹ พระราชบัญญัติหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 มีบทบัญญัติห้ามบุคคลใดเผยแพร่ข้อความอันเป็นเท็จเกี่ยวกับฐานะทางการเงิน ผลประกอบการ ราคาซื้อขายหลักทรัพย์ หรือข้อมูลอื่นที่เกี่ยวกับบริษัทที่ออกหลักทรัพย์ ที่จะส่งผลกระทบต่อราคาหลักทรัพย์ตามมาตรา 240 แต่ยังไม่ปรากฏบทบัญญัติที่ครอบคลุมการแพร่กระจายข้อมูลเท็จ ที่อาจไม่ได้เกี่ยวข้องกับบริษัทที่ออกหลักทรัพย์ แต่มีเป้าหมายเพื่อทำให้เกิดผลกระทบต่อราคาหลักทรัพย์ หรือในประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ หรือที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในภาพรวม.

เสรีภาพของประชาชน ในขณะที่ในท้ายที่สุดท้าย นอกจาก “กฎหมายมาตราเดียว” นั้นอาจไม่ช่วยให้การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จบรรเทาลง หรือผู้ปฏิบัติการตามกฎหมายในเรื่องเฉพาะต่าง ๆ ไม่สนใจหรือไม่รับรู้ถึงการมีอยู่ของบทบัญญัติเหมารวมดังกล่าวจนไม่เกิดการบังคับใช้อย่างจริงจัง แล้ว กฎหมายแบบเหมารวม ยังมักถูกใช้ไปอย่างผิดวัตถุประสงค์และเกินเลย ตกเป็นเครื่องมือทางการเมือง และถูกโต้แย้งคัดค้านจากทุกฝ่ายอีกด้วย

อนึ่ง ในแง่ของกระบวนการและวิธีแก้ไขกฎหมายนั้น เราอาจพบว่าโดยธรรมเนียมปฏิบัติของประเทศไทยในการเสนอร่างกฎหมายแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งนั้นต้องทำแยกกันไปแต่ละฉบับ แต่โดยหลักเกณฑ์และแนวทางการเสนอร่างแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายไม่เคยปรากฏข้อห้ามว่าร่างกฎหมายฉบับหนึ่งสามารถเสนอแก้ไขกฎหมายหลายฉบับพร้อมกันไปได้ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ใช้กันอยู่ในหลายประเทศ ทั้งประเทศเยอรมนี ประเทศตุรกี หรือประเทศไต้หวัน และอันที่จริงแล้วการแก้ไขกฎหมายแบบมองภาพรวมทั้งระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่มีการแก้ไขกฎหมายฉบับหนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อกฎหมายฉบับอื่น ย่อมเป็นประโยชน์มากกว่า ทั้งนี้จะช่วยป้องกันปัญหาการบัญญัติกฎหมายซ้ำซ้อนได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม หากการแก้ไขกฎหมายด้วยวิธีการที่ผู้วิจัยเสนอนี้ไม่สามารถทำได้ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ต้องการทำ และยืนยันที่ใช้อยู่มาตรา 14 (2) อยู่ต่อไป ผู้วิจัยเสนอว่า พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ควรเพิ่มบทนิยามคำว่า “ข้อมูลเท็จ ข้อมูลปลอม หรือบิดเบือน” ตามที่เสนอไว้ในข้อ 1.1) เพื่อให้ชัดเจน และเพื่อกัน “การแสดงความคิดเห็น” ออกจากข้อมูลข่าวสารเท็จ

1.4) สำหรับบทลงโทษ หรือมาตรการในการลงโทษตามกฎหมายเฉพาะแต่ละฉบับนั้น ผู้วิจัยเสนอว่าอาจกำหนดเป็นโทษทางปกครอง หรือโทษทางอาญาก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม หรือแล้วแต่เจตนาารมณ์ของกฎหมายแต่ละฉบับ แต่ควรอยู่ในระดับของโทษปรับ หรือปรับเป็นพินัยเท่านั้น เว้นแต่ในกรณีที่การเผยแพร่ข้อมูลเท็จนั้นก่อให้เกิดผลกระทบที่ร้ายแรงขึ้น เช่น พิสูจน์ได้ว่าก่อให้เกิดการบาดเจ็บ ล้มตาย ฯลฯ ก็อาจกำหนดบทเพิ่มโทษ หรือกรณีที่ผู้กระทำต้องรับโทษหนักขึ้นเนื่องจากผลเสียได้ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน แน่นนอนว่าการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายก็ดี หรือการกำหนดให้ความผิดใดมีโทษทางอาญาก็ดี คงต้องดำเนินการให้เป็นไปตามมาตรา 77 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560³⁶⁰ ด้วย โดยเจตนาารมณ์

³⁶⁰ มาตรา 77 “รัฐพึงจัดให้มีกฎหมายเพียงเท่าที่จำเป็น และยกเลิกหรือปรับปรุงกฎหมายที่หมดความจำเป็นหรือไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ หรือที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพโดยไม่ชักช้าเพื่อไม่ให้เป็นภาระแก่ประชาชน และดำเนินการให้ประชาชนเข้าถึงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ได้โดยสะดวกและสามารถเข้าใจกฎหมายได้ง่ายเพื่อปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างถูกต้อง

ก่อนการตรากฎหมายทุกระดับ รัฐพึงจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องวิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกฎหมายอย่างรอบด้านและเป็นระบบ รวมทั้งเปิดเผยผลการรับฟังความคิดเห็นและการวิเคราะห์นั้นต่อประชาชน และนำมาประกอบการพิจารณาในกระบวนการตรากฎหมายทุกขั้นตอน เมื่อกฎหมายมีผลใช้บังคับแล้ว รัฐพึงจัดให้มีการประเมินผลสัมฤทธิ์ของกฎหมายทุกรอบระยะเวลาที่กำหนดโดยรับฟังความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วยเพื่อพัฒนากฎหมายทุกระดับให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป

ของมาตรา 77 ก็คือ การปฏิรูปกระบวนการจัดทำและการเสนอร่างกฎหมายอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ ด้วยการพิจารณาทบทวนและยกเลิกกฎหมายที่ไม่มีความจำเป็น หรือไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ หรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต หรือการประกอบอาชีพของประชาชน (Regulatory Guillotine) หรือมีเช่นนั้นก็ปรับปรุงแก้ไขให้กฎหมายนั้น ๆ ง่ายต่อการที่ประชาชนจะทำความเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามได้มากขึ้น และหากจำเป็นต้องตรากฎหมายใหม่ หรือแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่รัฐต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกฎหมายนั้นอย่างเป็นระบบ โดยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายอาญานั้น รัฐธรรมนูญวางหลักเกณฑ์ไว้ด้วยว่า “รัฐพึงกำหนดโทษอาญาเฉพาะความผิดที่ร้ายแรง” จึงเท่ากับว่าด้วยผลของมาตรา 77 รัฐจึงมีหน้าที่สำคัญอย่างน้อย 2 ประการ คือ 1) ยกเลิกความผิดอาญา (Decriminalization) ที่หมดความจำเป็น ไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ หรือที่เป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพของประชาชน และ 2) ความผิดที่รัฐจะกำหนดให้เป็นความผิดอาญา ต้องหมายเฉพาะความผิดร้ายแรงเท่านั้น

นอกจากการกำหนดความผิด และโทษแล้ว อาจพิจารณานำมาตรการกำหนดให้ผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จนั้นต้องดำเนินการ “แถลงแก้ไขข้อมูลเท็จ” (Correction Notice) ต่อสาธารณะ แบบที่บัญญัติใน POFMA ของประเทศสิงคโปร์ มาใช้แทนหรือควบคู่ไปกับโทษปรับด้วยก็ได้ โดยในคำแถลงดังกล่าวต้องมีการระบุว่าข้อมูลที่ตนเคยเผยแพร่ออกไปนั้นเป็นความเท็จ หรือระบุถึงเนื้อหาที่เป็นความเท็จในข้อมูลนั้น และ/หรือข้อมูลที่เป็นความจริง หรืออ้างอิงถึงแหล่งที่สามารถสืบค้นข้อมูลจริงนั้นได้ โดยรัฐจะกำหนดให้แถลงแก้ไขในพื้นที่ออนไลน์ที่เฉพาะเจาะจงด้วยก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ เว็บเพจ แพลตฟอร์ม ห้องสนทนาหรือฟอรัม หรือบริการอื่นใดที่อยู่บนอินเทอร์เน็ต

1.5) การกำหนดความรับผิดให้กับบุคคลแวดล้อมอื่น ๆ อย่างผู้พัฒนาโปรแกรมอัตโนมัติ (bot) หรือผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเผยแพร่ข้อมูลเท็จด้วย แบบที่ปรากฏใน POFMA ของสิงคโปร์นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าไม่มีความจำเป็น เพราะหากชัดเจนว่าบุคคลในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวให้ความช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกให้แก่การกระทำความผิดย่อมถูกฟ้องร้อง และถูกลงโทษได้อยู่แล้วโดยอาศัยหลักทั่วไปในเรื่องตัวการร่วม หรือผู้สนับสนุนแล้วแต่กรณี หากความผิดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความผิดอาญา

(2) มาตรการจัดการกับการแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารเท็จโดยผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ นั้น นอกเหนือจากมาตรการทางวิชาชีพด้านกำกับดูแลกันเอง (Self-Regulation) หรือการกำกับดูแลร่วมกัน (Co-Regulation) ที่รัฐควรสนับสนุนก่อนแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าการบัญญัติกฎหมายเพื่อกำหนดภาระหน้าที่บาง

รัฐพึงใช้ระบบอนุญาตและระบบคณะกรรมการในกฎหมายเฉพาะกรณีที่จำเป็นเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์การใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ของรัฐและระยะเวลาในการดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่บัญญัติไว้ในกฎหมายให้ชัดเจน และพึงกำหนดโทษอาญาเฉพาะความผิดร้ายแรง”

ประการ หรือความรับผิดชอบสำหรับการทำผิดหน้าที่ในบางกรณีให้กับผู้ให้บริการแพลตฟอร์ม หรือสื่อออนไลน์ ยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ภายใต้เงื่อนไขว่า ควรส่งผลให้เกิดการเซ็นเซอร์ตัวเอง (Self-Censorship) น้อยที่สุด ทั้งนี้รัฐควรตระหนักว่า การสั่งโดยพนักงานเจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง หรือแม้แต่โดยคำสั่งของศาลให้ผู้ให้บริการ สื่อออนไลน์ปิดกั้นหรือลบข้อมูลเท็จนั้นออกทันที โดยไม่มีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เจ้าของข้อมูลได้รับรู้ และแสดงเหตุผลชี้แจงก่อน หรือไม่มีช่องทางให้อุทธรณ์หรือคัดค้านคำสั่งดังกล่าว มักก่อให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัยจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากบทบัญญัติที่ให้อำนาจออกคำสั่งใช้ถ้อยคำที่กว้างขวางคลุมเครือว่าข้อมูลเหล่านั้นเป็นข้อมูลเท็จที่ควรต้องถูกปิดกั้นจริง ๆ หรือไม่ แตกต่างจากหลักการแจ้งเตือน เพื่อให้ลบออก (Notice and Takedown) หากคำสั่งแจ้งเตือนนั้นมาจากผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากข้อมูลเท็จนั้น

ในกรณีมาตรา 15 พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ และประกาศกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม เรื่อง ขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับการทำให้แพร่หลายของข้อมูลคอมพิวเตอร์และการนำข้อมูลคอมพิวเตอร์ออกจากระบบคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2565 ของประเทศไทย ดังเคยกล่าวไปแล้วว่าเปิดช่องให้ใครก็ได้ ไม่เฉพาะแต่ผู้เสียหายโดยตรงจากข้อมูลที่เผยแพร่เป็นผู้แจ้งเตือน ทั้งอนุญาตให้เจ้าหน้าที่รัฐแจ้งเตือนไปยังผู้ให้บริการได้เองโดยตรง ซึ่งนอกจากก่อให้เกิดความสงสัยถึงเนื้อหาของข้อมูลที่ถูกลงแจ้งเตือนแล้วยังอาจกลายเป็นช่องทางให้ผู้ใช้อำนาจรัฐใช้มาตรานี้เป็นเครื่องมือหลีกเลี่ยงกระบวนการตรวจสอบเนื้อหาโดยศาลเพื่อออกคำสั่งให้ระงับการทำให้แพร่หลายตามมาตรา 20 ที่ต้องใช้เวลาและยุ่งยากกว่าด้วย นอกจากนี้มาตรา 15 ยังกำหนดโทษไว้รุนแรงเทียบเท่ากับโทษของผู้เผยแพร่ข้อมูลเท็จเสียเอง ซึ่งทั้งไม่ชอบด้วยหลักการและหลักความได้สัดส่วน และส่งผลให้เกิดการเซ็นเซอร์ตัวเองของสื่อออนไลน์อย่างไม่ต้องสงสัย เนื่องจากคงไม่มีผู้ให้บริการรายใด ที่อยากถูกลงโทษจากข้อมูลที่ตนไม่ได้เผยแพร่เอง และการสู้คดีเพื่อให้หลุดพ้นจากความรับผิดล้วนมีต้นทุนและค่าใช้จ่าย ผู้วิจัยจึงเสนอว่า ควรแก้ไขอัตราโทษที่กำหนดไว้ตามมาตรา 15 ให้ได้สัดส่วนกับความผิดของผู้ให้บริการก่อนเป็นเบื้องต้น ซึ่งควรหมายถึงความรับผิดต่อการ “ผิดหน้าที่ที่ไม่ดำเนินการลบหรือปิดกั้นช่องทาง” และควรเป็นโทษปรับหรือปรับเป็นพินัยเท่านั้น ไม่ใช่ความรับผิดต่อ “ความเสียหายที่เกิดจากการเผยแพร่ข้อมูลเท็จ” ซึ่งควรเป็นความผิดของผู้ใช้บริการที่นำข้อมูลเท็จมาเผยแพร่เท่านั้น สำหรับระบบแจ้งเตือนเพื่อลบออก (Notice and Takedown) ตามประกาศฯ ควรกำหนดให้ผู้เสียหาย หรือประชาชนผู้ได้รับผลกระทบเท่านั้นเป็นผู้บอกแจ้งตามเงื่อนไขและกระบวนการที่กำหนด (รายละเอียดของประกาศฯ ซึ่งมีค่อนข้างมาก ผู้วิจัยคงไม่ได้นำเสนอในรายงานวิจัยฉบับนี้) หากเจ้าหน้าที่รัฐต้องการใช้อำนาจทำนองนี้ต้องใช้ผ่านมาตรา 20 ด้วยการขอคำสั่งศาลเท่านั้น โดยบัญญัติกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เจ้าของข้อมูลที่เผยแพร่ได้ชี้แจงแสดงเหตุผล และไต่สวนสองฝ่ายโดยศาลภายในระยะที่ไม่ชักช้า

แม้มาตรา 14 (1) และ (2) ที่ว่าด้วยการเผยแพร่ข้อมูลเท็จถูกยกเลิกจากพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ไปแล้ว (ตามที่ผู้วิจัยเสนอไว้ในข้อก่อน) การลบ หรือปิดกั้นข้อมูลเท็จในกรณีที่เป็นเร่งด่วน

ก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้โดยอาศัยมาตรา 20 ผ่านการประสานงานโดยเจ้าพนักงานที่ปฏิบัติการตามกฎหมาย เฉพาะเรื่องเหล่านั้น กับเจ้าพนักงานตามพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยขออนุญาตแสดงทัศนะและจุดยืนไว้ในรายงานนี้ด้วยว่า อันที่จริงแล้วผู้วิจัยไม่เคยเห็นด้วยกับมาตรการปิดกั้นหรือลบข้อมูลตามแบบที่บัญญัติไว้ในมาตรา 20 พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับข้อมูลที่อยู่ในขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้ คือข้อมูลข่าวสารเท็จ (ผู้วิจัยเห็นด้วยกับกรณีปิดกั้นหรือลบข้อมูลเฉพาะในกรณีที่จำเป็นจริง ๆ กับเนื้อหาที่ผิดกฎหมายค่อนข้างชัดเจน และร้ายแรงเท่านั้น เช่น ภาพลามกอนาจารเด็กและเยาวชน)³⁶¹ เพราะการปิดกั้นเนื้อหา นอกจากไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาใด ๆ ที่ต้นเหตุแล้ว (ลบหรือปิดกั้นได้ ก็โพสต์ใหม่หรือเปิดเพจหรือเว็บไซต์ใหม่ได้) ยังอาจก่อให้เกิดคำถามในหมู่ประชาชน หรือทำให้ข้อมูลนั้นยังได้รับความสนใจ มีความพยายามในการสืบค้น และทำให้การแพร่กระจายยิ่งเกิดขึ้นก็ได้ หากเป็นไปได้ ผู้วิจัยก็จะเสนอให้ยกเลิกมาตรา 20 หรือมีเช่นนั้นก็ต้องแก้ไขบทบัญญัติดังกล่าวให้มีกรอบการบังคับใช้ที่ชัดเจนและเป็นธรรมขึ้น แต่ด้วยเวลาทำวิจัยฉบับนี้ที่ค่อนข้างจำกัด จึงขอเสนอแนะและตั้งข้อสังเกตในประเด็นนี้ไว้เพียงเท่านี้ สำหรับภาระหน้าที่อื่นที่น่าสนใจ เป็นไปได้ที่ประเทศไทยจะรับมาปรับใช้ และอาจง่ายสำหรับประชาชนที่จะยอมรับมากกว่าการสั่งให้ปิดกั้นหรือลบข้อมูล ก็คือ

2.1) หน้าที่ของผู้ให้บริการในการ “แถลงแก้ไขข้อมูลเท็จ” (Corrective Notice) ทั้งแบบเฉพาะเจาะจง และแบบทั่วไปในแพลตฟอร์มที่ตนให้บริการอยู่ ตามแบบมาตรา 21 และ 23 แห่ง POFMA ของประเทศสิงคโปร์³⁶² และ

2.2) หน้าที่ต้องเปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจน และโปร่งใสเกี่ยวกับผู้ให้เงินสนับสนุนในการทำโฆษณา หรือทำแคมเปญต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในแพลตฟอร์มของตน รวมทั้งต้องเปิดเผยจำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุนด้วยแบบที่กำหนดไว้ในกฎหมายใหม่ของประเทศฝรั่งเศส แต่ต้องจำกัดหน้าที่นี้ไว้เฉพาะในช่วงเวลาที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจของประชาชนเท่านั้น อย่างการเลือกตั้งทั่วไป การลงประชามติ หรือการทำประชามติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อไม่ให้กระทบกับการทำหน้าที่ และเสรีภาพสื่อมวลชนมากเกินไป ทั้งนี้เพื่อสร้างความโปร่งใสในการรับเงินสนับสนุนในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าข้อกำหนดในลักษณะนี้สามารถนำมาปรับใช้ได้กับทั้งสื่อออนไลน์ และสื่อดั้งเดิมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อรายใหญ่ ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการให้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจแก่ประชาชน

³⁶¹ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ใน สวตริ สุขศรี (เชิงอรธ 44) 534-552.

³⁶² ดูหัวข้อ 4.1.2 ในรายงานวิจัยนี้.

(3) มาตรการอื่น ๆ ในการจัดการกับข้อมูลข่าวสารเท็จที่ถูกเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ นอกเหนือจากการลบหรือปิดกั้นเนื้อหา หรือการแถลงแก้ไขข้อมูลเท็จทั้งโดยผู้ให้บริการที่เผยแพร่ข้อมูลเท็จนั่นเอง หรือโดยผู้ให้บริการสื่อออนไลน์ดังกล่าวไปแล้วในชื่อก่อน การออกข้อกำหนดให้อำนาจรัฐ “ประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์” (Declared online location) ว่าเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้เพื่อการสื่อสารข้อมูลข่าวสารเท็จบ่อยครั้ง แบบที่กฎหมายประเทศสิงคโปร์กำหนดไว้ ก็อาจพิจารณานำมาใช้ในประเทศไทยได้เช่นกัน เพียงแต่ผู้วิจัยเห็นว่ามาตรการเช่นนี้จำเป็นต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง และต้องใช้อำนาจภายใต้บังคับประกอบและเงื่อนไขที่ชัดเจนเท่านั้น เพราะอาจส่งผลให้เกิดการเซ็นเซอร์ตัวเอง (Self-Censorship) ของสื่อออนไลน์ได้เช่นกันเนื่องจากกลัวเสียความน่าเชื่อถือในมุมมองของสาธารณชน หลักเกณฑ์ที่ชัดเจน เช่น จำนวนครั้งที่เผยแพร่ข้อมูลเท็จควรต้องมีมากพอที่จะถือได้ว่าส่งผลกระทบต่อและเป็นปัญหาแล้วเช่นห้าครั้งขึ้นไป การเผยแพร่ข้อมูลเท็จมากกว่าห้าครั้งนั้นต้องมีกระบวนการ และพยานหลักฐานจากแหล่งที่น่าเชื่อถือและพิสูจน์ได้ว่าเป็นข้อมูลข่าวสารเท็จจริง ๆ รวมทั้งมีข้อบ่งชี้ว่าผู้ดูแลแพลตฟอร์มหรือพื้นที่ออนไลน์นั้นไม่เคยนำพาหรือหามาตราการป้องกันการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จจากผู้ให้บริการเลย ทั้งต้องมีกระบวนการให้ชี้แจงหรืออุทธรณ์คำประกาศนั้นได้ เป็นต้น นอกจากนี้ การ “ประกาศกำหนดพื้นที่ออนไลน์” (Declared online Location) อาจได้รับการเพิกถอนได้เช่นกัน ถ้าผู้ให้บริการแพลตฟอร์มหรือเจ้าของพื้นที่ออนไลน์นั้นแสดงให้เห็นว่ามีมาตรการดูแล หรือดำเนินการป้องกันการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตแล้วตามสมควร

(4) ออกข้อกำหนดที่เฉพาะเจาะจงไม่ว่าจะในรูปของบทบัญญัติแห่งกฎหมาย หรือนโยบายที่ชัดเจนว่าห้ามหน่วยงานรัฐ หรือเจ้าหน้าที่รัฐเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จหรือบิดเบือน หรือทำหรือสนับสนุนให้มีการทำปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operation - IO) กับประชาชนพลเมืองของตัวเองโดยเด็ดขาด ไม่ว่าประเทศจะตกอยู่ในสถานการณ์ใด กรณีที่มีการฝ่าฝืน และประชาชนผู้ได้รับความเสียหายหรือได้รับผลกระทบจากการเผยแพร่ที่ร้องเรียน ทั้งสามารถแสดงพยานหลักฐานหรือข้อบ่งชี้ได้ หน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่รัฐนั้นต้องถูกตรวจสอบ โดยมีการตั้งหน่วยงานเฉพาะกิจที่มีองค์ประกอบที่เป็นกลางปลอดจากอิทธิพลหรือการชี้นำของรัฐบาลเพื่อทำหน้าที่ และหากพบว่าการกระทำนั้นเข้าข่ายเป็นความผิดตามกฎหมายจริง หน่วยงานนั้น หรือเจ้าหน้าที่รัฐผู้กระทำต้องถูกลงโทษในระดับที่รุนแรงกว่าบุคคลทั่วไป โดยกระบวนการเหล่านี้รัฐต้องทำโดยเปิดเผย และแจ้งผลแก่ประชาชนผู้ร้องเรียน ทั้งนี้ เพื่อความโปร่งใส และเรียกความเชื่อมั่นจากประชาชนให้กลับคืนมา

บรรณานุกรม

หนังสือ บทความ และเอกสารอื่น ๆ ภาษาไทย

- ขจรจิต บุณนาค, 'นักข่าวควรทำอะไรเมื่อพบกับการสร้างข่าว' (Executive Journal).
- ขจรฤทธิ์ นิลกำแหง, 'การปฏิบัติการข่าวสารกับความมั่นคงของชาติ' (รัฐสารภิรัช ปีที่ 58 ฉบับที่ 8, 2559).
- เครือข่ายพลเมืองเน็ต (Thai Netizen Network), *คู่มือสื่อพลเมือง*, มูลนิธิไฮนริก เบิล (โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ 2553).
- จันทร์วรรณ ตระกูลผิว, 'การล้อเลียนในเพจเฟซบุ๊กประเภทเสียดสีการเมือง' (CRRU Journal of Communication Chiangrai Rajabhat University, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1, 2563).
- ฉอาน วุฒิภรณ์รักษา, *หลักการรายงานข่าว = Basic news reporting* (ประกายพริก 2536).
- เฉลิมชัย ก๊กเกียรติกุล และธัญญนันทนัฐ ต่านไพบูลย์, 'ข่าวลวง: ปัญหาและความท้าทาย' (วารสารวิชาการ กสทช., 2561).
- เดวิด แรนต์ล (สุนันทา แยมทัฟ แพล), *คนข่าว ฉลาดทำงานศตวรรษ 21* (มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา โครงการจัดพิมพ์คบไฟ 2559).
- ธีระ สุธีวรางกูร, 'การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรอง' (วารสารนิติศาสตร์., 2542) 587.
- ทศพล ทรรศนกุลพันธ์, 'โครงการข้อจำกัดของกระบวนการยุติธรรมเพื่อป้องกันและปราบปรามพิศواس อาชญากรรม (Romance Scam) และแนวทางสร้างความตระหนักรู้ให้กับประชาชน' (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) 2562).
- นันทิกา หนูสม และวิโรจน์ สุทธิสีมา, 'ลักษณะของข่าวปลอมในประเทศไทยและระดับความรู้เท่าทันข่าวปลอมบนเฟซบุ๊กของผู้รับสารในเขตกรุงเทพมหานคร' (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 2560).
- ไนเจล วอร์เบอร์ตัน (จอมพล พิทักษ์สันโยธิน ผู้แปล), *เสรีภาพในการพูด: ความรู้ฉบับพกพา* (บริษัทโอเพินเวิลด์พับลิชซิง เฮาส์ จำกัด 2560).
- บุญรอด ศรีสมบัติ, 'การโฆษณาชวนเชื่อ' (เอกสารประกอบวิชาการปฏิบัติการจิตวิทยาสนับสนุนการปฏิบัติการพิเศษ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก 2545).
- ประชัน วัลลิโก, *การหนังสือพิมพ์เบื้องต้น* (มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2538).
- พรรษาสิริ กุหลาบ, ชันยสุรา อรนพ ณ อยุธยา และ พิมลพรรณ ไชยนันท์, 'แนวทางการกำกับดูแลร่วมกันด้านกิจการกระจายเสียง และกิจการโทรทัศน์สำหรับประเทศไทย' (โครงการพัฒนาและส่งเสริมแนวทางการกำกับดูแลกันเองขององค์กรวิชาชีพด้านกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ 2559).
- พิชชากร พุ่มพวง และธาดรี ใต้ฟ้าพูล, 'อิทธิพลของผู้นำความคิดในเครือข่ายสังคมออนไลน์ต่อการรับรู้ทัศนคติและการตัดสินใจใช้บริการด้านสุขภาพจิต' (วารสารการประชาสัมพันธ์และการโฆษณา ปีที่ 11 ฉบับที่ 1, 2561).
- พิชิต วิจิตรบุญยรักษ์, 'สื่อสังคมออนไลน์: สื่อแห่งอนาคต (Social Media: Future Media)' (Executive Journal, 2554).
- พิมลพรรณ ไชยนันท์ และพิรงรอง รามสูต, 'สื่อใหม่กับการสื่อสารทางการเมืองของเยาวชนไทย' (วารสารนิเทศศาสตร์ ปีที่ 31 ฉบับที่ 2, 2556).
- พิรงรอง รามสูต และถมทอง ทองนอก, *ฐานันดรที่ 5 จากภาคประชาสังคม ผู้ตรวจสอบสื่อสู่พลเมืองออนไลน์* (พิมพ์ครั้งที่ 1 โครงการจัดพิมพ์คบไฟ 2563).

- พิศิษฐ์ ขวลาธวัช และคณะ, *การรายงานข่าวชั้นสูง* (สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 2543).
- พชนี เขยจรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, *แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์* (บริษัทเวิลด์การพิมพ์ จำกัด 2541).
- พัฒนกิจ ขอบทำกิจ, ‘ความเชื่อสมคบคิดในภาวะการณ์ระดับโลกของโรคโควิด-19: ที่มา ผลลัพธ์ทางสังคม และแนวทางการรับมือกับความเชื่อสมคบคิด’ (วารสารศิลปศาสตร์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 3, 2565).
- ภาคภูมิ วรรณภา, *การเขียนข่าวเบื้องต้น* (อินทนิล 2554).
- มนสินีย์ ถนอมกลิ่น, ‘การเปรียบเทียบการโฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองประเภทภาพยนตร์ กรณีศึกษา: ภาพยนตร์เรื่อง Battleship Potemkin ของสหภาพโซเวียต และ Triumph of the Will ของนาซีเยอรมัน’ (ศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2561).
- มลิสา ธนมิตรามณี, ‘บทบาทการโฆษณาชวนเชื่อของพรรคนาซีเยอรมันระหว่าง 1933-1945’ (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2541).
- มานิต สุขสมจิตร, ‘Fake News ข่าวลวง, ข่าวปลอม’ (วารสารศาสตร์ ปีที่ 15 ฉบับที่ 1, 2022).
- รัตนภรณ์ จอมมูล, ‘มาตรการทางกฎหมายในการกำกับควบคุมข่าวปลอมทางการเมืองบนโลกไซเบอร์’ (วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2564).
- วนิดา แสงสารพันธ์, ‘ขอบเขตของเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมาย’ (วารสารสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน) 26-28.
- วิไลวรรณ จงวิไลเกษม, *Fake News Fighter กลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงในห้องข่าวโทรทัศน์และสื่อดิจิทัล* (ไอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์ 2564).
- ศุภย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, *เอกสารศึกษาเฉพาะกรณี เรื่องการสื่อสารทางยุทธศาสตร์และการปฏิบัติการข่าวสาร Strategic Communication: SC Information Operations: IO ของกองทัพไทย: แนวทางการดำเนินงานในอนาคต* (พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ 2559).
- สนั่น ปัทมะทิน, *ศัพทานุกรมสื่อสารมวลชน (อังกฤษ-ไทย)* (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- สรานนท์ อินทนนท์, *รู้เท่าทันข่าว (News Literacy)* (มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) วอลค์ ออน คลาวด์ 2562).
- สาวตรี สุขศรี, *กฎหมายว่าด้วยอาชญากรรมคอมพิวเตอร์ และอาชญากรรมไซเบอร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2, โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2563).
- สาวตรี สุขศรี, ศิริพล กุศลศิลป์วุฒิ และอรพิน ยิ่งยงพัฒนา, *อาชญากรรมคอมพิวเตอร์?: ผลกระทบจากพระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯและนโยบายของรัฐกับสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น* (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน (iLaw) ในมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม 2555).
- สุทิตี ชัดติยะ, *ศาสตร์การเขียน* (ห้างหุ้นส่วนจำกัด เปเปอร์เฮ้าท์).
- สุปัญญา อภิวงศ์โสภณ, ‘การตรวจสอบข่าวลอมด้วยวิธีการเรียนรู้ด้วยเครื่อง’ (วิทยานิพนธ์ วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2561).
- สุภา ศิริमानนท์, *นักหนังสือพิมพ์* (กองทุนสุภา ศิริमानนท์ และสำนักพิมพ์แม่คำผาง 2536).
- สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ, *การสื่อข่าว: หลักการและเทคนิค* (ศูนย์หนังสือสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา 2545).
- เสาวภาคย์ รัตนพงศ์, ‘การศึกษาลักษณะของข่าวปลอมที่เผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ในประเทศไทย และแนวทางการรับมือ’ (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2563).

อริยพร โพธิ์ใส, ‘ความผิดฐานฉ้อโกงกับการซื้อขายสินค้าออนไลน์’ (สารพันปัญหากฎหมาย 2565).

หนังสือ บทความ และเอกสารอื่น ๆ ภาษาอังกฤษประเทศ

Andrei Richter, ‘Fake News and Freedom of the Media’ (Journal of International Media & Entertainment Law, vol 8 no. 1, 2019).

Aparna Viswanathan, *Cyber Law: Indian & International Perspectives on key topics including Data Security, E-commerce, Cloud Computing and Cyber Crimes* (LexisNexis 2012).

Axel Gelfert, ‘Fake News: A Definition’ (Informal Logic, vol 38 no. 1, 2018).

Carme Colomina, Héctor Sa'nchez Margalef and Richard Youngs, ‘The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world’ (Study Requested by the DROI subcommittee, European Parliament 2021).

Chih-Chieh Yang, ‘Fighting Against Disinformation from Foreign Forces? Or Suppressing Criticism from Domestic Opposition Parties?’ (Asia-Pacific journal on Human Rights and the Law, 2023).

Christine Sinclair, ‘Parody; Fake News, Regeneration and Education’ (Postdigital Science and Education, vol 2, 2020).

Dan Berkowitz and David Asa Schwartz, ‘Miley, CNN and The Onion When fake news becomes realer than real’ (Journalism Practice, vol 10 no. 1, 2016).

David Goldberg, ‘Responding to ‘Fake News’: Is There an Alternative to Law and Regulation?’ (Southwestern Law Review 47, 2018).

David O. Klein and Joshua R. Wueller, ‘Fake news: a legal perspective’ (Journal of Internet Law, vol 20 no. 10, 2017).

Edson C. Tandoc jr, Zheng Wei Lim and Richard Ling, ‘Defining ‘fake news’’ (Digital Journalism, vol 6 no. 2, 2018).

Elizabeth F. Churchill, ‘Social.media.meaning’ (Proceedings of the 2012 international workshop on Socially-aware multimedia, New York USA).

Gordon W. Allport and Leo Postman, *The Psychology of Rumor* (Holt, Rinehart & Winston 1947).

Hunt Allcott and Matthew Gentzkow, ‘Social Media and Fake News in the 2016 Election’ (Journal of Economic Perspectives, vol 31 issue 2, 2017).

Jean Lutes, *Newspapers* (The Oxford History of Popular Print Culture, 1860–1920, vol 6) edited by Christine Bold (Oxford University Press 2011).

Jean-Marie Burkhardt, ‘History of Fake News’ (Library Technology Reports 53, no. 8, 2017).

Jennifer Kavanagh and Michael D. Rich, *An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life* (RAND, 2018).

Jessica Pepp, Eliot Michaelson and Rachel Sterken, ‘What’s New about Fake News’ (Journal of Ethics and Social Philosophy, vol 16 issue 2, 2019).

João Pedro Baptista and Anabela Gradim, ‘Understanding Fake News Consumption: A Review’

- (Social Sciences vol 9, 2020).
- Joshua Habgood-Coote, 'Stop Talking about Fake News!' (Interdisciplinary journal of Philosophy, vol 62 Issue 9-10, 2019).
- Judit Bayer, Natalija Bitiukova, Petra Bárd, Judit Szakács, Alberto Alemanno and Erik Uszkiewicz, 'Disinformation and propaganda – impact on the functioning of the rule of law in the EU and its Member States' (Directorate General for Internal Policies of the Union (IPOL), European Parliament 2019).
- Julio Reis, Fabricio Benevenuto, Pedro O.S. Vaz de Melo, Raquel Prates, Haewoon Kwak and Jisun An, 'Breaking the News: First Impressions Matter on Online News' (arXiv:1503.07921 [Computers and Society (cs.CY)], vol 2, 2015).
- Kai Xiang Teo, 'Civil Society Responses to Singapore's Online 'Fake News' Law' (International Journal of Communication 15, 2021).
- Kent Wertime and Ian Fenwick, *Digi marketing: The essential guide to new media and digital marketing* (John Wiley & Sons 2008).
- Kim-Björn Becker, *Internetzensur in China: Aufbau und Grenzen des chinesischen Kontrollsystems, Magisterarbeit im Fach Politikwissenschaft an der Universitaet Trier* (Springer Fachmedien GmbH 2011).
- Margaret A. Rose, *Parody: Ancient, Modern, and Post-modern* (Cambridge University Press 1993).
- Maria Cinquemani, 'South Carolina Press Opinions Toward the Spanish-American War and Territorial Annexation of 1898' (MA Thesis, Clemson University 2014).
- Maria D. Molina, S. Shyam Sundar, Thai Le and Dongwon Lee, ''Fake News' Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content' (American Behavioral Scientist, vol 65 issue 2, 2021).
- Marine Guillaume, 'Combating the manipulation of information - a French case' (Hybrid CoE Strategic Analysis, 16 May 2019).
- Melissa Zimdars, *Introduction: What is Fake News? In Fake News: Understanding Media and Misinformation Digital Age*, edited by Melissa Zimdars and Kembrew Mcleod (The MIT Press, Cambridge, Massachusetts London, England 2020).
- Nir Kshetri and Jeffrey Voas, 'The Economics of 'Fake News'' (IEEE IT Professional vol 19 no. 6, 2017).
- Paul R. Brewer, Dannagal Goldthwaite Young and Michelle Morreale, 'The Impact of Real News About 'Fake News': Intertextual Processes and Political Satire' (International Journal of Public Opinion Research, vol 25 issue 3, 2013).
- Regina Rini, 'Fake News and Partisan Epistemology' (Kennedy Institute of Ethics Journal 27, 2017).
- Robert Burnett and P. David Marshall, *Web Theory: An Introduction* (1st edition, Psychology Press 2003).

- Romy Jaster and David Lanius, 'What Is Fake News?' (Versus, vol 2, 2018).
- Ronald Deibert and Rafal Rohozinski, 'Liberation vs. control: The future of cyberspace' (J. Democracy, vol 21, 2010).
- Ryan M. Walters, 'How to Tell a Fake: Fighting Back against Fake News on the Front Lines of Social Media' (Texas Review of Law and Politics, vol 23).
- Sadiq Muhammed and Saji K. Mathew, 'The disaster of misinformation: a review of research in social media' (International Journal of Data Science and Analytics, vol 13, 2022).
- Samantha Bradshaw and Philip N. Howard, 'The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation' (Computation Propaganda Research Project, University of Oxford 2019).
- Scott J. Brennen, Felix Simon, Philip N. Howard and Rasmus Kleis Nielsen, 'Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation' (Reuters Institute for the Study of Journalism, 2020).
- Shayne Bowman and Chris Willis, *We Media: How Audiences Are Shaping the Future of News and Information* (The Media Center at the American Press Institute 2003).
- Thomas James and Henry Garnet, *Ramesses II* (Friedman/Fairfax Publishers 2000).
- Ullrich K H Ecker, Stephan Lewandowsky, Ee Pin Chang and Rekha Pillai, 'The effects of subtle misinformation in news headlines' (Journal of experimental psychology, 2014).
- Warren A. Agee, Phillip H. Ault and Edwin Emery, *Reporting and Writing the News* (Harper & Row, Publishers 1983).
- William Echikson and Olivia Knodt, 'Germany's NetzDG: A key test for combatting online hate' (Research Report no. 9, November 2018).

บทความ ข่าวสาร และเอกสารดิจิทัล

ภาษาไทย

- กฤษฎิญา ไชยศรี, 'ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของ 'การโฆษณาชวนเชื่อ' ในประเทศไทย' GroundControl (24 กุมภาพันธ์) <<https://groundcontrolth.com/blogs/38>> สืบค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2566.
- กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์, 'Fake news นิยามแบบไหนถึงเหมาะสม' (7 กุมภาพันธ์ 2565) < > สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2566.
- ทีปกร วุฒิพิทยามงคล, 'Poe's Law : กฎแห่งการ 'ดัก' พูดยุติงก็หาว่าเล่นมุก เล่นมุกก็หาว่าพูดยุติง' The Matter (16 มิถุนายน 2560) <<https://thematter.co/thinkers/poeslaw/26224>> สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2566.
- ชนก บังผล, 'เช็คระแสข่าวปลอม 2564 'เศรษฐกิจ-การเมือง' ดันเข้าสู่ Cyber Crime' HFocus (15 ธันวาคม 2564) <<https://www.hfocus.org/content/2020/12/20610>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.
- ปรีดี บุญซื่อ, 'โลกยุคหลังความจริง (Post-Truth) อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของข่าวปลอม (Fake News)'

- Thaipublica (21 กรกฎาคม 25) <<https://thaipublica.org/2018/07/pridi107/>> สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2565.
- วารสารธรรม สามโกเศศ, 'รับมือกับ fake news' Thaipublica (1 มกราคม 2562) <<https://thaipublica.org/2019/01/varakorn-278/>> สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2566.
- วิศรุต สิ้นพงศพร, 'สรุปโพสต์เดี่ยวจบ 'ประสิทธิ์ เจียวก๊ก' คนตีโดนคดีฉ้อโกงพันล้าน' Workpointtoday (18 พฤษภาคม 2564) <<https://workpointtoday.com/explainer-ep46/>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.
- ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 'รัฐธรรมนูญใหม่ประกาศใช้ แต่ 'ผู้ต้องหาประชาติ' กว่า 104 ราย ยังถูกดำเนินคดี' (7 เมษายน 2560) <<https://tlhr2014.com/archives/3924>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- , 'ย้อนดู 4 ปี คดีแจกใบปลิว Vote No ประชาตติบางเสาตรง ก่อนคำพิพากษา' (30 ตุลาคม 2563) <<https://tlhr2014.com/archives/22548>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- สฤณี อาชวานันทกุล, 'อิทธิพลของ 'ข่าวปลอม' และ 'ฟองสบู่ตัวกรอง' บนโซเชียลมีเดีย' Thaipublica (5 ธันวาคม 2559) <<https://thaipublica.org/2016/12/fake-news-and-filter-bubble/>> สืบค้นเมื่อ 5 เมษายน 2566.
- , 'การฉ้อฉลเชิงอำนาจ (2) สงครามจิตวิทยากับประชาชน' The Momentum (3 ธันวาคม 2563) <<https://themomentum.co/citizen2-0-information-operations/>> สืบค้นเมื่อ 24 มีนาคม 2566.
- , 'โครงการวิจัยผลกระทบทางสังคมของข่าวปลอม: กรณีศึกษาช่วงโควิด-19' ปาสาละ (15 พฤษภาคม 2565) <<http://www.salforest.com/knowledge/covid-19-fakenews>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.
- Ilaw, 'พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ 2560: กฎหมายใหม่แต่ยังถูกใช้ปิดปากเหมือนเดิม' (15 สิงหาคม 2561) <<https://ilaw.or.th/node/4901>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- , '10 เหตุผล ประชาติ 59 ไม่อาจใช้อำนาจความชอบธรรมให้รัฐธรรมนูญ' (23 ตุลาคม 2563) <<https://ilaw.or.th/node/5771>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- , 'ศาลอาญากลับคำสั่ง ไม่ให้บล็อก คลิป 'วัดชินพระราชนาน' ของคณะก้าวหน้า' (9 กุมภาพันธ์ 2564) <<https://freedom.ilaw.or.th/en/node/881>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- Isranews, 'พบ.ทบ.ประกาศกฎอัยการศึกทั่วประเทศ! ยุบ ศอ.รส.-คุมเข้มสื่อหลัก-ออนไลน์' (20 พฤษภาคม 2557) <<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/29538-martial.html>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- , 'ปิดสื่อทำไม่ได้! ศาลอาญาวางแนวปฏิบัติ 'ดีเอสไอ' ขอปิดเว็บ-ภาระพิสูจน์อยู่ที่ผู้ร้อง' (26 กรกฎาคม 2564) <<https://www.isranews.org/article/isranews/100860-inveisra-195.html>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.
- TCIJ, 'Facebook จับมือ AFP ตรวจสอบข่าวปลอมในไทย' (22 ตุลาคม 2562) <<https://www.tcijthai.com/news/2019/22/current/9497>> สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566.
- ThaiNetizen, 'รู้จักหลักการ 'Notice and Notice' สำหรับการกำกับเนื้อหาออนไลน์' (19 พฤษภาคม 2560) <<https://thainetizen.org/2016/05/notice-and-notice-content-regulation/>> สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2566.

- ‘ข่าวปลอม’!! ปัญหาที่มาพร้อมสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลกระทบต่ออย่างไร? ป้องกันได้หรือไม่? Voathai (1 ธันวาคม 2559) <<https://www.voathai.com/a/fake-news-solutions-nm/3618536.html>> สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2566.
- ‘ข่าวปลอมช่วงโควิด-19 หวังรายได้โฆษณา’ Thaipbs (5 พฤษภาคม 2564) <<https://www.thaipbs.or.th/news/clip/113870>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.
- ‘งานวิจัยพบ ‘ข่าวลวง’ เสี่ยงระบาดหนักใน ‘กลุ่มปิด’ แน่ะแพลตฟอร์มทวิตเตอร์-เฟซบุ๊ก-สร้างอาสาฯ ร่วมตรวจสอบ’ Cofact.org (27 พฤษภาคม 2564) <<https://blog.cofact.org/cofact-press-may-27-21/>> สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566.
- ‘งานวิจัยพบคนสูงวัยแชร์ข่าวปลอมสูงกว่าวัยรุ่น 7 เท่า’ ThaiHealth (20 ธันวาคม 2562) <<https://resourcecenter.thaihealth.or.th/article/งานวิจัยพบคนสูงวัยแชร์ข่าวปลอมสูงกว่าวัยรุ่น-7-เท่า>> สืบค้นเมื่อ 2 มีนาคม 2566.
- ‘ใจดี โลกสวย เชื้อคนง่าย!!! คนไทย 40% เชื่อข่าวปลอมบนโซเชียลสูงที่สุดในภูมิภาค’ (18 ตุลาคม 2560) <<https://www.brandbuffet.in.th/2017/10/kantartns-research-connected-life/>> สืบค้นเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2566.
- ‘ดีอีเอส เปิดสถิติเฟคนิวส์ ปี 2565 พบข่าวปลอมนโยบายภาครัฐครองแชมป์สูงสุด’ Mdes.go.th (2 มกราคม 2566) <<https://www.mdes.go.th/news/detail/6383--ดีอีเอส--เปิดสถิติ-เฟคนิวส์--ปี-2565-พบข่าวปลอมนโยบายภาครัฐครองแชมป์สูงสุด>> สืบค้นเมื่อ 24 เมษายน 2566.
- ‘ตามรวบเน็ตไอตอลสาวหน้าตาดีต้นเหยื่อ 300 รายร่วมลงทุนแล้วขีดเงินหนี เสียหาย 50 ล้าน’ MGRonline (27 ธันวาคม 2561) <<https://mgronline.com/crime/detail/9610000128520>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.
- ‘ไต้หวันปฏิเสธข่าวปลอม ร่วมมือสหรัฐฯ ปันโซเชียลแทรกแซงเลือกตั้งไทย’ MGRonline (8 มิถุนายน 2566) <<https://m.mgronline.com/china/detail/9660000052637>> สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2566.
- ‘ทวิตเตอร์ระงับการใช้งาน 926 บัญชี ที่เชื่อว่าเป็นเครือข่ายปฏิบัติการ ‘ไอโอ’ ของ ทบ’ BBC News Thailand (9 ตุลาคม 2020) <<https://www.bbc.com/thai/thailand-54473564>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.
- ‘เฟซบุ๊ก ลบ 12 บัญชีผู้ใช้ 10 เเพจในไทย เชื่อมโยงเครือข่ายข่าวปลอม’ สปริงนิวส์ (26 กรกฎาคม 2019) <<https://www.springnews.co.th/news/534056>> สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566.
- ‘มาตรา 77 คืออะไร: การรับฟังความคิดเห็นต่อร่าง พ.ร.บ.ตามมาตรา 77 ของรัฐธรรมนูญ’ (เว็บไซต์รัฐบาล) <https://www.parliament.go.th/section77/survey_about.php> สืบค้นเมื่อ 26 กรกฎาคม 2566.
- ‘เมื่อข่าวปลอม ๆ ข่าวคนจริง ๆ’ MGR Online (29 กันยายน 2561) <<https://mgronline.com/columnist/detail/9610000097473>> สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2566.
- ‘วิโรจน์ ลักขณาอดิศร แฉปฏิบัติการไอโอ โยง ‘บ๊ิกตู’ ฉะแรงสร้างแตกแยก’ ไทยรัฐออนไลน์ (26 กุมภาพันธ์ 2563) <<https://www.thairath.co.th/news/politic/1780653>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.
- ‘อินเดียนรบบมือบรูมผู้บริสุทธ์จันตาย หลังเชื่อข่าวลวงโซเชียลว่าเป็นแก๊งลักพาตัว’ Workpointtoday (11 มิถุนายน 2561) <<https://workpointtoday.com/หลังเชื่อข่าวลวงโซเชียล/>> สืบค้นเมื่อ 26 เมษายน 2566.
- ‘ไอโอ: คณะก้าวหน้าเปิดโปงข้อมูลเครือข่ายปฏิบัติการข่าวสารกองทัพ ด้านเอกชนแถลงได้ชี้ข้อมูลบิดเบือน’ BBC

- News Thailand (1 ธันวาคม 2563) <<https://www.bbc.com/thai/thailand-55145803>> สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2566.
- ‘2564 ปีแห่งข่าวลวงโควิด คลัสเตอร์ใหญ่ ‘ไลน์กลุ่ม’ ต้นทางทำคนตื่นกลัว’ สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (28 ธันวาคม 2564) <<https://tja.or.th/view/news/1337760>> สืบค้นเมื่อ 23 เมษายน 2566.
- ‘56 ดารา-เน็ตไอดอล รีวิวสินค้า “เมจิก สกิน” โดน! เร่งออกหมายจับอีก หวั่นหนี-ถ่ายเทรพย์สิน’ ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ (23 เมษายน 2561) <<https://www.prachachat.net/general/news-147242>> สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2566.
- ‘BBC เผยเฟซบุ๊กมีคนใช้ชื่อปลอมกว่า 85 ล้านชื่อ’ Sanook.com (3 สิงหาคม 2555) <<http://bit.ly/Pu8XZi>> สืบค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566.

ภาษาต่างประเทศ

- Abrad Schwartz, ‘Broadcasting the Barricades’ A. Brad Schwartz (January 2015) <<https://abradschwartz.com/2015/01/16/broadcasting-the-barricades/>> accessed 18 February 2023.
- Adam Kowalski, ‘Disinformation and Russia’s war of aggression against Ukraine: Threats and governance responses’ OECD (November 2022) <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/37186bde-en.pdf?expires=1689413549&id=id&accname=guest&checksum=C076DE19F4E764F984B933334928A7FF>> accessed 28 April 2023.
- Alistair Coleman, ‘“Hundreds dead” because of Covid-19 misinformation’ BBC News (August 2020) <<https://www.bbc.com/news/world-53755067>> accessed 15 February 2023.
- Amnesty International Public Statement, ‘Türkiye’s ‘DISINFORMATION LAW’ Tightens government control and curtails freedom of expression’ (October 2022) <<https://www.amnesty.org/en/wpcontent/uploads/2022/10/EUR4461432022ENGLISH.pdf>> accessed 10 March 2023.
- Amy Yee, ‘Subjected to repeated disinformation campaigns, the tiny Baltic country of Estonia sees media literacy education as part of its digital-first culture and national security’ BBC (January 2022) <<https://www.bbc.com/future/article/20220128-the-country-inoculating-against-disinformation>> accessed 5 June 2023.
- April Glaser, ‘The fake Washington post wasn’t fake news’ Slate (January 2019) <<https://slate.com/technology/2019/01/fake-washington-post-not-fake-news-yes-men-parody.html>> accessed 22 March 2023.
- Article 19, ‘Turkey: Dangerous, dystopian new legal amendments’ (October 2022) <<https://www.article19.org/resources/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments/>> accessed 10 March 2023.
- Arzu Geybullayeva, ‘Under BTK’s eye: investigation reveals Turkey’s information and communication authority has been collecting private user data for over a year’ Globalvoices (August 2022) <<https://globalvoices.org/2022/08/05/under-btk-eyes/>>

- investigation-reveals-turkeys-information-and-communication-authority-has-been-collecting-private-user-data-for-over-a-year//> accessed 10 March 2023.
- Assemblée Nationale, 'Proposition de loi n°799 relative à la lutte contre les fausses informations' <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/l15b0799_proposition-loi> accessed 5 March 2023.
- Bird & Bird LLP, 'What does the future hold for French anti fake news laws?' Lexology (January 2019) <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=2bd6dde0-6e3c-4055-bce5fcf3a31b868a>> accessed 10 March 2023.
- Brecke Boyd, 'Fake news and honest mistakes are entirely different things' (January 2018) <<https://breckeboyd.net/fake-news-and-honest-mistakes-are-entirely-different-things/>> accessed 22 March 2023.
- Center for Media Literacy, 'Five key question of media literacy. Retrieved from' Midualit.org (2005) <http://www.medialit.org/sites/default/files/14B_CCKQPoster+5essays.pdf> accessed 5 April 2023.
- Cherilyn Ireton and Julie Posetti, 'Journalism, 'Fake News' and Disinformation: A Handbook for Journalism Education and Training' UNESCO (2018) <https://en.unesco.org/sites/default/files/journalism_fake_newsdisinformation_print_friendly_0.pdf> accessed 15 February 2023.
- Christopher Paul and Miriam Matthews, 'The Russian 'Firehose of Falsehood' Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It' (RAND Corporation, 2016) <<https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>> accessed 26 April 2023.
- Claire Wardle, 'Understanding Information disorder' First draft (September 2020) <<https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>> accessed 15 February 2023.
- Clare Duffy, 'More than 80 fact-checking organizations call out YouTube's 'insufficient' response to misinformation' CNN Business, (January 2022) <<https://edition.cnn.com/2022/01/12/tech/youtube-fact-checkers-letter/index.html>> accessed 5 May 2023.
- Chin-en Wu, 'Taiwan's Civic Space Threatened by Chinese Misinformation and the Government's Worrisome Legislative Responses' EAI (February 2023) <<https://www.eai.or.kr/new/en/project/view.asp?intSeq=21695&board=engissuebriefing>> accessed 19 May 2023.
- Craig Silverman, 'This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook' BuzzFeed News (November 2016) <<https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook#.emA15rzd0>> accessed 22 April 2023.
- , 'How the Bizarre Conspiracy Theory Behind 'Pizzagate' Was Spread' BuzzFeedNews (December 2016) <<https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/fever-swamp-election>> accessed 19 February 2023.

- Dan Evon, 'Pope Francis Shocks World, Endorses Donald Trump for President' Snopes.com (July 2016) <<https://www.snopes.com/fact-check/pope-francis-donald-trump-endorsement/>> accessed 19 February 2023.
- Daniel Funke, 'A satirical fake news site apologized for making a story too real' Poynter (November 2017) <<https://www.poynter.org/fact-checking/2017/a-satirical-fake-news-site-apologized-for-making-a-story-too-real/>> accessed 20 March 2023.
- EAVI Media Literacy for Citizenship, 'Infographic: Beyond Fake News – 10 Types of Misleading News' <<https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/>> accessed 17 March 2023.
- EDMO, 'Disinformation about climate change – Main narratives in June at the European level' (July 2022) <<https://edmo.eu/2022/07/21/disinformation-about-climate-change-main-narratives-in-june-at-the-european-level/>> accessed 6 May 2023.
- Esther Benenson, 'Vaccine myths Facts vs fiction' VCU Health (April 2021) <<https://www.vcuhealth.org/news/covid-19/vaccine-myths-facts-vs-fiction>> accessed 17 February 2023.
- European Commission, 'Background Note for the Cabinet of the President of the European Commission Jean-Claude Juncker 'Fake News'' (2017) <<https://www.asktheeu.org/en/request/3724/response/13625/attach/5/Annex%201.pdf>> accessed 2 March 2023.
- , 'Final report of the High-Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation' (2018) <http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=50271> accessed 5 March 2023.
- , 'The 2022 Code of Practice on Disinformation' <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>> accessed 16 March 2023.
- , 'Signatories of the 2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation' (June 2022) <<https://digitalstrategy.ec.europa.eu/en/library/signatories-2022-strengthened-code-practice-disinformation>> accessed 6 March 2023.
- Evan Gottlieb, 'What is Satire?: Definition & Examples' Oregon State University <<https://liberalarts.oregonstate.edu/wlf/what-satire>> accessed 19 March 2023.
- Executive Yuan, 'Anti-Disinformation Policy Overview' (2019) <<file:///C:/Users/User/Downloads/2019%E9%98%B2%E5%88%B6%E5%81%87%E8%A8%A%E6%81%AF%E6%94%BF%E7%AD%96%E7%B0%A1%E4%BB%8B.pdf>> accessed 16 May 2023.
- Facebook, 'Tips to Spot False News. Retrieved from' (2019) <<https://www.facebook.com/help/spotfalsenews>> accessed 9 March 2023.
- Francesca Gillett, 'Twitter pulls out of voluntary EU disinformation code' BBC News (May 2023) <<https://www.bbc.com/news/world-europe-65733969>> accessed 1 June 2023.
- Freedom House, 'Freedom on the Net 2022: Taiwan' (2022) <https://freedomhouse.org/country/taiwan/freedom-net/2022#footnote1_9kkjc5q> accessed 17 May 2023.

- Gizem Ceylana, Ian A. Anderson and Wendy Wood, 'Sharing of misinformation is habitual, not just lazy or biased' (PNAS Volume 120 no. 4, 2023) <<https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.2216614120>> accessed 5 April 2023.
- Gov.sg, 'Singapore's fight against Fake News: What you can do' <<https://www.gov.sg/news/content/singaporefight-against-fake-news>> accessed 5 May 2023.
- Hannah Ritchie, 'Read all about it: The biggest fake news stories of 2016' CNBC (December 2016) <<https://www.cnbc.com/2016/12/30/read-all-about-it-the-biggest-fake-news-stories-of-2016.html>> accessed 19 February 2023.
- Ho Ming-Syuan, '2018 Taiwan Internet Transparency Report' Taiwan Association for Human Rights (April 2018) <http://transparency.tahr.org.tw/TITR_Report_2018_en.pdf> accessed 20 June 2023.
- Infocode, 'The Commitment of the Code of Principles' <<https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles>> accessed 6 March 2023.
- Jacob Soll, 'The Long and Brutal History of Fake News' Politico (2016) <<http://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535>> accessed 16 February 2023.
- Jason Pan, 'Bill to curb deepfake pornography clears legislature' Taipei Times (January 2023) <<https://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2023/01/08/2003792190>> accessed 19 May 2023.
- Jay Daniel Thompson and Timothy Graham, 'Russian Government Accounts Are Using a Twitter Loophole to Spread Disinformation' The Conversation (March 2022) <<http://theconversation.com/russian-government-accounts-are-using-a-twitter-loophole-to-spread-disinformation-178001>> accessed 26 April 2023.
- Jen Weedon, William Nuland and Alex Stamos, 'Information Operations and Facebook' Facebook (April 2017) <https://i2.res.24o.it/pdf2010/Editrice/ILSOLE24ORE/ILSOLE24ORE/Online/Ogetti_Embedded/Documenti/2017/04/28/facebook-and-information-operations-v1.pdf> accessed 2 March 2023.
- Jon Henley, 'How Finland starts its fight against fake news in primary schools' The Guardian (January 2020) <<https://www.theguardian.com/world/2020/jan/28/fact-from-fiction-finlands-new-lessons-in-combating-fake-news>> accessed 5 June 2023.
- Joshua Gillin, 'How Pizzagate went from fake news to a real problem for a D.C. business' Politifact (December 2016) <<https://www.politifact.com/article/2016/dec/05/how-pizzagate-went-fake-news-real-problem-dc-busin/>> accessed 19 February 2023.
- Julian Heißler, 'Gegenwind von allen Seiten' Tagesschau.de (May 2017) <<https://www.tagesschau.de/inland/hasskommentare-gesetz-maas-101.html>> accessed 4 May 2023.
- Keith Thomson, 'White Supremacist Site MartinLutherKing.org Marks 12th Anniversary' Huffpost (May 2011) <https://www.huffpost.com/entry/white-supremacist-site-ma_b_809755>

- accessed 18 February 2023.
- Kosma Złotowskii, 'German law against online hate speech and fake news, and the Commission's View' (European Parliament, January 2018) <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2018-000206_EN.html> accessed 2 May 2023.
- Markus Beckedahl, 'NetzDG: Fake-Law gegen Hate-Speech' Netzpolitik (June 2017) <<https://netzpolitik.org/2017/netzdg-fake-law-gegen-hate-speech/>> accessed 4 May 2023.
- Matthias Heine, 'Was Sie über das 'Wort des Jahres' wissen müssen' Welt.de (December 2016) <<https://www.welt.de/kultur/article160136912/Was-Sie-ueber-das-Wort-des-Jahres-wissen-muessen.html>> accessed 18 February 2023.
- Michael Golebiewski and Danah Boyd, 'Data Voids: Where missing data can easily be exploited' Data & Society (May 2018) <https://datasociety.net/wp-content/uploads/2018/05/Data_Society_Data_Voids_Final_3.pdf> accessed 5 April 2023.
- Nicola Watts, '5 Types of 'Fake News' and Why They Matter' Ogilvy (May 2018) <<https://www.ogilvy.com/ideas/5-types-fake-news-why-they-matter>> accessed 5 March 2023.
- OECD, 'Voluntary Code of Practice on Misinformation and Disinformation' <<https://www.oecd.org/stories/dis-misinformation-hub/voluntary-code-of-practice-on-misinformation-and-disinformation-1fe0be59/>> accessed 6 March 2023.
- OSIS, 'Media Literacy Index 2022 Main Findings and Possible Implications high trust among people' <<https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/534146.pdf>> accessed 4 June 2023.
- Oxford Languages, 'Word of the Year 2016' <<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>> accessed 18 February 2023.
- Paul Mozur, 'A Genocide Incited on Facebook, With Posts from Myanmar's Military' New York Times (October 2018) <<https://www.nytimes.com/2018/10/15/technology/myanmarfacebook-genocide.html>> accessed 26 April 2023.
- Peter Dizikes, 'Study: On Twitter, false news travels faster than true stories' MIT News (March 2018) <<https://news.mit.edu/2018/study-twitter-false-news-travels-faster-true-stories-0308>> accessed 15 February 2023.
- Psychological Operations, Joint Publication 3-13.2 <<https://irp.fas.org/doddir/dod/jp3-13-2.pdf>> accessed 22 April 2023.
- Reporters Without Borders, 'Türkiye' <<https://rsf.org/en/country-t%C3%BCrkiye>> accessed 10 March 2023.
- Reuters Institute, 'Digital News Report 2022' (University of Oxford) <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf> accessed 5 June 2023.
- Robert Darnton, 'The True History of Fake News' NYR Daily (2017) <<https://www.nybooks.com/daily/2017/02/13/the-true-history-of-fake-news/>> accessed 16 February 2023.
- Roland Lloyd Parry, 'Fake news on climate change surged last year' New Straits Time (February

- 2023) <<https://www.nst.com.my/opinion/columnists/2023/02/875648/fake-news-climate-change-surged-last-year>> accessed 6 May 2023.
- Scott Phillips, 'Fake News: Pope Endorses Trump' Medium.com (October 2020) <<https://medium.com/@sPhillips34684/fake-news-pope-endorses-trump-9749e4b0e88b>> accessed 19 February 2023.
- Seth Smalley, 'Misinformation 'superspreader' engagement increased 44% on Twitter since Musk purchase, study says' Poynter (March 2023) <<https://www.poynter.org/ifcn/2023/twitter-misinformation-increased-elon-musk/>> accessed 1 June 2023.
- Simon Kemp, 'Digital Stat 2022: Global overview Report' Datareportal (26 January 2022) <<https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>> accessed 20 April 2023.
- Steve Daly, 'How do journalists fix mistakes after spreading fake news?' News Literacy Matters (September 2019) <<https://newsliteracymatters.com/2019/09/04/q-how-do-journalists-fix-mistakes-after-spreading-fake-news/>> accessed 22 March 2023.
- The Pan American Health Organization, 'Understanding the Infodemic and Misinformation in the Fight Against COVID-19' (June 2020) <https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng.pdf> accessed 15 February 2023.
- Tom Standage, 'No news like fake news' The Economist (2017) <<https://www.economist.com/science-and-technology/2016/11/16/no-news-like-fake-news>> accessed 16 February 2023.
- Twitter, About the blue verified badge, Twitter 's policy <<https://help.twitter.com/en/managing-your-account/about-twitter-verified-accounts>> accessed 1 June 2023.
- World Health Organization, 'Munich Security Conference. Retrieved November 1' (February 2020) <<https://www.who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference>> accessed 15 February 2023.
- 'About the International Fact-Checking Network' Poynter <<https://www.poynter.org/ifcn/about-ifcn/>> accessed 6 March 2023.
- 'Australian Code of Practice on Disinformation and Misinformation' (DIGI) <https://digi.org.au/wp-content/uploads/2022/12/Australian-Code-of-Practice-on-Disinformation-and-Misinformation-FINAL_-_December-22-2022.docx.pdf> accessed 6 March 2023.
- 'EU: Twitter leaves voluntary pact on fighting disinformation' DW News (May 2023) <<https://www.dw.com/en/eu-twitter-leaves-voluntary-pact-on-fighting-disinformation/a-65751487>> accessed 3 June 2023.
- 'German court rules against online hate-speech law' Reuters, (March 2022) <<https://www.reuters.com/world/europe/german-court-rules-against-online-hate-speech-law-2022-03-01/>> accessed 5 May 2023.
- 'Google takes legal action over Germany's expanded hate-speech la' Reuters (July 2021)

- <<https://www.reuters.com/technology/google-takes-legal-action-over-germanysexpanded-hate-speech-law-2021-07-27/>> accessed 4 May 2023.
- ‘International Fact-Checking Network Transparency Statement’ Poynter
<<https://www.poynter.org/international-fact-checking-network-transparency-statement/>> accessed 6 March 2023.
- ‘Internet Medieval Sourcebook Procopius of Caesarea: The Secret History’ Fardham University
<<https://sourcebooks.fordham.edu/basis/procop-anec.asp>> accessed 16 February 2023.
- ‘It’s no joke: Across globe, satire morphs into misinformation’ France24 (December 2022)
<<https://www.france24.com/en/live-news/20221215-it-s-no-joke-across-globe-satire-morphs-into-misinformation>> accessed 19 March 2023.
- ‘Kenya election: Fake CNN and BBC news reports circulate’ BBC News (July 2017)
<<http://www.bbc.co.uk/news/worldafrica-40762796>> accessed 17 March 2023.
- ‘Sweden ’s new Psychological Defence Agency offers Alternate Model’ IPA (January 2022)
<<https://information-professionals.org/swedens-new-psychological-defense-agency-offers-alternate-model/>> accessed 5 June 2023.
- ‘The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention and Mitigation’ Arxiv (February 2018) <<https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1802/1802.07228.pdf>> accessed 2 March 2023.
- ‘Transparency Reports’ (DIGI) <<https://digi.org.au/disinformation-code/transparency/>> accessed 6 March 2023.
- ‘Twitter files lawsuit against German online reporting rule’ Reuters (February, 2021)
<<https://www.reuters.com/technology/twitter-files-lawsuit-against-german-online-reporting-rule-2022-01-31/>> accessed 4 May 2023.
- ‘Virus Outbreak: CIB finds suspect behind ‘cyanide’ Facebook post’ Taipei Times (February 2020)
<<https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2020/02/10/2003730709>> accessed 16 May 2023.
- ‘What is Parody in literature? Definition, Examples of literary parody’ WHB <<http://www.woodheadpublishing.com/literary-devices/parody>> accessed 20 March 2023.
- ‘What to know about Germany’s fake-news crackdown’ Digiday (March 2017)
<<https://digiday.com/media/germanys-proposed-hate-crime-law/>> accessed 2 May 2023.